

NUMISMATICKÝ SBORNÍK

23 • 2008

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i./
Centrum mediévistických studií Akademie věd
České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Praha 2009

Numismatický sborník • 23 • 2008

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i./Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Vědecký redaktor / Executive Editors: PhDr. Jiří Militký (e-mail: militky.jiri@seznam); Prof. PhDr. Petr Sommer, CSc. (e-mail: sommer@arup.cas.cz)

Redakční rada / Editors: Mgr. M. Budaj; Mgr. D. Kašparová; PhDr. Eva Kolníková, DrSc.; PhDr. V. Novák, PhD.; MUDr. Z. Petráň; Mgr. L. Polanský; Prof. PhDr. J. Sláma, CSc.; PhDr. E. Šimek, CSc.; PhDr. J. Šmerda, CSc.; PhDr. Roman Zaoral, PhD.

Redakce / Contact Address: Centrum medievistických studií, Jilská 1, 110 00 Praha 1-Staré Město (e-mail: cms@flu.cas.cz)

Recenzoval / Reviewed by: PhDr. Ján Hunka, CSc.

Vyobrazení na přední straně obálky: Bójská třetina statéru typu Athéna-Alkis z okolí Trnavy (text na str. 3-4).

Vydává: Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i./Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Technická příprava a grafická úprava: Petr Materna

Tisk: ARPA, Dvůr Králové nad Labem

Náklad: 600 výtisků

Objednávky a předplatné / The subscription of the completed volumes should be addressed: Kosmas s.r.o., Lublaňská 34, 120 00 Praha 2, tel.: +420 222 510 749; e-mail: kosmas@kosmas.cz

© Filosofia, vydavatelství Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i., publikace č. 289, Praha 2009

ISBN: 978-80-7007-318-8 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7007-670-5 (elektronické vydání 2021)

DOI 10.47376/filosofia.2008.2

NUMISMATICKÝ SBORNÍK • 23 • 2008

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i./
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky
a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Vydáno v rámci projektu základního výzkumu LC521 „Křesťanství
a česká společnost ve středověku: normy a skutečnost (evropské
souvělosti českého tématu)“ podporovaného MŠMT ČR

Tento svazek finančně podpořila
stavební společnost Chládek & Tintěra, Pardubice a. s.

Praha 2009

DVE NOVÉ MINCE TYPU ATHÉNA-ALKIS ZO SLOVENSKA

Radoslav ČAMBAL – Marek BUDAJ

V roku 2008 boli donesené do Slovenského národného múzea-Archeologického múzea v Bratislave na spracovanie dve vzácne zlaté keltské mince.¹ Ide o 1/3-statéra typu Athéna-Alkis (Alkidemos), ktoré možno podľa triedenia K. Castelina zaradiť do série AA-I (*Castelin 1965*, 19, Taf. 3: 35). Oba exempláre pochádzajú zo západného Slovenska. Prvá minca sa našla podľa dostupných informácií v okolí Trnavy (obr. 1:1) a druhá pochádza z Bratislavy-Jaroviec (obr. 1:2). V oboch prípadoch ide o veľmi kvalitné razby zachované vo výbornom stave. Jednoznačne ich možno zaradiť do stupňa zachovalosti 1/1. Už na prvý pohľad je zrejmé, že sú zhotovené z neopotrebovaných razidiel. Jedna z mincí (Bratislava-Jarovce) je však mierne poškodená. Na jej povrchu sú rôzne drobné preliačiny a odtlačky, ktoré sa sústreďujú prevažne na jej reverznej strane.²

Trnava-okolie (Obr. 1:1)

Bójovia, AV 1/3 statéru – typ **Athéna-Alkis**, skupina: Castelin (1965): AA-I:1

Av.: hlava v helme (Minerva) obrátená vpravo

Rv.: postava Athény-Alkis kráčajúcej vľavo, v pravej ruke drží štít a v ľavej kopiju, z obidvoch ramien jej splyva štóla, postava má zvýraznený pás; v spodnej časti reverzu mince je pred nohami bojovníka zobrazené obrátené písmeno Z; pri pravom okraji sa nachádza za jeho chrbtom legenda MCEI-NII

Lit.: *Paulsen 1933*, ako č. 59–73.

2,78 g; 11 mm; Au 98,6–99,9 ‰³; 1/1

Bratislava-Jarovce (Obr. 1:2)

Bójovia, AV 1/3 statéru – typ **Athéna-Alkis**, skupina: Castelin (1965): AA-I:1

Av.: hlava v helme (Minerva) obrátená vpravo (v ploche sú menej výrazné sekundárne odtlačky zubov)

Rv.: postava Athény-Alkis kráčajúcej vľavo, v pravej ruke drží štít a v ľavej kopiju, z obidvoch ramien jej splyva štóla, postava má zvýraznený pás; v spodnej časti reverzu mince sú pri nohách bojovníka zobrazené obrátené písmená EZ; pri pravom okraji sa nachádza za jeho chrbtom poškodená legenda CEI-III (v ploche sú výrazné stopy po sekundárnych odtlačkoch)

Lit.: *Paulsen 1933*, ako č. 59–73.

2,78 g; 12,5/12,0 mm; Au 98,6–99,9 ‰³; 1/1

Podľa posledných nálezov je najväčšia koncentrácia mincí Athény-Alkis (Alkidemos) doložená severne od Dunaja. Ide predovšetkým o Moravskú lokalitu Němčice na Hané, odkiaľ je evidovaných najviac exemplárov tejto mince. Zo Slovenska sú doteraz známe

¹ Mince sú v súčasnosti uložené v súkromnej zbierke.

² Táto štúdia vznikla s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0269-07.

³ Rýdzosť kovu určil Puncový úrad SR. Analýza bola vykonaná spektrometrom Spectro X-LabPro.

Obr. 1. 1/3 startéru typ Athéna-Alkis; 1 – Trnava-okolie, 2 – Bratislava-Jarovce.

tri lokality s výskytom 1/3-statér Athény-Alkis (Kolníková 2006, Tab. 6). Koncentrácia nálezísk severne od Dunaja, v Dolnom Rakúsku, na Morave, v Čechách, v Poľsku a na západnom Slovensku môže naznačovať pôvod týchto mincí. E. Kolníková predpokladá, že mince typu Athéna-Alkis boli pravdepodobne razené aj na laténskom sídlisku v Némčiciach na Hané, kde bol objavený zlomok hlinenej formy na odlievanie zlatých mincových kotúčikov, zlaté ingoty a nerazené zlaté kotúčiky (Čížmář – Kolníková 2006, 273). Tieto tu reprezentujú druhú, teda najstaršiu skupinu domácej razby. Ďalej sa predpokladá, že razba spomínaných mincí prebiehala pravdepodobne aj v iných laténskych stredodunajských centrách ako Roseldorf v Dolnom Rakúsku (Kolníková 2006, 19 a n.). Môžeme teda predpokladať, že oblasť západného Slovenska, predovšetkým širšie okolie Bratislavy a Záhoria taktiež spadala pod priamy vplyv týchto výrobných centier. Výskyt oboch mincí môže zároveň dokladať aj smer a zvýšenú intenzitu obchodných aktivít ich pôvodných majiteľov (Kolníková 1975, 61).

Ako už bolo naznačené vyššie, už na prvý pohľad je očividná kvalitná razba oboch mincí. Z územia Slovenska sa doteraz objavili len mince s nekvalitne vyrazeným averzom so značne štylizovanou hlavou, prípadne len s naznačenými obrysami hlavy. Tieto boli najskôr vyhotovené opotrebovaným razidlom (Čížmář – Kolníková 2006, 272). Okrem kvalitne stvárnených ikonografických prvkov, však majú nami skúmané mince mimoriadne vysokú akosť, ktorá sa pohybuje od 98,6–99,9%. Podobne je nápadná aj vysoká hmotnosť oboch mincí, ktorá je zhodne 2,78 g.

Datovanie mincí typu Athéna-Alkis je do značnej miery nejednotné a dáva niekoľko možností. Podľa R. Paulsena spadá doba výroby týchto razieb do záveru 3. storočia pred Kristom a do veľkej časti 2. storočia pred Kristom (Paulsen 1933, 31). E. Kolníková vymedzuje dobu razby týchto mincí na začiatok, resp. do 1. polovice 2. storočia pred Kristom. Jej datovanie do stupňov LT C1/LT C2 je podložené narastaním významu centra v Némčiciach na Morave, ktorý je doložený aj archeologickými nálezmi (Čížmář – Kolníková 2006, 273).

Literatúra

- Castelin, K. 1965:* Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern. Graz.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006:* Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. *Archeologické rozhledy* 58, 261–283.
- Kolníková, E. 1975:* Zlaté keltské mince na Slovensku. *Numismatický sborník* 13, 57–65.
- *2006:* Význam mincí z moravského laténskeho centra Němčice nad Hanou pre keltskú numizmatiku. *Numismatický sborník* 21, 3–56.
- Paulsen, R. 1933:* Die Münzprägung der Boier. Leipzig–Wien.

Summary

Radoslav Čambal – Marek Budaj, Two new coins of the Athena-Alkis type from Slovakia

In 2008, two rare gold Celtic coins were presented in the Slovak National Museum-Archaeological Museum in Bratislava. The coins have been classified as 1/3 staters of the Athena-Alkis (Alkidemos) type listed by K. Castelin under series no. AA-I (*Castelin 1965*, 19, Tab. 3: 35). Both specimens come from west Slovakia. The first one has been reportedly discovered near Trnava (Fig. 1:1) and the other one came from Bratislava-Jarovce (Fig. 1:2). Both of them are of the good quality, perfectly preserved. It is clear they have been struck from new dies. One of these coins is slightly defective (Bratislava-Jarovce) – there are some small caverns and scratches on its reverse. Summarizing the latest finds, the largest concentration of the coins of the Athena-Alkis (Alkidemos) type has been registered in area to the north of the Danube River. The Moravian locality Němčice na Hané seems to be the place the most of these specimens came from. There are only three locations in Slovakia known with finds of the 1/3 staters of that type (*Kolníková 2006*, Tab. 6). E. Kolníková supposed these coins of the Athena-Alkis type to be produced at the settlement of Němčice na Hané dated back to the Late Iron Age (*Čižmář – Kolníková 2006*, 273) and also probably at other locations situated in the middle Danube region such as Roseldorf in Lower Austria (*Kolníková 2006*, 19 ff.). It is possible to assume that west Slovakia – mainly the surroundings of Bratislava and the Záhorie region – has been directly influenced by these production centers. Up to date, only coins with badly struck obverses and stylized head image (or schematic head image) have been registered. They have been probably made from worn dies (*Čižmář – Kolníková 2006*, 272). The discussed coins have their iconographic features of the highest quality, and they show high content of gold (98.6–99.9%). The dating of these coins is quite heterogeneous and there are several possibilities. R. Paulsen dated these coins back to the end of the 3rd century BC and to the 2nd century BC (*Paulsen 1933*, 31). E. Kolníková classified the coins as having been produced some time at the beginning of the 2nd century, the first half of the 2nd century respectively. Her dating (LT C1/LT C2) is based on increasing importance of the producing center in Němčice na Hané, which is substantiated by archeological finds (*Čižmář – Kolníková 2006*, 273).

NOWE ZNALEZISKA MONET CELTYCKICH Z OPPIDÓW STARÉ HRADISKO I TRÍSŮV

Marcin RUDNICKI

Kolekcjonowanie monet celtyckich przez osoby prywatne jest w Polsce zjawiskiem nowym. Do niedawna traktowano je, co najwyżej, jako dodatek – z reguły tworzony w sposób przypadkowy – uzupełniający zbiory monet greckich i rzymskich. Od kilku lat ten stan rzeczy ulega zmianie i sukcesywnie przybywa osób, dla których monety wybijane przez Celtów są głównym celem zainteresowań kolekcjonerskich. Dzieje się tak pomimo, iż na krajowym rynku są one dosyć trudno dostępne. Po części wynika to z faktu, że monety celtyckie na północ od Karpat należą do znalezisk stosunkowo rzadkich, których liczba – w tym monet wchodzących w skład skarbów – do niedawna nie przekraczała stu egzemplarzy (por. *Woźniak 1984, 28*). Dopiero po 2007 r. wzrosła ona czterokrotnie, głównie za sprawą odkryć z osady w Nowej Cerekwi. Nikt nie wie ile monet znalezionych przypadkowo, w tym przez poszukiwaczy posługujących się wykrywaczami metali, znajduje się w rękach prywatnych. Ze względu na obowiązujące w Polsce restrykcyjne prawo określające własność znalezisk numizmatycznych, informacje na ich temat rzadko oglądają światło dzienne i podlegają rejestracji naukowej. Z pewnością jednak jest ich o wiele za mało by zaspokoić potrzeby polskiego rynku kolekcjonerskiego. Z tego powodu zasadniczą część nowo powstających zbiorów tworzą monety nabywane za granicą, głównie – jak się wydaje – u naszych południowych sąsiadów.

W Polsce rzeczywistość prawna jest bardzo niekorzystna zarówno dla znalazców starych monet, jak i ich nabywców. Pomimo tego współpraca numizmatyków z kolekcjonerami jest faktem, który przynosi olbrzymie korzyści nauce.¹ To dzięki tej współpracy coraz szerszy krąg osób stykających się ze znaleziskami ma świadomość, że możliwie precyzyjne określenie miejsca ich pochodzenia jest niezwykle istotne. Tu oczywiście rodzi się pytanie o wiarygodność informacji, które uzyskiwane są często podczas transakcji handlowych. Z kilku powodów wydaje się jednak, że nie budzi ona większych zastrzeżeń. Pochodzenie monet ujawniane jest przez sprzedawców tylko w takim zakresie i na takich warunkach jakie oni sami zaakceptują. Jednocześnie udostępnienie informacji kupującemu z reguły nie stanowi warunku przeprowadzenia transakcji. Nie istnieje zatem żaden przymus, który mógłby skutkować wymyśleniem przez sprzedających fikcyjnej metryki pochodzenia znalezisk. Probiezmem prawdziwości informacji dotyczących pochodzenia monet celtyckich z polskich zbiorów prywatnych są przesłanki płynące z analizy numizmatycznej. Uwzględniając atrybucję i datowanie poszczególnych emisji w odniesieniu do egzemplarzy, które miały zostać odkryte na terenie dobrze znanych stanowisk jak Nĕmčice czy Staré Hradisko, można stwierdzić na ile są wiarygodne. Na trzydzieści przypadków znanych autorowi, żaden nie wzbudzał podejrzeń, co przemawia jednoznacznie na korzyść prawdziwości loka-

¹ W tym miejscu chciałbym złożyć gorące wyrazy podziękowania wszystkim osobom, które pomogły mi uzyskać dostęp do publikowanych monet. Szczególnie wyrazy wdzięczności kieruję pod adresem P. Adamkiewicza, którego bezinteresowna pomoc i zaangażowanie zasługują na szczególne słowa uznania.

lizacji publikowanych znalezisk. Ta optymistyczna refleksja nie zmienia jednak faktu, że nie istnieje żadna możliwość ich weryfikacji. W przypadku monety nr 9 w ogóle nie udało się zidentyfikować przypisywanego jej miejsca pochodzenia. O ile nie jest ono fikcyjne, może być nazwą o charakterze lokalnym, która nie funkcjonuje na mapach i w oficjalnych rejestrach.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest sześć nowych znalezisk monet z oppidum Staré Hradisko, jedna z Třisov oraz trzy dalsze z obszaru Moraw, bez precyzyjnej lokalizacji. Oprócz monety nr 1, o której obecnych losach brak jest informacji, wszystkie pozostałe znajdują się w polskich kolekcjach prywatnych.

Opis znalezisk

Malé Hradisko, okr. Prostějov (oppidum „Staré Hradisko“)

1. **Bojowie**, AV stater – prototyp emisji muszłowatych podobny do typu Paulsen (1933), nr 270, 278; Castelin (1965), 14, nr B/12, tabl. 2:24.

Av.: owalny, gładki guzek przy krawędzi krążka; w części wyraźnie wyodrębniony z tła – od tej strony otoczony dwoma rzędami zgrubień.

Rv.: trzy nieregularne guzki w rzędzie; cztery proste „promienie“ i jeden łukowaty zakończony kropkami.

Uwagi: przedstawienie z rewersu monety nie ma dokładnego odpowiednika w pracy R. Paulsena, jak i w klasyfikacji K. Castelina i nie jest to jedynie kwestia ewentualnego przesunięcia stempla.

waga?

2. **Bojowie**, AV 1/8 statera emisji muszłowatych typu Castelin (1965), 22, nr AA-VI/17, tabl. 4:51.

Av.: gładki, owalny guzek przy krawędzi krążka; nieregularne nierówności w tle.

Rv.: trójkąt, od którego odchodzi 8 „promieni“; poniżej dwa rzędy po trzy kropki.

0,886 g; 8,47/9,97 mm.

3. **Bojowie**, AV 1/8 statera emisji muszłowatych typu Paulsen (1933), 517 (awers), 536, 545 (rewers); Castelin (1965), 22, nr AA-VI/17, tabl. 4:51.

Av.: gładki guzek zbliżony kształtem do prostokąta przy krawędzi krążka.

Rv.: trójkąt, od którego odchodzi 8 „promieni“; poniżej rząd trzech kropek.

Uwagi: najpewniej subaerat.

0,32 g.

4. **Bojowie**, AV 1/8 statera emisji muszłowatych typu Castelin (1965), 23, nr AA VII/19, tabl. 4:54.

Av.: nieregularny, gładki guzek; wokoło rząd kresek prostopadłych do krawędzi krążka.

Rv.: trójkąt, od którego odchodzi 7 „promieni“; pomiędzy h 3 a h 7 nieregularne zgrubienie powstałe w wyniku wykruszenia powierzchni stempla.

Uwagi: ślady podobnego uszkodzenia stempla widoczne są na rewersach monet Paulsen (1933) nr 517, 529, 544, 557 – dwie ostatnie monety mają także analogiczny awers jak opisany tu egzemplarz.

0,85 g.

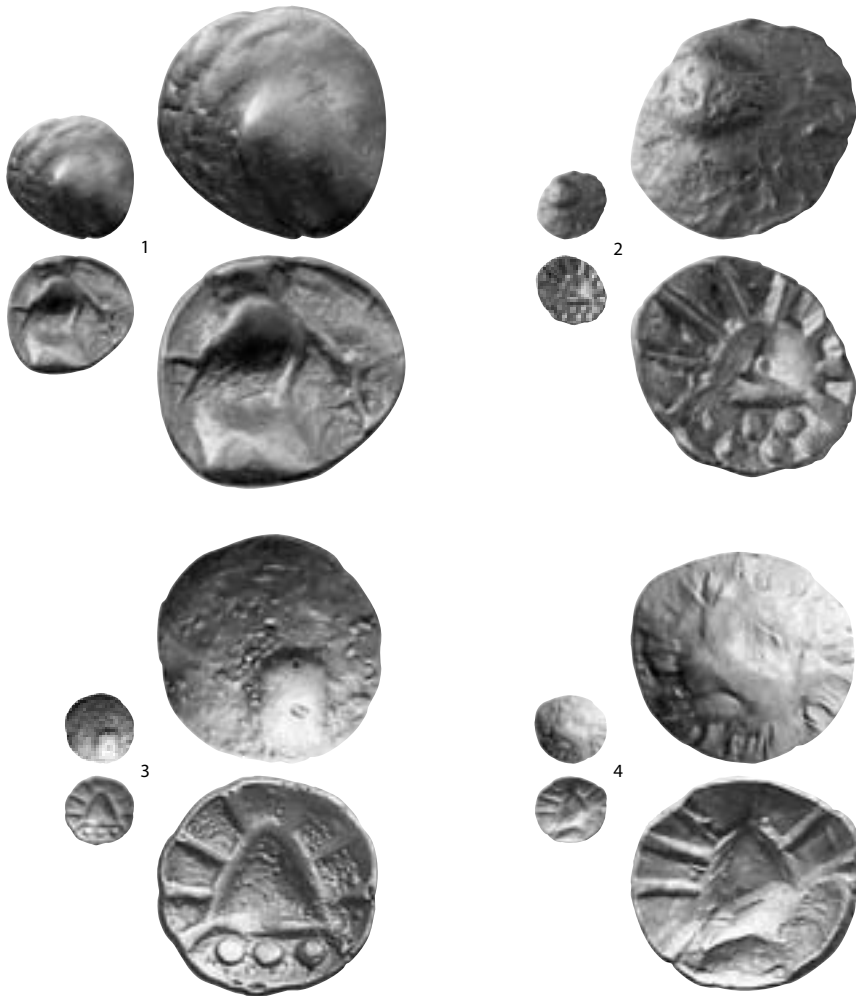
5. **Bojowie**, AV 1/24 satera emisji muszlowatych podobna do typu Castelin (1965), 21, nr AA-IV/12, tabl. 3:46.

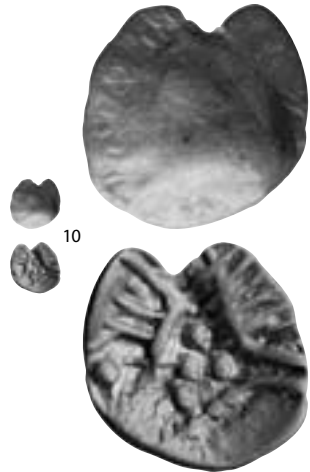
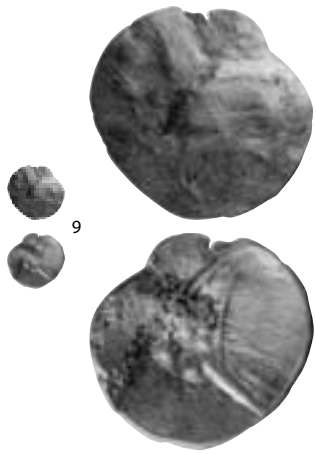
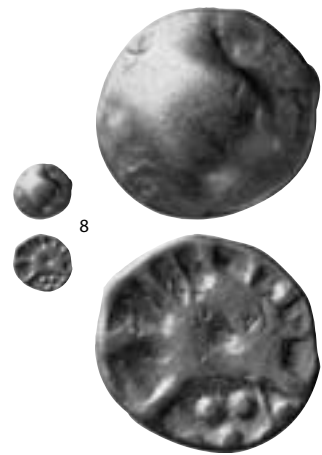
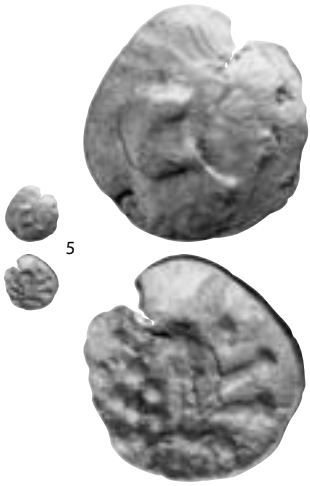
Av.: czworoboczny guzek z wgłębieniem przy jednej z krawędzi; od jednego z jego narożników odchodzi nitkowany „promień“ zakończony kropką.

Rv.: na środku żeberko zakończone kropką; po jednej stronie kropka i trzy poprzeczne „promienie“ zakończone kropkami.

Uwagi: przedstawienie z rewersu monety nie ma dokładnego odpowiednika zarówno w pracy R. Paulsena, jak i w klasyfikacji K. Castelina.

0,289 g; 7,03/7,23 mm.

6. Galia środkowo-wschodnia, **Sekwanowie**, moneta potynowa „à la grosse tête“ typu Nick (2000), 21, nr A2/1.

Av.: stylizowana głowa w lewo w podwójnej opasce; szyja w formie dwóch, szerokich pasów; nos plastyczny, spiczasty; dolna warga w kształcie kulki; oko jako okrągłe wgłębienie.

Rv.: zwierze skaczące w lewo; tylna noga przechodząca w proste odcięcie.

6,46 g; 19,15/19,73 mm; h 2.

Třísov, okr. Český Krumlov (oppidum)

7. **Bojowie**, AR obol typu *Torquesbögen/Schmid*; Dembski (2005), 232–235, ryc. A1–5.

Av.: Okrąg z odchodzącymi „promieniami“; wewnątrz krąg z pięciu łuków rozdzielonych kropkami wokół małego okręgu w centrum.

Rv.: siedząca postać ludzka w prawo; w lewej ręce przedmiot w formie trzonka z poprzeczką zakończoną z dwóch stron kulkami, w prawej – przedmiot w kształcie okręgu; przed postacią łuk z zawiniętymi końcami; z tyłu pionowa linia z krótkimi żeberkami odchodzącymi poziomo; wokół otok perełkowy.

0,447 g; 7,91/8,81 mm.

Pohoří **Chříby** (bez dokładnej lokalizacji)

8. **Bojowie**, AV 1/8 statera emisji muszlowatych typu Castelin (1965), 21–22, nr AA-V/14, tabl. 4:48.

Av.: nieregularny gładki guzek z małym wgłębieniem po środku.

Rv.: półokrąg, od którego odchodzi 8 „promieni“; poniżej dwa rzędy po trzy kropki.

Uwagi: wyraźne ślady przerabiania rysunku na stemplu; ślad pęknięcia stempla rewersu na linii h 11.30–h 5, które sprawia wrażenie obecności dwóch dodatkowych „promieni“.

0,914 g; 7,44/8,13 mm.

Znojmo – okolica (Male Sedliska?)

9. **Bojowie**, AV 1/24 statera emisji muszlowatych typu Paulsen (1933), nr 171; Castelin (1965), 22, nr AA-V/15, tabl. 4:49.

Av.: nieregularny gładki guzek.

Rv.: na środku 4 kropki; obok trzy łukowate „promienie“ i nieregularne, podłużne zgrubienie.

Uwagi: spośród monet Paulsen (1933) nr 170–174, które K. Castelin zaliczył do AA-V/15, rewers opisywanej monety najbardziej przypomina egzemplarz nr 171 – być może wybity tym samym stemplem lecz bardziej zużytym.

0,277 g; 6,73/7,63 mm.

Morawy (bez dokładnej lokalizacji)

10. **Bojowie**, AV 1/24 statera emisji muszlowatych typu Castelin (1965), 21, nr AA IV/12, tabl. 3:46.

Av.: nieregularny gładki guzek; wokół rząd kresek prostopadłych do krawędzi krążka.

Rv.: przedstawienie przypominające trójkąt; wewnątrz kropki, na zewnątrz nitkowane „promienie“.

0,271 g; 7,36/6,65 mm.

Komentarz

Opisane wyżej monety pochodzą z trzech różnych kolekcji. W tym przypadkowym zestawie dominują różne nominały bojskich, złotych monet muszlowatych. Podstawą ich podziału typologiczno-metrologicznego jest praca R. Paulsena (1933), na podstawie której K. Castelin wyróżnił cztery, chronologicznie względne okresy mennicze oznaczone literami A-D (Castelin 1965, 10–39). System ten jest w zasadzie nadal aktualny (por. Militký 2008, 122n.), choć od strony chronologicznej i typologicznej coraz częściej budzi różnorakie zastrzeżenia (por. Kolníková 2002, 273). Uwidoczniły się one także w trakcie analizy publikowanych tu monet. Wobec narastającej liczby znalezisk – zwłaszcza w ostatnich latach – oczywistym jest, że zestaw typów i odmian monet bojskich autorstwa R. Paulsena (1933), na którym bazował K. Castelin (1965), nie jest już wystarczający. Stater nr 1 i 1/24 statera nr 5 nie mają dokładnych odpowiedników w przywołanych klasyfikacjach. Kolejny problem związany jest z jakością materiału ilustracyjnego, który wobec obiektywnych trudności z opisywaniem przedstawień znajdujących się na monetach serii muszlowatych jest główną podstawą analiz porównawczych. Nie chodzi tu nawet o samą jakość zdjęć, którą obecnie trudno uznać za satysfakcjonującą, lecz o to, że we wspomnianych opracowaniach przedstawione są nie oryginalne monety lecz ich gipsowe odlewy co utrudnia, a czasami uniemożliwia, porównywanie detali ze stempli.

Krytyczne uwagi dotyczą również samych kryteriów klasyfikacji typologicznej monet bojskich, a ich przykładem są ósme części statera serii AA-VI i AA-VII z „trójkątem promienistym“ na rewersie. W ujęciu typologicznym K. Castelina (1965, 23) monetę nr 4 należy zaliczyć do serii AA-VII/19, tabl. 4:54, która obejmować miała egzemplarze Paulsen (1933) nr 537–540, 560, 561. Jest to jednak klasyfikacja wątpliwa, tak jak i podstawy wyróżnienia całej serii AA-VII. Najbardziej jaskrawym błędem było zaliczenie do wspomnianej serii monety Paulsen (1933) nr 560, która w rzeczywistości reprezentuje całkowicie odmienny od pozostałych typ emisji bojskiej (por. Rudnicki 2003, 4n; Kolníková 2006a, 445) i z całą pewnością nie posiada cechy diagnostycznej serii, czyli kresek wokół guzka na awersie. Cecha ta odróżniać ma monety serii AA-VII od egzemplarzy AA-VI. Jest to jednak kryterium mocno naciągane patrząc na awersy wszystkich monet obu serii zawartych w publikacji R. Paulsena (1933), na które powołuje się K. Castelin (1965). Obecność „nieregularnych kresek“ wokół guzka („*unregelmäßigen Strichen um die Zeichnung*“) jest w większości przypadków bardziej kwestią wiary niż cechą podlegającą weryfikacji na podstawie zdjęć. Z niejasnych powodów K. Castelin (1965) do serii AA-VI zaliczył 1/8 statera Paulsen (1933) nr 544 pomijając jednocześnie egzemplarz Paulsen (1933) nr 557, choć jest prawdopodobne, że obydwie monety (a przy najmniej ich rewersy) zostały wybite tym samym uszkodzonym stemplem. Możliwe, że został on również użyty do wybicia rewersów trzech kolejnych monet (Paulsen 1933, nr 517, 524 i 529) – o ile można to stwierdzić na podstawie zdjęć gipsowych odlewów. W każdym razie, we wszystkich wymienionych przypadkach uszkodzony stempel pozostawił charakterystyczny ślad na obrzeżu krążka, mniej więcej pomiędzy h 3 i h 7. Reasumując powyższe uwagi, coraz bardziej aktualna wydaje się konieczność stworzenia nowego, uniwersalnego katalogu monet bojskich uwzględniającego ich zaktualizowany podział typologiczny.

Pod względem liczby znalezisk monet z oppidów na terenach Czech i Moraw, Staré

² Całość znalezisk numizmatycznych z tego stanowiska opracowuje aktualnie J. Militký.

Hradisko sytuuje się na drugim miejscu po Stradonicach. Dokładna ich liczba nie jest znana, ponieważ w przeważającej części stanowią owoc amatorskich poszukiwań z ostatnich kilkunastu lat. Ogólną liczbę znalezisk monet z oppidum Staré Hradisko, które pełniło rolę centrum produkcji menniczej (Čižmář 1995), można szacować na około 200 sztuk. Zarówno znaleziska przypadkowe, jak i monety z badań archeologicznych, miała opracować Z. Nemeškalová-Jiroudková (Kolníková 2006, 447), jednak planowana monografia do dzisiaj się nie ukazała.² Aktualna wiedza na ich temat opiera się zatem na kilku publikacjach wybiórczo traktujących źródła numizmatyczne, które uwzględniają łącznie ponad 100 egzemplarzy: głównie złotych i srebrnych monet bojских (Skutil 1950; Meduna 1970a, 13–16, 46–47, tabl. 58; 1970b, 54, tabl. 16; Lehrberger – Fridrich et al. (red.) 1997, 299–302, tabl. 54–59; Čižmář 1995; Kolníková 2009, 284, tabl. 1:12, 19). Nowe znaleziska będące przedmiotem niniejszego opracowania dobrze wpisują się w to spektrum. Statera (nr 1) i 1/24 statera (nr 5) zaliczyć należy do okresu menniczego B, tak jak i egzemplarze nr 8, 9, 10, zaś 1/8 statera nr 2, 3, 4 – do okresu C. Na uwagę zasługuje prototyp statera muszlowatego (nr 1), który nie ma odpowiednika wśród opublikowanych do tej pory znalezisk z oppidum. Z uwagi na chronologię względną tego typu monet jego obecność w inwentarzu znalezisk nie jest jednak czymś niezwykłym. Horyzont najstarszych emisji z tego stanowiska wyznaczają bowiem późne odmiany starszych typologicznie monet z wyobrażeniem Ateny Alkidemos na rewersie (por. Meduna 1970b, tabl. 16: 2; Lehrberger – Fridrich et al. (red.) 1997, tabl. 55: M 163–M 167). Ósme części statera nr 2, 3, 4 należą do emisji typowych dla znalezisk monetarnych ze Starého Hradiska. Moneta nr 2, uwzględniając szczegóły przedstawienia na rewersie, ma wśród nich bardzo bliskie analogie (por. Paulsen 1933, nr 543). Nie dziwi również obecność subaerata 1/8 statera z przedstawieniem „trójkąta promienistego“ (por. Meduna 1970b, tabl. 16:5). Warto również odnotować, że znalezisko monety podobnej do egzemplarza nr 4 (Paulsen 1933, nr 529) pochodzi z bliżej nieokreślonego stanowiska na Morawach (Staré Hradisko?). Wśród opublikowanych egzemplarzy z oppidum nie ma dokładnych analogii 1/24 statera nr 5, ale różne inne odmiany typu Castelin (1965), 21, nr AA-IV/12, tabl. 3:46 są tam liczne (por. Lehrberger – Fridrich et al. (red.) 1997, tabl. 55: M 170, 56: M 186, 57: M 221). Wśród znalezisk z tego stanowiska znaleźć można liczne analogie dla monet nr 8 (Lehrberger – Fridrich et al. (red.) 1997, tabl. 55: M 183, M 193, tabl. 57: M 215), nr 9 (Lehrberger – Fridrich et al. (red.) 1997, tabl. 55: M 171, 57: M 201, 58: M 231) i nr 10 (Lehrberger – Fridrich et al. (red.) 1997, tabl. 57: M 205).

Do najciekawszych spośród nowych znalezisk z oppidum Staré Hradisko zaliczyć należy niewątpliwie potynową monetę galijską „à la grosse tête“ (egz. nr 6). Podstawy typologii monet „z dużą głową“ stworzone zostały jeszcze pod koniec XIX w. (Changarnier 1887, tabl. 4). Najnowsza klasyfikacja (Nick 2000) uwzględnia 41 typów, które należałoby określać raczej jako odmiany, uporządkowanych w obrębie siedmiu grup. Trzeba przyznać, że różnice pomiędzy poszczególnymi typami nie zawsze są jasne i oczywiste. W przypadku omawianej monety można mieć wątpliwości, czy powinno się ją zaliczyć do typu A2/1 czy A2/2 (por. Nick 2000, 21). Awers w naszym przypadku jest identyczny jak na egzemplarzu z Manching (Kellner 1990, nr 455, tabl. 19:455) zaliczonym przez M. Nicka (2000, 110) do typu A 2/1. Można się jednak zastanawiać jak potraktować rewers, który jest taki sam jak na monecie z grobu z St. Sulpice (Polenz 1982, 85–86, ryc. 14:1, tabl. 1:1) zaklasyfikowanej do typu A1/2 (Nick 2000, 98). Z uwagi na sposób przedstawienia głowy zajmującej całą powierzchnię awersu i rela-

tywnie wczesne konotacje stylistyczne rewersu (lekkoprofilowany tułów zwierzęcia), nie bez zastrzeżeń umieścić ją można w obrębie monet typu A2/1. Ich znaleziska są szeroko rozprzestrzenione od wschodniej Francji po Ren i wzdłuż Dunaju po Bawarię (Nick 2000, 55, mapa 5). Chronologia omawianej emisji proponowana przez tego badacza przypada na lata ok. 150/120–100/90 przed Chr. Znaleziska monet galijskich, głównie zresztą potynowych, na terenach bojskich tworzą już całkiem liczną grupę (por. Militký 2008, 125). W Czechach rejestrowane są zarówno jako znaleziska pojedyncze znane z Hostomic (Polenz 1982, 72–74, ryc. 10:1–4, tabl. 1:22), Pisku (Radoměřský 1955, 57, nr 83; Motyková – Drda – Rybová 1984, 165; Militký 1995, 37, nr 8), Trísova (Militký 1995, 38, nr 12:5, tabl. 1:19; 2005, 46, nr 77:6), a w większej liczbie (37 egzemplarzy) ze Stradonic (Kolníková 2009, 282n.) oraz w skarbach (Chomutov i prawdopodobnie Domažlice: Radoměřský 1955, nr 15, 37–39). Znaleziska tego rodzaju z Moraw jako pierwsza podsumowała E. Kolníková (2002). Monety potynowe odkryte zostały w Němčicach nad Hanou (Kolníková 2006a, 448; 2006b, 43–45, tabl. 16:10–12) oraz na oppidach Hostýn (Ludíkovský 1980, 21; Kolníková 2002) i Staré Hradisko, z którego do tej pory znane były dwa egzemplarze (Skutil 1950; Kolníková 2002, 275).

Opisywana tu moneta jest więc już co najmniej trzecim znanym okazem potynowym ze Starého Hradiska. Moneta opublikowana przez J. Skutila jako katalaunijska to w istocie emisja „z biegnącą postacią” („*au personnage courant*” – *La Tour 1892*, nr 8124) przypisywana plemieniu Remów. Znaleziska tego typu koncentrują się na terenach północnej Galii (Belgica). Chociaż ich emisja datowana jest na 2. połowę II w. przed Chr. to w obiegu pozostawały przez długi czas, także po inwazji Cezara (Haselgrove 1995). Druga ze znanych wcześniej monet rozpoznana została jako typ „*Tier mit Leierzeichen*” identyfikowany z plemieniem Leuków, których siedziby lokowane są również na terenach Galii Belgica (Kolníková 2009, 284, tabl. 1:19).

Datowanie i okoliczności napływu galijskich monet potynowych na tereny leżące na północ od Dunaju stanowią niezwykle interesujący problem badawczy. W osobnym opracowaniu zestawiała je ostatnio E. Kolníková (2009) doliczając się sześćdziesięciu znalezisk tego rodzaju z czternastu stanowisk na obszarze obecnych Czech, Moraw, Słowacji i Dolnej Austrii. Z uwagi na fakt, że nie były wykonane z metalu szlachetnego, emisje potynowe miały jej zdaniem drugorzędne znaczenie w obiegu monetarnym na tych terenach. Ich napływ do Europy Centralnej wiąże ona z handlem i przemieszczaniem się zarówno pojedynczych osób (rzemieślników, wojowników), jak i całych grup ludności poszukujących nowych terenów osadniczych lub zmuszonych do emigracji w następstwie wojen. Zdaniem autora, pomimo problemów z precyzyjnym datowaniem omawianych znalezisk, w przyszłości warto podjąć próbę (uwzględniając pochodzenie konkretnych typów monet i zasięgu ich obiegu w Galii) powiązania ich napływu z konkretnymi wydarzeniami historycznymi i odtwarzać na tej podstawie powiązania Bojów z Celtycką zachodnią.

Niewątpliwie najciekawszym ze wszystkich publikowanych tu numizmatów jest obol (hemiobol?) z Trísov. Reprezentuje on bardzo ciekawy i rzadki typ monety odkrytej na oppidum, z którego znaleziska numizmatyczne były jak dotąd Nieliczne. Jeszcze do niedawna było stamtąd znanych zaledwie 6 monet, które zebrał i opisał J. Militký (1995, 38, nr. 12; 2005, 46). Jako pierwszy analogiczną monetę z wyobrażeniem siedzącej postaci odkrytą w Drösing, Bez. Gänserndorf opublikował F. Jedlička (2004, 99–100), który wspominał jednocześnie o czterech kolejnych znaleziskach tego typu z północnej części Dolnej Austrii. Przypuszczał on, że egzemplarz z Drösing jest emisją bojską –

subaeratem obola srebrnego, a postać na rewersie przedstawia kowala. Tym samym tropem podążył G. Dembski (2005, 232–235, ryc. A1–A5), który zebrał i opisał monety omawianego typu. Spośród pięciu zestawionych przez niego egzemplarzy tylko jeden miał metrykę pochodzenia i było to znalezisko z Drösing opublikowane wcześniej przez F. Jedličkę (2004). Pozostałe cztery (prawdopodobnie te same, o których wspomniał F. Jedlička) pochodzić miały z terenów „na północ od Dunaju“. Później okazało się, że jeden z nich (Dembski 2005, ryc. A5) został odkryty na terenie celtyckiego centrum rzemieślniczo-handlowego w Roseldorf (Dembski 2009, 96, ryc. B-21), a pozostałe gdzieś nad Morawą i w okolicach St. Pölten. Zdaniem G. Dembskiego (2005) awers monety przedstawia 5 torkwesów. Siedzącą postacią na rewersie miałyby być kowal, który w jednym ręku trzyma młotek w drugim zaś okrągły przedmiot interpretowany przez niego hipotetycznie jako kocioł lub patera. Analogii do tego przedstawienia dopatrywał się on na monetach celtyckich z Brytanii przypisywanych Dubnovellaunosowi, które datowane są na lata około 15–1 przed Chr. Emisja omawianego typu miałyby według tego badacza nastąpić w początkach I w. przed Chr. jednak nie wskazał on podstaw proponowanego datowania.

Opisywana moneta z Třisov jest pierwszym znaleziskiem typu *Torquesbögen/Schmied*, któremu przypisać można kontekst późnolateński. Oppidum w Třisov, tak jak i inne w regionie, założone zostało bowiem po roku 150 przed Chr. (Waldhauser 2001, 493 - tam dalsza literatura). Nie bez znaczenia jest przy tym sama lokalizacja Třisova - wysuniętego najbardziej na południe w łańcuchu oppidów czeskich, która najpewniej pokrywała się ze szlakiem handlowym wiodącym nad Dunaj. Uwzględniając geografie dotychczasowych znalezisk wydaje się, że tam właśnie, w północno wschodniej części Dolnej Austrii, wybijane były omawiane monety. Nie ulega przy tym wątpliwości, że należy je wiązać z mennictwem Bojów. Nie jest to zresztą jedyny przykład emisji bojskiej z tego obszaru. Niezwykle interesująco na tym tle rysuje się rola osady w Roseldorf jako bojkiego centrum handlowego funkcjonującego w okresie późnolateńskim, czyli już po zaniku osad w Němčicach i Nowej Cerekwi.

Uwagę zwraca stosunkowo niska waga monet z wyobrażeniem siedzącej postaci, która oscyluje w przedziale 0,36–0,48 g. Pod tym względem odpowiadają one emisjom grupy Staré Hradisko/Stradonice oraz typu „głowa z esowatą fryzurą“ (por. Kolníková 2006, 446–447). Najbardziej dyskusyjną kwestią jest interpretacja przedstawień ze stempla i proveniencja ich inspiracji stylistycznych. Wszystkie znane z publikacji monety omawianego typu (6 egzemplarzy), a przynajmniej ich rewersy, wybite zostały tym samym odnawianym stemplem. Świadczą o tym dobitnie ślady pierwotnych przedstawień przedmiotów trzymanyh przez siedzącą postać. Obręcz i trzonek zakończony kulkami na monetach wybitych przerobionym stemplem uległy niewielkiemu przesunięciu w stosunku do starszej wersji przedstawienia. Tylko jeden ze znanych egzemplarzy (Dembski 2005, ryc. A2) wybity został stemplem przed przeróbką. Wszystkie pozostałe (Dembski 2005, ryc. A1, A3–A5), w tym znalezisko z Třisov, noszą ślady jego odnawiania. W przypadku opisywanego egzemplarza ślad pierwotnego przedstawienia jest bardzo dobrze czytelny w postaci łuku znajdującego się wewnątrz obwodu obręczy trzymanej przez siedzącą postać. Uważna analiza wyobrażenia z monety wybitej stemplem przed przeróbką każe poddać w wątpliwość jego dotychczasową interpretację. Przedmiot uważany za młotek ewidentnie trzymany jest przez postać w lewym ręku (!). Trudno sobie wyobrazić, żeby rytownik stempla chciał przedstawić leworęcznego kowala. Poza tym, zupełnie nie przypomina on młotka: długość trzonka po obu stro-

nach w stosunku do osi przedramienia jest taka sama. Dodatkowo nie ma wątpliwości, że z dwóch stron jest on zakończony w ten sam sposób - kulkami. Teorii na temat identyfikacji tego przedmiotu można snuć wiele, ale ta mówiąca o młotku jest najmniej prawdopodobna. Co symbolizuje okrąg w prawej dłoni jest także kwestią spekulacji. Warto jednak przypomnieć, że identyczny symbol trzyma w dłoni postać wyobrażona na monetach typu *Tanzendes Männlein* (por. np. *Dembski 1998*, nr 394–399). Zdaniem autora analogia do postaci z rewersu przywołana przez G. Dembskiego (2005, 234, ryc. A6) jest chybiona. Nie tyle z powodu sprzeczności w zakresie chronologii (patrz wyżej) co z uwagi na istotne różnice ikonograficzne. Postać na monecie przypisywanej Dubnovellaunusowi siedzi zwrócona w lewo i trzyma przedmiot, który wygląda jak narzędzie składające się z trzonka zakończonego prostopadłą częścią pracującą – być może młotek. Znaczenie symboliki postaci i jej atrybutów przedstawionych na rewersie omawianych monet bojskich trudno wyjaśnić, ale najpewniej nie mają one związku z osobą kowala i jego atrybutami. Nie oznacza to jednak, że postulowane przez G. Dembskiego nawiązania stylistyczne w mennictwie Celtów brytyjskich są błędne. Znacznie bliższą analogią dla omawianego typu wydaje się jednak przedstawienie z rewersu drobnej monety srebrnej przypisywanej Epaticcusowi (*Mack 1964*, nr 263a). Widnieje na niej siedząca postać skierowana w prawo, która interpretowana jest jako uskrzydłona bogini Wiktoria trzymająca wieniec w formie okręgu. Analogie pomiędzy tym wyobrażeniem i siedzącą postacią z monety odkrytej w Trísov wydają się dość bliskie. Tłumaczyłyby one obecność motywu pionowych i poprzecznych kresek za jej plecami, który być może należy interpretować jako zbarbaryzowaną imitację skrzydeł. Istotne jest przy tym, że nietypowe przedstawienie z awersu omawianych monet ma również bliskie nawiązania stylistyczne na terenie Brytanii, gdzie podobne symbole znaleźć można na monetach wybijanych przez Tasciovanusa i (lub?) Vericę (*Mack 1964*, nr 173, 174). Osobną kwestią jest odpowiedź na pytanie – kiedy i w jakich okolicznościach wzorce monetarne rodem z południa Anglii mogły dotrzeć na tereny położone na północ od Dunaju.

Literatura

- Castelin, K. 1965*: Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern. Graz.
- Changarnier A. 1887*: Numismatique gauloise: Potins et Bronzes Séquanes, Éduens et Éduo-Ségusiaves; Variétés de quinaires du chef Séquane Q DOCI, Annuaire de la Société Française de Numismatique et d'archéologie 11, 536–542, tabl. 4.
- Čižmář, M. 1995*: K mincovnictví na keltském oppidu Staré Hradisko. Archeologické rozhledy 47, 614–618.
- Dembski G. 1998*: Münzen der Kelten. Wien.
- 2005: Zwei neue Keltenmünztypen sowie ein keltischer Prägestempel aus Österreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 45/4, 232–238.
 - 2009: Eigenprägung und Fremdgeld – Die Fundmünzen aus Roseldorf. In: Roseldorf. Interdisziplinäre Forschungen zur größten keltischen Zentralsiedlung Österreichs. Forschung im Verbund Schriftenreihe. Band 102, 87–101.
- Haselgrove C.-C. 1995*: Les potins “au personnage courant”. Galia 52, 51–59.
- Jedlička, F. 2004*: Ein Stück Bernsteinstraße im nordöstlichen Weinviertel. Münzgeld in keltischer und römisch-germanischer Zeit. Wien.
- Kellner, H.-J. 1990*: Die Münzfunde vom Manching und die Keltischen Fundmünzen aus Südbayern. Die Ausgrabungen in Manching. Band 12. Stuttgart.

- Kolníková, E. 2002: Mince z keltského oppida Hostýn. Památky archeologické 93, 272–277.
- 2006a: Nové nálezy mincí - příspěvek k obrazu doby laténské na Morave. Pravěk 16, 437–462.
 - 2006b: Význam mincí z moravského laténskeho centra Němčice nad Hanou pre keltský Numizmatyku. Numismtický Sborník 21, 3–56.
 - 2009: Gallische Potinmünzen im nördlichen Mitteldonaugebiet. In: Heesch J. – Heeren I. (red.) *Coinage in the Iron Age. Essays in honour of Simone Scheers*. London, 279–288.
- La Tour, H. de 1892: *Atlas de monnaies gauloises*. Paris (reed. S. Gouet., M. Prieur, L. Schmitt 2001).
- Lehrberger G. – Fridrich J. et al. (red.) 1997: *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft-Technologie-Funde. Památky archeologické - Supplementum 7, vol. II. Praha.*
- Ludikovský, K. 1980: Keltské oppidum Hostýn (obec Chvalčov) okr. Kroměříž. Přehled výzkumů 1978. Brno, 21.
- Mack, R. P. 1964: *The Coinage of Ancient Britain*. London.
- Meduna, J. 1970a: *Staré Hradisko II. Katalog der Funde aus den Museen in Brno (Brünn), Praha (Prag), Olomouc, Plumlov und Prostějov*. Brno.
- 1970b: *Das keltische Oppidum Staré Hradisko in Mähren*. Germania 48, 34–59.
- Militký, J. 1995: *Nálezy keltských a antických mincí v jižních Čechách. Zlatá stezka 2. Sborník Prachatického muzea. Prachatice*, 34–67.
- 2005: *Nálezy mincí na Českokrumlovsku. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A-Historie 59/1–2*.
 - 2008: *Mincovníctví v době laténské*. In: Jiráň L. – Venclová N. (red.): *Archeologie pravěkých Čech*. Praha, 122–128.
- Nick M. 2000: *Die keltischen Münzen vom Typ „Sequanerpotin“. Eine Studie zur Typologie, Chronologie und geographischen Zuweisung eines ostgallischen Münztyps. Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des Ersten Jahrtausends. Rahden/Westf.*
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1984: *Srovnání nálezů mincí se sídelní koncentrací v Čechách v době oppid. Slovenská numizmatika 8*, 147–170.
- Paulsen, R. 1933: *Die Münzprägungen der Boier*. Leipzig–Wien.
- Piř, J. L. 1903: *Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. Čechy na úsvitě dějin. Starožitnosti země České. Díl II. Svazek 2*. Praha.
- Polenz H. 1982: *Münzen in latenezeitlichen Gräbern Mitteleuropas aus der Zeit zwischen 300 und 50 v. Chr. Geburt. Bayerische Vorgeschichtsblätter 47*, 27–222.
- Radoměřský, P. 1955: *Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. In: Nohejlová-Prátová: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. díl. Praha, 35–84.
- Rudnicki, M. 2003: *Celtic coin finds from a settlement of the La Tène period at Pelczyska. Wiadomości Numizmatyczne 47/1 (Polish Numismatic News 7)*, 1–24.
- Skutil, J. 1950: *Catalaunská mince ze Starého Hradiska na Moravě. Numismatické listy 5*, 18–19.
- Waldhauser, J. 2001: *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha.
- Woźniak, Z. 1984: *Mennictwo celtyckie*. In: *Stan i perspektywy badań. Pieniądz starożytny. Stan i perspektywy polskich badań*. Warszawa, 22–36.

Summary

Marcin Rudnicki, New Celtic coin finds from the oppida of Staré Hradisko and Třisov

Collecting Celtic coins by private individuals is a new phenomenon in Poland and it seems that most of these collections are formed of coins from Bohemia and Moravia. Thanks to the cooperation between numismatists and collectors it is often possible to record these pieces and determine their place of discovery, apparently, in most cases, in a reliable manner. The focus of

the present study are new coin finds, 6 from the oppidum of Staré Hradisko, 1 from Třísov, 3 from Moravia (with no closer provenance). One of the issues addressed here is the challenge now posed by the typological classification of gold coins of the Boii. Steady increase in the number of finds of new coins, new types and variants among them, has made the classifications of R. Paulsen (1933) and K. Castelin (1965) no longer adequate. New finds from the oppidum at Staré Hradisko fit well the spectrum of coins known from this site. Under the relative chronological system of K. Castelin, stater (no. 1) and 1/24 stater (no. 5) should be classified to period B, similarly as coins no. 8–10. 1/8 stater, no. 2–4, should be assigned to period C. Worth special note is the prototype of a “mussel” stater (no. 1), until recently, not represented among the finds from the oppidum. One of the most striking of the published numismatic finds is a potin Gallic issue “à la grosse tête” (no. 6). This is only the third find of potin coin from Staré Hradisko and supplements the list published by E. Kolníková (2009). The most interesting of the published coins is a silver obol (hemiobol?) from the oppidum Třísov (no. 7). It represents a rare and an extremely interesting coin type, described by F. Jedlička (2004) and G. Dembski (2005). The author is critical as to the proposition that the representation of the reverse is one of a blacksmith. At the same time, he considers it likely that the representations of the obverse and the reverse of this Boii issue show stylistic links with the iconography of coins of Celts from Britain.

Marcin Rudnicki, Nové nálezy keltských mincí z oppid Staré Hradisko a Třísov

Vytváření soukromých sbírek keltských mincí se v Polsku objevilo nově. Zdá se, že většina nově získaného sbírkového materiálu pochází z Čech a Moravy. Díky spolupráci se soukromými sběrateli se často daří tyto mince zdokumentovat a zjistit jejich nálezové původy, které lze vesměs považovat za věrohodné. Předmětem tohoto článku je 6 nových nálezů mincí z oppida Staré Hradisko, jedna z Třísova a 3 další mince z Moravy bez přesné lokalizace. I při zpracování této nepočetné kolekce se ukázalo, že stávající typologická klasifikace bójských mincí podle R. Paulsena (1933) a K. Castelina (1965) již není zcela dostačující. Nově registrované nálezy z oppida Staré Hradisko dobře zapadají do spektra již známých mincí z této lokality. Stater (č. 1) a 1/24stateru (č. 5) lze datovat v rámci relativně-chronologického systému podle K. Castelina (1965) do období B, stejně jako mince č. 8–10. 1/8stateru (č. 2–4) lze datovat do období C. Zvláštní pozornost zasluhuje prototyp mušlovitého stateru u (č. 1), který nebyl ve spektru jiných nálezů z oppida Staré Hradisko zatím zastoupen. Velmi zajímavý je také nález galské potinové mince typu „à la grosse tête“ (č. 6) ze Starého Hradiska, kde jde teprve o třetí exemplář mince tohoto typu. Mimořádně významný je nález stříbrného obolu (hemiobolu?) z oppida Třísov (č. 7). Jde o velmi zajímavý a vzácný typ mince publikované F. Jedličkou (2004) a G. Dembským (2005). Autor kriticky shrnul teorie interpretující rubní motiv jako vyobrazení kováře a předpokládá, že ikonografie této ražby vychází z předloh ražených v Británii.

K DATOVÁNÍ RAŽBY DENÁŘŮ „SE JMÉNEM OTTO“ (C 79–81) VE SVĚTLE NÁLEZU KARLSDORF-GĘBICE

Jiří LUKAS

Věnováno památce mého otce Jaromíra Lukase

Přesnější časové zařazení ražby denárů „se jménem Otto“ (C 79–81) patří k dosud ne zcela vyřešeným otázkám počátku českého mincovnictví.* Odpověď na otázku kdy a v jakých souvislostech byly raženy tyto denáry nám může dát pouze nový rozbor všech dosud známých exemplářů denárů tohoto typu, zjištění okolností jejich původu a srovnání jejich ražebních kolků s razidly, použitými při ražbě denárů jiných typů či jejich variant. Nové možnosti se nám v tomto smyslu otevírají zejména při podrobnějším zhodnocení jednotlivých exemplářů denárů z velkého nálezů mincí ze slezského Karsdorfu-Gębice, odkrytého v roce 1939¹ a uloženého dnes ve sbírkách mincovního kabinetu Státních muzeí v Berlíně.²

Vývoj názorů na identifikaci a zařazení denárů „se jménem Otto“

Denáry „se jménem Otto“ (C 79–81) přitahují svým zvláštním vzhledem, svou nepatrnou velikostí a nízkou váhou, enigmatickými opisy na lícni i rubní straně, i svojí vzácností, pozornost badatelů již více než 150 let. Diskusi o jejich místním a časovém zařazení zahájil v roce 1850 německý sběratel a numismatik Heinrich Philipp Cappe. Ve svém dobově podmíněném pokusu o soupis bavorských raně středověkých ražeb zveřejnil popis a kresbu denáru (obolu), pocházejícího údajně z nálezů z Turwie (Turew) nedaleko Poznaně, odkrytého v roce 1846 (obr. 1).³ Na základě vlastního, nepřesného a do značné míry idealizovaného čtení dochovaných, silně zkorumpovaných opisů na lícni a rubní straně mince, jej přiřadil mezi augsburské ražby bavorského vévody Luitpolda z období před rokem 907, s následujícím popisem:

* Pro skupinu typově blízkých denárů C 79–81 používám obecnější název: denáry „se jménem Otto“, který do české numismatické literatury zavedl v roce 1945 F. Cach, a to i pro dobu starší, kdy ještě nebyl používán, neboť ho považují za dostatečně výstižný a v české numismatické terminologii zobecněný.

¹ SEGER, H.: *Der Silberhort von Karlsdorf, Kreis Strehlen*, Altschlesische Blätter 1940, s. 165–167, obr. 114–115; HASIG, M. – KIERSNOWSKI, R. – REYMAN, J.: *Wszesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur, Wrocław-Warszawa-Kraków* 1966, s. 46, č. 13; SUHLE, A.: *Münzfund von Karlsdorf (Gębice, pow. Strzelin bei Wrocław)*, Moravské numismatické zprávy 13, 1973, s. 16–35; SUCHODOLSKI, S.: *Dziesiątowieczny skarb z Gębic – odnaleziony*, Wiadomości numizmatyczne 18, 1974, s. 211–218; LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezů. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 80–81; BUTENT-STEFANIAK, B. – MALARCZYK, D.: *Obieg pieniądzy na Śląsku we wczesnym średniowieczu (od X do połowy XII wieku)*, Wrocław 2009, s. 38–41, č. 17.

² Za možnost studia jednotlivých exemplářů denárů z nálezů Karsdorf-Gębice a za zhotovení fotografií děkuji řediteli mincovního kabinetu v Berlíně, prof. Berndtu Klugemu.

³ CAPPE, H. P.: *Die Münzen der Herzöge von Baiern, der Burggrafen von Regensburg und der Bischöfe von Augsburg aus dem zehnten und elften Jahrhunderte*, Dresden 1850, s. 12, č. 10, tab. 1/6.

Hs. *Ein vorwärts gekehrter Kopf.*

Umschrift: +LVTOLT•DVX.

Rs. *Ein Kirchengebäude, unter dessen Giebel die Inschrift: M. Sieht.*

Umschrift: A . V . g . V . S . T . A -- ..T.

Gewicht 0,025 [pruského lotu, tj. 0,416 g].

Ein Viertel Denar.

Obr. 1. Kresba denáru (obolu) z nálezu v Turvii.

Cappeho názory, a to nejen na složení a datování turvijského nálezu, ale i na přidělení některých dalších, z něj pocházejících ražeb, narazily v následujících letech na odpor významných německých numismatiků (srovnej připojený exkurs, týkající se historie denárového nálezu z Turwie). Jejich kritice se nevyhnulo ani přidělení dosud neznámého typu denáru (obolu). Hermann Dannenberg tyto pochybnosti v roce 1876 shrnul v prvním svazku svého základního díla o německém středověkém mincovnictví následovně:⁴ „Četl-li by Cappe nápis správně, byla by tato zvláštní mincička již zařazena. Bohužel se cítil Cappe také zde povolán vylepšit hříchy rytce a to neuvěřitelně svévolným způsobem. Již její vyobrazení neukazuje na líci: +LVTOLT•DVX, jak uvádí text, nýbrž XAVTOTT•DVX, ale ve skutečnosti ani to nebylo vidět na originále; tím méně bylo pro mne možné objevit na reversu stopu po nápisu AVGVSTA. Proto považuji tuto minci za velmi nejistou, snad českou, ale určitě bez důvodu připsanou mincovně Augsburg a vévodovi Luitpoldovi, byť by to byl mladší a nebo starší markrabě bavorský.“

Nejistota v přidělení dosud neznámého typu denáru tak trvala i nadále, a to i po odkrytí velkého nálezu v polské Jarocini v roce 1878, uloženém do země po roce 1004 a obsahujícím rovněž jeden exemplář denáru (obolu) tohoto typu, ale jiné varianty (obr. 2). W. Jażdzewski jej při rozboru početné české složky nálezu popsals následovně:⁵

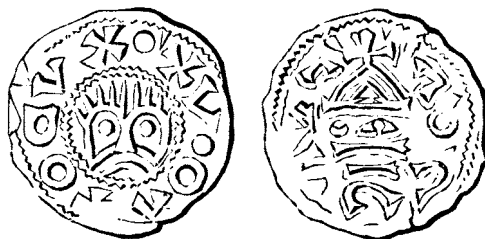
Sg. *W podwójnym perelkówym obwodzie głowa wprost, podobna jak N. 41 [C 82], napis od pr. do l. •+V•OA+ODV+*

So. *Kościół, pod nim OA, napis od l. do pr. AALGCOV*

1 egz. Waga 0,50 gr. obol.

⁴ DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit I*, Berlin 1876, s. 389, č. 1039 (popis podle Cappeho bez vyobrazení): „Wäre die Inschrift von Cappe richtig gelesen, so stünde zwar die Zuthellung dieses merkwürdigen Münzchens fest. Aber leider hat sich Cappe auch hier berufen gehalten, die Sünden des Stempelschneiders zu verbessern, und zwar auf eine unglaublich willkürliche Weise. Schon die Abbildung zeigt nicht +LVTOLT•DVX, wie der Text aufführt, sondern XAVTOTT•DVX auf der Hs., aber auch dies war auf dem Originale nicht zu sehen, und noch weniger habe ich auf der Rs. Je eine Spur von AVGVSTA zu entdecken vermocht, und daher die Münze stetsfür eine sehr zweifelhafte, vielleicht böhmische, gewiss aber ohne jeden Grund der Münzstätte Augsburg, und dem Herzoge Luitpold, sei es nun diesem jüngern oder jenem ältern bairischen Markgrafen, zugeschriebene gehalten.“

⁵ JAŹDZEWSKI, W.: *Wykopalsko Jarocińskie a mianowicie monety Bolesławów Czeskich*, Poznań 1879, s. 33, č. 45, tab. III/24.

Obr. 2. Kresba denáru (obolu) z nálezu v Jarocini

Spíše „numismatickým citem, nežli z opisů samých“⁶ jej zařadil mezi české ražby knížete Boleslava II., Cappeho přidělení bavorskému vévodovi Luitpoldovi označil za bezdůvodné a upozornil na další exemplář tohoto denáru, uložený v berlínském mincovním kabinetu.⁷

Nové světlo do problematiky místního i časového zařazení stále nepřiděleného denáru se pokusil vnést v roce 1887 Julius Menadier. V rámci obšírného popisu denárového nálezu z polské Bystrzyce (Peisterwitz, Byřč), odkrytého v roce 1886 a uloženého do země po roce 999, uveřejnil fotografie a popisy dvou denárů (obolů) stejného typu, ale rozdílných variant, pocházejících ze sbírek mincovního kabinetu v Berlíně.⁸ Prvým z nich je s největší pravděpodobností exemplář, popsáný v roce 1850 H. P. Cappem (údajně z nálezu turwijského) a zakoupený po jeho smrti do sbírek berlínského mincovního kabinetu (obr. 3):⁹

//////OTT • DVX • X //// Kopf in Vorderansicht
+ PLV • //// LA • g • Tempel mit M im Portal

Obr. 3. Denár (obol) z nálezu v Turwii.

Druhým je pak exemplář, podobný denáru (obolu) z nálezu jarocinského a zmiňovaný W. Jażdzewskim jako majetek berlínského muzea (obr. 4):¹⁰

OTTO DVX • XV • Kopf in Vorderansicht.
//////OLLAVG Tempel mit •Λ im Portal

⁶ SMOLÍK, J.: *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, Praha 1899, s. 72.

⁷ JAŹDZEWSKI, W.: *Wykopalisko Jarocińskie a mianowicie monety Bolesławów Czeskich*, Poznań 1879, s. 34: „Monetkę tę opublikował pierwszy Cappe w swem dziełku: „Die Münzen der Herzöge v. Baiern„, Tabl. I N. 6 i przypisuje ju zupełnie bez żadnej podstawy ks. Liutpoldowi + 907. Obol ten nadzwyczaj rzadki znajduje się również w król. zbiorze monet w Berlinie.“

⁸ MENADIER, J.: *Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, Zeitschrift für Numismatik 15, 1887, s. 113–168.

⁹ tamtéž s. 143, tab. V/12 (Stejného názoru na shodnost obou ražeb je i CACH F.: *Denáry Boleslava II. se jménem Otto*, Numismatické listy 1, 1945, s. 11).

¹⁰ tamtéž s. 142, tab. V/13

Obr. 4. Denár (obol) ze sbírek berlínského mincovního kabinetu.

Zároveň s oběma exempláři ze sbírek berlínského mincovního kabinetu však Menadiér uveřejnil rovněž fotografii a popis denáru z nálezů bystrzyckého, představujícího stejný denárový typ, ale zcela novou variantu, lišící se od předchozích nejen velikostí a váhou, ale především čitelným opisem na rubní straně (obr. 5):¹¹

+OC • AOA • DO+ • Kopf in Vorderansicht.
PRAGA CIVITA • Tempel mit ЦНО im Portal

Obr. 5. Denár z nálezů v Bystrzyci.

Tento opis poprvé jasně prokázal, že nejen tento exemplář, ale celá dosud nezařazená skupina denárů „se jménem Otto“ patří mezi české ražby, vzniklé v pražské mincovně. Otázkou však zůstávalo přidělení takto vymezené skupiny denárů některému z českých panovníků. Na základě kombinace údajů, obsažených v některých středověkých kronikách a letopisech, došel J. Menadier k názoru, že tyto denáry byly raženy Ottou Bezprymem (986–po 1031), synem polského knížete Boleslava Chrabrého, vládnoucím v Praze v zastoupení svého otce v období jeho vlády v Čechách, tedy někdy v průběhu let 1003–1004.¹²

Ve stejné době, kdy se J. Menadier pokusil o přesnější zařazení skupiny denárů „se jménem Otto“ mezi české ražby, započala rovněž jejich postupná recepcce do české numismatické literatury. Eduard Fiala vydal v roce 1888 obsáhlý soupis numismatické sbírky Maxe Donebauera, ve kterém popsal a vyobrazil rovněž denár (obol), bez udání původu, ražený pravděpodobně ze stejného páru razidel, jako denár (obol) popsáný W. Jazdzewskim z nálezů jarocinského (obr. 6):¹³

¹¹ tamtéž s. 143, č. 83, tab. V/11 (váha: 0,78 g, Ø 18 mm). Denár získal z nálezů pražský sběratel J. Fiedler a po něm J. Květoň, z jehož sbírky jej převzali do svých korpusů českých denárových ražeb E. Fiala a J. Smolík (FIALA, E.: *České denáry*, Praha 1895, č. 159, tab. II/26; SMOLÍK, J.: *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, č. 201, tab. IV/74).

¹² MENADIER, J.: *Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, Zeitschrift für Numismatik 15, 1887, s. 143–147.

¹³ FIALA, E.: *Beschreibung der Sammlung Böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer*, Prag 1888, č. 162, tab. V/162.

Av: • XV• OA+OCVX (Udo vo ux = Udo [Volotaborum?] dux, Udo Pribigněv, + 1031)
Rev: ΛOCΓΑΙΑ (Vz Agcol = Civitas Aquila Rarog)
Obolus; Gr. 15 mm, Gew. 50 cgr

Obr. 6. Denár (obol) ze sbírky M. Donebauera.

Fiala však, ačkoliv byl seznámen s názory J. Menadiera, přiřadil tento denár (obol), jak vidno z jeho popisu, mezi ražby slovanského kmene Obroditů, mezi které ovšem řadil většinu obolů, obsažených v denárovém nálezu z Bystrzyce, považovaných dnes za české ražby.¹⁴

Postupný obrat v názorech na přidělení, tentokrát již ucelené skupiny všech do té doby známých denárů „se jménem Otto“, nastal u E. Fialy v následujících letech. Ve svém prvním pokusu o soupis českých denárových ražeb z roku 1891 zařadil již tyto denáry mezi české, ovšem do oddílu „*Uneingetheilte*“, tedy nezařazené a zdůraznil, že nelze přijmout jejich přiřazení Ottovi Bezpremovi, neboť jeho vláda v Čechách není historickými prameny doložena a zmiňované denáry byly navíc obsaženy i v nálezech, uložených do země před rokem 1003.¹⁵ Další názorový posun se pak projevil ve Fialově korpusu českých denárových ražeb z roku 1895, kde již zařadil celou skupinu denárů „se jménem Otto“ mezi ražby Boleslava II. s dovětkem, že „*denáry a půldenáry tohoto typu jsou mince zvláštní; lícem podobají se některým denárům německým, rubem pak souhlasí úplně s denáry Boleslava II. typ IX [C 23]. Jsou vesměs velmi vzácné.*“¹⁶ Stejně stanovisko pak zaujal i v případě nález dalšího exempláře jedné z variant denáru (obolu) tohoto typu v depotu z Čistěvsi ve východních Čechách, odkrytém v roce 1896, a uloženém do země kolem roku 995 (obr. 7).¹⁷

¹⁴ tamtéž s. 19: „*Alle folgenden Exemplare sind ausserordentlich selten und stammen meistens aus dem Peisterwitzer Funde.*“ Jedná se o dodnes bližší neurčené denáry C 165, 166, 169, 171, 173, 176, 177, 179, 180, 183 a 184. Formulace naznačuje, že i zmíněný exemplář mohl pocházet z nálezu v Bystrzyce, z něhož převážnou část české složky zakoupil M. Donebauer do své sbírky, zároveň tomu však odporuje absence tohoto exempláře v popisu nález z pera J. Menadiera.

¹⁵ FIALA, E.: *Beschreibung Böhmischer Münzen und Medaillen*, Prag 1891, s. 37, č. 332, tab. III/26, č. 333–334: „*Auch einige der Funde, die uns diese Münzen brachten, so namentlich jener von Peisterwitz und Olobok, wiesen eine frühere Vergrabungszeit an als das Jahr 1003.*“

¹⁶ FIALA, E.: *České denáry*, s. 238, č. 159, tab. II/26, č. 160, tab. II/27, č. 161.

¹⁷ FIALA, E.: *Nález čistěvský*, *Památky archeologické* 17, 1896, s. 340, č. 18, tab. XXXV/18 (kresba); SMOLÍK, J.: *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, s. 71, č. 208, tab. IV/76 (kresba); CACH F.: *Denáry Boleslava II. se jménem Otto*, *Numismatische listy* 1, 1945, tab. I/9 (repro kresby E. Fialy); RADOMĚRSKÝ, P.: *Olověná „sceatta“ z pražského hradu a příspěvek k počátkům českého mincovnictví*, *Numismatische listy* 6, 1951, s. 30, obr. 2a (fotografie lícní strany denáru); POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsi. Revize popisu a dochované části depotu*, *Numismatický sborník* 21, 2006, s. 85 (repro kresby E. Fialy). Denár je uložen ve sbírkách numismatického oddělení Národního muzea v Praze a je v současné době nedostupný.

Líc: • XV • OATO DVX V kroužku perl. Barbarská hlava zpřima.
 Rub: • 77 • OAG • VTΓ • Lomenice chrámová pod níž •W•
 Půldenár v. 16. mm. t. -- vyobr. Fiala t. II. č. 27
 T. 56 cgr. 1 kus.

Obr. 7. Kresba denáru (obolu) z nálezu v Cistěvsi.

Naposledy se E. Fiala k problematice denárů „se jménem Otto“ vrátil v roce 1923 ve své zprávě o denárovém nálezu v Choustníku u Tábora, jehož součástí byl rovněž jeden exemplář dosud neznámé varianty denáru (obolu) tohoto typu, tvořícího charakterem korumpovaného opisu na lící straně spojující článek mezi variantami denárů (obolů), pocházejících z nálezů v Turwii a v Jarocini (obr. 8).¹⁸

Obr. 8. Denár (obol) z nálezu v Choustníku u Tábora.

V krátké úvaze o celé skupině denárů tohoto typu pak na základě vlastního čtení opisu na lící straně denáru z polské Bystrzyce: „PRAGACIVITO“, přiřadil tento denár a s ním i ostatní varianty této skupiny mezi ražby pražského „monetaria“ Omerize (podle domnělého koncového písmene O na fotografii denáru pořizené Menadierem). V rámci ikonografického rozboru upozornil na podobnost vyobrazení horní části hlavy „s helmicí drobně žebrovanou“, s denáry českých knížat Jaromíra, Oldřicha a Břetislava, na kterých je hlava panovníka opatřena podobnou „ozdobou“ (C 284, 286, 299). Při popisu rubních stran denárů tohoto typu, zejména varianty z Bystrzyce, znovu připomněl jejich podobnost s rubními stranami denárů typu kříž-kaplice (dnes označován jako mladší bavorsko-švábský) C 23, jejichž ražbu však kladl na samotný konec 90. let 10. století.¹⁹

¹⁸ FIALA, E.: *Poznámky k nálezu Sitnickému, blíže hradu Choustníka*, Věstník Numismatické společnosti československé v Praze 5, 1923, s. 244, č. 24 (bez vyobrazení); CHAURA, K.: *Poklad z Choustníku. Nález českých denárů X. a XI. věku*, Praha 1939, s. 25, č. 70 (váha: 0,38 g, Ø 17 mm, denár je vylomen, fotografie); CACH F.: *Denáry Boleslava II. se jménem Otto*, tab. I/1 (fotografie). Tento denár zakoupil, spolu s převážnou částí choustnického nálezů, pražský starožitník Karel Chaura, od něhož jej v roce 1943 získal F. Cach (lístkový katalog F. Cacha č. 756). V roce 1958 jej prodal do numismatického oddělení Národního muzea v Praze. V současné době je tento denár nedostupný.

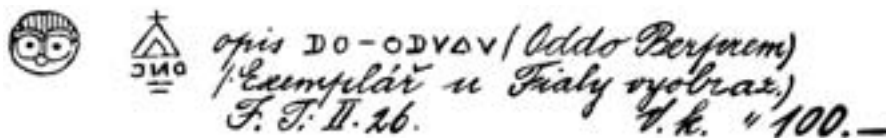
¹⁹ FIALA, E.: *Poznámky k nálezu Sitnickému*, s. 244.

Fialovy názory se staly určujícími pro celá následující desetiletí a byly beze zbytku přijaty jak jeho vrstevníkem a do jisté míry profesním rivalem Josefem Smolíkem,²⁰ tak i hlavními představiteli nastupující generace českých numismatiků, Gustavem Skalským²¹ a Viktorem Katzem. Poslední jmenovaný posunul ražbu skupiny denárů „se jménem Otto“ do přelomu 80. a 90. let 10. století, a viděl v nich „poslední ohlas našich byzantsujících denárů, který svým opisem *OC • AϞA • DO* je zřejmě již pod vlivem německých feniků *Oto-Adelheidských*, pakliže tato písmena vůbec něco znamenají a nejsou-li jen hříčkou, kterou sestavil řezač, snaže se získati symetrii pro celý obraz.“²²

V roce 1945 se k problematice denárů „se jménem Otto“ významným způsobem vyjádřil František Cach.²³ Na základě rozboru všech do té doby známých exemplářů a určení jejich původu se pokusil o nové, přesnější chronologické zařazení denárů tohoto typu do řady českých denárových ražeb poslední třetiny 10. století. Soubor doplnil o další, nově zjištěný exemplář, pocházející z nálezů choustnického, odpovídající svým vzhledem denáru (obolu) z nálezů jarocinského (obr. 9),²⁴ a dále o jednoduchou kresbu a popis denáru, typově shodného s exemplářem z Bystrzyce, pocházejícího pravděpodobně z nálezů v Novém Dvoře u Duchcova, odkrytém v roce 1869 a uloženém do země po roce 985 (obr. 10).²⁵

Obr. 9. Denár (obol) z nálezů v Choustniku u Tábora.

Obr. 10. Kresba a popis denáru z nálezů v Novém Dvoře u Duchcova.

²⁰ SMOLÍK, J.: *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, s. 70–72, č. 201, tab. IV/74, č. 202 (jedná se pravděpodobně o stejný exemplář), č. 207, č. 208, tab IV/76, č. 209.

²¹ SKALSKÝ, G.: *O denárech vyšehradských*, Numismatický časopis československý 3, 1927, s. 183–184.

²² KATZ, V.: *O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.*, Praha 1935, s. 82. S datováním V. Katze vyjádřil souhlas rovněž: SKALSKÝ, G.: *Nejstarší české mince (Poznámky ke spisu Viktora Katze O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.)*, Numismatický časopis československý 11–12, 1935–1936, s. 51.

²³ CACH F.: *Denáry Boleslava II. se jménem Otto*, s. 10–13.

²⁴ tamtéž s. 10, tab. I/2. Obol (váha: 0,56 g, Ø 15 mm), ražený stejným párem razidel, jako exemplář z nálezů jarocinského, byl z nálezů získán O. Kudrnou, od něž jej zakoupil v roce 1951 F. Cach (lístkový katalog F. Cacha č. 989). Jeho současný majitel je neznámý.

²⁵ Kresba denáru se stručným popisem (bez udání váhy a průměru) je uvedena v nabídkovém seznamu významného pražského sběratele E. Mikše, pocházejícím z doby kolem roku 1904. Kresba i popis odpovídají variantě denáru, nalezeného v Bystrzyci (C 79). Novodvorský nález, odkrytý v roce 1869, byl po svém odkrytí rozchácen, a v otázce jeho složení jsme odkázáni pouze na rámcový a pravděpodobně neúplný popis z pera E. Fialy (FIALA, E., *České denáry*, s. 152). K otázce datování nálezů naposledy: LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů*, s. 79.

F. Cach došel k názoru, že skupina denárů „se jménem Otto“ byla ražena okolo roku 975, a to z následujících důvodů:²⁶

- a) Denáry tohoto typu byly zastoupeny v nálezích v Turwii a Novém Dvoře, uložených do země (podle Cacha) okolo roku 976.
- b) Opis OTTO DVX se dostal na tyto denáry okopírováním opisu z lící strany augsburského denáru švábského vévody Otty (973–982).²⁷
- c) Chybějícím článkem, spojujícím denáry „se jménem Otto“ se skupinou nejstarších denárů mladšího bavorsko-švábského typu s písmeny ONO pod kaplicí (C 23–25), raženou údajně v letech 965–973,²⁸ byla pro Cacha mince, předložená Maxem von Bahrfeldtem na schůzce berlínské numismatické společnosti dne 3. března 1902. Na lící straně tohoto denáru byl vyobrazen kříž se čtyřmi kuličkami a opis: OTTO DVX, na straně rubní písmena ADI pod kaplicí a opis: PRAGA CVITZ.²⁹
- d) Denáry „se jménem Otto“ se staví svým provedením (ostře řezaným písmem, kruhovými perlovými obvodky a tvarem písmene A u denáru z bystrzyckého nálezů) do blízkosti nejstarších denárů mladšího bavorsko-švábského typu a denárů mečového typu spíše než mezi denáry typu byzantizujícího. Navíc svou vahou odpovídají tyto denáry (podle Cacha) právě denárům mečového typu, jejichž ražbě pravděpodobně časově předcházejí.

Na počátku 50. let 20. století se k problematice časového zařazení a k problematice ikonografických vzorů skupiny denárů „se jménem Otto“ vyslovil Pavel Radoměřský, a to v souvislosti s drobnou olovenou ražbou, nalezenou v roce 1950 při archeologickém výzkumu základů kostela P. Marie na Pražském hradě (obr. 11).³⁰

Obr. 11. Olovená ražba z Pražského hradu.

²⁶ CACH F.: *Denáry Boleslava II. se jménem Otto*, s. 12.

²⁷ Cach měl na mysli denár Dbg. 1040 (Hahn 135) s křížem se čtyřmi kuličkami na lící straně (opis: OTTODVX • + •) a s písmeny ENC pod kaplicí na straně rubní, nebo denár zastoupený nálezem choustnickém (CHAURA, K.: *Poklad z Choustníku*, č. 103, Dannenberg ani Hahn neuvádějí) s křížem se třemi kroužky a jednou kuličkou na lící straně (opis: OT•TODVX • + •) a s písmeny ENC pod kaplicí na straně rubní. Oba tyto denáry byly raženy v letech 978–982 (HAHN, W.: *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976, s. 101).

²⁸ Při datování ražby nejstarších denárů mladšího bavorsko-švábského typu s písmeny ONO pod kaplicí (C 23–25), vycházel F. Cach z názorů V. Katze (KATZ, V.: *O chronologii denárů*, s. 102).

²⁹ *Berliner Münzblätter NF 1, 23–25, 1902–1904*, s. 76: „*der vom Vortragenden erläuterte neue Denar mit OTTO DVX und PRAGA CVITZ (Praga civitas), nebst Münzmeister-Namen ADI trägt statt des Kopfes ein Kreuz mit Kugeln in den Winkeln.*“ Bahrfeldt uvádí denár jako ražbu Otto Bezpryma a řadí jej do skupiny denárů „se jménem Otto“, vyčleněných J. Menadierem v roce 1887. Mince není vyobrazena a její zevrubnější popis neexistuje.

³⁰ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Olovená „sceatta“*, s. 29–44.

Radoměřský poukázal na domnělou ikonografickou souvislost tohoto předmětu s anglosaskými stříbrnými mincemi – sceattami, raženými v 7. a 8. století v Anglii, a potažmo na ikonografickou podobnost těchto mincí se skupinou českých denárů „se jménem Otto“.³¹ Na základě domnělé ikonografické blízkosti, ale i váhy a některých dalších indicií došel k závěru, že nám tyto okolnosti nejen „umožňují, ale dokonce ukládají povinnost abychom denáry «se jménem Otto», napodobující typ sceatt nejen po stránce ikonografické, ale i tvarové, položili při vši skrovnosti do první poloviny 10. století, jako ne-li nejstarší, tedy jako jedny z nejstarších českých ražeb“.³² Při čtení opisů na lícních stranách těchto denárů se Radoměřský přiklonil k možnosti naznačené V. Katzem, že se nejedná o jméno převzaté z ražeb švábského vévody Otty, ale o pravidelné uspořádání písmen, vzniklé „z prosté hříčky řezače kolků, který se jimi snažil získati symetrii pro celý obraz“.³³ Názory P. Radoměřského na ikonografické vzory a na časové zařazení denárů „se jménem Otto“ důrazně odmítl F. Cach,³⁴ ale autor na nich setrval i v následujících letech.³⁵

Posledním českým badatelem, který se skupinou denárů „se jménem Otto“ zabýval, byl v roce 1982 Vlastimil Fiala, který v krátké shrnující studii upozornil na další existující exempláře těchto mincí.³⁶ Vedle dvou kusů, pocházejících z nálezů mincí ve slezském Karsdorfu-Gębici (obr. 12 a 13), jejichž popis uveřejnil v roce 1973 Arthur Suhle,³⁷ připomněl rovněž jeden exemplář, dražený v roce 1979 v aukci u firmy Lanz ve Štýrském Hradci (obr. 14),³⁸ a dále exemplář ze soukromé sbírky v Praze (obr. 15).³⁹ V otázce datování ražby této skupiny denárů se V. Fiala přiklonil k názorům F. Cacha.

Obr. 12. Denář z nálezů v Karsdorfu-Gębici.

³¹ Podle současných znalostí pochází tento drobný olovený kotouček, opatřený oboustrannou ražbou, z 11. či 12. století a plnil pravděpodobně funkci závaží. V pražském prostředí navíc nejde o ojedinělý předmět. Podobné byly nalezeny při archeologických výzkumech na Náměstí Republiky a v ulici Na Slupí (MILITKÝ, J. – SELMI-WALLISOVÁ, M.: *Soubor mincí objevený při archeologickém výzkumu v ulici Na Slupí v Praze 2-Novém Městě*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 195, č. 18, a s. 203).

³² RADOMĚŘSKÝ, P.: *Olovená „sceatta“*, s. 39

³³ tamtéž s. 39

³⁴ CACH, F.: Numismatické listy 6, 1951, s. 109 (zpráva o studii P. Radoměřského): „Pokud jde o autorovo řešení souvislosti Boleslavových denárů se jménem OTTO s anglickými či frišskými sceatty, považujeme je za méně šťastné, neboť ikonografickou spojitost těchto mincí nelze připustit.“

³⁵ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Emma Regina. Studie o původu kněžny Emmy a o její úloze v ražbě českých mincí 10. století*, Časopis Národního muzea C 22, 1953, s. 160: „Tzv. denáry «se jménem Otto» napodobují prastaré vzory anglických mincí z 8.–9. století, zvaných sceatta, na kterých rozježená hlavička s dlouhými kníry představuje patrně tvář pohanského boha Wodana“.

³⁶ FIALA, V.: *Nová varianta půldenáru Boleslava II. se jménem Otto*, Numismatické listy 37, 1982, s. 147–149.

³⁷ SUHLE, A.: *Münzfund von Karlsdorf*, s. 26, č. 56 (váha: 0,83 g, fotografie) a 57 (váha: 0,60 g).

³⁸ Aukce Lanz Graz XIII, listopad 1979, č. 12 (váha: 0,76 g, fotografie).

³⁹ FIALA, V.: *Nová varianta půldenáru*, s. 148 (váha: 0,51 g, Ø 16 mm, fotografie). Tento denář byl dražen na aukci pražské pobočky České numismatické společnosti v září 2006 pod č. 1.595 (fotografie).

Obr. 13. Denár (bol) z nálezu v Karlsdorfu Gębici.

Obr. 14. Denár z aukce firmy Lanz.

Obr. 15. Denár (obol) ze soukromé sbírky v Praze (V. Fiala 1982).

Ze zahraničních badatelů se počátkem 70. let 20. stol. k problematice denárů „se jménem Otto“, byť jen okrajově, vyslovil rovněž polský badatel Stanisław Suchodolski. Ve své souhrnné práci o počátcích mincovnictví ve střední Evropě se vyhnul přesnějším časovému zařazení ražby této skupiny denárů, ale jméno OTTO, uvedené na ražbách, považoval za nepochybný transfer z denárů švábského vévody Otty (976–982).⁴⁰ V následném podrobném komentáři k Suhlově popisu nálezu Karsdorf-Gębice pak položil ražbu denárů „se jménem Otto“ do let 980–984.⁴¹

Dříve, než se pokusím o souhrnný přehled skupiny denárů „se jménem Otto“ a o jejich rozdělení na jednotlivé varianty, je nutno připomenout ještě tři, ve zmiňované literatuře nezachycené exempláře. Tím prvním je denár z nálezu ve Smiss na švédském ostrově Gotland, odkrytém v letech 1970–1971 a uloženém do země po roce 999 (obr. 16).⁴² Druhým exemplářem je denár (obol) z nálezu z Kotowic ve Slezsku, odkrytém v roce 1972 a uloženém do země po roce 983 (obr. 17),⁴³ třetím pak denár (obol), uložený ve sbírkách Národního muzea v Praze bez zaznamenaných nálezových okolností (obr. 18).⁴⁴

⁴⁰ SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971, s. 89–90: „Poza imionami władców rodzimych na monetach czeskich pojawiają się również imiona władców obcych. Sa to książę Otto, niewątpliwie Otto szwabski (976–982, K I, 83–84), oraz dwukrotnie Etefred ...“ K otázce Suchodolského datování ukrytí denárových nálezů v Turwii a v Novém Dvoře u Duchcova srovnej pozn. 91 tamtéž: „Oba najstarsze skarby, które ją zawierały (Turwia i Nowy Dwór), znane są tylko z bardzo niedokładnych relacji i nie ma pewności, czy zostały ukryte przed r. 976, tzn. przed początkiem panowania Ottona szwabskiego.“

⁴¹ SUCHODOLSKI, S.: *Dziesiątowieczny skarb z Gębic*, s. 215: „Wówczas [980–984] to powstał również tajemniczy typ z imieniem Ottona (K. 83, 84).“

⁴² JONSSON, K.: *Fyndet från Smiss i Tingstäde sn på Gotland*, Nordisk Numismatisk Årsskrift, 1975–1976, s. 75, č. 213 (váha: 0,89 g, bez fotografie). Soubor denárů a sekaného stříbra ze Smiss na Gotlandu obsahoval více než 345 kusů mincí. Převážnou část nálezu tvořily německé a anglické denáry, nejmladší ražbou byl denár biskupa Alwicha, ražený ve Strasbourgu v letech 999–1001. Z českých ražeb byly v nálezu zastoupeny denáry C 49 (1), C 63 (1) a C 79 (1). Za zprostředkování fotografie denáru C 79, uloženého v Královském mincovním kabinetu ve Stockholmu, děkuji arch. Janu Poláškoví. Denár je perforován

Obr. 16. Denár z nálezu ze Smiss (Gotland).

Obr. 17. Denár (obol) z nálezu z Kotowic.

Obr. 18. Denár (obol) ze sbírek Národního muzea v Praze (NM H5-42).

Popis a členění skupiny denárů „se jménem Otto“

Denáry „se jménem Otto“ je možno rozdělit do dvou základních skupin. První z nich tvoří pět denárů (C 79) o jednotném průměru 18 mm a průměrné váze 0,817 g (váženy 4 kusy, rozmezí: 0,76–0,89 g), když nejtěžší kus o váze 0,89 g (Smiss) byl perforován a poškozen druhotným používáním a jeho původní váha byla nepochybně větší (tab. 1, obr. 19). K ražbě lícních stran čtyř dochovaných exemplářů byla podle všeho použita dvě, nepatrně se odchylojící razidla, k ražbě stran rubních bylo použito razidlo jediné. Na lícní straně denárů je čelně vyobrazen schematizovaný obličej, s lineárním zvýrazněním očí, nadočnicových oblouků a vlasů (může se jednat o členku). Vnitřní i vnější obvoдек je perlovcový. Na rubní straně je vyobrazena kaplice bavorského typu s písmeny OHO . Vnější obvoдек je perlovcový. Opisy jsou následující:

Av.: • + OI • AVA • DO + (opisová legenda začíná nahoře, vpravo od vertikální osy)
Rv.: PRAGACIVITR (pod kaplicí OHO)

a poškozen druhotným použitím (přívěšek, či ozdoba šatu), se stopami po uchopení kleštěmi. Za odbornou konzultaci děkuji Mgr. Luboši Polanskému.

⁴³ SUCHODOLSKI S.: *Dziesiątowieczny skarb z Gębic – odnaleziony*, Wiadomości numizmatyczne 18, 1974, s. 215; BUTENT-STEFANIAK B.: *Monety ze skarbu z Kotowic, pow. Wrocławski, w zbiorach Ossolineum*, In: KIERSNOWSKI, R. – KUCZYŃSKI, S. K. – MECLEWSKA, M. – MIELCZAREK, M. – PASZKIEWICZ, B. (ed.): *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Warszawa 2002, s. 61–65; LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů*, s. 79–80; BUTENT-STEFANIAK, B. – MALARCZYK, D.: *Obieg pieniędzy na Śląsku*, s. 50–71, č.30. Nález mincí a sekaného stříbra je tvořen přibližně 1.100 kusy celých mincí a mincovních zlomků. Jeho převážnou část tvoří bavorské a švábské denáry, z nichž nejmladší byly raženy v Rezně vévodou Jindřichem III. (983–985). Českou složku nálezu tvoří 34 ražeb (21 mincí celých a 13 zlomků), z toho 13 denárů staršího bavorsko-švábského typu, 18 denárů mladšího bavorsko-švábského typu (C 23, 26, 27, 32, 34, 60, 63), jeden denár tzv. karolinského typu C 42, jeden denár se širokou rukou C 29 a jeden denár (obol) „se jménem Otto“ C 81. Nález nebyl dosud definitivně zpracován. Za podrobnější informace o jeho české složce a za fotografii denáru (obolu) C 81 děkuji dr. Barbaře Butent-Stefaniak ze Zakładu Narodowego im Ossolińskich ve Vratislavi.

⁴⁴ NM H5-42 (váha: 0,26 g – vylomený).

Tab. 1: Denáry C 79

č.	naleziště	nalezen	uložen	váha (g)	Ø (mm)	L	R	obr.	poznámka
1	Nový Dvůr	1869	po 985	?	?	?	?	10	
2	Bystrzyca	1886	po 999	0,78	18	1	1	5	
3	Karlsdorf-Gebice	1939	po 985	0,84	18	1	1	12	
4	Smíss	1971	po 999	0,89	18	1	1	16	poškozen
5	aukce Lanz	?		0,76	18	2	1	14	
				Ø 0,817					

Obr. 19. Srovnání lícních a rubních stran denárů C 79: a) Bystrzyca, b) Karlsdorf-Gebice, c) Smíss, d) aukce Lanz.

Druhou skupinu denárů (obolů) „se jménem Otto“, vyznačující se menším střížkem (15–17 mm) a nižší průměrnou váhou (okolo 0,5 g) je možno rozdělit do dvou variant, lišících se kresbou obličejů na lícní straně.

První z nich (C 81) tvoří denáry (oboly), na kterých se zobrazení tváře na lícní straně podobá zobrazení tváře na denárech C 79 (tab. 2, obr. 20). K ražbě lícních stran šesti známých kusů této varianty (C 81) bylo použito třech různých razidel. Vnitřní i vnější obvodky jsou perlovcové (u razidla č. 1 přechází vnitřní perlovcový obvoděk v hladký). Varianty opisů jsou následující:

č. 1 • X /// OAT • DVX (opisová legenda začíná na levé straně mince v úrovni oka)⁴⁵

č. 2 • + V • OATODV + (opisová legenda začíná nahoře, 6° vpravo od vertikální osy)

č. 3 • + V<OATODV • + (opisová legenda začíná nahoře, 30° vpravo od vertikální osy)

K ražbě rubních stran šesti kusů této varianty bylo použito rovněž třech ražebních kolků, lišících se tvarem symbolů pod kaplicí. Vnější obvodky jsou perlovcové. Varianty opisů jsou následující:

⁴⁵ Opisové legendy z lícní i rubní strany známe pouze z denáru (obolu), pocházejícím údajně v nález turwiském (mincovní kabinet v Berlíně), raženém na mimořádně tenkém střížku, což znesnadňuje jejich čitelnost, a dále z poškozeného exempláře ze sbírek Národního muzea v Praze, u něhož se zachovala jen polovina opisové legendy.

- č. 1 // G V // (pod kaplicí:)
 č. 2 •ΛΛ•OAG•VTA• (pod kaplicí:)
 č. 3 ΛΛOAGVTA (pod kaplicí:)

Tab. 2: Denáry (oboly) C 81

č.	naleziště	nalezen	uložen	váha (g)	Ø (mm)	L	R	obr.	poznámka
1	Turwia?	1846	?	0,42	16	1	1	1,3	
2	Čistěves	1896	kol. 995	0,56	16	2	2	7	
3	Choustník 70	1923	kol. 1010	0,38	17	2	2	8	vyložen
4	Kotowice	1972	po 983	0,51	16	2	2	17	
5	V. Fiala 1982	?		0,51	16	3	3	15	
6	NM H5-42	?		0,26	?	1	3	18	vyložen
				Ø 0,50					bez č. 3 a 6

Obr. 20. Srovnání lícních a rubních stran denárů (obolů) C 81: a) Turwia?, b) Čistěves, c) Choustník 70, d) Kotowice, e) V. Fiala 1982, f) NM H5-42.

Druhou variantu (C 80) tvoří denáry (oboly), na jejichž lící straně má čelně zobrazený obličej prokreslenější spodní část, doplněnou o tváře a bradu (tab. 3, obr. 21). Všech pět známých exemplářů této varianty bylo raženo pravděpodobně stejným párem ražebních kolků. Vnitřní a vnější obvodky na straně lící a vnější obodek na straně rubní jsou perličkované. Opisy jsou následující:

Averz: • + V • OATODIV + (opisová legenda začíná nahoře, 6° vpravo od vertikální osy)

Reverz: AOCGAVA (pod kaplicí: ● ◐)

Tab. 3: Denáry (oboly) C 80

č.	naleziště	nalezen	uložen	váha (g)	Ø (mm)	L	R	obr.	poznámka
1	Jarocin	1878	po 1004	0,50	15,5	1	1	2	
2	Choustník 70a	1923	kol. 1010	0,56	15	1	1	9	
3	Karlsdorf-Gebice	1939	po 985	0,60	16	1	1	13	
4	Berlín-Menadier 1887	?		?	15	1	1	4	vylom.
5	Donebauer 1888 č. 162	?		0,50	15	1	1	6	
				Ø 0,54					

Obr. 21. Srovnání lících a rubních stran denárů (obolů) C 80: a) Jarocin, b) Choustník 70a, c) Karlsdorf-Gebice, d) Berlín-Menadier 1887, e) Donebauer 1888 č. 162.

Obě varianty druhé skupiny spojují, vedle charakteristických, byť částečně rozdílných rysů zobrazení obličeje na lících stranách, především opisové legendy lícních stran na denárech (obolech) C 81 (razidlo č.2) a C 80, které jsou v obou případech tvořené sestavou znaků: + V • OATODV + , začínající nahoře, 6° vpravo od vertikální osy. Zdá se, že zhotovitelem obou ražebních kolků mohla být jedna osoba. Shodné rysy řezačské práce ostatně vykazují i rubní strany denárů (obolů) C 81 (razidlo č.2) a C 80 (obr. 22).

Obr. 22. Lícní a rubní strany denárů z nálezů z Karlsdorfu-Gebice (C 80) a Kotowic (C 81)

Společným znakem obou skupin denárů „se jménem Otto“ (C 79 a C 80–81) je jejich ikonografická příbuznost, daná na lících stranách schematizovaným čelním vyobrazením obličeje se zvýrazněním očí, nadočnicových oblouků a vlasů (či ozdoby hlavy), na stranách rubních pak použitím kaplice se sestavou písmen či znaků. Opisové legendy na lících i rubních stranách obou variant druhé skupiny denárů „se jménem Otto“ (C 80 a C 81) jsou silně zkorumpované, ale mají podle všeho předlohu v opisových legendách denáru C 79. Sestavy znaků v opisech na lících stranách denárů (obolů) C 80 a C 81 jsou méně symetrické než u denáru C 79, použití jednotlivých písmen, či kuliček, rozdělujících jednotlivé části opisových legend je však podobné. Pro opisy na rubních stranách je charakteristické zejména výrazné písmeno G, převzaté z opisové legendy rubní strany denáru C 79: PRAGACIVITR. Pro obě skupiny je charakteristické rovněž použití perličkovaných obvodků na lících i rubních stranách. Celkově lze říci, že denáry (oboly) C 80 a C 81 jsou redukovanými variantami denáru C 79 a to jak z hlediska ikonografického, tak i z hlediska opisových legend, a že byly raženy současně, nebo v těsné časové návaznosti.

Datování skupiny denárů „se jménem Otto“

Pro přesnější datování ražby denárů „se jménem Otto“ a jejich zařazení mezi ostatní české denárové typy a varianty nám poslouží rozbor nálezů, uložených do země v průběhu druhé poloviny 70. a první poloviny 80. let 10. století, a dále zjištění případné ikonografické příbuznosti denárů této skupiny s denáry ostatních typů a variant.

Pomineme-li domácí i zahraniční nálezy obsahující v rámci své české složky výlučně denáry staršího bavorsko-švábského typu⁴⁶ a soustředíme-li pozornost na nálezy obsahující v rámci své české složky již denáry mladšího bavorsko-švábského typu a denáry typů mladších, získáme následující přehled (tabulka 4):⁴⁷

Tab. 4: Česká složka v denárových nálezech, uložených do země v 80. letech 10. století:⁴⁸ 1.

Nálezy	uložen do země	1	2	3	4	5	6	7	8	9
		denáry staršího bavorsko-švábského typu;	denáry mladšího bavorsko-švábského typu;	denáry tzv. karolínského typu;	denáry „se jménem Otto“;	denáry se širokou rukou;	denáry tzv. šípového (kotvového) typu;	denáry tzv. mečového typu;	denáry tzv. byzantizujícího typu;	denáry typu štíhlá ruka/kaplice (C 120–121).
Niemcza (Slezsko) ⁴⁹	po 978	/	/							
Lasowice (Slezsko) ⁵⁰	po 983	/	/	/						
Kotowice (Slezsko) ⁵¹	po 983	/	/	/	/	/				
Nový Dvůr u Duchcova ⁵²	po 985	/	/	/	/	/		/		/
Gębice-Karlsdorf (Slezsko) ⁵³	po 985	/	/	/	/	/	/	/	/	/

⁴⁶ Soupis nálezu českých denárů staršího bavorsko-švábského typu: HAHN, W.: *Die älteste böhmische Münzprägung Boleslaus II. – eine Materialzusammenstellung*, In: KIERSNOWSKI, R. – KUCZYŃSKI, S. K. – MECLEWSKA, M. – MIELCZAREK, M. – PASZKIEWICZ, B. (ed.): *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanislawowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Warszawa 2002, s. 379–392, tab. 21–22; PAUKERT, J.: *Naše současné znalosti o počátcích českého mincovnictví*, Numismatické listy 60, 2005, s. 65–78.

⁴⁷ Do přehledu není zahrnut nálezy z Turwie. Ke složení a datování nálezu srovnej připojený exkurz.

⁴⁸ K otázce chronologického řazení jednotlivých denárových typů srovnej: LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů*, s. 82–85.

⁴⁹ SUCHODOLSKI, S.: *Skarb monet i ozdób z X. wieku oraz inne monety znalezione na cmentarzysku w Niemczy*, Wiadomości numizmatyczne 28, 1984, s. 92–105; BUTENT-STEFANIAK, B. – MALARCZYK, D.: *Obieg pieniężny na Śląsku*, s. 105–106, č. 43. Hrobový nálezy souboru 16 zlomků denárů a stříbrných ozdob obsahoval rovněž zlomek českého denáru neznámé varianty staršího bavorsko-švábského typu, dva zlomky denárů téhož typu C 12 var. a zlomek denáru mladšího bavorsko-švábského typu C 26.

⁵⁰ BARTCZAK, A. – BUTENT-STEFANIAK, B.: *Skarb monet z X wieku z miejscowości Lasowice, woj. Opolskie*, Wiadomości numizmatyczne 41, 1997, s. 29–69; BUTENT-STEFANIAK, B. – MALARCZYK, D.: *Obieg pieniężny na Śląsku*, s. 74–82, č. 32; HAHN, W.: *Nachträgliches zum Fund von Lasswitz*, Wiadomości numizmatyczne (v tisku, za poskytnutí textu článku před jeho zveřejněním v odborném tisku děkuji prof. Dr. Wolfgangu Hahnovi z Institut für Numismatik und Geldgeschichte ve Vídni). V rámci české složky obsahoval nálezy denáry následujících typů a variant: C 7, 9, 10, 11, 14, 23, 23/24, 24, 26, 27, 32, 34, 42 a dále ražby imitativního charakteru v celkovém množství 28 kusů.

⁵¹ Srovnej pozn. 43 (C 2, 3, 11/12, 14, 15, 23, 26, 27, 29, 32, 34, 42, 60, 63, 81).

⁵² FIALA, E.: *České denáry*, s. 152; LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů*, 2007, s. 79 (C 3, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 23, 32, 33, 43, 44, 47, 49, 54, 79, 91, 121).

Z přehledu vyplývá, že nejstarším nálezem, ve kterém se objevila jedna z variant denáru (obolu) „se jménem Otto“ (C 81), je nálezový celek z Kotowic, uložený do země po roce 983. Další varianty denárů a obolů této skupiny byly zastoupeny v nálezo- vých celcích z Nového Dvora u Duchcova (C 79) a z Karlsdorfu-Gębice (C 79 a C 80), uložených do země někdy po roce 985. To dokládá, že ražbu denárů a obolů „se jmé- nem Otto“ je třeba položit s největší pravděpodobností na počátek 80. let 10. století a v rámci relativní chronologie zařadit tuto denárovou skupinu za nejstarší varianty denárů mladšího bavorsko-švábského typu (C 23–27, 32, 34, 63) a do časové souvislosti s ražbou jednotlivých variant denárů tzv. karolinského typu. Zároveň je třeba říci, že ražba denárů a obolů „se jménem Otto“ zcela jistě časově předcházela ražbě denárů tzv. mečového typu a denárů tzv. byzantizujícího typu.

Pro srovnání ikonografické příbuznosti denárů „se jménem Otto“ s českými denáry některých dalších typů a variant nám poslouží denáry z velkého nálezu z Karlsdorfu- Gębice. Arthur Suhle ve svém rámcovém popisu tohoto nálezu zařadil mezi denáry tzv. karolinského (mohučského) typu rovněž do té doby neznámou variantu, předsta- vující z ikonografického hlediska spojovací článek mezi denáry tzv. karolinského typu a nejstaršími variantami denárů mladšího bavorsko-švábského typu (dále Suhle 30).⁵⁴ Na lící straně denáru je kříž, v jehož prvním a čtvrtém úhlu jsou umístěny obloučky s nevýraznými kroužky (typické znaky denárů tzv. karolinského typu C 40–43), ve druhém a čtvrtém úhlu kříže jsou umístěny kuličky. Opisová legenda, začínající nahoře vlevo od vertikální osy, zní: +BOLEZLAV•DV+•. Na rubní straně denáru je umístěna kaplice s písmeny DNO a opis: PRAGACIVITR (obr. 23).

Obr. 23. Neznámá varianta denáru tzv. karolinského typu z nálezu z Karlsdorfu-Gębice (Suhle 30).

Ikonografické pojetí rubní strany denáru Suhle 30 včetně opisové legendy odpovídá téměř do detailu rubní straně denárů C 23, které představují jednu z nejstarších variant denárů mladšího bavorsko-švábského typu s opisem: PRAGA•CIVITR (obr. 24).⁵⁵

Nejpozoruhodnější a z našeho hlediska nejdůležitější je však zjištění, že rubní strana tohoto denáru (Suhle 30), tvořícího spojovací článek mezi nejstaršími variantami denárů mladšího bavorsko-švábského typu (C 23–25) a denáry tzv. karolinského typu, byla ražena s největší pravděpodobností stejným razidlem, jako rubní strana denáru „se jménem Otto“ C 79 ze stejného nálezu (obr. 25).

⁵³ Srovnej pozn. 1 (C 9, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 34, 35, 36, 38, 40, 43, 45, 47, 49, 53, 55, 59, 63, 66, 67, 69, 71, 72, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 87, 120, 121).

⁵⁴ SUHLE, A.: *Münzfund von Karlsdorf*, s. 21, č. 30 (bez vyobrazení). S. Suchodolski ve svém komentáři k popisu nálezu odmítl (bez konkrétní znalosti mince) zařazení této ražby mezi denáry tzv. karolinského typu a řadí je mezi mladší varianty denárů mladšího bavorsko-švábského typu, konkrétně k denáru C 69 (SUCHODOLSKI, S.: *Dziesiątowieczny skarb z Gębic – odnaleziony*, s. 217).

⁵⁵ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů*, s. 82–83, tab. 7.

Obr. 24. Denáry mladšího bavorsko-švábského typu C 23 z nálezů z Karlsdorfu-Gębice.

Znamená to, že oba denáry byly raženy pravděpodobně současně, či jen v krátkém časovém rozmezí, a z obecnějšího hlediska lze podle předchozích zjištění konstatovat, že ražba skupiny denárů „se jménem Otto“ časově souvisí s ražbou denárů tzv. karolinského typu a potažmo i s ražbou nejstarších variant denárů mladšího bavorsko-švábského typu (C 23).⁵⁶ Zde je na místě připomenout, že nejstarší varianty denárů tzv. karolinského typu (C 42, bez sestavy znaků pod kaplicí a C 40, se sestavou znaků >|+|< pod kaplicí) byly raženy pravděpodobně v těsné časové následnosti po nejstarších variantách denárů mladšího bavorsko-švábského typu, o čemž svědčí jejich zastoupení v nálezech lasowickém a kotowickém (C 42), stejně tak, jako zjištění varianty C 40 pod přeražbou jednoho z denárů typu C 29 se širokou rukou z nálezů poděbradského.⁵⁷

Zmíněná fakta, týkající se ikonografické příbuznosti denárů „se jménem Otto“ s nejstaršími variantami denárů mladšího bavorsko-švábského typu a s denáry tzv. karolinského typu tak potvrzují, že ražbu denárů „se jménem Otto“ je třeba položit do samého počátku 80. let 10. století, tak jak to naznačuje zastoupení jedné z variant této denárové skupiny v nálezů z Kotowic, uloženém do země po roce 983.

Závěrem k otázce okrajové, často však probírané, ozývá-li se v opisech denárové skupiny „se jménem Otto“ jméno švábského vévody Otty (973–982), vládnoucího v letech 976–982 v Bavorsku.⁵⁸ Pomineme-li denáry, ražené Ottou ve švábském Breisachu typu křížek – křížek s opisy: OTTOIMP MAT / +OTITADVX (Dbg. 902) a CMOITIIIS+ / OTITODVX (Dbg. 902a) a soustředíme-li pozornost na denáry, ražené v letech 973–982 v Augsburgu (Dbg. 1040, Hahn 135), Řezně (Dbg. 1065, Hahn 17) a v Nabburgu (Dbg. 1118, Hahn 70), zjistíme, že se ve všech případech jedná o denáry

⁵⁶ Na ikonografickou příbuznost rubní strany denáru C 79 s rubní stranou denárů C 23 poukázal jako první E. Fiala (srovnej pozn. 16).

⁵⁷ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů*, s. 49, 83–84, tab. 7.

⁵⁸ Na tuto možnost upozornili F. Cach (srovnej pozn. 27) a S. Suchodolski (srovnej pozn. 40).

Obr. 25. Srovnání rubní strany neznámé varianty denáru tzv. karolinského typu (Suhle 30) a denáru „se jménem Otto“ C 79 z nálezů z Karlsdorfu-Gębice.

stejného typu (kříž – kaplice), na jejichž lícních stranách je opakující se opisová legenda: OTTODVX• + • (na některých řezenských ražbách ve formě: O•T•T•ODVX• + •), na rubních stranách pak název mincovny: AVGVSTA CIVIT, REGINA CIVITAS, nebo NAPPA CIVITAS.⁵⁹ Z toho je zřejmé, že při psaní Ottova jména je ve všech případech použito zdvojené písmeno T. Na lícní straně denárů C 79, které jsou prototypem celé skupiny denárů „se jménem Otto“ je však umístěn opis: • + OD • AVA • DO +, ve kterém se písmena T nevyskytují. Zdá se proto, že opisová legenda měla v tomto případě za cíl vytvořit jen symetrický rámeček stylizované mužské tváři., tak jak to naznačil již v roce 1935 V. Katz,⁶⁰ a jak se s tímto řešením celistvého ikonografického pojetí mince setkáváme i později, u denárů tzv. byzantizujícího typu.

Exkurs: Krátká historie nálezů z Turwie⁶¹

V jarních měsících roku 1846 byl v okolí osady Turwia (Turew, Tureff), ležící východně od městečka Kościany, tehdy ve Velkovévodství poznaňském, nalezen nevelký poklad mincí a šperků.⁶² Prostřednictvím prof. Strzeleckiego jej nálezce prodal významnému německému sběrateli mincí a majiteli továrny na zpracování kůží, Heinrichu Phillipu Cappemu. Ten o nálezů a o jeho složení informoval dne 7. září téhož roku členy Berlínské numismatické společnosti. Doba uložení depotu určil podle denáru, náležejícímu podle jeho mínění době vlády saského vévody Bernharda II. (1011–1059),

⁵⁹ Rubní strany těchto denárů jsou v některých případech raženy stejnými ražebními kolky, jako denáry bavorského vévody Jindřicha II. z období jeho první vlády (955–976).

⁶⁰ KATZ, V.: *O chronologii denárů*, s. 82.

⁶¹ Vzhledem k nedostupnosti části starší odborné numismatické literatury širší veřejnosti jsem si dovozil doplnit prosté odkazy na literaturu širšími citacemi z odborných textů.

⁶² Místo a doba uložení depotu mohly souviset s existencí a funkcí hradiště, ležícího nedaleko Turwie. Srovnej: SLASKI, J. – TABACZYŃSKI, S.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski*, Warszawa-Wrocław 1959, s. 66, č. 136, pozn. 1.

do začátku druhé poloviny 11. století.⁶³ Cappe měl v úmyslu o složení nálezu širěji referovat v odborném numismatickém tisku,⁶⁴ ale z jistých důvodů od tohoto úmyslu ustoupil a popisem nálezu, ovšem nikoli podle originálů, ale pouze na základě svých písemných poznámek, pověřil správce numismatických sbírek petrohradské Ermitáže Bernharda Köhneho. Popis nálezu tak vyšel v roce 1851 na stránkách „*Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg*“.⁶⁵ Podle Köhneho popisu, sestaveného podle Cappeho poznámek, sestával nález z přibližně 80 kusů zlomků blíže nepopsaných arabských dirhemů, 37 německých denárů, z nichž převážnou část tvořily řezenské ražby bavorského vévody Jindřicha I. a augsburské ražby biskupa Oldřicha, a dále z jedné mince Berengara II. z italské Pávie, dvou denárů normandského vévody Richarda I. z mincovny v Rouanu a třech byzantských mincí Konstantina II. Porfyrogenneta. Nález neobsahoval žádné české mince. Součástí nálezu byl i stříbrný náhrdelník orientálního původu. Uložení nálezu datoval B. Köhne do období kolem roku 985, vycházejze z předpokladu, že nejmladší mincí v nálezu je denár, považovaný Köhnem za ražbu švábského vévody Otty I. (973–982).⁶⁶

Nezávisle na písemných podkladech, poskytnutých B. Köhnemu pro popis nálezu v Turwii, vydal H. P. Cappe v roce 1850 svůj přehled bavorského mincovnictví 10. a 11. století, který doplnil pečlivě vypracovanými rytinami jednotlivých exemplářů popisovaných denárů.⁶⁷ Základem jeho pokusu o soupis všech do té doby známých raně středověkých bavorských ražeb byl právě turwijský nález. Do jeho rámce však nově zařadil i řadu mincí, jejichž popis nebyl součástí písemných podkladů pro práci Köhneho (mezi nimi i popis českého denáru „se jménem Otto“). Celkový počet zde popsanych bavorských mincí, pocházejících z nálezu v Turwii, dosahuje čísla 57. Také svoje původní datování uložení turwijského nálezu Cappe výrazně změnil, když za nejmladší mince v něm obsažené, označil denáry augsburského biskupa Oldřicha (+973) a dále denáry bavorského vévody Jindřicha II. z období jeho první vlády (955–976) s jednou kuličkou

⁶³ Numismatische Zeitung 13, 1846, s. 199–200: „In der am 7. September stattgefundenen Sitzung hielt Herr Cappe in Berlin einen Vortrag über den bei Turew (im Regierungsbezirke Posen) gemachten Münzfund, der an Münzen mehrere kufische und andere enthielt. Die älteste war von Constantinus VI. Porphyrogenetus (780–797), die jüngste von Bernhard II. von Sachsen (+1061).“

⁶⁴ KÖHNE, B.: Über die im Russischen Reiche gefundenen abendländischen Münzen des 10., 11. und 12. Jahrhunderts, Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg 4, 1850, s. 107: „Auch der Fund von Tureff, über welchen nächstens eine Notiz des Herrn Cappe erscheinen wird, enthält zwei noch unedirte Pfennige ... Beide Stücke befindet sich in der Sammlung des Herrn Cappe.“

⁶⁵ KÖHNE, B.: Der Fund von Tureff, Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg 5, 1851, s. 241–248. „Nach dem Notizen des Herrn Ph. H. Cappe, eines der Mitstifter der Berliner numismatischen Gesellschaft und eifrigen Müntzfreundes, dessen numismatische Schriften wir schon mehrmals zu erwähnen Gelegenheit hatten, und wir im Stande über diesen Fund folgendes mitzuthellen.“ (s. 241).

⁶⁶ KÖHNE, B.: Der Fund von Tureff, s. 241: „Nach den Daten der Münzen muss der Fund etwa um 985 der Erde übergeben sein, ...“, s. 248: „Böhmische Münzen sind im Schatze nicht vorhanden und ist es daher unwahrscheinlich, dass sein ehemaliger Besitzer durch dieses Land gekommen sei. Die ältesten Münzen des Fundes stammen von König Heinrich I, die jüngsten könnten die beiden Normannischen sein, denn Herzog Richard regierte bis 996. Da aber in so entfernter Gegend geprägte Pfennige, namentlich in jenen Zeiten, nicht so schnell nach einem fremden Lande kamen und die Hauptmasse des Fundes, die Augsburg und Regensburg, aus der Mitte de X Jahrhunderts stammen, so muss angenommen werden, dass die beiden Pfennige von Rouen geschlagen wurden bald nachdem Herzog Richard die Zügel der Regierung ergriffen hatte: also etwa um 943 oder kurz darauf.“

⁶⁷ CAPPE, H. P.: Die Münzen der Herzöge von Baiern, der Burggrafen von Regensburg und der Bischöfe von Augsburg aus dem zehnten und elften Jahrhunderte, Dresden 1850.

ve třech úhlech ramen kříže na lícni straně mince.⁶⁸ Zároveň si však protiřečil, když mezi bavorské denáry z turwijského nálezu zařadil rovněž jeden denár Jindřicha II. se šesti kuličkami v úhlech ramen kříže,⁶⁹ a jeden augsburský denár biskupa Oldřicha s devíti kuličkami v úhlech ramen kříže.⁷⁰

Nesrovnalosti v popisu bavorské složky nálezu z Turwie a nepřesnosti při čtení opisů, vedoucí k chybnému přidělení a datování celé řady denárových ražeb, vedly ke znejistění možnosti přesnějšího datování ukrytí nálezu. Jeho složení nebylo možno navíc ani zrevidovat, neboť po Cappeho smrti v roce 1862 byla celá jeho numismatická sbírka, včetně denárů z turwijského nálezu rozprodána, aniž by byl pořízen její přesný seznam. Z nálezu z Turwie tak zůstal jen popis B. Köhneho, založený na často nepřesných písemných podkladech H. P. Cappeho a dále pečlivě zhotovené kresby jeho bavorské složky.

Prvním badatelem, který vyslovil vážné pochybnosti o složení nálezu z Turwie, publikovaném na základě Cappeho písemných podkladů, a o dosavadním datování jeho uložení, byl v roce 1877 Hermann Grote. Ve svých dějinách bavorského mincovnictví poukázal na rozpory mezi popisem nálezu z pera B. Köhneho a seznamem bavorských mincí pocházejících údajně z turwijského nálezu, tak jak je prezentoval Cappe: „*Mnohý vzácný kus, který se dle jeho pozdějšího popisu měl ukázat v tomto nálezu, nebyl v prvním popisu jeho obsahu ještě nalezen!*“⁷¹ Uložení nálezu položil Grote do let 955–976 a to na základě absence denárů švábského vévody Otty (976–982).⁷²

Souhlas s Groteho názory vyjádřil i nejvýznamnější z německých numismatiků 19. století Hermann Dannenberg. V prvním svazku své základní práce o německém

⁶⁸ CAPPE, H. P.: *Die Münzen der Herzöge von Baiern*, s. 5–6: „So habe ich unter den Münzen aus dem Funde von Turew in Regierungsbezirke Posen, in welchem die mit Sicherheit zu bestimmende jüngste bairische Münze von dem Bischofe Ulrich von Augsburg, + 973, war, auf allen darin vorhanden gewesenen Münzen, welche den Namen Heinrich führten, in drei Winkeln des Kreuzes je eine Kugel gefunden und dieselben, nach Maaßgabe ihres Gewichts, unter die Herzöge Heinrich der Ersten und Heinrich den Zweiten vertheilen Können.“ Zde je třeba připomenout, že již od poloviny 19. století se předpokládalo, že ražba bavorských denárů s jednou kuličkou ve třech úhlech ramen kříže předcházela ražbu denárů se šesti a devíti kuličkami. K vývoji názorů na chronologii bavorských mincí 10. století srovnej: DANNENBERG, H.: *Die Deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Band I., Berlin 1876, s. 392–402.

⁶⁹ CAPPE, H. P.: *Die Münzen der Herzöge von Baiern*, s. 23, č. 50, tab. II/14. Podle popisu i kresby se jedná se o denár bavorského vévody Jindřicha II. z období jeho první vlády (955–976) z mincovny v Rezně s písmeny ECHO pod kaplicí: Dbg. č. 1063a, Hahn č. 16c2.

⁷⁰ CAPPE, H. P.: *Die Münzen der Herzöge von Baiern*, s. 52, č. 14, odkaz na vyobrazení v: BEYSCHLAG, D. E.: *Versuch einer Münzgeschichte Augsburgs in dem Mittelalter*, Stuttgart-Tübingen 1835, tab. I/8. Podle popisu i kresby se jedná augsburský denár biskupa Oldřicha z období let 955–973 s písmeny AZO pod kaplicí: Dbg. č. 1020, Hahn č. 133a1.

⁷¹ GROTE, H.: *Baierische Münzgeschichte*, Münzstudien VIII, Leipzig 1877, s. 99–100: „Der Münzfund von Turew den Köhne 'Cappe's Angaben, verzeichnet hat, enthält hiernach an Heinrichs-Denaren nur die mit den drei einfachen Kugeln; nach Cappe's eigener Mittheilung auch ein Stück, welches in dreien der Winkel je zwei Kugeln hat. Dieser Fund ist besonders reich an Nachmünzen von allen Graden der Verhünzung gewesen, deren entstellte Inschriften Cappe auf eine sehr unstatthafte Weise gedeutet hat. Manches seltene Stück, welches sich nach seiner späteren Schrift in diesem Funde gezeigt haben soll, war bei der ersten Mittheilung über dessen Inhalt noch nicht ausfindig gemacht!“

⁷² GROTE, H.: *Baierische Münzgeschichte*, s. 100: „Dieser Fund muss nach 955 vergraben sein, da er Burghard II. von Alemannien (955–973) enthält; er muss vor 976 vergraben sein, da Otto von Baiern darin fehlt. Köhne verlegt diesen Fund ins Jahr 985, weil ein, von Pfaffenhoffen mit großem Zweifel dem Otto von Alemannien (973–982) beigelegter Denar darin ist, der dann aber eben durch seine Anwesenheit vermuthen lässt, daß er diesem Otto nicht angehören könne, sondern älter sei.“

středověkém mincovnictví: Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit, vyjádřil pochybnosti o badatelských schopnostech Cappeho a na řadě míst doložil nesprávnost určení jednotlivých mincí z nálezů v Turwii.⁷³ Typické Dannenbergovo hodnocení Cappeho práce zní: „... nekonečná, četná, lehkovážná a chybná řešení, nesrozumitelné opisy a nepřesné popisy, a v důsledku toho vzniklé odchylky mezi vyobrazením a textem, kterému jsme již u něj zvyklí ...“.⁷⁴ Při úvahách o době uložení nálezů se Dannenberg přiklonil k názoru Groteho, a položil ji k roku 976, „neboť vedle množství řezenských denárů dvou starších Jindřichů se zde nevyskytuje žádný denár vévody Otty“.⁷⁵ Zároveň navrhl nebrat, při stanovování chronologie nejstarších bavorských denárových ražeb turwijský nález v potaz, z důvodu nejistoty jeho složení.⁷⁶

Dannenbergův postoj k nálezů z Turwie ovlivnil následující generace badatelů. Nález byl sice i nadále v německé, polské a české odborné literatuře zmiňován, ale téměř vždy s poznámkou o jeho nedostatečném zpracování a nejistotě jeho složení.⁷⁷

V roce 1976 vydal Wolfgang Hahn svoji práci o dějinách bavorského mincovnictví: *Moneta Radasponensis*, ve které se mu podařilo identifikovat všechny kresby bavorských a augsburských denárů z turwijského nálezů, obsažené v díle Cappeho, podle

⁷³ DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen*, s. 42–43: „Leider ist der Fund von Köhne nur nach Cappe's Angaben verzeichnet. Es wimmelt daher von Irrthümern, namentlich werden Regensburger Herzogsmünzen, irrig mit H. rex statt dux aufgeführt, Heinrich dem Vogler zugetheilt, und ein Regensburger Denar mit vermeintlichem CHVNRADVS APS einem angeblichen Bischof Konrad (um 937) beigelegt, von dessen Existenz die Geschichte nichts weiss. ... Ganz natürlich, Cappe hat aus dem zahlreichen barbarischen Münzen erst später Unmögliches herausgedeutet.“ Podobné výtky činí Dannenberg častěji, například na s. 388 (č. 1037), s. 389 (č. 1038).

⁷⁴ DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen*, s. 393: „Cappe sündigt wieder nach andern Seiten hin. Abgesehen von den unendlich zahlreichen falschen und leichtfertigen Lesungen, undeutlicher Inschriften sowie sonstigen fehlerhaften Beschreibungen und den daraus entstehenden Abweichungen zwischen Abbildung und Text, die wir bei ihm gewohnt sind, hält er nicht nur an dem alten Irrthum bezüglich der angeblichen Denare von Heinrich VII fest, sondern bedenkt auch noch dessen Nachfolger Konrad mit solchen, die er unter den schlechtesten Nachmünzen aller seiner Vorgänger zusammensucht.“

⁷⁵ DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen*, s. 42: „Dem vorigen etwa gleichzeitig (Obrzycko), jedenfalls aber nicht oder wenig später als 976 vergraben, da neben so vielen Regensburgern der zwei älteren Heinrichs kein einziger von Herzog Otto vorkam.“ K denáru, který Köhne připisuje švábskému vévodovi Ottovi I. Dannenberg poznamenává: „Auch einer jener räthselhaften, vielleicht Breisacher (oder Esslinger?) Denare Otto's mit angeblichem ac pacif. Otto kam hier, wie bei Obrzycko vor; aber es ist unthunlich, deshalb diese Funde nach 973 zu setzen, weil Herzog Otto I. Schwaben (973–982) beherrscht hat, vielmehr kann man, wie Grote richtig bemerkt, eher schliessen, dass diese Münze älter, also nicht von ihm ist. Doch ist freilich der Zeitunterschied nur ein sehr geringer.“

⁷⁶ DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen*, s. 395: „Lassen wir auch den Fund von Tureff, der zwar von Köhne, aber lediglich nach Cappe's Aufzeichnungen bearbeitet ist, bei Seite, so bleiben uns doch noch die von Stolp und von Obrzycko, namentlich aber der von Sauburg.“

⁷⁷ Například: MENADIER, J.: *Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, *Zeitschrift für Numismatik* 15, 1887, s. 170 (doba ukrytí před 976, nález neobsahoval české mince); FIALA, E.: *České denáry*, Praha 1895, s. 152 (kolem roku 976, „... obsahoval též několik kusů denárů Boleslava I. a II. – Škoda, že v popisu Köhneově se neuvádí, jaké typy denárů těch tu shledány.“); SLASKI, J. – TABACZYŃSKI, S.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne*, s. 66, č. 136 (po 967, nález obsahoval fragmenty českých denárů Boleslava I. a Boleslava II.); ALBRYCHT-RAPNICKA, D.: *Les monnaies bavaroises et tschéques dans les trouvailles polonaises du haut Moyen Age*, In: I. miedzinarodowy kongres archeologii slowiańskiej, Warszawa 1968, s. 171, č. 70 (kolem 965, nález obsahoval minimálně dvě české mince); SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej*, Wrocław-Warszawa 1971, s. 90, pozn. 91 („... skarby ... Turwia i Nowy Dwór znane są tylko z bardzo niedokładnych relacji i nie ma pewności czy zostały ukryte przed r. 976, tzn. przed początkiem panowania Ottona szwabskiego.“).

skutečně existujících bavorských a augsburských denárů, a provést jejich přesné zařazení v rámci chronologie bavorského raně středověkého mincovnictví.⁷⁸ V rámci této identifikace přesněji určil i dva denáry, kladené Cappem do souboru mincí z Turwie, a to denár augsburského biskupa Oldřicha s devíti kuličkami v úhlech ramen kříže a s písmeny AZO pod kaplicí, ražený podle Hahna v letech 955–973,⁷⁹ a dále denár bavorského vévody Jindřicha II. se šesti kuličkami v úhlech ramen kříže a s písmeny ECHO pod kaplicí, ražený podle Hahna na samém konci období první Jindřichovy vlády, tedy v letech 973–976.⁸⁰

Posledním badatelem který se zevrubně zabýval historií nálezu z Turwie, a který se pokusil o rekonstrukci jeho západoevropské části, byl v roce 2002 Peter Ilisch.⁸¹ Při svém pokusu vycházel, na rozdíl od W. Hahna, z popisu nálezu z pera B. Köhneho a v některých případech i z originálních mincí z turwijského nálezu, dochovaných v některých muzejních sbírkách v Evropě (St. Petersburg,⁸² Berlín, Drážďany apod.). Podle referenční literatury určil celkem 65 celých mincí a sedm zlomků.⁸³ Nejstaršími mincemi v nálezu byly podle Ilische řezenské denáry bavorského vévody Arnulfa z období jeho první a druhé vlády (911–914, 917–937) a krále Konráda I. (914–917), nejmladšími pak řezenské denáry bavorského vévody Jindřicha I. (948–955) s jednou kuličkou ve třech úhlech ramen kříže (31 ks.) a denáry švábského vévody Ludolfa, ražené rovněž v Řezně v letech 953–955 (1+1 ks.). Ilisch tak odmítl zařazení denárů bavorského vévody Jindřicha II. se šesti kuličkami v úhlech ramen kříže (ražených podle W. Hahna v letech 973–976) a denárů augsburského biskupa Oldřicha s devíti kuličkami v úhlech ramen kříže (stejně tak jako českého denáru „se jménem Otto“) do nálezového celku z Turwie.⁸⁴ Termínem post quem pro uložení nálezu je pro Ilische rok 955, nejzazším datem pak rok 967, kdy byla, podle Hahna, zahájena ražba denárů bavorského vévody Jindřicha II. s devíti kuličkami.⁸⁵

Jaký je závěr nastíněného přehledu. Názory na složení nálezu v Turwii a na dobu jeho uložení již od počátku kolísají a odvíjejí se od skutečnosti, zda vycházejí z popisu nálezu, napsaného B. Köhnem na základě písemných podkladů H. P. Cappeho, či na základě popisu jeho bavorské složky, obsažené v Cappeho práci o raně středověkém

⁷⁸ HAHN, W.: *Moneta Radasponensis – Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976 (dále jen Hahn).

⁷⁹ Jedná se o typ Hahn 133a1 (Cappe s. 52, č. 14, odkaz na kresbu v: BEYSCHLAG, D. E.: *Versuch einer Münzgeschichte Augsburgs in dem Mittelalter*, Stuttgart-Tübingen 1835, tab. I/8).

⁸⁰ Jedná se o typ Hahn 16c2 (Cappe s. 23, č. 50, tab. II/14).

⁸¹ ILISCH, P.: *Zum Schatzfund von Turwia in Grosspolen*, In: KIERSNOWSKI, R. – KUCZYŃSKI, S. K. – MECLEWSKA, M. – MIELCZAREK, M. – PASZKIEWICZ, B. (ed.): *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanislawowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin*. Warszawa 2002, s. 81–87.

⁸² Část nálezu, počtu minimálně deseti kusů, se dostala do sbírky hraběte Stroganova a později do sbírek petrohradské Ermitáže, srovnej: ILISCH, P.: *Zum Schatzfund*, s. 82.

⁸³ ILISCH, P.: *Zum Schatzfund*, s. 82–84.

⁸⁴ Vyřazení denáru bavorského vévody Jindřicha II. se šesti kuličkami v úhlech ramen kříže (Hahn 16c2) z předpokládaného nálezového celku Ilisch zdůvodnil tím, že nález neobsahoval žádné denáry Jindřicha II. s devíti kuličkami v úhlech ramen kříže (Hahn 15), jejichž ražba podle Hahna předcházela ražbu denárů se šesti kuličkami a které se v denárových nálezech vyskytují relativně velmi často; srovnej: ILISCH, P.: *Zum Schatzfund*, s. 85. Autor tak nevzal v potaz doložitelný fakt, že některé nálezové celky vznikaly postupně, s určitými přestávkami, a vedle souborů starších mincí obsahují náhle, bez návaznosti, soubory mincí mladších (v Čechách např. nález z Choustníku).

⁸⁵ ILISCH, P.: *Zum Schatzfund*, s. 85–86.

bavorském mincovnictví, nebo z kreseb, ilustrujících toto dílo. Zdá se, že složení nálezu již není a nebude možno s naprostou určitostí stanovit. A stejně tak není a nebude možno stanovit přesnější dobu jeho uložení. Rámcově je však možno ji stanovit do období od poloviny 50. do počátku 80. let 10. století a to podle toho, zdali za nejmladší minci náleзовého celku z Turwie budeme považovat řezenský denár vévody Ludolfa Švábského z let 953–955, řezenský denár bavorského vévody Jindřicha II. se šesti kuličkami v úhlech ramen kříže z let 973–976, nebo český denár „se jménem Otto“, ražený, jak jsem se pokusil dokázat v předchozí studii, na samém počátku 80. let 10. století.

Literatura

- Albrycht-Rapnicka, D.*: Les monnaies bavaroises et tchéques dans les trouvailles polonaises du haut Moyen Age. In: I. międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej, Warszawa 1968, s. 159–177.
- Bartczak, A. – Butent-Stefaniak, B.*: Skarb monet z X wieku z miejscowości Lasowice, woj. Opolskie. Wiadomości numizmatyczne 41, 1997, s. 29–69.
- Beyschlag, D. E.*: Versuch einer Münzgeschichte Augsburgs in dem Mittelalter. Stuttgart-Tübingen 1835.
- Butent-Stefaniak, B.*: Monety ze skarbu z Kotowic, pow. Wrocławski, w zbiorach Ossolineum. In: Kiersnowski, R. – Kuczyński, S. K. – Meclowska, M. – Mielczarek, M. – Paszkiewicz, B. (ed.): Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin. Warszawa 2002, s. 61–65.
- Butent-Stefaniak, B. – Malarczyk, D.*: Obieg pieniężny na Śląsku we wczesnym średniowieczu (od X do połowy XII wieku). Wrocław 2009.
- Cach, F.*: Denáry Boleslava II. se jménem Otto. Numismatické listy 1, 1945, s. 10–13.
- Cappe, H. P.*: Die Münzen der Herzöge von Baiern, der Burggrafen von Regensburg und der Bischöfe von Augsburg aus dem zehnten und elften Jahrhunderte. Dresden 1850.
- Dannenberg, H.*: Die deutschen Münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit I. Berlin 1876.
- Fiala, E.*: Beschreibung der Sammlung Böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Prag 1888.
- *týž*: Beschreibung Böhmischer Münzen und Medaillen. Prag 1891.
 - *týž*: České denáry. Praha 1895.
 - *týž*: Nález čistěveský. Památky archeologické 17, 1896–1897, s. 255–258, 337–346.
 - *týž*: Poznámky k nálezu Sitnickému, blízce hradu Choustníka. Věstník Numismatické společnosti československé v Praze 5, 1923, s. 242–245.
- Fiala, V.*: Nová varianta půldenáru Boleslava II. se jménem Otto. Numismatické listy 37, 1982, s. 147–149.
- Grote, H.*: Baierische Münzgeschichte. Münzstudien 8. Leipzig 1877.
- Hahn, W.*: Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert. Braunschweig 1976.
- *týž*: Die älteste böhmische Münzprägung Boleslaus II. – eine Materialzusammenstellung. In: Kiersnowski, R. – Kuczyński, S. K. – Meclowska, M. – Mielczarek, M. – Paszkiewicz, B. (ed.): Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin. Warszawa 2002, s. 379–392.
 - *týž*: Nachträgliches zum Fund von Lasswitz. Wiadomości numizmatyczne (v tisku).
- Hasig, M. – Kiersnowski, R. – Reyman, J.*: Wszesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.
- Chaura, K.*: Poklad z Choustníku. Praha 1939.

- Ilich, P.*: Zum Schatzfund von Turwia in Grosspolen. In: Kiersnowski, R. – Kuczyński, S. K. – Meclowska, M. – Mielczarek, M. – Paszkiewicz, B. (ed.): *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin.* Warszawa 2002, s. 81–87.
- Jażdżewski, W.*: Wykopaliśko Jarocińskie a mianowicie monety Bolesławów Czeskich. Poznań 1879.
- Jonsson, K.*: Fyndet från Smiss i Tingstäde sn på Gotland. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, 1975–1976, s. 66–82.
- Katz, V.*: O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II. Praha 1935.
- Köhne, B.*: Über die im Russischen Reiche gefundenen abendländischen Münzen des 10., 11. und 12. Jahrhunderts, *Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg* 4, 1850.
- *týž*: Der Fund von Tureff, *Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg* 5, 1851, s. 241–248.
- Lukas, J. – Polanský, L.*: Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou. *Numismatický sborník* 22, 2007, s. 39–90.
- Menadier, J.*: Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter. *Zeitschrift für Numismatik* 15, 1887, s. 119–164.
- Militký, J. – Selmi-Wallisová, M.*: Soubor mincí objevený při archeologickém výzkumu v ulici Na Slupi v Praze 2-Novém Městě. *Numismatický sborník* 22, 2007, s. 190–208.
- Paukert, J.*: Několik poznámek k bavorskému mincovnictví 10. století. *Numismatické listy* 59, 2004, s. 33–36.
- *týž*: Naše současné znalosti o počátcích českého mincovnictví. *Numismatické listy* 60, 2005, s. 65–78.
- Polanský, L.*: Nález denáru bavorského vévody Jindřicha II. v Praze na Hradčanech. *Numismatické listy* 56, 2001, s. 139–141.
- Polanský, L. – Tomková, K.*: Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsí. Revize popisu a dochované části depotu. *Numismatický sborník* 21, 2006, s. 83–124.
- Radoměřský, P.*: Olovená „sceatta“ z Pražského hradu a příspěvek k počátkům českého mincovnictví. *Numismatické listy* 6, 1951, s. 29–44.
- *týž*: Emma Regina. Studie o původu kněžny Emmy a o její úloze v ražbě českých mincí 10. století. *Časopis Národního muzea C* 21, 1953, s. 157–203.
- Seger, H.*: Der Silberhort von Karlsdorf, Kreis Strehlen. *Altschlesische Blätter* 1940, s. 165–167.
- Skalský, G.*: O denárech vyšehradských. *Numismatický časopis československý* 3, 1927, s. 172–189.
- *týž*: Nejstarší české mince (Poznámky ke spisu Viktora Katze O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.). *Numismatický časopis československý* 11–12, 1935–1936, s. 31–57.
- Slaski, J. – Tabaciński, S.*: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski.* Warszawa-Wrocław 1959.
- Smolík, J.*: Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje. Praha 1899.
- Suhle, A.*: Münzfund von Karlsdorf (Gębice, pow. Strzelin bei Wrocław). *Moravské numismatické zprávy* 13, 1973, s. 16–35.
- Suchodolski, S.*: *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej.* Wrocław-Warszawa-Kraków 1971.
- *týž*: Dziesiątowieczny skarb z Gębic – odnaleziony. *Wiadomości numizmatyczne* 18, 1974, s. 211–218.
- *týž*: Nowy obraz mennictwa bawarskiego w X i XI wieku. *Wiadomości numizmatyczne* 21, 1977, s. 168–174.
- *týž*: Skarb monet i ozdób z X. wieku oraz inne monety znalezione na cmentarzysku w Niemczy. *Wiadomości numizmatyczne* 28, 1984, s. 92–105.

Summary

Jiří Lukas, Contribution to dating of the deniers with 'the name of Otto' (C 79–81) in light of the hoard found at Karlsdorf–Gębice

The study is focused on problems with dating of the deniers listed by Cach under nos. 79–80 and known in the Czech numismatic literature as those with 'the name of Otto'. Based on detailed analysis of all known deniers of this group, finding specifications and comparison of their dies with those ones used for production of the deniers and their varieties in the hoard from Karlsdorf–Gębice, the author came to the following conclusions:

- The deniers with 'the name of Otto' could be classified in two groups: 1/ the deniers listed by Cach under no. 79 (18 mm in diameter, average weight of 0.817 g, Fig. 19) with their reverse marginal legend PRAGACIVITR, which proves their Bohemian origin in the Prague mint, 2/ the deniers (*oboli*) listed by Cach under nos. 80–81 (15–17 mm in diameter, average weight of 0.5 g, Figs. 20–21) with two varieties of the face image on their obverse.
- The deniers (*oboli*) listed under nos. 80–81 represent reduced varieties of the deniers of the type no. 79 regarding their iconography and marginal legends – they have been struck simultaneously or in a short sequence.
- The hoard from Kotowice (buried after 983, Tab. 4) seems to be the oldest group of these varieties of the deniers (*oboli*) (Cach no. 81). Other varieties of the deniers and *oboli* of this group have been registered in the hoards with 'the name of Otto' from Nový Dvůr u Duchcova (Cach no. 79) and Karlsdorf–Gębice (Cach nos. 79–80), both buried some time after 985. That points to the fact that production of the deniers and *oboli* with 'the name of Otto' could be dated back to the 980s with the highest probability. In terms of relative chronology, this group of deniers could be classified as that one closely following the oldest varieties of the deniers of the later Bavarian-Swabian type (Cach nos. 23–27, 32, 34, 63) in connection with production of the individual varieties of the deniers of the Carolinian type (Cach nos. 40–43). Consequently, it is necessary to declare, that this group of deniers and *oboli* have been historically preceded by production of the deniers of the so-called sword type and the Byzantine type.
- A connecting element among the oldest varieties of the deniers of the later Bavarian-Swabian type (Cach no. 23), the deniers of the Carolinian type (Cach nos. 40–43) and the deniers with 'the name of Otto' (Cach no. 79) is represented by the unknown variety of the denier of the so-called Carolinian type from the Karlsdorf–Gębice hoard (Fig. 23) with its reverse image and marginal legend almost identical with reverse of the deniers of the Cach type no. 23 in the same hoard (Fig. 24). The reverse of this denier has been struck from the same die as it was in the case of the denier of the Cach type no. 79 in the Karlsdorf–Gębice hoard (Fig. 25).

'Short story on the Turwia hoard' represents an excursus for this study. Views of the Turwia hoard content and its dating differ from the very beginning either based on description by B. Köhn who used written sources by H. P. Cappe, or based on description of the Bavarian coins listed in the work of Cappe focused on medieval Bavarian coinage, or on drawings in his book, as it was in case of W. Hahn. It seems to be impossible to reconstruct the content of the hoard now or in the future. This is the same case for exact dating of its burial. Generally, it is possible to speculate about the interval between the mid-950s and the beginning of the 980s. It depends on the fact, which coin is regarded as the latest specimen in the hoard: 1/ the denier of Regensburg struck under the Duke Ludolph of Swabia in 953–955, 2/ the denier of Regensburg struck under the Duke Heinrich II of Bavaria in 973–976 with six balls in the cross angles, 3/ the Bohemian denier with 'the name of Otto' struck at the beginning of the 980s as discussed above.

REVIZE ISLÁMSKÉHO ZLOMKOVÉHO MINCOVNÍHO STŘÍBRA Z NÁLEZU V KELČI (OKR. VALAŠSKÉ MEZIŘÍČÍ)

Vlastimil NOVÁK
(s exkursem Mileny Bravermanové)

Dosavadní stav bádání o nálezu

Středoevropské a východoevropské raně středověké nálezy stříbra obsahující mince a jejich zlomky, šperky s jejich zlomky a jiné stříbrné objekty, představují důležitý a nezastupitelný primární hmotný pramen pro poznání politické a ekonomické historie zejména zemí, na jejichž teritoriu byly nalezeny, ale též oblastí obchodně i strategicky souvisejících, jakož i oblastí vzdálených, spojených s nálezy původem některé z mincovních či šperkových složek (Západní Evropa, islámský Východ). Depot z Kelče má v rámci Českých zemí mezi nálezy 10. století výsadní postavení – svým složením, distribucí jednotlivých složek a svým umístěním v rámci středoevropského prostoru. Stávající známý materiál je však pouze torzem nálezů. Dle ústního podání nálezce byla do současné doby zachována zhruba polovina původního nálezů (*Kučerovská 1986a, 9*).

Kelčskému nálezu bylo od jeho objevení věnováno relativně dosti pozornosti z pohledu archeologie i numismatiky. Depot byl nalezen v říjnu 1938 domkářem K. Hradilem na pozemku vrchu Strážného v Kelči. Dle dobových zpráv a následných rekonstrukcí do roku 1996 obsahovala popsaná část nálezů 246 celých stříbrných evropských mincí a 367 jejich zlomků, 876 zlomků islámských stříbrných mincí a jeden celý stříbrný dirham, dále pak 246 stříbrných zlomků šperků. Nález byl uložen v hliněné nádobě, z níž se zachovalo pouze několik střepů. Mince a zlomky byly dále vloženy do plátěných sáčků, jichž se uchovalo několik zbytků rezné tkaniny světlé až bělavé barvy (viz Exkurs níže). Větší část depotu (465 evropských stříbrných mincí a jejich zlomků, 875 zlomků islámských mincí/ inv. č.N 10489–11363, 237 šperkových zlomků a 7 textilních fragmentů/ inv. č.N 1002–8) je uložena v Krajském vlastivědném muzeu v Olomouci a další část (13 evropských stříbrných mincí a 34 jejich zlomků, 52 neurčitých zlomků, 8 šperkových zlomků a 1 textilní fragment) pak v Městském muzeu v Hranicích. Jeden islámský fragment je uložen v Městském muzeu ve Valašském Meziříčí (*Štěpková 1964, 115–116*). Některé jednotliviny se dostaly do Moravského zemského muzea v Brně a jiné jsou drženy v soukromém vlastnictví (23 evropských stříbrných mincí a jejich zlomků a 1 dirham – *Kučerovská 1996*).

Někdy na konci minulého století byl v lokalitě Kelč objeven při terénním průzkumu s detektorem kovů další soubor mincí, jejich zlomků a fragmentů stříbrných šperků, jehož souvislost s dřívějším kelčským depotem není vzhledem k absenci nálezových okolností jasně doložena (materiál byl nalezen v roce 2008 v pozůstalosti J. Háskové, pracovnice numismatického oddělení Národního muzea v Praze s pouhým označením „Kelč“ a v současné době je uložen tamtéž – inv. č.H 303821-304492). Na základě chronologicko-geografické a typologické analýzy materiálu lze s velkou pravděpodobností konstatovat, že tento soubor byl součástí původního nálezů. Je v něm dochováno 27 celých tzv. křížo-

vých denárů a denárů otto-adelheidského typu, 233 zlomků různých evropských denárů, 345 fragmentů islámských mincí, 6 neidentifikovatelných mincovních zlomků a 61 zlomků stříbrných šperků. Denárová ani šperková složka nebyly dosud zkoumány.

Na počátku 70. let minulého století přerovský soukromý sběratel vykoupil od majitele z Bystřice pod Hostýnem dva celé denáry (jeden rozlámán), jeden denárový zlomek a jeden islámský zlomek. Tyto zlomky dle ústního podání původního majitele pocházely z kelčské lokality a patřily evidentně k materiálu, který byl označen za rozchvácený (viz výše). Tento soubor je autorovi znám od roku 2008. V současné době se nachází v soukromé sbírce v Přerově a jeho denárová složka dosud nebyla zkoumána.

Tabulka 1: Přehled uložení materiálu

Současný vlastník	Evropské mince a jejich zlomky	Islámské zlomky	Neurčité zlomky	Zlomky šperků	Textilní fragmenty
Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci	465	875	–	237	7
Městské muzeum Hranice	47	–	52	8	1
Městské muzeum Valašské Meziříčí	–	1	–	–	–
Moravské zemské muzeum Brno a soukromá sbírka na Moravě	23	celá mince 1	–	–	–
Národní muzeum Praha	260	345	6	61	–
Soukromá sbírka Přerov	3	1	–	–	–

Aktuálně je s přihlédnutím k chronologii získávání materiálu zachováno celkem (k roku 2008):

535 (stav k 1996) + 260 + 3 (stav k 2008) = **798** celých stříbrných evropských mincí a jejich zlomků

52 (stav k 1996) + 6 (stav k 2008) = **58** neurčitých zlomků

876 (stav k 1996) + 345 + 1 (stav k 2008) = **1222** zlomků islámských stříbrných mincí a **jeden celý stříbrný dirham**

245 (stav k 1996) + 61 (stav k 2008) = **306** zlomků stříbrných šperků.

Mincovní složka nálezů datuje celý depot do prvních let 11. století. Nestarší mincí v souboru evidovaném do roku 1996 je zlomek denáru římského císaře Trajana (AD 98–117), čtyřmi zlomky jsou zastoupena byzantská miliarensa (Jan Cimiscus, AD 969–976; Konstantin VII. a Romanus I., AD 920–944). Čechy reprezentuje 16 denárů a jejich zlomků (Boleslav I., AD 929–967, Boleslav II., AD 967–999, Boleslav III., AD 999–1002), Horní Lotrinky jeden denár (Adalbert, AD 929–964), Porýní 13 denárů a zlomků (Ota I., AD 936–973), Frísko dva denáry (Ota III., AD 983–1002; Adéla, + AD 1017), Sasko 20 denárů a jejich zlomků (Bernhard I., AD 972–1011; Ota III., AD 983–1002), Franky 14 denárů a jejich zlomků (Ota II., AD 973–983), Švábsko 10 denárů a jejich zlomků (Ota II., AD 973–983; Ota III., AD 983–1002; Erkambold, AD 965–991; Widerold, AD 991–999), Bavorsko 36 denárů a jejich zlomků (Ulrich I., AD 923–955; Luitold, AD 989–996; Ota I., AD 973–982; Jindřich II., AD 955–976, 985–995; Jindřich III., AD 983–985; Jindřich IV., AD 995–1002), Provence jeden denár (Ludvík Slepý, AD 901–934), Lombardii 4 denáry (Ota I., AD 962–973) a Anglii 5 denárů a jejich zlomků (Ethelred II., AD 979–1016). V souboru se rovněž nalézají unikátní mince uherského Štěpána I. (AD 997–1038). Dále

nález obsahoval 190 tzv. oto-adelheidských denárů a jejich zlomků a 152 tzv. křížových denárů a jejich zlomků. Evropskou část pak doplňuje 108 neurčitelných zlomků mincí (*Kučerovská 1996*). Islámské mincovní stříbro představuje jeden celý dirham a 876 zlomků islámských mincí v časovém rozpětí AH 698–717/ AD 976–997.

Tabulka 2: Přehled neislámské mincovní složky nálezů publikované do roku 1996 (X označuje potenciální materiál určený ze složky získané k roku 2008)

Období, provenience	Počet mincí a zlomků
AD 98–117, Řím	1 zlomek denáru
AD 969–976, Byzanc	4 stříbrné zlomky
AD 929–1002, Čechy	16 denárů a jejich zlomků + X
AD 901–1016, Západní Evropa – Lotrinsko, Porýní, Frísko, Sasko, Franky, Švábsko, Bavorsko, Provence, Lombardie, Anglie	106 denárů a jejich zlomků + X
AD 997–1038, Uhry	1 denár
AD 10. století, tzv. otto-adelheidské a křížové denáry	342 denárů a jejich zlomků + X

První zevrubnou numismatickou zprávou o kelčském nálezů přinesl V. Katz s příspěvím orientálního specialisty B. Augsta (*Katz 1939*). Islámské mincovní zlomky posléze detailně zkoumala J. Štěpková v Náprstkově muzeu (*Štěpková 1957; 1964*). Význam nálezů se po válce pokusil shrnout J. Skutil (*1946–1947*). Zlomky stříbrných ozdob se v typologických a geograficko-historických souvislostech zevrubně zabýval archeolog R. Turek (*Turek 1962*). Souhrnný pohled doplněný o nový a revidovaný materiál, jakož i nově zpracované zlomky šperků, pak přinesly práce T. Kučerovské (*1986; 1986a; 1996*).

V roce 2005 se autor tohoto článku stal konzultantem grantu GA ČR 404/05/2134 s názvem „Nálezy nejstarších přemyslovských mincí 10. století v českých zemích“, jehož řešitelem je L. Polanský z Národního muzea v Praze. V rámci nového zpracování českých denárů z Kelče se tak po padesáti letech naskytla možnost revize islámské složky nálezů v oblasti metrologické a chronologicko-geografické. Vzhledem k nově získaným informacím se tak otevřela i cesta k opravené interpretaci daného depotu ve středoevropském kontextu.¹

Metrologie islámských zlomků

V roce 1957 bylo 875 zlomků islámských mincí z Olomouce zváženo na analytických váhách s přesností na tři desetinná místa a jejich hmotnosti byly statisticky vyhodnoceny (*Štěpková 1957, 86–92*). Jejich převážením na digitálních váhách (Sartorius BP 310 S) v současné době byly zjištěny odchylky. Ty, které přesahovaly hranici $\pm 0,003$ g – ve finálním počtu 49 kusů – tvořily 5,6 % z celkového počtu vzorků.² Přestože jsou odchylky mezi vážením dřívějším a současným u některých zlomků značné (č. 798, 855), jejich procento je nevýrazné a rozložení výchylek nikterak statisticky neovlivňuje distribuci zlomků v rámci jednotlivých váhových pásem. Zůstávají tedy v platnosti

¹ Tento článek vznikl za podpory GA ČR v rámci grantu č. 404/05/2134 s názvem „Nálezy nejstarších přemyslovských mincí 10. století v českých zemích“, jehož řešitelem je L. Polanský z Národního muzea v Praze. Těž s podporou grantu MK ČR č. 00002327202.

² Viz soupis vah islámských zlomků z kelčského nálezů níže.

závěry J. Štěpkové z tabulky četnosti jednotlivých skupin a jejich grafického znázornění (Štěpková 1957, 91–92) – největší množství zlomků tedy zaznamenáváme v intervalu zhruba 0,025–0,600 g a s rostoucí hmotností pak četnost klesá. Stejně charakteristiky vykazuje i materiál registrovaný v roce 2008 (č. 878–1223).³ V každém případě revidovaný materiál i s opravenými hodnotami, jakož i skupina fragmentů získaných v roce 2008, podporují tezi Štěpkové, že zlomky svou hmotností nekopírují žádné kategorie odpovídající poměrným dílům stříbrného nominálu (dirhamu) a že fungovaly jako vážený kov (Štěpková 1957, 85).

Chronologicko-geografická distribuce islámských zlomků

Přestože B. Augst měl pro detailní určování v roce 1939 k dispozici pouze 496 zlomků, podařilo se mu z nich blíže specifikovat pouze osm (Štěpková 1957, 81, 93–94). Při důkladnějším zkoumání v roce 1957 a 1964 se J. Štěpkové podařilo částečně určit 93 zlomků z celkových 876 (Štěpková 1957, 93–94; 1964, 116). Autorovi tohoto článku se po důsledné srovnávací analýze zdařilo do širších typologických kategorií (dynastie) zařadit 448 zlomků, z nichž pak 193 se dostalo zpřesnění v dalších chronologicko-geografických aspektech (panovník, mincovna, ražební ročník, citovaný chalífa, atd.). Mezi oněmi 193 takto určenými zlomky došlo ke shodě s Augstovým názorem v 5 případech a názorem Štěpkové v 51 případech. Značná disproporce mezi výsledky B. Augsta, J. Štěpkové a autora tohoto článku je nepochybně dána absencí detailní typologicky vedené literatury v dřívější době (1939, 1957, 1964), jakož i tehdejším malým množstvím srovnávacího materiálu. Soukromá sbírka B. Augsta (v současné době v majetku Náprstkova muzea) a z větší části nezpracovaná orientální část sbírky Numismatického oddělení Národního muzea (v případě Štěpkové) poskytovala oběma předchozím badatelům ke srovnání pouze jednotlivé kusy. Autor článku měl naopak k dispozici bohatou systematickou sbírku Oddělení mimoevropské numismatiky Náprstkova muzea v řádech desítek kusů pro jednotlivé dynastie.

Z 346 fragmentů islámských mincí nově evidovaných k roku 2008 se jich podařilo do širších typologických kategorií (dynastie) zařadit 281, z nichž pak 105 se dostalo zpřesnění v dalších chronologicko-geografických aspektech (panovník, mincovna, ražební ročník, citovaný chalífa, atd.).

Pro pochopení odlišné výpovědní hodnoty raně středověkých islámských mincí je nutno zmínit, že na rozdíl od evropských ražeb té doby, islámské mince 10. století měly ve svých arabských legendách obsaženy informace týkající se jména panovníka, mincovny a roku ražby, případně je zmiňováno jméno chalífy legitimizujícího politickou autoritu vydavatele. V případě, že některá část takto komplexní informace chybí, jako je tomu v případě zlomků, může kombinace zbývajících elementů zajistit údaj zejména v časové rovině. Dalším důležitým kritériem je pak rozmístění legend na mincích, charakter písma (duktu) a tvary jednotlivých liter typické pro určité období, panovníka či mincovnu. Značnou roli rovněž hrají mincovní značky a ornamentika. Na základě výše uvedených kritérií byly islámské zlomky z Kelče v novém třídění rozděleny do následujících širších typologických kategorií (+ znamená materiál nově evidovaných k roku 2008):

A/ zlomky sásánovských či arabo-sásánovských mincí (+1 kus);

B/ zlomky umajjovských mincí (1 kus);

³ Viz soupis vah islámských zlomků z kelčského nálezů níže.

- C/ zlomky 'abbasovských či sāmānovských mincí (116 kusů + 45 kusů);⁴
- D/ zlomky 'abbasovských mincí (51 kusů a 1 celá mince + 10 kusů);
- E/ zlomky sāmānovských mincí (224 kusů + 198 kusů);
- F/ zlomky būjovských mincí (45 kusů + 19 kusů);
- G/ zlomky ḥamdānovských mincí (+ 1 kus);
- H/ zlomky ghaznovských mincí (1 kus + 1 kus);
- I/ zlomky nápodob sāmānovských typů (7 kusů + 5 kusů);
- J/ zlomky neislámských mincí (3 kusy).

Při bližším srovnávacím určení a zjištění konkrétních údajů (panovník, mincovna, ročník, chalífa a jiné zpřesňující údaje, + znamená materiál získaný v roce 2008) byly stanoveny tyto chronologicko-geografické celky:

- A/ zlomky sásánovských či arabo-sásánovských mincí (+1 kus);
- B/ zlomky umajjovských mincí (1 kus);
- C/ zlomky 'abbasovských či sāmānovských mincí (7 kusů + 45 kusů);
- D/ zlomky 'abbasovských mincí (14 kusů a 1 celá mince + 10 kusů);
- E/ zlomky sāmānovských mincí (146 kusů + 198 kusů);
- F/ zlomky būjovských mincí (17 kusů + 19 kusů);
- G/ zlomky ḥamdānovských mincí (+ 1 kus);
- H/ zlomky ghaznovských mincí (1 kus + 1 kus);
- I/ zlomky nápodob sāmānovských typů (7 kusů + 5 kusů).

Tabulka 3 poskytuje soupis aktuálně přesněji určených zlomků:

Oproti původním údajům B. Augsta a J. Štěpkové došlo u položek č. 1–877 k posunu v rozvrstvení zaznamenaných mincoven. Jediný, dříve nerozpoznaný, umajjovský zlomek byl ražen v mincovně Sābūr (Fārs), jejíž aktivity se pro tento případ dají specifikovat intervalem AH 79–84, 90–98/ AD 698–703, 709–717 (*Klat 2002*). Jde tedy o nejstarší datovatelný zlomek islámského celku. Nejpočetnější mincovnou sāmānovské části je Samarqand (Transoxanie), reprezentovaný 44 kusy. Další sāmānovské transoxanské mincovny zastupuje 20 kusy aš-Šāš (=Taškent) a čtyřmi kusy Buchārā. Další čtyři sāmānovské zlomky byly raženy v Balchu (Churāsān), dva v Nīsābūru (Churāsān) a jeden v mincovně al-Muḥammadīja (Džibāl). Mince pro dva 'abbasovské zlomky byly raženy v al-Ahwāzu (Chūzistān) a dva v Samarqandu (Transoxanie). Madīnat as-Salām (=Baghdād, 'Irāq) je u 'Abbāsovců zastoupen třemi zlomky a al-Muḥammadīja (Džibāl) zlomkem jedním a jednou celou mincí (*Kučerovská 1996, 177*). Na būjovských zlomech nebyla s jistotou zjištěna žádná mincovna, ale dle určených panovníků a rozsahu jejich dobové dominance lze u několika kusů spekulovat o mincovnách v provinciích Fārs (Kāzīrūn) a Džibāl (ar-Rajj, Iṣbahān) či v provinciích Kirmān a 'Irāq. Mince pro jediný ḥamdānovský zlomek byla ražena v al-Mawṣīlu ('Irāq). U ghaznovských zlomků nebylo možno mincovnu identifikovat, avšak z historických souvislostí počátků této dynastie a vzhledem k nominálu (tlustší zlehčený dirham, později zvaný *džitāl*, okolo 3 g) lze usuzovat na některou z afghánských mincoven (Farwān, Bāmjān). Tabulka 4 v mapě ukazuje značnou rozptýlenost a vzájemnou velkou vzdálenost v geografickém rozložení jednotlivých islámských mincoven zastoupených v kelčském nálezu.

⁴ Mince Sāmānovců z Transoxānie (AD 804–1005), nezávislé dynastie se sídlem v Buchāře a původně 'abbasovských guvernérů tamtéž, jsou v letech zhruba AH 279–350/ AD 892–961 typologicky velmi podobné ražbám 'abbasovských chalífů se sídlem v Baghdādu zejména pokud se týká skladby legend, duktů a tvarů písmen. V případě, že zlomek mince nese na sobě exkluzivní rozlišující informaci, je obtížné jej přiřadit k jedné z těchto dvou dynastií.

Tabulka 3: Přehled částečně určených zlomků řazených dle vzestupných hmotností (viz Štěpková 1957)
 = zlomky publikované v Štěpková 1957, aktuálně shodně určené;
 = zlomky publikované v Štěpková 1957, aktuálně jinak určené;
 = zlomky publikované v Štěpková 1957, blíže neurčené;
 = určili B. Augst v *Katz* 1939; č. 876 publikováno v Štěpková 1964, 116;
 = publikováno v Kučerovská 1996, 168, 177,
 = fond Národního muzea v Praze/ 2008,
 = soukromá sbírka v Pterově)

Legenda: **tučné**
kurzíva
 *
 #
 č. 878–1222
 č. 1223

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
109	'Abbásovci či Sámánovci	-	-	AH XX3	-	-
116	Sámánovci	-	[Balch či Samarqand]	-	-	-
118	Sámánovci	-	-	AH 2XX	-	-
194	Sámánovci	[Nūh II. b. Maṣūr] AH 366–387	-	[AH 366–381]	at-Tai' li'l-lah AH 363–381	-
218	Sámánovci	Nūh I. [b. Naṣr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
236	'Abbásovci	-	-	AH XX9	-	-
252	Sámánovci	[Naṣr II. b. Ahmad] AH 301–331	-	AH [3]2X	-	-
254	Sámánovci	-	-	AH [3]X5	-	-
273	'Abbásovci	-	-	AH [3]X5	-	-
277	'Abbásovci	al-Muqtadir bi'l-lah AH 295–320	-	[AH 295–320]	-	-
304	Sámánovci	Nūh I. [b. Naṣr] AH 331–343	-	[AH 333–334]	al-Mustakfi bi'l-lah AH 333–334	-
305	Sámánovci	-	aš-Šāš	-	-	-
312	Sámánovci	-	-	-	-	avers: 'adl
320	Sámánovci	-	-	-	-	avers: 'adl
322	Sámánovci	[Nūh I. b.] Naṣr AH 331–343	-	[AH 331–333]	al-Muttafi bi'l-lah AH 329–333	-
343	Sámánovci	-	-	AH [2]9X	-	-
351	Sámánovci	Naṣr II. b. Ahmad AH 301–331 (?)	-	[AH 301–331]	-	-
358	Sámánovci	-	-	-	-	avers: 'adl
372	Sámánovci	Naṣr II. b. Ahmad AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	-
377	Sámánovci	[Ahmad b. Ismā'il] AH 295–301	-	AH [2]98	-	-
378	Sámánovci	-	-	AH XX5	-	-
381	Sámánovci	Maṣūr I. b. Nūh AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
383	Sámánovci	-	-	AH XX3	-	-
387	Sámánovci	-	-	-	-	-
388	'Abbásovci či Sámánovci	-	-	AH [3]2X	al-Muqtadir bi'l-lah AH 295–320	-
391	Sámánovci	-	-	-	al-Muṭfi' li'l-lah AH 334–363	-
397	Sámánovci	-	-	AH [3]4X	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
399	Nápodoba – Sámánovci	-	-	-	-	-
408	Sámánovci	Nūh I. [b. Naṣr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	avers: ‘adl
419	Sámánovci	Naṣr II. b. [Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	avers: ‘adl
420	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
423	Sámánovci	[Nūh I.] b. Naṣr AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
431	‘Abbásovci či Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-
466	Sámánovci	Manšūr I. b. Nūh AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
471	nápodoba Sámánovci	-	-	-	-	-
490	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
491	<i>Sámánovci</i>	[Nūh I. b.] Naṣr AH 331–343	-	[AH 331–333]	-	-
500	Sámánovci	Nūh I. [b. Naṣr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	<i>al-Muttaqī bi’l-lāh AH 329–333</i>
503	Umajjovci	-	Sābūr	-	-	-
506	Sámánovci	Nūh I. b. Naṣr (?) AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
508	Sámánovci	Nūh I. b. Naṣr (?) AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
513	‘Abbásovci	-	al-Aḥwāz	-	-	-
515	Sámánovci	Nūh I. b. Naṣr AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
536	<i>Sámánovci</i>	[Nūh I. b.] Naṣr AH 331–343	-	<i>AH/33/5</i>	-	-
539	‘Abbásovci či Sámánovci	-	-	AH [3]IX či [3]2X	-	-
543	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
549	‘Abbásovci	-	-	AH [2]9X	-	-
550	Sámánovci	-	-	-	al-Muṭṭī ‘lī’l-lāh AH 334–363	-
555	Sámánovci	Naṣr II. [b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtaḍir bi’l-lāh AH 295–320	-
556	Sámánovci	-	-	AH X9X či XX9	-	-
574	Sámánovci	Ismā‘īl [b. Aḥmad] AH 279–295	Samarqand	[AH 279–295]	-	-
575	‘Abbásovci či Sámánovci	-	-	AH XX1 či XX2 či XX4	-	-
576	Sámánovci	-	-	AH 34X	-	-
578	Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-
587	<i>‘Abbásovci</i>	<i>al-Muttaqī bi’l-lāh AH 329–333</i>	-	<i>AH 33X</i>	-	-
589	Sámánovci	Nūh I. [b. Naṣr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
592	Sámánovci	Manšūr I. b. Nūh AH 350–366	-	-	-	-
594	nápodoba Sámánovci	-	-	-	-	-
598	Sámánovci	-	-	AH [3]4[5?]	-	-
603	nápodoba Sámánovci	-	-	-	-	-
608	Sámánovci	-	-	-	al-Muttaqī bi’l-lāh (?) AH 329–333	avers: ‘adl
609	Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
612	Sámánovci	[Nūh I. b.] Naṣr AH 331–343	-	AH 33X	-	-
613	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
615	Būjovci	ʿAḏud ad-Dawla AH 338–372	-	[AH 338–372]	-	-
619	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
620	Sámánovci	-	Balch	-	-	-
622	Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-
626	Sámánovci	<i>Nūh I. b. [Naṣr] AH 331–343</i>	<i>Samarqand</i>	[AH 331–343]	-	<i>avers: ʿadl</i>
627	Sámánovci	<i>Nūh II. b. Mansūr AH 366–387</i>	<i>aš-Šāš</i>	AH 3XX	-	-
630	Sámánovci	-	-	-	-	-
631	Sámánovci	[Nūh II.] b. Mansūr AH 366–387	-	[AH 366–387]	-	-
633	ʿAbbāsovci či Sámánovci	-	Madīnat X -	-	-	-
634	ʿAbbāsovci či Sámánovci	-	-	AH XX6	-	-
635	nápodobá Sámánovci	(Ismāʿīl b. Aḥmad AH 279–295)	-	-	(al-Muʿtaḏir biʿl-lāh AH 279–289)	-
636	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
638	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
640	<i>Sámánovci</i>	<i>Nūh I. b. Naṣr AH 331–343</i>	-	AH 3XX [AH 331–343]	-	-
642	Sámánovci	-	-	-	al-Muttaḡ biʿl-lāh AH 329–333	-
647	ʿAbbāsovci	-	Madīnat as-Salām	-	-	-
652	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
654	<i>Sámánovci</i>	<i>Naṣr II. [b. Aḥmad] AH 301–331</i>	-	AH XX6 [AH306či316či326]	-	-
655	Sámánovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	-
657	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
659	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
661	Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-
666	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
668	Sámánovci	-	-	-	al-Muttaḡ biʿl-lāh AH 329–333	-
669	Sámánovci	<i>ʿAbd al-Malik b. Nūh AH 343–350</i>	-	AH [3]4X	<i>al-Muttaḡ biʿl-lāh AH 334–363</i>	<i>avers: ʿadl</i>
670	Būjovci	ʿAḏud ad-Dawla AH 338–372 + Abū al-Fawāris	-	(cca AH 370–373)	-	-
671	ʿAbbāsovci	-	al-Aḥwāz	-	-	-
673	Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-
674	Sámánovci	-	-	-	ar-Raḏī biʿl-lāh AH 322–329	-
676	Būjovci	-	-	AH 3XX	-	-
682	Sámánovci	-	aš-Šāš (?)	-	-	-
693	Sámánovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muḡtaḏir biʿl-lāh AH 295–320	-
694	Sámánovci	-	-	AH [3]4X	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
696	<i>Sāmānovci</i>	<i>Manšūr I. [b. Nūh] AH 350–366</i>	-	[AH 350–363]	-	-
703	<i>Sāmānovci</i>	-	Nisābūr	-	-	-
704*	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
709	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
710	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
711	<i>Sāmānovci</i>	Nūh I. b. Našr AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
716	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH X6X	-	-
717	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH [3]13 ě [3]23	-	-
720*	<i>Sāmānovci</i>	Nūh II. b. Manšūr AH 366–387	-	[AH 366–387]	-	-
722	<i>Sāmānovci</i>	-	aš-Šās	-	-	-
729	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nūh I. [b. Našr] AH 331–343</i>	-	AH [3]35	-	-
731	<i>Sāmānovci</i>	<i>Aḥmad [b. Ismāʿīl] AH 295–301</i>	-	[AH 295–301]	-	-
734	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Ismāʿīl b. Aḥmad AH 279–295]</i>	-	AH [2]82	-	-
736	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
744	<i>Sāmānovci</i>	-	aš-Šās	-	-	-
745	<i>Būjovci</i>	[ʿAḍud] ad-Dawla AH 338–372	-	[AH 338–363]	al-Muʿīʾ lʿIḥāh AH 334–363	-
747	<i>Sāmānovci</i>	Nūh I. [b. Našr] AH 331–343	-	AH [3]42	-	-
748	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Našr II. b. Aḥmad AH 301–331]</i>	-	AH 32X	-	-
749	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH 3XX	-	-
750*	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Našr II.] b. Aḥmad AH 301–331</i>	<i>Balch</i>	[AH 301–331]	-	-
751	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand (?)	-	-	-
752	nápodoba <i>Sāmānovci</i>	-	-	-	-	-
754	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH XX9	<i>avers: ʿadl</i>	-
756	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH XX4	-	-
757	<i>Sāmānovci</i>	Manšūr I. [b. Nūh] AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
758	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
760	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
764	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH XX4	-	-
766	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH 3XX	-	-
769	<i>Sāmānovci</i>	[Manšūr I.] b. Nūh AH 350–366	Samarqand	[AH 350–366]	-	-
770	<i>Sāmānovci</i>	Manšūr I. b. Nūh AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
772	<i>ʿAbbāsovci</i>	-	Samarqand	AH XX1	-	avers: bach
780	<i>Sāmānovci</i>	-	-	-	-	revers: bach
781	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Našr II. b. Aḥmad AH 301–331]</i>	-	AH [3]1X	-	-
782	<i>Būjovci</i>	[ʿAḍud ad-Dawla AH 338–372] + Abū al-Fawāris	-	[AH 338–372]	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
784	Sāmānovci	-	-	AH 34X	-	-
785	Būjovci	X ad-Dawla	-	[AH 334–363]	al-Muʿīf Iʿllāh AH 334–363	-
790	ʿAbbāsovci	-	al-Muḥammadija	-	-	-
791	Sāmānovci	-	-	AH XX4	-	-
792	Būjovci	[Fachr ad-Dawla] AH 366–387	(Džibal, jižní Kaspik)	(cca AH 373–383)	-	-
795	Sāmānovci	-	-	AH [3]4X	-	-
798	Sāmānovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	Samarqand	[AH 301–320]	al-Muqtadir biʿllāh AH 295–320	avers: ʿadl
801	Sāmānovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	-
802	Sāmānovci	Nūḥ I. [b. Naṣr] AH 331–343	-	AH 3XX [AH 331–343]	-	-
804	Būjovci	Aḥmad b. Būja AH 324/334–338/356	(Kirmān/ ʿIrāq)	AH [3]31 (?)	-	-
805	Sāmānovci	[Naṣr II. b. Aḥmad AH 301–331]	-	AH 311	-	-
806*	Sāmānovci	Maṣṣūr I. b. Nūḥ AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
807	Būjovci	-	-	[AH 334–363]	al-Muʿīf Iʿllāh AH 334–363	-
808*	Sāmānovci	-	Samarqand	-	-	avers: ʿadl
810	Sāmānovci	Naṣr II. b. Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	-
812	Būjovci	-	-	AH 3XX	-	-
813	Sāmānovci	[Naṣr II. b. Aḥmad AH 301–331]	-	AH [3]17 či [3]19	-	-
814	ʿAbbāsovci	-	-	AH 3XX	-	-
816	Sāmānovci	Naṣr II. [b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 322–329]	ar-Raḍī biʿllāh AH 329–333 či	-
817	Būjovci	Aḥmad ad-Dawla AH 338–372	-	[AH 338–372]	al-Mustakfi biʿllāh AH 333–334	-
819*	Sāmānovci	[Nūḥ I. b.] Naṣr AH 331–343	-	AH 33X	-	-
820	Sāmānovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	AH 31X	-	-
822	Būjovci	Rukn ad-Dawla AH 320–360	[ar-Rajj či ʿIṣbahān]	[AH 320–360]	-	-
823	Sāmānovci	Naṣr II. b. [Aḥmad] AH 301–331	-	AH 32X	-	-
825	ʿAbbāsovci	Maṣṣūr I. b. Nūḥ AH 350–366	Samarqand	[AH 350–366]	-	-
827*	ʿAbbāsovci	al-Muqtadir biʿllāh AH 295–320	Madīnat as-Salām	AH [3]02 či [3]12	-	-
829	Sāmānovci	Maṣṣūr I. b. Nūḥ AH 350–366	aš-Šāḥ	[AH 350–366]	-	-
830	Būjovci	Aḥmad b. Būja AH 324/334–338/356	(Kirmān/ ʿIrāq)	[AH 324/334–338/356]	-	-
835	Sāmānovci	[Maṣṣūr I. b. Nūḥ AH 350–366]	-	AH [3]54 či [3]57 či [3]59	-	-
837	Sāmānovci	-	-	AH [3]3X	-	-
839	Būjovci	-	-	AH 3XX	-	-
841	Sāmānovci	al-walī Husām ad-Dawla = [Nūḥ II. b. Maṣṣūr AH 366–387]	Nisābūr (?)	AH [37]5	-	-
842	nápodobna Sāmānovci	-	-	-	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
843	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nasr II. b. Aḥmad AH 301–331</i>	-	[AH 301–320]	CHALÍFA <i>al-Muqtadir bi'llah AH 295–320</i>	-
845	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH 3XX	-	-
846	<i>Sāmānovci</i>	<i>Manšūr I. b. Nūh AH 350–366</i>	-	AH [315]	-	-
847	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nasr II. b. [Aḥmad] AH 301–331</i>	aš-Šaš	[AH 301–320]	<i>al-Muqtadir bi'llah AH 295–320</i>	-
848	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Nasr II. b.] Aḥmad AH 301–331</i>	-	[AH 301–331]	-	-
849	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Nasr II. b. Aḥmad AH 301–331]</i>	-	AH 3XX[AH 301–320]	<i>al-Muqtadir bi'llah AH 295–320</i>	-
850	<i>Sāmānovci</i>	[ʿAbd] al-Malik [b. Nūh] AH 343–350	-	AH [3]48	-	-
851	<i>Sāmānovci</i>	-	Samarqand	-	-	-
852	<i>Sāmānovci</i>	[ʿAbd] al-Malik [b. Nūh] AH 343–350	Buchāra	[AH 343–350]	<i>al-Mutrʿ li'llah AH 334–363</i>	-
853	<i>Sāmānovci</i>	<i>[Nūh I.] b. Nasr AH 331–343</i>	aš-Šaš	[AH 331–343]	-	-
854	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nūh I. b. [Nasr] AH 331–343</i>	aš-Šaš (?)	[AH 334–343]	<i>al-Mutrʿ li'llah AH 334–363</i>	-
855	<i>Sāmānovci</i>	-	<i>Samarqand</i>	-	-	-
857	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nasr II. b. Aḥmad AH 301–331</i>	-	[AH 322–329]	ar-Rāḍī bi'llah AH 322–329	-
858	<i>ʿAbbāsovci</i>	<i>al-Muqtadir bi'llah AH 295–320</i>	-	AH 302	-	-
859	<i>Sāmānovci</i>	-	aš-Šaš	AH XX5	-	-
861	<i>Sāmānovci</i>	[Mansūr I. b. Nūh AH 350–366]	Buchāra	AH [3]56	-	-
864	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nasr II. b. Aḥmad AH 301–331</i>	-	[AH 322–329]	ar-Rāḍī bi'llah AH 322–329	-
865	<i>Sāmānovci</i>	[Nūh I.] b. Nasr AH 331–343	-	AH [3]55	-	-
867*	<i>Būjovci</i>	Rukn ad-Dawla AH 320–360	[ar-Rajj] či [Isbahān]	[AH 334–360]	al-Mutrʿ li'llah AH 334–363	-
868	<i>Sāmānovci</i>	-	-	AH 2XX	-	-
869	<i>Sāmānovci</i>	[Nūh I. b.] Nasr AH 331–343	-	[AH 329–334]	<i>al-Muttaqī bi'llah AH 329–333</i> či <i>al-Mustakfi bi'llah AH 333–334</i>	-
870	<i>Sāmānovci</i>	-	aš-Šaš	-	-	-
871	ʿAbbāsovci	<i>al-Mu'tamid bi'llah AH 256–279</i>	-	[AH 256–279]	-	-
872	<i>Sāmānovci</i>	[Nasr II. b. Aḥmad AH 301–331]	-	[AH 301–320]	<i>al-Muqtadir bi'llah AH 295–320</i>	avers: adl
873	Ghazovci	[Sebuktegin AH 366–387 ?]	-	[AH 366–381 ?]	<i>at-Tai' li'llah AH 363–381</i>	-
874	<i>Būjovci</i>	Mu'ajjad ad-Dawla AH 360–373	[Isbahān]	[AH 363–373]	aṭ-Ṭai' li'llah AH 363–381	-
875	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nasr II. b. Aḥmad AH 301–331</i>	-	AH 324	-	-
876	Būjovci	Mu'izz ad-Dawla AH 320–356 + ʿImād ad-Dawla AH 320–338	-	AH 33[4–8]	<i>al-Mutrʿ li'llah AH 334–363</i>	-
877#	ʿAbbāsovci	<i>al-Ma'mūn AH 198–218</i>	<i>al-Muḥammadija</i>	AH 201	-	-
887	Būjovci	ʿImād ad-Dawla] AH 320–338 + Abū ʿI-Ḥasan Būja]	-	[AH 320–338]	-	-
889	<i>Sāmānovci</i>	<i>Nasr [II. b. Aḥmad] AH 301–331</i>	-	[AH 301–331]	-	-
891	ʿAbbāsovci	[al-Muq]tadir bi'llah AH 295–320	-	[AH 295–320]	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
904	Sámánovci	-	aš-Šās	-	-	-
905	Sámánovci	Nūh I. b. [Našr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
909	Nápodoba – Sámánovci?	-	-	-	-	-
912	Sámánovci	-	aš-Šās (?)	-	-	-
935	Sámánovci	-	-	AH XX9	-	-
938	Sámánovci	Nūh I. b. Našr AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
942	Sámánovci	Nūh I. [b. Našr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-
951	ʿAbbāsovci či Sámánovci	-	-	AH XX9	-	-
953	Sámánovci	[Našr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	AH [3]21	-	-
954	Sámánovci	Manšūr I. b. Nūh AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
958	Sámánovci	-	-	AH XX2	-	-
961	Sámánovci	[Našr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir biʿlīlah AH 295–320	-
962	Būjovci	Šaraf [ad-Dawla] AH 372–379 + Abū [al-Fawāris]	Kazīrūn (?) (Fārs)	[AH 372–379]	-	-
975	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
979	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
980	Ghaznovci?	-	-	-	-	-
982	Sámánovci	Nūh I. [b. Našr] AH 331–343	-	[AH 331–333]	al-Muttaqī biʿlīlah AH 329–333	avers: adl
984	Sámánovci	[Nūh I. b. Našr] AH 331–343	-	AH [3]4X = [AH 340–343]	-	-
994	nápodoba – Sámánovci?	-	-	-	-	-
995	Sámánovci	[Nūh I. b. Našr] AH 331–343	-	AH [3]33?	-	-
996	Būjovci?	-	-	-	-	-
1003	Sámánovci	[Našr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	-
1004	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
1006	Sámánovci	[Našr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir biʿlīlah AH 295–320	-
1016	Sámánovci	[Manšūr I. b. Nūh] AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	avers: adl hvězda v půlměsíci na okraji
	Sásánovci či	-	-	-	-	-
1022	Arabo-sásánovci	-	-	(cca AD 579–713)	-	-
1025	Sámánovci	-	Buchārā	-	-	-
1031	Sámánovci	[Nūh II. b.] Manšūr AH 366–387	-	[AH 366–387]	-	av.: hvězda v poli
1033	Sámánovci	-	aš-Šās	-	-	-
1035	Sámánovci	[Našr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir biʿlīlah AH 295–320	-
1036	Sámánovci	-	-	AH 3XX	-	-
1037	ʿAbbāsovci	[al-Maʿmūn ?] AH 198–218	Samarqand (?)	[AH 198–218]	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
1042	Sāmānovci	-	aš-Šās	-	-	-
1060	Sāmānovci	-	-	AH 3XX	-	-
1061	Sāmānovci	[Naṣr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 320–322]	al-Qāhir bi'līlah AH 320–322	-
1068	Sāmānovci	-	Samarqand	AH XX3	-	-
1069	ʿAbbāsovci	[al-Ma'mūn] AH 198–218	Samarqand	AH [201]	-	rv: dhū ar-ri- jāsatajn / hu
1071	Sāmānovci	[Nūḥ I. b. Naṣr] AH 331–343	-	AH [3]41	-	-
1072	Sāmānovci	[Maṣṣūr I. b. Nūḥ] AH 350–366	-	AH [3]5X	-	-
1077	ʿAbbāsovci	[al-Mahdī] AH 158–169	-	AH 16X	-	-
1078	Sāmānovci	Ismāʿīl b. Aḥmad AH 279–295	-	[AH 279–289]	al-Mu'taqdir bi'līlah AH 279–289	-
1082	Sāmānovci	[Nūḥ II.] b. Maṣṣūr AH 366–387	-	[AH 366–387]	-	-
1091	Sāmānovci	[Naṣr II.] b. Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir bi'līlah AH 295–320	-
1097	Sāmānovci	-	-	AH [3]X8	-	-
1099	Sāmānovci	[Nūḥ I. b.] Naṣr AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	avers: bach
1101	Sāmānovci	-	Samarqand	-	-	-
1103	nápodoba – Sāmānovci?	-	-	-	-	-
1104	Sāmānovci	-	aš-Šās	-	-	-
1108	Sāmānovci	[Nūḥ I. b. Naṣr] AH 331–343	-	AH [3]43	-	-
1109	Sāmānovci	-	-	AH [3]X3	-	-
1110	Sāmānovci	-	-	-	al-Muṭṭir li'līlah AH 334–363	-
1113	Sāmānovci	-	Samarqand	-	-	-
1119	Sāmānovci	-	Samarqand	-	-	-
1121	Sāmānovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	AH [3]01 či [3]11	al-Muqtadir bi'līlah AH 295–320	-
1122	Sāmānovci	Naṣr II. [b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	-
1125	Sāmānovci	Maṣṣūr I. b. Nūḥ AH 350–366	-	[AH 350–363]	al-Muṭṭir li'līlah AH 334–363	-
1126	Sāmānovci	-	aš-Šās	-	-	-
1131	Sāmānovci	[Naṣr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	AH 3XX = [AH 301–320]	al-Muqtadir bi'līlah AH 295–320	-
1132	Sāmānovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir bi'līlah AH 295–320	-
1136	Būjovci	[ʿAḍud ad-Dawla] Abū Šudžāʿ AH 338–372 + Rukn ad-Dawla Abū ʿAlī AH 320–366	-	[AH 338–366]	-	-
1141	Sāmānovci	[ʿAbd al-] Malīk I. b. [Nūḥ]	-	-	-	-
1145	Sāmānovci	AH 343–350	-	AH [3]50 (?)	-	-
1147	Sāmānovci	-	Samarqand	-	-	-
1147	Sāmānovci	[Naṣr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	AH [3]28	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
1151	Sámánovci	-	Samarqand (?)	-	-	-
1152	Sámánovci	Manšūr I. b. [Nūh] AH 350–366	-	[AH 350–363]	al-Muṭīr li'l-lāh AH 334–363	-
1153	Sámánovci	[Našr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir bi'l-lāh AH 295–320	-
1154	Sámánovci	Manšūr I. [b. Nūh] AH 350–366	-	AH [3]5X	-	-
1157	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
1164	Būjovci	-	-	AH [3]X9	-	-
1167	Sámánovci	-	Balch	-	-	-
1172	Sámánovci	-	aš-Šāš	-	-	-
1175	Sámánovci	[Našr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	[AH 301–320]	[al-Muqtadir] bi'l-lāh AH 295–320	-
1182	Sámánovci	[Nūh I. b. Našr] AH 331–343	-	AH [3]31	-	-
1183	Sámánovci	[Nūh II. b. Manšūr] AH 366–387	[aš-Šāš ?]	AH [37]5	-	av.: jaṭhiqu bi'l-lāh
1185	Sámánovci	[Manšūr I. b. Nūh] AH 350–366	-	[AH 350–366]	-	-
1186	Sámánovci	[Ismā'īl b. Aḥmad] AH 279–295	-	AH [2]92	-	-
1187	Būjovci	-	-	[AH 322–329]	ar-Rādī bi'l-lāh AH 322–329	-
1188	'Abbāsovci	ar-Rašīd AH 170–193	-	AH 1XX	-	-
1189	Sámánovci	-	Samarqand	-	-	-
1190	Hamdánovci	[Nāsir ad-Dawla] + Saǧf ad-Dawla AH 330–356	al-Mawšil	[AH 330–2]	-	-
1191	Sámánovci	Našr II. [b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–320]	al-Muqtadir bi'l-lāh AH 295–320	-
1193	'Abbāsovci	-	-	[AH 295–320]	-	-
1196	Sámánovci	[Našr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	AH 305 (?)	-	-
1200	Būjovci	[Alī] b. Būja [ʿImād] ad-Dawla AH 320–338	-	[AH 322–329]	ar-Rādī [bi'l-lāh] AH 322–329	-
1201	Sámánovci	[Našr II. b.] Aḥmad AH 301–331	aš-Šāš	[AH 301–331]	-	-
1202	Sámánovci	-	-	AH 33X	-	-
1203	Sámánovci	Našr II. [b. Aḥmad] AH 301–331	-	[AH 301–331]	-	rv.: baḥ?
1205	Sámánovci	[Našr II. b. Aḥmad] AH 301–331	Samarqand	AH [30]3 či [3]13	al-Muqtadir [bi'l-lāh] AH 295–320	-
1206	'Abbāsovci	al-Muqtadir bi'l-lāh AH 295–320	[Madīnat as-Salām]	AH [30]1 či [3]11	-	av.: abū 'l-'abbās
1207	Sámánovci	Našr II. b. [Aḥmad] AH 301–331	Samarqand	[AH 301–331]	-	avers: baḥ
1208	Būjovci	[Rukn] ad-Dawla AH 320–366 + [ʿAdu] ad-Dawla? AH 338–372	-	[AH 334 či 338–363]	al-Muṭīr li'l-lāh AH 334–363	-
1209	Būjovci	-	-	[AH 334–363]	[al-Muṭīr] li'l-lāh AH 334–363	-
1210	nápodoba – Sámánovci?	-	-	-	-	-
1213	Sámánovci	Nūh I. [b. Našr] AH 331–343	-	[AH 331–343]	-	-

č.	DYNASTIE	PANOVNÍK	MINCOVNA	ROČNÍK	CHALÍFA	JINÉ
1214	Sāmānovci	[Nūḥ I. b.] Naṣr AH 331–343	Buchāra	AH [337]	al-Muṭīʿ liʿllāh AH 334–363	-
1215	Sāmānovci	Maṣūr I. [b. Nūḥ] AH 350–366 Ruḵn ad-Dawla Abū ʿAlī Būja AH 320–366 + Muʿizz ad-Dawla (?) AH 320–356	-	AH 362 (?)	al-Muṭīʿ liʿllāh AH 334–363	-
1216	Būjovci	-	-	[AH 334–356]	al-Muṭīʿ liʿllāh AH 334–363	-
1218	nápodobna – Sāmānovci	à la [Naṣr II.] b. Aḥmad AH 301–331/ AD 913–942	-	-	-	2x rv., na jednom graftiti
1219	Sāmānovci	[Naṣr II. b. Aḥmad] AH 301–331	-	AH 32X	-	-
1220	Sāmānovci	Nūḥ I. b. [Naṣr] AH 331–343	Samarqand Al-Muḥammadīja (Miles 1938, 150)	[AH 333–334]	al-Mustakfī [biʿllāh] AH 333–334	av.: ʿadl ʿadl
1221	Sāmānovci	[Naṣr II. b.] Aḥmad AH 301–331	-	AH [3]24	ar-Rādī biʿllāh AH 322–329	av.: h. rv.: h
1222	Sāmānovci	Naṣr II. b. [Aḥmad] AH 301–331	Samarqand	[AH 301–320]	al-Muqtaḍir [biʿllāh] AH 295–320	avers.: ʿadl
1223	Sāmānovci	Naṣr II. b. Aḥmad AH 301–331	Samarqand	[AH 301–331]	-	-

Zlomek okraje stříbrné mince s motivem hvězdy v půlměsíci pochází z mince sásánovského či arabo-sásánovského typu (cca AD 579–713).

Z hlediska chronologického a dynastického se lze v případě umajjovského zlomku⁵ pouze teoreticky dohadovat o chalífovi ʿAbd al-Malikovi (AH 65–86/ AD 685–705), al-Walídovi I. (AH 86–96/ AD 705–715) či Sulajmánovi (AH 96–99/ AD 715–717).

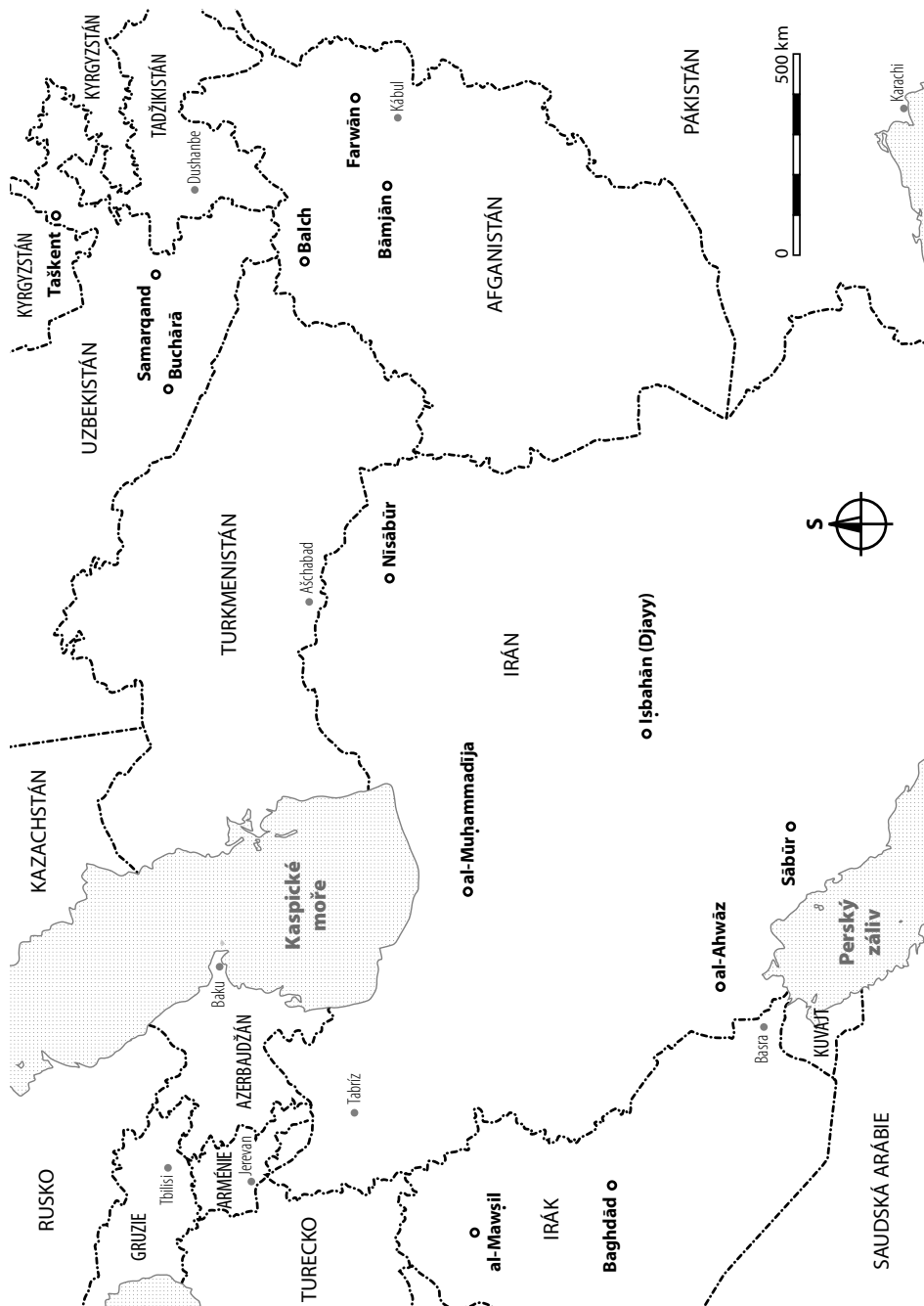
ʿAbbásovské zlomky reprezentují chalífy al-Mahdīho (AH 158–169/ AD 775–785, ar-Rašida (AH 170–193/ AD 786–809, al-Muʿtamida (AH 256–279/ AD 870–892), al-Muqtaḍira (AH 295–320/ AD 908–932) a al-Muttaqīho (AH 329–333/ AD 940–944). Jediná celá islámská mince souboru spolu se dvěma dalšími zlomky přináležejí chalífovi al-Maʿmūnovi (AH 198–218/ AD 813–833).

Ze sāmānovské dynastie jsou v nálezů z Kelče zastoupeni panovníci: Ismāʿīl b. Aḥmad (AH 279–295/ AD 892–907), Aḥmad b. Ismāʿīl (AH 295–301/ AD 907–913), Naṣr II. b. Aḥmad (AH 301–331/ AD 913–942), Nūḥ I. b. Naṣr (AH 331–343/ AD 942–954), ʿAbd al-Malik b. Nūḥ (AH 343–350/ AD 954–961), Maṣūr I. b. Nūḥ (AH 350–366/ AD 961–976) a Nūḥ II. b. Maṣūr (AH 366–387/ AD 976–997). Z legitimizačních důvodů se na zlomcích jejich mincí objevují tito ʿabbásovští chalífové: al-Muqtaḍir biʿllāh (AH 279–289/ AD 892–902), al-Muqtaḍir biʿllāh (AH 295–320/ AD 907–932), al-Qāhir biʿllāh (AH 320–322/ AD 932–934), ar-Rādī biʿllāh (AH 322–329/ AD 934–940), al-Muttaqī biʿllāh (AH 329–333/ AD 940–944), al-Mustakfī biʿllāh (AH 333–334/ AD 944–946), al-Muṭīʿ liʿllāh (AH 334–363/ AD 946–974), aṭ-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991). Kromě toho se ještě na jednom pozdním sāmānovském zlomku objevuje bezejmenný guvernér ghaznovské dynastie s titulem Ḥusām ad-Dawla.

⁵ Umajjovské mince jsou v dřívěm množství případů anonymní a od roku AH 79/ AD 698 pouze epigrafického typu, tj. jen s nápisy (*Album 1998*, 20).

Būjovce v souboru představuje Aḥmad b. Būja (AH 324/334–338/356/ AD 936/946–949/966), Rukn ad-Dawla (AH 320–366/ AD 932–976), Mu'izz ad-Dawla (AH

Tabulka 4: Geografické rozložení jednotlivých islámských mincoven zastoupených v kelčském nálezu

320–356/ AD 932–967), ʿImād ad-Dawla (AH 320–338/ AD 932–949), ʿAḍud ad-Dawla (AH 338–372/ AD 949–983),⁶ Muʿajjad ad-Dawla (AH 360–373/ AD 970–984), Šaraf ad-Dawla (AH 372–379/ AD 982–989) a Fachr ad-Dawla (AH 366–387/ AD 976–997). Ze stejných důvodů jako u předchozí dynastie se na būjovských zlomcích z kelčského nálezu objevují jména těchto ʿabbasovských chalífů: al-Muṭṭar liʿllāh (AH 334–363/ AD 946–974) a aṭ-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991).

Zlomek ḥamdānovský spadá do společné vlády panovníků Nāšira ad-Dawla a Sajfa ad-Dawla (AH 330–356/ AD 942–967, resp. AH 330–332/ AD 942–943).

Jméno ʿabbasovského chalífy aṭ-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991) na ghaznovském zlomku nepřímou ukazuje na vydavatele mince – Sebuktegina (AH 366–387/ AD 976–997), jehož jméno v reversní legendě nezachovalo.

Tabulka 5: Chronologicko-geografická distribuce (panovníci, mincovny) bližší určených islámských zlomků zastoupených v kelčském nálezu

Dynastie, vládce, období	al-Ahwāz	Balch	Buchārā	Išbahān	Madīnat as-Salām	al-Mawšil	al-Muḥammadija	Nīsābūr	Sābūr	Samarqand	aš-Šāš	Bez určené mincovny
Umajjovci, anonym, AD 685–717								1				
ʿAbbāsovcí, al- Mahdī, AD 775–785												1
ʿAbbāsovcí, ar-Rašīd, AD 786–809												1
ʿAbbāsovcí, al-Maʿmūn, AD 813–833							1			2		
ʿAbbāsovcí, al-Muʿtamid, AD 870–892												1
ʿAbbāsovcí, al- Muqtadir, AD 908–932					2							3
ʿAbbāsovcí, al-Muttaqī, AD 940–944												1
ʿAbbāsovcí, anonym, bez letopočtu	2				1	1				1		
Sāmānovci, Ismāʿīl b. Aḥmad, AD 892–907										1		3
Sāmānovci, Aḥmad b. Ismāʿīl, AD 907–913												2
Sāmānovci, Našr II. b. Aḥmad, AD 913–942		1					1			5	2	43
Sāmānovci, Nūḥ I. b. Našr, AD 942–954			1							2	2	32
Sāmānovci, ʿAbd al-Malik b. Nūḥ, AD 954–961			1									3
Sāmānovci, Maššūr I. b. Nūḥ, AD 961–976			1							2	1	17
Sāmānovci, Nūḥ II. b. Maššūr, AD 976–997								1			1	6
Sāmānovci, anonym, bez letopočtu		2	1					1		33	14	
Būjovci, Aḥmad b. Būja, AD 936–966												2
Būjovci, Rukn ad-Dawla AD 932–976												5
Būjovci, Muʿizz ad-Dawla, AD 932–967												2
Būjovci, ʿImād ad-Dawla AD 932–949												3
Būjovci, ʿAḍud ad-Dawla AD 949–983												7
Būjovci, Muʿajjad ad-Dawla AD 970–984				1								
Būjovci, Šaraf ad-Dawla, AD 982–989												1
Būjovci, Fachr ad-Dawla, AD 976–997												1
Ḥamdānovci, Nāšir ad-Dawla a Sajf ad-Dawla, AD 942–943						1						

⁶ V případě zlomku č. 670 se v legendě objevuje i jeho syn Abū al-Fawāris.

Nejstarším elementem je tedy zlomek sásánovského či arabo-sásánovského typu (cca AD 579–713) – č. 1022. Mezi mincemi čistě epigrafického typu je nejstarším fragment umajjovský – č. 503 (circa AD 698–717) a nejmladšími pak zlomky būjovský – č. 792 a ghaznovský – č. 873 (circa AD 976–997). Z následující tabulky vyplývá, že časový interval s největší četností určených islámských zlomků v kelčském nálezu je vymezen lety zhruba AD 910 a AD 980.

Komentáře ke vzácným a zajímavým ražbám z kelčského nálezu

Z hlediska typologie islámských ražeb a s přihlédnutím k jejich vzácnosti z důvodu skladby legend a druhů uváděných titulatur, zasluhují zvláštní pozornosti zejména následující zlomky:

Č. 670. Būjovci, ‘Aḍud ad-Dawla AH 338–372/ AD 949–983, citován syn panovníka ve formě „Abū al-Fawāris“, (cca AH 370–373). (Obr. 1.)

Avers v poli: [lā ilāha illā allāh/ waḥduhu lā šar]ik lahu/ ... ? [abū al-fawā]ris/ ... / ... ,
Revers v poli: [muḥammad rasūl allāh]/ [aṭ-ṭā]i’ li’llāh/ [‘aḍud] ad-dawla/ [wa ṭādž] al-milla/ [abū šu]džā’.

Komentář: Citování následníků trůnu v islámské mincovní praxi mělo za cíl legitimizovat a stabilizovat postavení prince ještě za života jeho otce. Jméno syna Būjovce ‘Aḍuda ad-Dawla – Abū al-Fawāris – se poprvé a naposledy objevuje na jedné minci spolu s otcem v roce AH 370 (mincovna as-Sīrdžān, prov. Kirmān: *Treadwell 2001*, 82). Mezi lety AH 373–378 je pak Abū al-Fawāris na mincích zmiňován jako samostatný vládce spolu s chalífou⁷ a v období AH 373–376 jsou spolu s ním na ražbách jmenováni také jiní vládci v nejrůznějším mocenském postavení vůči němu.⁸ Zbývající jeden až dva aversní řádky, které se na zlomku nezachovaly, skrývaly nepochybně vcelku rutinní informaci, že Abū al-Fawāris je synem ‘Aḍuda ad-Dawla. Raritní revers, kombinující jméno chalífy se jménem vládce na vrcholu moci, je unikátním zejména pro oba na tomtéž místě připojené honorární tituly (*laqaby*) vládce – Ṭādž al-milla/ Abū šudžā’ („Koruna víry/ Otec statečnosti“). Podobné uvedení panovníka jako samotného vládce se všemi užívanými tituly pohromadě na rubu najdeme pouze u nečetných ražeb z jihokaspických mincoven, ovšem v oněch případech zase bez společné citace se jménem chalífy.⁹ Zmíněná kombinace legitimizujícího lícu a rubní citace panovníka se všemi užívanými tituly spolu s chalífovým jménem činí ze zlomku č. 670 absolutní nepublikovanou raritu. Z výše uvedených časových frekvencí výskytu jmen panovníka a jeho syna na ražbách, lze důvodně usuzovat, že mince, z níž pochází jmenovaný zlomek, byla nepochybně vyrobena mezi lety AH 370 a AH 373.

⁷ AH 373–376, Arrādžān (Fārs): *Treadwell 2001*, 12–13; AH 373–376, Šīrāz (Fārs): *Treadwell 2001*, 47–48; AH 373, as-Sīrdžān (Kirmān): *Treadwell 2001*, 82; AH 37X, Džundaj Sābūr (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 104; AH 373–375, 378, Rāmhurmuz (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 107; AH 375–376, Sūq al-Ahwāz (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 117–118; AH 376, Tustar min al-Ahwāz (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 125; AH 375–377, al-Bašra (Džazira): *Treadwell 2001*, 134.

⁸ AH 374, Rāmhurmuz (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 107; AH 373–375, Sūq al-Ahwāz (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 116–117; AH 373–375, Tustar min al-Ahwāz (Chūzistān): *Treadwell 2001*, 125; AH 373–374, al-Bašra (Džazira): *Treadwell 2001*, 133.

⁹ AH 369–371, Džurdžān (jižní Kaspik): *Treadwell 2001*, 240–241; AH 369–370, Sārija (jižní Kaspik): *Treadwell 2001*, 244–245.

Č. 792. Būjovci, [Fachr ad-Dawla AH 366–387/ AD 976–997] (Džibāl, jižní Kaspik, cca AH 373–383). (Obr. 1.)

Avers v poli: [lā ilāha] illā allāh/ [waḥduhu lā šarīk lahu] / ?,

Avers opis: [bis]mi allāh ḡuriba ...,

Revers v poli: [li' llāh ?/ muḥammad rasūl] allāh/ [al-amīr as-sajjid] / ? / ?,

Revers opis (oddělený dvojitou linií): nečitelný.

Komentář: Vládcovská titulatura (*alāmāt wa 'anāwīn*) “al-amīr as-sajjid“ (emír, vládce/ pán) se vyskytuje na třetím reversním řádku v poli shora na mincích u Būjovců Muajjada ad-Dawla (AH 356–373/ AD 967–983) a Madžda ad-Dawla (AH 387–420/ AD 997–1029). Jejich mince se však zachovaly v relativně malém počtu většinou ve zlatě a nekorespondují s duktem nápisů a jejich prostorovým členěním jako u zlomku dirhamu č. 792. Stejně umístění titulu nacházíme rovněž u ražeb būjovského panovníka Fachra ad-Dawla, jehož produkce se zachovala ve větší míře a převažují v ní dirhamy. Zmíněná titulatura totožného umístění se objevuje v případě tohoto panovníka v 70. a 80. letech 4. století hidžry u mincoven z oblasti Džibálu (Asadābād, Hamadān, Iṣbahān, al-Karadž, Māh al-Bašra, Māh al-Kūfa, al-Muḥammadīja, Qazwīn, Qumm, Rūdhrawar) a z oblasti jižního Kaspiku (Āmul, Astarābād, Hawsam, Džurdžān, ar-Rūjān). Pouze u mincí ražených v mincovnách Āmul (AH 373–377, AH 382–383: *Treadwell 2001*, pp. 235–236) a ar-Rūjān (AH 383: *Treadwell 2001*, 244) však nacházíme kombinaci umístění reversní titulatury, rubního dvojitého dělicího okruží a prvních dvou řádek na lícu (lā ilāha illā allāh/ waḥduhu lā šarīk lahu), které ve své délce netradičně krátí sdělení obvykle třířádkové ve prospěch umístění dalších vlastních jmen s tituly. Lze tedy konstatovat, že mince zachovaná jako zlomek č. 792 byla ražena Būjovcem Fachr ad-Dawla v některé z jihokaspických mincoven přibližně mezi lety AH 373 a AH 383.

Č. 841. Sāmānovci, al-walī Ḥusām ad-Dawla (ghaznovský guvernér) = [Nūḥ II. b. Maṣšūr AH 366–387/ AD 976–997], Nīsābūr (?), AH [37]5. (Obr. 1.)

Avers v poli: [lā ilāha illā/ allāh waḥduhu]/ lā šarīk lahu/ al-malik al-[maṣšūr?],

Avers první opis: ... [nīsāb]ūr sanat chams ...,

Avers druhý opis: nečitelný,

Revers v poli: [li' llāh ?/ muḥammad/ rasūl allāh/ aṭ-ṭai' li' llāh/ nūḥ b. maṣšūr]/ al-walī ḥus[ām]/ ad-dawla,

Revers opis (oddělený dvojitou linií): nečitelný.

Komentář: Zlomek mince se podařilo určit pouze díky honorární titulatuře (*laqab*) ghaznovského guvernéra vládnoucího pro sāmānovského suveréna. Ghaznovci byli turkického původu a sloužili Sāmānovcům jako *mamlūci* (otroci) ve funkci lokálních guvernéřů. Slovo z reversní legendy na zlomku – *al-walī* – v mocensko-politickém kontextu arabsky znamená „ochránce, protektor, vládce“ a na středověkých mincích označuje funkci podřízenou panovníkovi. Rovněž i v pořadí důležitosti (shora dolů) na reversu mincí běžně figuruje až na třetím místě za chalífou – formální hlavou muslimské obce, duchovní autoritou a osobou legitimizující vydavatele – a za panovníkem, v tomto případě Nūḥem II. b. Maṣšūr. Ghaznovský guvernér není na zlomku uveden jménem, leč honorárním titulem Ḥusām ad-Dawla, tedy „Meč státu“. Jde o poměrně vzácné označení, které kromě Ghaznovců, používali v relevantní oblasti krátce již jen Ūqajlovci (Kurdistān – Ḥusām ad-Dawla al-Muqallad AH 385–391/ AD 996–1001) a Ānnāzovci (západní Írán – Ḥusām ad-Dawla Abū al-Šawq Fāris AH 401–437/ AD 1010–1045). Obě malé posledně jmenované dynastie na svých teritoriích však už měly

jiné své suverény – ‘Uqajlovci byli podřízeni Būjovcům a ‘Annāzovci byli vazaly Velkých Seldžuků. Nepřipadají tedy do úvahy jako guvernérři pro námi sledovaný zlomek a navíc obě jejich výsostná teritoria jsou značně vzdálena od uvažovaného místa mincovny (Nīsābūr). S největší pravděpodobností však oním ghaznovským guvernérem na zlomku není ani Sebuktegin (AH 366–387/ AD 976–997), který pro Sāmānovce sloužil jako guvernér centrálního Churāsānu (Herāt) a užíval honorárního titulu Nāšir ad-Dawla („Ochránce státu“). Není však vyloučeno, že honorární titulaturu Ḥusām ad-Dawla („Ochránce státu“) užíval jiný guvernér z ghaznovské dynastie ještě před tím, než Maḥmūd, syn Sebukteginův, v letech AH 384–387/ AD 994–997 spravoval pro Sāmānovce Nūḥa II. západní Churāsān (Nīsābūr) a na mincích se objevoval jako Sajf ad-Dawla (shodou okolností jiný výraz též pro „Meč státu“, viz Ḥusām ad-Dawla). Sledováním užití zmíněných titulů z hlediska časového a místního lze potvrdit neúplné jméno mincovny a zpřesnit pravděpodobný ročník ražby zde traktovaného dirhamového zlomku. Známe jedinou sāmānovskou ražbu ve stříbre nesoucí titulaturu guvernéra Ḥusām ad-Dawla z Taškentu raženou v roce AH 375 (*Lane Poole 1876*, 114, č. 419). Zde se však titulatura objevuje na líci a bez guvernéřského označení *al-walī*. Nejbližší rubní skladbě legend našeho zlomku (*al-walī ḥusām/ ad-dawla*) je sāmānovský zlatý dínár ražený v Nīsābūru roku AH 374 (*Lane Poole 1876*, 113, č. 416). Chybí mu však koncový řádek v lícovém poli (*al-malik al-manšūr*), který naopak má dínár téže mincovny z roku AH 376 (*Lane Poole 1876*, 114, č. 417). Podobnou skladbu titulatury, avšak dělenou mezi avers (*al-walī*) a revers (*ḥusām ad-dawla*) pak mají dva nīsābūřské dínáři z roku AH 373

(<http://www.stevealbum.com/cgi-bin/viewlot.pl?site=1&sale=204&lot=17>

<http://www.stevealbum.com/cgi-bin/viewlot.pl?site=1&sale=215&lot=90>).

Obr. 2: Vzácné ražby kelčského nálezu (300%).

Pokud se týká dalších známých ražeb z Nīsābūru ve zlatě nesou guvernérskou titulaturu Nāšir ad-Dawla (AH 369 – *Lane Poole 1889*, 185, č.415t), případně doplněnou označením *al-walī* (AH 377 – *Lane Poole 1889*, 185, č.417c). Následující text doplněný o materiál the American Numismatic Society New York¹⁰ ukazuje přehled mincí ražených v Nīsābūru v letech AH 365–387 se jmény a titulaturami jednotlivých guvernérů:

AH 365AV – 1 ks – Nūḥ II./ walī Muḥammad I. (Simdžūrī)¹¹
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1972.288.34>

AH 371AV – 1 ks – Nūḥ II./ Muḥammad I. b. Simdžūr
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1967.21.7>

AH 371AV – 1 ks – Nūḥ II./ Ḥusām ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1957.86.1>

AH 373AV – 3 ks – Nūḥ II./ Ḥusām ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1965.17.4>
<http://www.stevealbum.com/cgi-bin/viewlot.pl?site=1&sale=204&lot=17>
<http://www.stevealbum.com/cgi-bin/viewlot.pl?site=1&sale=215&lot=90>

AH 374AV – 3 ks – Nūḥ II./ Ḥusām ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1965.17.5>
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1967.101.9>
Lane Poole 1876, 113, no. 416

AH 375AV – 1 ks – Nūḥ II./ Ḥusām ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1967.101.10>

AH 376AV – 2 ks – Nūḥ II./ Ḥusām ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1968.194.1>
Lane Poole 1876, 114, no. 417

AH 377AV – 2 ks – Nūḥ II./ Ḥusām ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1917.215.724>
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1972.288.35>

AH 377AV – 3 ks – Nūḥ II./ Muḥammad I. b. Simdžūr/ Nāšir ad-Dawla
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1965.270.5>
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1966.64.6>
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1971.160.6>

AH 383AV – 1 ks – Nūḥ II./ Sajjid al-Umarā Abū 'Alī (Simdžūrī)
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1922.99.56>

AH 384AV – 2 ks – Nūḥ II./ Maḥmūd (Ghaznawī)
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1965.270.6>
<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1966.64.7>

¹⁰ Informace o mincích z ANS bohužel neobsahují přesné rozpisy legend.

¹¹ Simdžürovci byli sámánovští vojenští otroci turkického původu z Qūhistānu, kteří v průběhu 10. století vykonávali pro své vládce guvernérské funkce v Churāsānu (*Bosworth 1996*, 175).

<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1917.215.723>

<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1922.211.55>

AH 384AV – 2 ks – Nūḥ II./ Sajjid al-Umarā Abū ‘Alī (Simdžūrī)

<http://www.numismatics.org/cgi-bin/showobj?accnum=1974.116.4>

Lane Poole 1876, 114, no. 418

AH 385AV – 5 ks – Nūḥ II./ Maḥmūd (Ghaznawī)

<http://www.numismatics.org/cgi-bin/objsearch?format=default&dep=any&fld=mint&kw=nisabur>

AH 386AR – 149 ks – Nūḥ II./ Maḥmūd (Ghaznawī)

<http://www.numismatics.org/cgi-bin/objsearch?format=default&dep=any&fld=mint&kw=nisabur>

AH 387AR – 33 ks – Nūḥ II./ Maḥmūd (Ghaznawī)

<http://www.numismatics.org/cgi-bin/objsearch?format=default&dep=any&fld=mint&kw=nisabur>

Dle zbytku nápisu na zlomku označujícího mincovnu a vzhledem ke skladbě legend výše zmíněných mincí v období circa AH 365–387 můžeme s vysokou pravděpodobností konstatovat, že mince pro zlomek č. 841 byla ražena v mincovně Nisābūr v roce AH 375.

Č. 873. Ghaznovci, [Sebuktegin AH 366–387/ AD 976–997] ?, aṭ-Ṭāi’ li’līlāh (AH 363–381/ AD 974–991). (Obr. 2.)

Avers v poli: lā ilāha illā/ allāh waḥduhu/ lā šarīk lahu/ aṭ-ṭāi’ li’līlāh],

Revers v poli (zcela setřeno): [li’līlāh ?/ muḥammad rasūl/ allāh nūḥ b./ maṣṣūr/ sebuktegin] ?

Komentář: Jméno ‘abbāsovského chalífy aṭ-Ṭāi’ li’līlāh na zlomku nepřímou ukazuje na vydavatele mince – ghaznovského panovníka Sebuktegina, jehož jméno se v reversní legendě nezachovalo. Ghaznovci, jak bylo výše již zmíněno, byli turkického původu a sloužili Sāmānovcům jako *mamlūci* (otroci) ve funkci lokálních guvernérů v Ghazně a v jejím okolí, v oblastech dnes nazývaných jako Afghánistán. Samostatnost nezávislých vládců získali v roce AH 389/ AD 999. Sebuktegin v Ghazně fungoval jako autonomní panovník, ale na svých mincích nadále citoval Sāmānovce Nūḥa II. b. Maṣṣūr (AH 366–387/ AD 976–997) jako svého suveréna (srovnej: *Mitchiner 1977*, 147, č. 753). Mince tlustšího střížku, menšího průměru ve srovnání s dobovými dirhamy a horšího stříbra jako zlomek č. 873 byly s největší pravděpodobností raženy ve Farwānu či Bāmjānu, ačkoli většina dochovaných exemplářů postrádá jméno mincovny. Malá a tlustá fabrika ražeb byla odvozena od mincí zvaných *dramma* (drachma), ražených hindustánskými králi v Kābulu. Tento nominál doznal posléze ještě dalšího snížení obsahu stříbra a přibližně od začátku 12. století je pak nazýván *džitāl*.

Č. 1190. Ḥamdānovci, [Nāšir ad-Dawla] + Sajf ad-Dawla AH 330–356/ AD 942–967 [resp. AH 330–332/ AD 942–943], al-Mawšil, raženo pravděpodobně v roce AH 332. (Obr. 2.)

Avers v poli: ... /... / waḥduhu lā ... / sajf [ad-dawla]/ abū [al-ḥasan],

Avers první opis: ... [al-maw]šil sanat ...

Avers druhý opis: nečitelný,

Revers v poli: ... rasūl allāh/ [šalā allāh] ‘alajhi wa sallam /... /... /... /... ,

Revers opis (oddělený jednoduchou linií): nečitelný.

Komentář: Al-Ḥasan (pozdější Nāšir ad-Dawla) se stal ‘abbāsovským guvernérem v al-Mawšilu roku AH 308/ AD 920–921. Ḥamdānovci v tu chvíli těžili z úpadku ‘abbāsovské dynastie a snažili se rozšířit svou vládu na jejich úkor. Přesto, že ovládali většinu

Džazīry a severní Sýrie, nadále chalífovi loajálně odváděli daň. Přes určité mocenské napětí mezi oběma subjekty chalífa přiznal roku AH 330/ AD 941–942 al-Ḥasanovi *laqab* Nāšir ad-Dawla a jeho bratru ʿAlīmu, velkému bojovníku s Byzantinci a vládci Sýrie, titul Sajf ad-Dawla. Počínaje rokem AH 334/ AD 945–946 však bylo centrum chalífátu Baghdād ohroženo z vnějšku a posléze okupováno Būjovci (Aḥmad b. Būja Muʿizz ad-Dawla). Nāšir ad-Dawla v zastoupení chalífy v bojích o nadvládu nad městem neuspěl, byl nucen Būjovcům platit tribut i za svá území (al-Mawšil, Dijār Rabīʿa, Džazīra, Sýrie) a zmiňovat jméno jejich vládce při pátečním kázání v mešitě (*chuṭba*). Tato situace s menšími změnami přetrvala až do smrti obou ḥamdānovských aktérů – Sajf ad-Dawla zemřel roku AH 356/ AD 967 a Nāšir ad-Dawla v roce AH 357/ AD 968.

Vzhledem k faktu, že od roku AH 334/ AD 945–946, kdy byl Nāšir ad-Dawla nucen zmiňovat jméno būjovského vládce při pátečním kázání v mešitě (*chuṭba*), je logické se domnívat, že stejný princip citace byl uplatněn v mincovní produkci. Je tedy jasné, že jména obou ḥamdānovských bratrů se mohla teoreticky na mincích objevovat bez citace būjovského suveréna pouze v letech AH 330–334/ AD 941–946. Prakticky však jsou registrovány mince ražené pouze mezi lety AH 330 a AH 332 (*Artuk – Artuk 1971*, č. 929 – AH 332; *Peus 345*, č. 1019 – AH [33]2; *Album 1998*, p. 47 – AH 330–331). Vezmeme-li v úvahu srovnání typologie písma v poli na aversu a její nezarovnání na pravou stranu (viz *Peus 345*, č. 1019), jakož i uspořádání opisné legendy, je možné konstatovat, že mince pro zde zmíněný zlomek byla s největší pravděpodobností ražena v roce AH 332/ AD 943.

Č. 1221. Sāmānovci, [Našr II. b.] Aḥmad AH 301–331/ AD 913–942, al-Muḥammadīja, AH [3]24. (Obr. 2.)

Avers v poli: [lā ilāha illā]/ allāh [waḥduhu]/ lā šarḥ [lahu]/ ḥ,

Avers první opis (oddělený jednoduchou linií): ... [al-muḥamma]dīja sanat arbaʿ wa ʿašrīn ...,

Avers druhý opis: ... jawmaʿidhin jafruḥu al-muʿminūn ...,

Revers v poli: [liʿllāh ?/ muḥammad/ rasūl allāh/ ar-rā]dī biʿllāh/ [našr b.] aḥmad/ ḥ,

Revers opis (oddělený jednoduchou linií): ... biʿl-hudā wa dīn al-ḥaqq lijuzhirahu ...

Komentář: Sāmānovské ražby z al-Muḥammadīje (= ar-Rajj, pozdější Teherān, provincie Džibāl) z první poloviny 10. století jsou poměrně vzácné a velmi dobře dokumentují mocenské soupeření v tomto hornatém regionu.

Na počátku arabské expanze bylo město dobyto mezi lety AH 18–24/ AD 639–644, a do konce 9. století bylo relativně pevně v rukou ʿabbāsovské dynastie. Sāmānovci (perská dynastie vzešlá z ʿabbāsovských guvernérů v centrální Asii) se začali o al-Muḥammadīji zajímat na konci 9. století a roku AH 289 / AD 912 ji dobyli. Stávající chalífa uznal status quo a jeho následovník al-Muqtadir přiznal Sāmānovcům investituru v roce AH 296/ AD 919. Ti zde nevládli přímo a po celou dobu, ale prostřednictvím guvernérů s občasnými přetřzkami (sādžidovské a zijárovské intermezzo). Jména sāmānovských panovníků (Našr II. b. Aḥmad) se objevují na mincích až od roku AH 314/ AD 926 souběžně se jmény ʿabbāsovských chalífů. Kromě těchto mincí zde byly také v tomto období raženy mince čistě ʿabbāsovského typu pouze se jménem chalífy, což odráželo oscilaci jednotlivých guvernérů mezi oběma mocensky dominujícími subjekty v oblasti. Jeden ze sāmānovských vojenských velitelů města (generál Asfār z Dajlamovců) se stal nezávislým, leč v roce AH 318/ AD 930 byl zavražděn svým důstojníkem jménem Mardāwīdž, který byl jedním ze zakladatelů zijárovské dynastie. Ačkoli se jeho jméno

Obr. 2: Vzácné ražby kelčského nálezu (300%)

na mincích neobjevuje, je jasné, že do svého zavraždění v roce AH 323/ AD 925 měl Mardāwīdž plnou kontrolu nad městem. V roce AH 320/ AD 923 byl rovněž zavražděn chalífa al-Muqtadir a byl nahrazen al-Qāhirem a posléze ar-Rāđim (AH 322/ AD 924). Odstraněním Mardāwīdže se tak otevřela cesta k moci ve městě Būjovcům. Bratr Mardāwīdže Wašmgīr, který se stal faktickým vládcem v oblasti, sice umožňoval ražbu mincí, které nesly jména sāmānovských panovníků, ale nedokázal zabránit finálnímu būjovskému převzetí města v roce AH 333/ AD 935. Poslední sāmānovské jméno na mincích se objevuje v tomto roce (Nūh I. b. Našr), ale od roku AH 334/ AD 936 byly v dané mincovně raženy pouze mince būjovských panovníků.

Unikátní kelčský zlomek mince ražené v mincovně al-Muhammadīja v roce AH 324 tedy vymezuje horní hranici období, kdy se po smrti chalífy al-Muqtadira nakrátko přestala na lokálních mincích objevovat jména sāmānovských panovníků, aby pak pokračovala až do převzetí moci Būjovci (*Miles 1938*, 148–154).

Zlomky nápodob islámských mincí

Mezi zlomky pocházejícími z kelčského nálezu nacházíme dvanáct kusů (č. 399, 471, 594, 603, 635, 752, 842, 909, 994, 1103, 1210, 1218 – Obr. 3), jež lze podle jejich degradované kaligrafie a uspořádání legend považovat za imitace sāmānovských mincí. Zejména položky č. 635 a 1218 umožňují bezpečnou identifikaci předlohy – sāmānovské mince Ismā'ila b. Aḥmad (AH 279–295/ AD 892–907) a Našra II. b. Aḥmad (AH 301–331/ AD 913–942).

V evropských nálezech islámského stříbra se relativně často setkáváme s anonymními nápodobami islámských prototypů (5–10 % objemu nálezů islámských mincí v severní a východní Evropě). Na základě více než stoletého bádání jsou za jejich autory označováni povolžští Chazaři či Bulghárové, kyjevská Rus či Chorézm. Další oblastí možného vzniku napodobenin je periferie chalífátu. Jsou prokázány i některé mincovny v západní Evropě (Anglie, Německo, Finsko) produkující napodobeniny (*Rispling 1990, 275*). Vzhledem k historicko-geografické distribuci zlomků islámských mincí kelčského nálezu a jejich vnější charakteristice kaligrafie legend, lze se přiklonit spíše k povolžskému původu nápodob (jakkoli definitivnímu soudu brání fakt, že jsou k dispozici zlomky a nikoli celé mince). Většinový typ nápodob z Povolží je anonymní. V menší míře nesou nápodobы sámānovských vzorů jména lokálních vládců. Obě verze zmíněných mincí byly raženy na území střední Volhy od druhé čtvrtiny 10. století a byly produkovány tamními Bulghāry (*Album 1998, 72; Rispling 1990, 275–282; Kropotkin 1990, 197–198*). Hovoříme-li o nápodobách (nikoli falzech), je třeba mít na zřeteli motivaci vzniku takovýchto mincí. Jednak je razili místní vládcí z prestižních důvodů zejména po roce AD 921/922, kdy přijali islám a podvolili se baghdádskému chalífovi. Na druhé straně povolžskou oblastí procházela v 10. století značná exportní vlna islámského stříbra do Evropy, na které se chtěli povolžští Bulghárové podílet tím, že své srovnatelně kvalitní stříbro – získané obchodem z nejrůznějších zdrojů a v různé podobě (šperky, ingoty, mince) – začali po formální stránce přizpůsobovat tranzitnímu kovu a tak mu zajišťovali bernost v oblastech, ve kterých čitelnost a vnější správnost arabštiny nemohla být předmětem kontroly (totéž platí o motivaci nápodob jiných než povolžských). Povolžské anonymní stříbrné nápodobы se vyznačují pokleslým duktem, téměř nečitelnou arabštinou a značně volnými variacemi na skladbu legend, jakož i některými technickými selháními (zrcadlové otočení razidel, tj. stranově negativní ražba v reálu), které svědčí o arabské negramotnosti obslužného mincovního personálu:

Č. 399. V tomto případě je velmi nápadná izolovanost liter, které by jinak měly být vázány („S“ a „L“) a nesouvisející kruhový objekt s vertikálami (snad napodobené spojení „L“ a „M“?), ostré pravoúhlé tahy.

Č. 471. Tlusté slité litery bez logické struktury, ne vždy držící horizontální linii v poli. Kov připomíná pozdní Sámānovce.

Č. 594. Roztřesené písmo ostrých hran (nikoli opotřebenání razidla nebo víceraž), proluté, defomované litery bez možnosti souvislé identifikace. Kvalita kovu srovnatelná s předlohami.

Č. 603. Slité nepravidelné a ostré litery, místy nesmyslně v půli výšky vertikál propojeny krátkou horizontálou. Kvalita kovu srovnatelná s předlohami.

Č. 635. Rozkolísané litery nedržící výškové a šířkové proporce. Na rubu nápodoba al-Mu‘taḍid bi’llāh (AH 279–289/ AD 892–902)/ Ismā‘īl b. Aḥmad (AH 279–295/ AD 892–907)? Tedy zlomek s rezervou datovatelný do začátku 10. století.

Č. 752. Slité tahy v opisech, ostré litery v poli, zkrácené vertikály.

Č. 842. Zrcadlové otočení razidel. Líc – opis redukován na změť vertikál, v poli dole negativně „šarīk lahu“. Rub – opis opět redukován na změť vertikál, plus údery v ploše,

v poli dole na konci řádku negativně „naṣr“? (Nuḥ I. b. Naṣr, AH 331–343/ AD 942–954)? Tedy zlomek s rezervou datovatelný do poloviny 10. století.

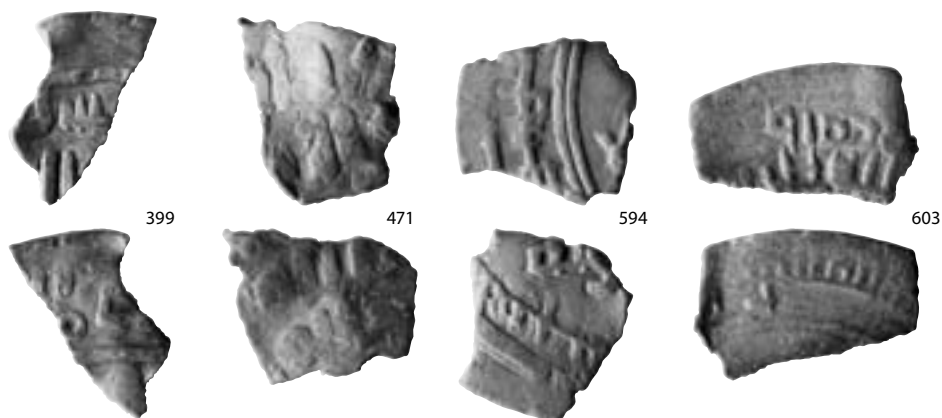
Č. 909. Zbytky dvou linií hrubých liter nerespektujících ani vertikální ani horizontální rovinu.

Č. 994. Okraj s opisnými liniemi, na aversu písmo nerespektuje horizontálu, litery přesahují beze smyslu pod linku, na reversu písmo redukováno ve shluk vertikál a kroužků.

Č. 1103. Zlomek evidentně z plochy mince, silná degradace písma nestejně tloušťky, litery se obtížně snaží kopírovat předlohu, avšak jsou vcelku navzájem beze smyslu propojeny.

Č. 1210. Kov silně korodován s nízkým obsahem stříbra. Zlomek kopíruje sāmānovský typ. Na aversu v ploše zbytky dvou posledních relativně čitelných nápisů (allāh waḥ.../ lā šarīk...), opis pouze jediný, degradován na zmeř krátkých vertikál. Nápis v reversní ploše silně degradován (...mad/ ...l allāh/ ...tadir bi'llāh), opis značně redukováno na natěsnané vertikály. Nápodoba jména chalífy – al-Muqtadira bi'llāh AH 295–320/ AD 908–932) by zlomek mohla datovat kolem první poloviny 10. století.

Č. 1218. Na zlomku se objevuje nápodoba dvou rubů sāmānovského dirhamu Našra II. b. Aḥmad (AH 301–331/ AD 913–942) s jedním opisem. Obě strany jsou různé kvality provedení a připomínají exemplář korpusu z Jeny (*Rispling 2005*, 203, č. 1459, srv. také *Leimus 2007*, 434–5, č. 3729–3739). Zatímco strana s přidaným slovem ve čtvrtém řádku (chullida?) má relativně čitelný opis (... huḍā wa dīn al-ḥaqq ...), druhý revers má čitelněji zachované konce řádek v ploše, ale v opise se snaží simulovat dvojí kruh (Samarqand?), který splývá s nejasným shlukem liter. Na obou stranách jsou patrné vrypy (graffiti), které evidentně souvisely se zkouškou kovu. Ten je v daném případě poněkud tmavý a indikuje nižší obsah stříbra. Napodobené jméno sāmānovského panovníka řadí nápodobu do druhé poloviny 10. století.

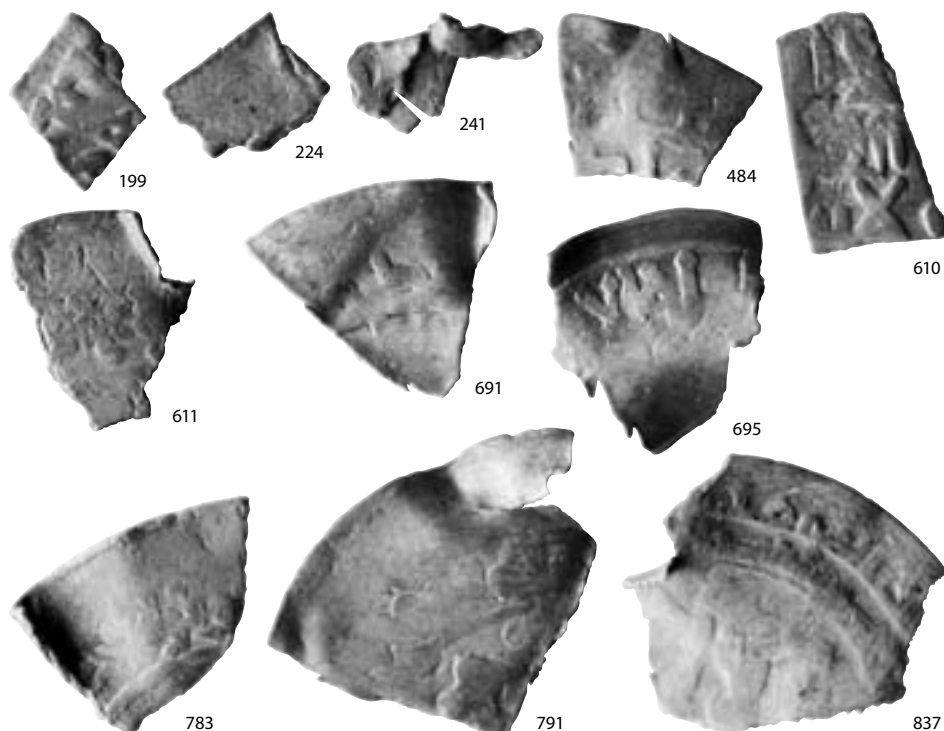
Obr. 3: Zlomky nápodob islámských mincí (300%).

Význam zlomků mincí a technologie jejich dělení

V celém kelčském nálezu najdeme pouze jedinou celou islámskou minci. Největší ze zlomků váží 1,723 g a nejmenší pak 0,024 g. Nejvyšší množství zlomků zaznamenáváme v intervalu zhruba 0,025–0,600 g a s rostoucí hmotností pak četnost zlomků klesá. Zlomky svou velikostí, tvarem, ani způsobem dělení nijak nekopírují váhové systémy islámské či evropské tak, že by se snažily přiblížit váhovým hodnotám frakcí tehdy obíhajících mincí. Přítomnost šperkových zlomků, jakož i zlomků denárů pak jen dotvrzují tezi J. Štěpkové o tom, že zlomky islámských mincí plnily jednoznačně funkci váženého kovu (Štěpková 1956, 336; Štěpková 1957, 85; Turek 1962, 109). Značné množství islámských zlomků a jejich malá individuální hmotnost svědčí o relativně vysoké ceně takto používaného kvalitního váženého kovu.

Způsoby dělení dirhamů na zlomky ilustrují technicky značně rutinní postupy, prováděné ve velkých množstvích. Používány byly několikere metody, nikoli pouze sekání, jak se dříve zdůrazňovalo při charakteristice islámského stříbra (Katz 1939). Z tohoto důvodu je v tomto textu všude uváděn termín „islámské zlomkové stříbro“, který rovněž koresponduje s pojetím R. Turka pro zlomkové stříbro pocházející ze šperků (Turek 1962, 83), které mělo stejnou funkci váženého kovu.

Původní islámské stříbrné mince byly děleny na menší části ohýbáním, stříháním (nastřížením), lámáním a sekáním. Nejčastěji se v kelčském nálezu mezi islámskými zlomky vyskytují oblé okraje mincí, zhusta trojúhelníkového tvaru – celé mince byly nastříhovány (naříznuty, naseknuty) a pak dolomeny (č. 224, 241, 484, 691, 695, 783, 791, 953, 975, 1164, 1172, 1187, 1193). Z této metody je patrné, že ti, kdo mince dělili, přibližně věděli, jak velké části mají vzniknout. Zbylé části z plochy mincí byly lámány

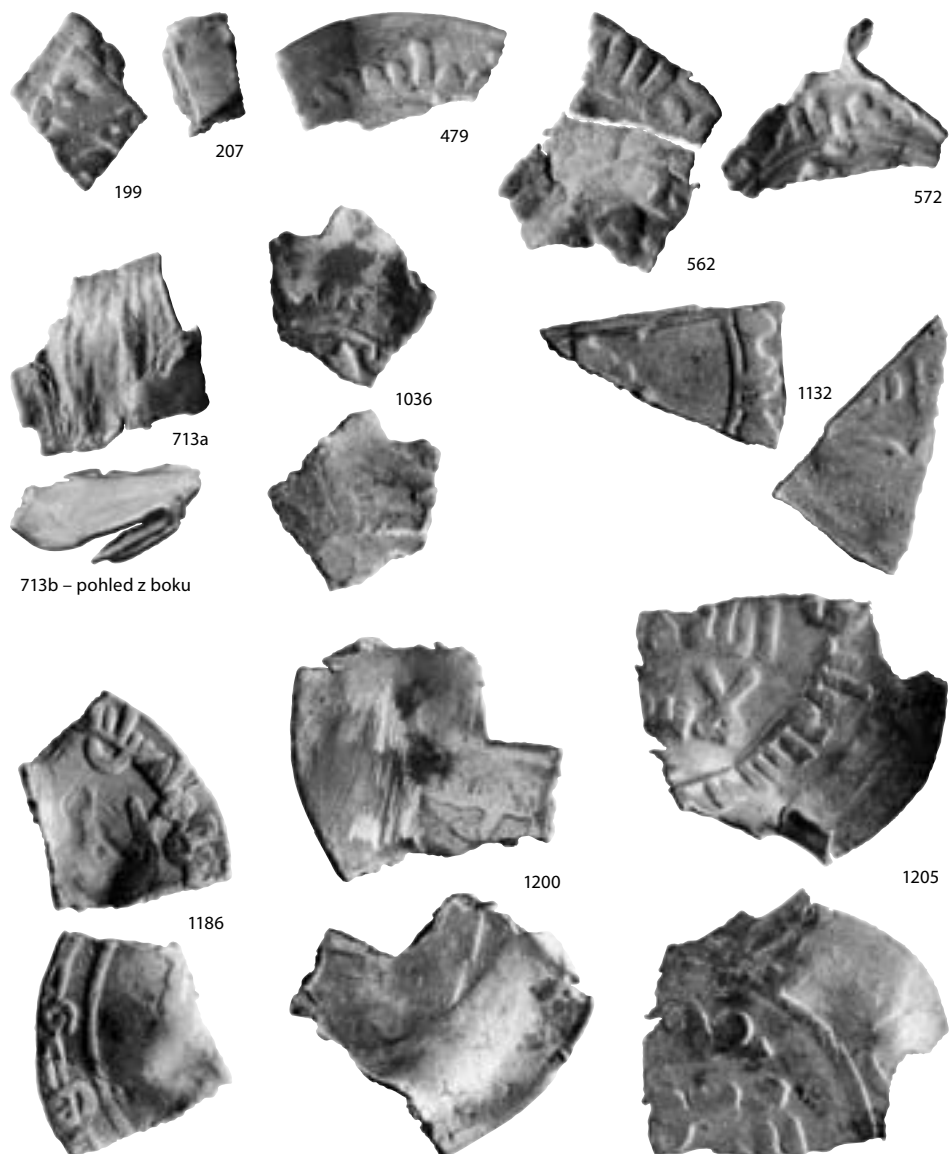

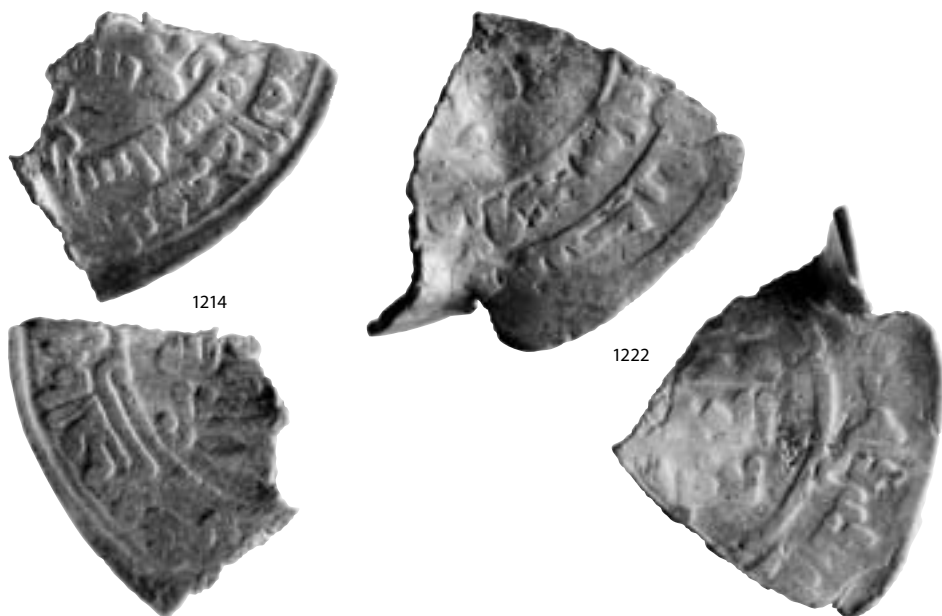

Obr. 4: Technologie dělení zlomků (300%).

jak zbyly a mají převážně čtyřúhelníkový – často podlouhlý tvar (č. 610). Jsou nepravidelných okrajů, jak vznikaly čistě nahodile (č. 199, 611). Zajímavá je i souvislost s arabskými legendami: při dělení sice nebyl brán zřetel na nápisy, leč často jsou viditelné lomy jdoucí souběžně s písmem či procházející místy s velkou hustotou textu (č. 837, 861, 871), tedy prostorem již nějak mechanicky narušeným původním procesem ražby.

Pozoruhodný je i vztah mezi zlomky sekanými a těmi, které vznikly jiným způsobem oddělení. Mezi zlomky s malou hmotností převažují sekané kusy, jež byly zjevně děleny na různých podložkách. Při použití tvrdých podložek docházelo k silnému namáhání ražeb do té míry, že plochý reliéf písma (Abbásovci, Sāmānovci) zcela mizí a na většině těch nejmenších zlomků nezbyly žádné legendy (č. 207) nebo jsou na nich jasně patrná sesmeknutí po podložce (zbrus, č. 1036, 1200). Takové zlomky mají ostřejší hrany a na některých zůstaly stopy několika neúspěšných pokusů sekání (č. 1132, 1186). Byla-li při sekání použita podložka měkká, legendy nebyly porušeny a vznikl charakteristický ohyb podle jasné přímky (č. 199, 479). Větší kusy islámských zlomků zase ve většině případů nesou stopy ohýbání a lámání (č. 562, 572, 713, 1205, 1214, 1222).

Obr. 5: Technologie dělení zlomků (300%).

Dalším důležitým fenoménem je patina lomů. Zlomky vykazují stejnorodou patinu lomů souhlasící s patinou neporušených ploch. Lze tudíž s úspěchem spekulovat o tom, že k dělení mincí docházelo mimo jejich původní výrobní území. Různorodost použitých metod k dělení a tvarová rozrůzněnost zlomků napovídá, že k dělení nedocházelo na jednom místě – zlomková složka tedy byla komponována postupně a pravděpodobně nikoli na českém či moravském území (Noonan 1990, 257, pozn. 35).

Zcela jinak se však jeví tzv. ořezávání (angl. clipping), které se týkalo mincí celých před tím, než došlo k jejich dělení (č. 503 – Umajjovci; č. 847 a 865 – Sāmānovci). Účelem této aktivity bylo znehodnocování mince v oběhu tam, kde obchodní operace (malé objemy) neprobíhaly ve váženém kovu a kde se znehodnocovatel hodlal obohatit na snížení hmotnosti oficiální dobré berné mince.

V několika případech se mezi zlomky islámských mincí v kelčském nálezu objevily exempláře perforované. Jeden z nich byl zjevně probit z prubířských důvodů (č. 821, Sāmānovci), neboť mince byla evidentně nejprve rozdělena na zlomky. Zmíněný zlomek byl pak ohnut a teprve poté perforován. Zcela jiného druhu je pak perforace u zlomků č. 776, 777, 1074 a 1203 (Abbāsovci, Sāmānovci), kde mince byly evidentně probity ještě vcelku za účelem ozdobného upevnění samostatně či ve šperkové asambláži. Zlomek č. 1209 (Būjovci) má patrné stopy letování a zachoval se i zbytek ouška, které zjevně sloužilo k ozdobnému zavěšení.

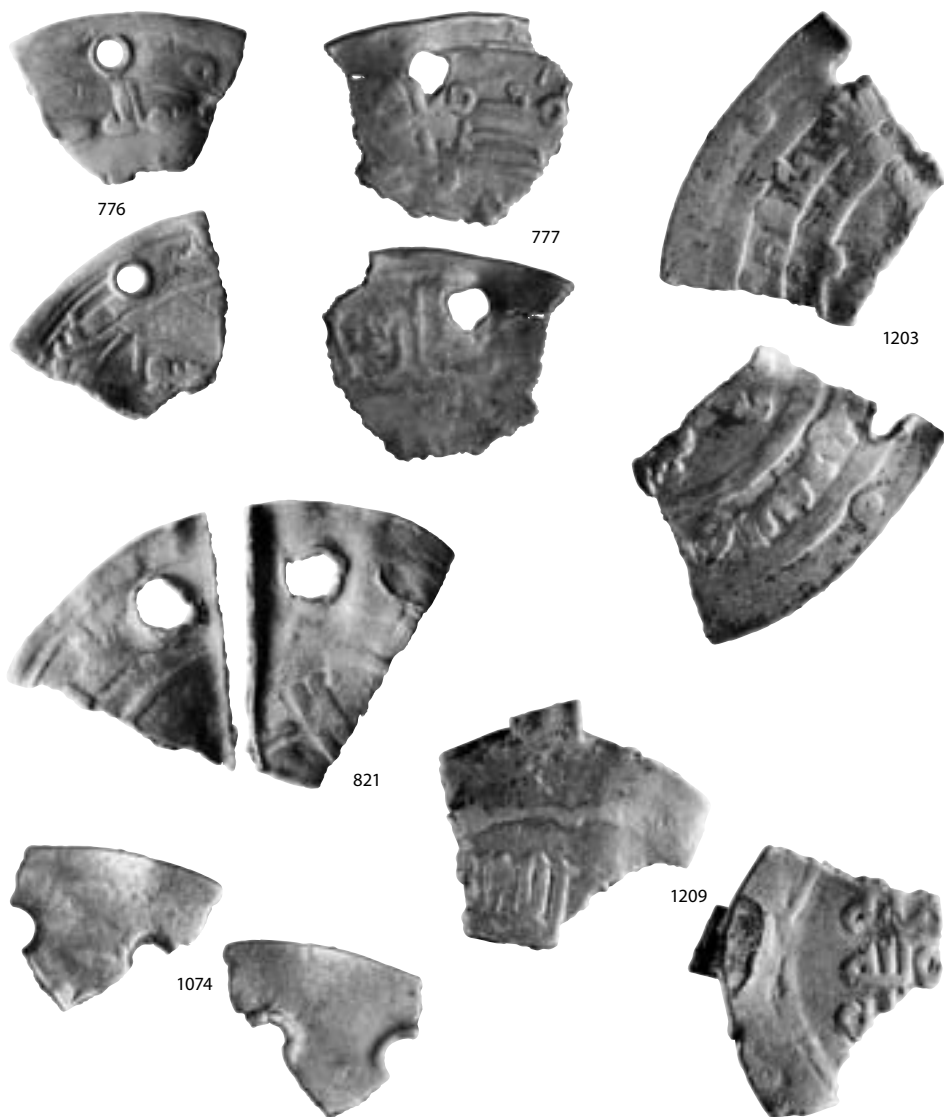
Pro poznání funkce a výskytu zlomků dirhamů v nálezech severní a východní Evropy je důležitá analýza přítomnosti fragmentárního mincovního stříbra v blízkovýchodních depotech (Ilisch 1990). Celé mince a jejich zlomky se objevují v nálezech na Blízkém Východě v relativně proměnlivých proporcích. Avšak žádný z nálezů 8. a raného 9. století neobsahuje zlomky dirhamů (Ilisch 1990, 122). Ty se v nich začínají objevovat od druhé poloviny 9. století, kdy mincovny centrální části chalífátu přestaly

Obr. 6: Technologie dělení zlomků (300%).

produkovat mince o fixní váze a pouze poskytovaly záruku kvality raženého kovu. Veškeré finanční transakce pak probíhaly ve váženém kovu (*mithqāl*) v systému dínár-dirham (4,2 g zlata – 2,97 g stříbra). Zlomky nepatřily do žádné kategorie váhových standardů a do oběhu se tak řadily jako drobný dovažovací element spolu s mincemi z nejrůznějších koutů chalífátu a jejich fragmenty (Štěpková 1956). Primární byla jakost kovu, která mimo jiné formy (perforace, graffiti) byla detekována zejména na lomech mincí. Arabské prameny 9. a 10. století potvrzují existenci mincovních zlomků a ukazují odlišné přístupy všech čtyřech islámských právních škol (*madhāhib*) k jejich užívání v oběhu (Ilisch 1990, 123). Přítomnost celých dirhamů, jejich zlomků,¹² jakož i jiných stříbrných mincí prokazatelné kvality (Římané, Sāsānovci, Indie) v nálezích severní a východní Evropy svědčí o přijetí obchodní praxe vážení kovu v oblastech, kam se dirhamy a jejich zlomky dostaly. Arabsky popsané mince a jejich zlomky byly díky svým výrazným vnějším charakteristikám zárukou kvality, nebyly taveny a měněny na lokální standardy. Pouze k nim přibýly zlomky šperků a nejrůznější slitky či ingoty. Jak o tom svědčí blízkovýchodní nálezová skutečnost, nemincovní stříbro nebylo součástí tamních depotů, protože neodpovídalo státní ražební kontrole a nemohlo tak korespondovat s ábbāsovskou koncepcí mincování v 10. století. Transakce ve váženém kovu v severní a východní Evropě pak kromě nálezů potvrzují i dobové nezávislé písemné zprávy – židovský obchodník ze španělské provincie al-Andalus, Ibrāhīm ibn Ja‘qūb, napsal ve své zprávě z roku 965, že polský kníže Měšek I. ukládal daně a poplatky ve formě *mithqāl* (vážený kov v podobě mincí a jejich zlomků, viz výše), aby mohl vyplácet svou družinu (Gumowski 1958–1959, 24).

¹² Bohužel, v 19. století nebyly zlomky dirhamů a jejich nápodoby předmětem odborného zájmu a tyto nálezové složky se v daném období v řadě zemí (Švédsko, Rusko) nezachovaly, neboť byly roztaveny (Ilisch 1990, 123).

Obr. 7: Technologie dělení zlomků (300%).

Složení kovu islámských zlomků

U vybraných zlomků islámských mincí (z technických důvodů byly zkoumány podrobeny pouze některé zlomky z intervalu čísel 1–875) byla provedena nedestruktivní rentgenová fluorescenční analýza kovu (XRFA). Vzhledem k omezené výpovědní hodnotě zlomků byly vybrány vzorky umožňující sledovat obsah stříbra (evtl. některých vzácných příměsí) v závislosti na dynastické a přesnější historické distribuci a v souvislosti s určenými mincovnami.

Tabulka 7: Přehled složení kovu u vybraných islámských zlomků

č.	Cu	Zn	Au	Pb	Bi	Ag	Sn	Sb
194	15,51	<0,3	0,38	0,58	<0,1	83,29	0,13	0,00
199	1,86	0,00	0,17	0,95	0,61	96,36	<0,1	0,00
207	5,93	0,00	0,28	1,30	0,80	91,60	<0,1	0,00
218	5,35	<0,3	0,00	0,00	0,00	94,18	0,43	0,00
224	20,79	<0,3	0,19	0,37	0,18	78,31	0,11	0,00
236	8,40	<0,3	0,18	0,72	0,14	90,44	<0,1	0,00
241	4,95	<0,3	0,37	0,62	0,00	93,98	<0,1	0,00
252	3,63	0,00	0,16	0,73	0,51	94,89	<0,1	0,00
254	25,47	<0,3	0,25	0,59	0,20	73,36	<0,1	0,00
273	10,62	<0,3	0,23	0,62	0,30	88,11	<0,1	0,00
277	2,76	0,00	0,37	2,45	0,16	94,12	0,15	0,00
304	6,66	<0,3	0,15	1,20	0,52	91,39	<0,1	0,00
305	8,73	0,00	0,19	0,68	0,39	89,93	<0,1	0,00
322	8,98	<0,3	0,08	0,57	0,38	89,92	<0,1	0,00
343	1,82	<0,3	0,11	0,47	0,74	96,75	<0,1	0,00
351	10,91	0,00	0,12	0,82	0,31	87,69	0,15	0,00
372	5,28	0,00	0,09	1,60	0,35	92,55	0,13	0,00
377	6,29	0,00	0,24	1,15	1,30	90,92	<0,1	0,00
381	9,39	0,00	0,23	0,71	0,37	89,18	0,12	0,00
387	1,68	<0,3	0,42	0,98	0,38	96,48	<0,1	0,00
391	20,29	<0,3	0,10	0,64	0,12	78,67	0,14	0,00
397	11,93	<0,3	0,08	0,50	0,22	87,19	<0,1	0,00
399	3,31	0,00	0,47	1,07	0,18	94,84	0,13	0,00
408	7,96	<0,3	0,28	0,53	0,40	90,71	<0,1	0,00
419	6,55	<0,3	0,24	1,45	0,77	90,96	<0,1	0,00
420	4,91	0,00	0,15	0,86	0,29	93,69	<0,1	0,00
423	5,22	0,00	0,31	1,68	1,16	91,49	0,13	0,00
466	17,26	<0,3	0,20	0,56	0,00	81,77	0,15	0,00
468	4,52	<0,3	0,63	0,74	0,14	93,54	0,20	0,00
471	10,75	<0,3	0,19	0,56	0,19	88,20	<0,1	0,00
479	5,49	<0,3	0,46	0,90	0,50	92,55	<0,1	0,00
484	6,34	<0,3	0,57	0,98	0,24	91,75	<0,1	0,00
490	4,13	<0,3	0,34	1,22	0,25	93,98	<0,1	0,00
500	10,51	<0,3	0,15	0,77	0,99	87,49	<0,1	0,00
491	5,28	<0,3	0,15	0,96	0,62	92,83	<0,1	0,00
503	3,70	<0,3	0,66	1,67	0,00	93,90	<0,1	0,00
506	7,55	<0,3	0,13	0,90	0,32	90,97	0,11	0,00
508	8,81	0,00	0,19	0,91	0,86	89,19	<0,1	0,00
513	11,92	<0,3	0,42	0,93	0,29	86,28	<0,1	0,00
515	7,14	<0,3	0,13	1,18	0,80	90,60	0,13	0,00
536	9,99	<0,3	0,29	0,67	0,49	88,42	0,11	0,00
543	16,60	<0,3	0,16	0,53	0,24	82,29	0,14	0,00
549	3,06	0,00	0,25	0,50	0,56	95,56	<0,1	0,00
550	23,09	<0,3	0,16	0,59	0,20	75,80	<0,1	0,00
555	2,17	<0,3	0,32	0,36	0,47	96,61	<0,1	0,00

č.	Cu	Zn	Au	Pb	Bi	Ag	Sn	Sb
562	22,82	<0,3	0,18	0,43	<0,1	76,33	<0,1	0,00
572	1,94	<0,3	0,11	0,24	0,35	97,30	<0,1	0,00
574	2,36	0,00	0,35	0,64	0,36	96,20	<0,1	0,00
576	31,38	<0,3	0,20	1,21	0,15	66,96	<0,1	0,00
587	5,78	<0,3	0,36	1,23	0,73	91,88	0,00	0,00
589	7,55	<0,3	0,11	0,92	0,45	90,89	<0,1	0,00
592	12,15	0,00	0,13	1,12	0,55	85,94	0,11	0,00
594	14,02	<0,3	0,44	0,45	0,22	84,74	<0,1	0,00
598	10,24	<0,3	0,06	1,09	1,13	87,40	<0,1	0,00
603	21,91	0,00	0,23	0,56	0,29	76,93	<0,1	0,00
608	9,13	<0,3	0,16	0,86	0,35	89,35	0,11	0,00
610	7,13	<0,3	0,24	1,00	0,34	91,19	<0,1	0,00
611	7,92	<0,3	0,21	1,05	0,48	90,33	<0,1	0,00
612	12,21	<0,3	0,14	0,36	0,12	87,12	<0,1	0,00
613	9,02	0,00	0,13	1,37	1,02	88,41	<0,1	0,00
615	34,01	<0,3	0,22	0,29	<0,1	65,29	0,12	0,00
619	6,10	<0,3	0,23	1,06	0,00	92,54	<0,1	0,00
620	9,27	<0,3	0,22	0,69	0,29	89,44	<0,1	0,00
626	25,66	<0,3	0,19	1,24	0,16	72,61	<0,1	0,00
627	13,42	<0,3	0,08	0,51	0,23	85,62	0,12	0,00
630	3,96	0,00	0,26	1,86	1,91	91,93	<0,1	0,00
631	14,32	<0,3	0,07	0,52	0,35	84,38	0,34	0,00
635	3,82	<0,3	0,95	0,91	3,35	90,91	<0,1	0,00
636	7,87	0,00	0,16	0,67	0,24	91,01	<0,1	0,00
638	5,53	<0,3	0,06	0,86	0,24	93,21	<0,1	0,00
640	5,66	0,00	0,17	0,94	1,26	91,92	<0,1	0,00
642	12,78	<0,3	0,13	0,43	0,29	86,31	<0,1	0,00
647	3,96	0,00	0,36	1,49	0,39	93,69	0,11	0,00
652	18,57	<0,3	0,27	0,41	0,00	80,69	<0,1	0,00
654	7,14	0,00	0,25	1,04	0,70	90,82	<0,1	0,00
655	8,03	0,00	0,26	2,46	0,32	88,78	0,15	0,00
657	1,71	0,00	0,29	0,73	0,17	96,99	<0,1	0,00
659	5,38	0,00	0,31	1,61	0,61	92,07	<0,1	0,00
666	7,96	0,00	0,23	0,85	0,18	90,72	<0,1	0,00
668	11,71	<0,3	0,19	0,76	0,34	86,88	0,11	0,00
669	10,92	<0,3	0,16	0,54	0,16	88,18	<0,1	0,00
670	18,99	0,00	0,07	1,47	0,00	79,38	<0,1	0,00
671	6,82	<0,3	0,35	1,99	0,33	90,43	<0,1	0,00
674	6,57	0,00	0,15	1,06	0,20	91,93	<0,1	0,00
676	8,81	0,00	0,00	0,00	0,00	91,10	<0,1	0,00
682	0,63	0,00	0,00	2,61	7,06	89,64	<0,1	0,00
691	4,31	0,00	0,39	0,73	0,00	94,51	<0,1	0,00
693	6,52	<0,3	0,40	1,54	0,62	90,83	<0,1	0,00
694	16,96	<0,3	0,13	0,59	0,00	82,19	<0,1	0,00
695	5,44	<0,3	0,67	0,53	0,21	92,93	0,13	0,00
696	15,83	<0,3	0,00	0,39	0,00	83,68	<0,1	0,00

č.	Cu	Zn	Au	Pb	Bi	Ag	Sn	Sb
703	3,77	0,00	0,48	1,63	0,18	93,86	<0,1	0,00
704	8,43	0,00	0,16	0,98	0,46	89,88	<0,1	0,00
709	7,24	0,00	0,16	0,98	0,23	91,38	<0,1	0,00
710	7,30	<0,3	0,18	0,77	0,73	90,94	<0,1	0,00
711	9,88	<0,3	0,03	0,91	0,16	88,94	<0,1	0,00
713	2,21	<0,3	0,26	0,21	0,00	97,23	<0,1	0,00
717	5,63	0,00	0,24	1,29	0,46	92,28	<0,1	0,00
720	24,43	<0,3	0,09	0,73	0,29	74,32	<0,1	0,00
722	12,02	0,00	0,21	0,70	0,25	86,72	0,11	0,00
729	14,43	<0,3	0,34	0,75	0,22	84,09	0,14	0,00
731	0,39	<0,3	0,09	1,67	0,46	97,28	<0,1	0,00
734	1,61	0,00	0,30	1,13	0,44	96,47	<0,1	0,00
736	5,62	<0,3	0,22	1,26	0,90	91,93	<0,1	0,00
744	4,00	0,00	0,17	1,16	1,26	93,36	<0,1	0,00
745	6,24	<0,3	0,90	0,00	0,00	92,49	0,32	0,00
747	5,64	<0,3	0,19	0,88	0,48	92,79	0,00	0,00
748	5,65	0,00	0,26	0,71	0,40	92,85	0,13	0,00
750	5,52	0,00	0,24	1,38	1,07	91,73	<0,1	0,00
752	5,95	<0,3	0,59	0,36	0,00	93,04	<0,1	0,00
757	7,83	<0,3	0,11	0,74	0,16	91,07	<0,1	0,00
758	3,95	<0,3	0,47	0,78	0,33	94,41	<0,1	0,00
760	2,20	<0,3	0,43	0,66	<0,1	96,52	<0,1	0,00
769	3,68	0,00	0,32	0,94	0,70	94,30	<0,1	0,00
770	29,56	<0,3	0,12	0,70	<0,1	69,19	0,11	0,17
772	0,63	<0,3	0,99	0,61	<0,1	97,68	<0,1	0,00
776	2,72	0,00	0,21	1,95	0,00	95,01	0,11	0,00
777	3,47	0,00	0,00	0,00	0,00	96,53	0,00	0,00
781	5,59	0,00	0,00	0,00	0,00	93,76	<0,1	0,00
782	4,49	0,00	0,38	1,31	0,32	93,37	0,13	0,00
783	8,84	<0,3	1,60	0,57	0,00	88,85	<0,1	0,00
784	4,86	0,00	0,13	0,84	0,82	93,29	<0,1	0,00
785	19,41	<0,1	0,12	0,75	0,12	79,46	<0,1	0,00
790	4,66	0,00	0,32	1,53	0,61	92,76	0,12	0,00
792	2,55	<0,1	0,34	0,72	0,47	95,83	<0,1	0,00
795	13,68	<0,1	0,43	0,45	<0,1	85,19	<0,1	0,00
798	7,66	0,00	0,15	1,00	0,84	90,28	<0,1	0,00
801	4,42	0,00	0,07	1,93	0,45	93,11	<0,1	0,00
802	7,96	<0,1	0,06	0,57	0,43	90,88	<0,1	0,00
804	2,32	<0,1	0,00	3,31	0,44	93,85	<0,1	0,00
805	4,69	<0,1	0,41	1,17	0,55	93,02	0,12	0,00
806	10,09	<0,1	0,10	0,64	0,21	88,82	0,12	0,00
807	10,63	<0,1	0,31	1,02	0,31	87,60	<0,1	0,00
808	8,46	<0,1	0,12	1,35	0,62	89,33	0,12	0,00
810	3,51	<0,1	0,45	1,19	0,25	94,48	<0,1	0,00
812	6,04	<0,1	0,49	1,05	0,19	92,03	0,16	0,00

č.	Cu	Zn	Au	Pb	Bi	Ag	Sn	Sb
813	3,08	<0,1	0,34	0,77	0,33	95,34	<0,1	0,00
814	3,17	<0,1	0,36	1,07	0,20	95,12	<0,1	0,00
816	4,96	<0,1	0,29	1,26	0,57	92,78	0,11	0,00
817	18,72	<0,1	0,27	0,54	<0,1	80,21	0,17	0,00
819	7,08	0,00	0,18	0,93	0,55	91,18	<0,1	0,00
820	6,06	0,00	0,76	1,35	0,33	91,43	<0,1	0,00
821	3,89	0,00	0,33	0,40	0,22	95,06	0,11	0,00
822	22,05	<0,1	0,29	0,35	<0,1	77,05	0,11	0,00
823	5,55	<0,1	0,08	1,01	0,42	92,81	0,12	0,00
825	11,25	<0,1	0,19	0,74	0,33	87,37	<0,1	0,00
827	2,53	<0,1	0,33	1,95	<0,1	95,01	<0,1	0,00
829	9,13	<0,1	0,00	0,00	0,00	90,74	0,12	0,00
830	10,24	<0,1	0,40	1,13	0,34	87,68	0,14	0,00
835	26,30	<0,1	0,27	0,47	0,14	72,69	<0,1	0,00
837	3,48	0,00	0,35	1,09	0,56	94,43	<0,1	0,00
839	0,49	<0,1	0,07	0,30	0,18	98,80	0,11	0,00
841	32,32	<0,1	0,28	0,82	<0,1	66,38	<0,1	0,00
842	3,01	<0,1	0,25	0,57	0,17	95,91	<0,1	0,00
843	5,16	0,00	0,37	0,97	0,84	92,58	<0,1	0,00
846	10,45	<0,1	0,15	0,61	0,22	88,46	<0,1	0,00
847	3,87	0,00	0,40	1,60	0,59	93,42	0,12	0,00
848	7,22	0,00	0,11	0,46	0,93	91,17	<0,1	0,00
849	0,46	0,00	0,01	0,71	0,13	98,57	0,12	0,00
850	14,27	0,00	0,16	0,71	0,50	84,18	0,19	0,00
851	13,07	0,00	0,08	0,76	0,47	85,55	<0,1	0,00
852	26,46	<0,1	0,16	1,04	0,44	71,75	<0,1	0,00
853	13,69	0,00	0,14	0,44	0,36	85,29	<0,1	0,00
854	9,75	0,00	0,08	4,79	1,63	83,66	<0,1	0,00
855	3,76	<0,1	0,28	0,40	0,19	95,27	<0,1	0,00
857	13,18	<0,1	0,11	1,34	0,26	85,00	<0,1	0,00
858	4,04	0,00	0,23	1,37	0,22	94,04	<0,1	0,00
859	7,25	<0,1	0,14	1,00	0,54	90,93	0,11	0,00
861	7,88	0,00	0,11	0,76	0,34	90,81	0,11	0,00
864	2,35	0,00	0,14	1,43	0,91	95,09	<0,1	0,00
865	11,47	<0,1	0,16	0,82	0,48	86,99	<0,1	0,00
867	10,95	<0,1	0,31	0,89	0,24	87,40	0,16	0,00
868	2,29	<0,1	0,83	0,72	0,24	95,77	0,13	0,00
869	19,16	<0,1	0,20	0,37	0,31	79,83	<0,1	0,00
870	5,41	0,00	0,18	1,59	0,80	91,88	0,13	0,00
871	3,21	0,00	0,16	2,81	0,16	93,62	<0,1	0,00
872	8,18	<0,1	0,12	1,18	1,04	89,37	<0,1	0,00
873	0,69	0,00	0,01	1,75	3,99	93,36	0,21	0,00
874	31,73	<0,1	0,25	0,30	0,00	67,46	0,15	0,00
875	6,88	<0,1	0,11	1,65	0,66	90,55	0,14	0,00

Problémem při interpretaci obsahu stříbra v kovu zlomků ve vztahu k době vzniku se jeví nepřesná datace, většinou daná časovým intervalem. Určité množství stříbra se tak objevuje ve dvacetiletém a delším intervalu, čímž se věrohodnost vyhodnocení kvality kovu v určitém časovém okamžiku značně snižuje. Stejně problematická je také interpretace vývoje obsahu kovu v rámci jednotlivých mincoven, jakož i sporadický výskyt některých prvků jako je zlato, olovo a vizmut.

Jediný umajjovský zlomek (č. 503, circa AD 698–717) má téměř 94 % stříbra. Stejně tak drtivá většina 'abbasovských zlomků obsahuje více jak 90 % téhož kovu bez ohledu na mincovnu (č. 236, 277, 549, 587, 647, 671, 772, 790, 814, 827, 871). Zajímavý je rozptyl obsahu stříbra u nápodob sāmānovských dirhamů, který však v dolní hranici neklesá pod 84 % a v horní mezi nepřekračuje 96 % (č. 399, 471, 594, 603, 635, 752, 842). Būjovské zlomky pak vykazují obecný pokles obsahu stříbra ve slitině zhruba počínaje 40. lety 4. století hidžry (circa od AD 952, viz č. 615, 670, 676, 745, 782, 785, 804, 807, 812, 817, 822, 830, 839, 867, 874). Jediný testovaný ghaznovský zlomek (č. 873, circa AD 976–997) vykazuje více než 93 % stříbra ve slitině a také téměř 4 % vizmutu. Podobně vysoký obsah téhož kovu (Bi) obsahuje zlomek č. 635 (nápodoba sāmānovské ražby). Pozoruhodným se rovněž jeví značný obsah zlata u zlomku č. 783 a zvýšený obsah olova u zlomků č. 682 (Sāmānovci, aš-Šāš), č. 804 (Būjovci) a č. 871 ('Abbāsovci, AD 870–892). Zajímavým jevem u zlomků s typickými znaky dělení či perforace je vysoký obsah stříbra – vždy přes 90 % (č. 199, 207, 241, 479, 484, 572, 610, 611, 691, 695, 713, 776, 777, 821).

Statisticky nejpočetnější materiál poskytují v časové rovině zlomky sāmānovské.

Přes všechna omezení daná intervalovou datací zlomků je možno konstatovat, že v průběhu zkoumané sāmānovské produkce lze vyzorovat zhruba tři časová pásma, kdy dochází ke snižování obsahu stříbra v ražebním kovu: první mírný pokles přichází okolo 30. let 4. století hidžry (cca od AD 942), další viditelnější snížení obsahu stříbra v islámských zlomcích přichází na přelomu 40. let 4. století hidžry (cca od AD 952) a posledním zlomem pak jsou viditelně 50. léta 4. století hidžry (cca od AD 962). Tato tendence je patrná zejména na zlomcích mincí ražených v mincovně Samarqand, kdy do 30. let 4. století hidžry obsah kovu osciluje kolem hodnoty 90 % (č. 574, 798). Pozdější období u této mincovny vykazuje již snížený obsah stříbra (č. 626, 770, 825). Stejnou tendenci vykazují mincovny Balch, aš-Šāš, Buchārā a Nīsābūr.

Obecně lze tedy konstatovat, že obsah stříbra ve zlomcích islámských mincí z kelčského nálezů zhruba od poloviny 10. století postupně klesá, což evidentně nebylo způsobeno změnou výrobního postupu, ale zřejmě horšící se kvalitou vstupní suroviny. Umajjovská, 'abbāsovská i raná sāmānovská produkce vykazuje stabilně vysoký obsah stříbra a v nálezu tvoří objemově absolutní většinu. Pozdější zlomky sāmānovské, fragmenty būjovské a některé zlomky nápodob dirhamů již obsahují sestupné kvantum stříbra a jsou v nálezu v menšině. Výskyt malého množství zlata, olova a vizmutu v jednotlivých případech naznačuje původ použité suroviny mimo zdroje, z nichž pochází materiál na výrobu valné většiny zlomků obsažených v kelčském nálezu.

Archeologicko-numismatický kontext kelčského smíšeného nálezů

Přítomnost islámské složky v kelčském nálezu souvisí s fenoménem importu obrovského množství stříbra v raženém kovu (mince) z islámského Východu do severní Evropy

v době tzv. vikingské éry (angl. the Viking Age, asi AD 800–1050). Důvodem byla vyšší kupní síla stříbra v severní a severovýchodní Evropě ve srovnání s islámských východem (Štěpková 1968).¹³ Řada islámských dynastií od Španělska po Afghánistán exportovala své stříbro na sever Evropy, ale více než 75 % mincí v evropských nálezech pochází z mincoven středoasijských Sámánovců.¹⁴ Tyto ražby byly produkovány zejména v první polovině 10. století primárně na export a jejich celkový počet odhaduje T. S. Noonan na 125 milionů, při ročním průměrném vývozu asi jeden a čtvrt miliónu kusů (Noonan 2001, 206). Stříbro putovalo z Transoxiany, přes Chorézm do Povolží obývaného Bulghāry. Zde se odehrával obchod mezi východními islámskými exportéry stříbra a „barbarskými“ obchodníky, kteří se sem se svým zbožím sjeli z různých center v severní Evropě a Rusku. Rusové, Vikingové, Chazaři, Slované, Ugrofinové a jiní obchodníci za své zboží (otroci, zbraně, kožešiny, med, vosk) od Bulghārů vyžadovali pouze dirhamy (Martinez 1982, 158–159). Většina dirhamů exportovaných ze sāmánovských držav se do evropského Ruska dostala již do jednoho roku či dvou let od doby, kdy tyto mince byly vyraženy. Až čtyři pětina dirhamů, které se dostaly do povolžské oblasti pak byly reexportovány – většinou do Švédska (Noonan 1992; Kovalev 2001; Noonan – Kovalev 2002).

Od Ladožského jezera pak stříbro putovalo dvěma směry: na západ do pobaltské oblasti (s odbočkou přes Pskov do Kyjevka) a na jih do Novgorodska a Kyjevka. Kelčský nálezu souvisí s oběma těmito větvemi s tím, že jeho poloha (střední Morava) a typologie šperků odkazují na jižní obchodní segment. S ohledem na kelčské typy v zásadě slovanských šperků, které jsou analogické s podobným materiálem v Polsku, Slezsku, východním Pobaltí, Rusku (Černigov, Smolensk, Kyjev, povodí Kamy, Pskov), se R. Turek domnívá, že je jasně prokázána cesta materiálu (islámské mincovní zlomky, šperky) z Povolží, přes Ladogu, Novgorodsko, Kijevsko a Volyňské Vladimírsko do Krakovska a Slezska (Turek 1962, 109–112). Dále pak upozorňuje na prokazatelně český původ některých typů šperků (Turek 1962, 112), čímž obhajuje tezi, že pohyb stříbra se nemusel odehrávat nutně z Poodří na česko-moravské území, jak říkala dosud vžitá představa, ale i směrem opačným. Pro většinu kelčských šperkových zlomků je typická deformovanost. Pokud se týče typologie, B. Dostál se rovněž domníval, že pád Velkomoravské říše neměl vliv na pokračující výrobu zejména na periferii jejího teritoria (Dostál 1965). O části šperkových zlomků z kelčského nálezu se pak hovoří jako o pokračující velkomoravské produkci v blízkém vztahu k Poodří, Povislí, Slezsku a východnímu Zakarpatí v 10. století (Kučerovská 1986a, 9; 1996, 183). Řada některých šperkových zlomků (perly) však na druhé straně vykazuje jasné neslovanské parametry (Kučerovská 1996, 183). O tom, že kelčský depot byl hromaděn v obchodním styku území střední a horní Odry s Čechy a Moravou, se taktéž domnívá V. Katz (Katz 1939,

¹³ V roce AD 965 podává Ibráhīm ibn Ja‘qūb zprávu, že v Praze je 1 dirham (2,97 g) roven 2,5 qinšaru (mince denárového typu 1,2g). Za dirham, jak dále udává, bylo v Praze možno zakoupit živobytí pro člověka ve formě pšenice na 75 dní nebo krmení ječmenem pro 1 jízdní zvíře na 100 nocí. V přibližně téže době v Iráku (948) se za jeden dirham dala koupit pšenice na 6 dní pro člověka či ječmen na 3 denní dávky pro jedno jízdní zvíře. Agio stříbra pro dané lokality a období bylo stanoveno na circa 1:13 v arabský prospěch (Štěpková 1968).

¹⁴ Z nálezů soudě, valná většina sāmánovské mincovní produkce vznikala v Samarqandu (81 % z celkového objemu mincí ražených v mincovnách Balch, Buchārā, Samarqand) zejména v intervalu AD 900–950 a 99 % z nich bylo nalezeno mimo území Střední Asie – byly tedy vyráběny čistě na export (Kovalev 2002).

21) s poukazem, že západní denáry spolu s českými přišly nepochybně z oblastí podél Odry či Visly.

Přítomnost zlomků mincí a zlomků šperků v kelčském nálezů řadí tento depot do kategorie nálezů zlomkového stříbra (něm. Hacksilber). V této souvislosti je nutno zmínit několik dalších nálezů z území Čech, které obsahují zlomkové stříbro. Žádný z nich však již nekombinuje islámský materiál se šperky a denárovými ražbami. První informace o nálezů z Litoměřic je ovšem značně pochybného charakteru a hovoří o „sekaném stříbře z mincí kufických a ozdobách orientálních“ (*Nálezy III/1*, č. 1437). Dle zprávy J. L. Příče od E. Fialy v roce 1892 mělo jít o materiál 10. či 11. století (?). Z denárového depotu v pražské Kanálské zahradě, dnes Praha 2-Vinohrady (*Nálezy III/1*, č. 1473), pak známe jeden islámský zlomek určený jako sámanovská ražba z počátku 10. století (*Štěpková 1964*, 115) a deformovanou stříbrnou perlu se zlomkem náušnice (*Polanský – Tomková 2006*, 83). V Želčanech u Plzně bylo kromě mincí nalezeno deset esovitých záušnic (*Nálezy III/1*, č. 1478, *Turek 1948*, 504). Mezi nálezy mincí a šperků uložené do roku AD 1100 patří depot z Chodovic u Lovosic a poklad ze Žatce (*Nálezy III/1*, č. 1447, *Preidel 1940*, 546ff; *Turek 1948*, 494, 502–504; *Radoměřský 1993*, 19–34). Jediným nálezem srovnatelným s oním kelčským jeví se pak jedině depot z Čistěvsi (okr. Hradec Králové, *Nálezy III/1*, č. 1424, *Polanský – Tomková 2006*) obsahující 255 českých a 100 cizích mincí, jeden neražený střížek a 13 kusů stříbrných šperkových zlomků. K dalším nálezům tohoto typu se pak řadí depoty z Mančic (*Nálezy III/1*, č. 1431), Zadražan (*Nálezy III/1*, č. 1549), Poděbrad (*Nálezy III/1*, č. 1423, 1434), Choustníka (*Nálezy III/1*, č. 1448), Chrástřan (*Nálezy III/1*, č. 1454) a Ostroměře (*Nálezy III/1*, č. 1433).

Již V. Katz si v roce 1939 všiml radikální odlišnosti nálezů kelčského a čistěveského (*Katz 1939*, 21). Zatímco v Čistěvsi převažují české denáry a Katz uvažuje o pohybu materiálu z Bavor přes Čechy do Slezska, u nálezů kelčského s převažující cizí složkou pak naopak spekuluje o pohybu stříbra z Poodří na Moravu.

Katzova teorie se ve světle nově sumarizovaných nálezů z území Polska (*Gajewski, L. et al. 1982*) jeví správnou. Struktura polských nálezů obsahujících islámské stříbrné mince vykazuje několik výrazných základních rysů: největší koncentrace podél pobřeží, po toku Odry a Visly, jakož i v oblasti tvořené středními toky obou řek (Poznaňsko); sásánovské mince a ražby povolžských Bulghārů pouze při pobřeží a na odersko-viselském teritoriu; individuální nálezy indických mincí při dolním toku Odry. Tato charakteristika poukazuje na re-distribuci islámského stříbra z Pobaltí směrem na jih proti proudu řek. Jedinou výjimku v tomto ohledu tvoří skupina nálezů z povodí horního Bugu (jihovýchodní Polsko – Klukowicze, Czapple, Drohiczyn, Kostomłoty), které svými rysy (značné procento nápodob a ořezávaných mincí) připomíná spíše nálezy islámských mincí, které se dostaly do Podněstří, Maďarska (Máramaros, *Fomin – Kovács 1987*), a na Slovensko¹⁵ jižní cestou z dolního Povolží, přes Sarkel a dolní Dněpr.

Pro interpretaci kelčského nálezů jsou nejdůležitějšími depoty situované na horní Odře a horní Visle. Níže uvedená tabulka jasně prokazuje příbuznost nalézaného materiálu z jižního Polska s depotem z Kelče – výrazné množství nálezů kombinujících arabské mince se zlomkovým stříbrem a ražbami německými, českými a moravskými majících též velmi podobnou dobu uložení ke konci 10. století či po začátku 11. století. Z těchto důvodů se lze odůvodněně domnívat, že kelčský nález představuje nejjihnější

¹⁵ Slovenské nálezy raně středověkého islámského stříbra vykazují jasnou spojitost s maďarským prostředím. Všechny mince jsou sámanovské a pocházejí ze staromaďarských hrobů (*Štěpková 1964*).

Tabulka 6: Přehled kombinovaných polských depotů z horní Visly a horní Odry (dle *Gajewski, L. et al. 1982*)

Lokalita	Mince arabské	Zlomky stříbrných ozdob	Mince německé	Mince české či moravské	Datace uložení
Horní Visla					
Grobla, woj. Kraków	+	+	+	+	po 1075
Kraków VI, Nova Huta	+		+	+	975–1075
Trójca, woj. Tarnobrzeg	+	+	+	+	975–1075
Horní Odra					
Bystrzyca, woj. Wrocław	+		+	+	975–1075
Gębice, woj. Wrocław	+	+	+	+	975–1075
Gostyń, woj. Legnica	+	+			975–1075
Karwiany, woj. Wrocław	+	+	+	+	10. stol. (do 975)
Kotowice, woj. Wrocław	+	+	+	+	975–1075
Kowale, woj. Wrocław	+	+	+	+	975–1075
Radzików I, woj. Wrocław	+		+		975–1075
Radzików II, woj. Wrocław	+	+	+	+	975–1075
Rawicz, woj. Lesino	+		+	+	975–1075
Wilkowo Leszczyńskie, woj. Leszno	+	+	+	+	975–1075
Wińsko, woj. Wrocław	+	+	+	+	975–1075
Wszemirów, woj. Wrocław	+	+	+	+	975–1075

segment pohybu stříbra na raně středověkém území Polska a Českých zemí směrem severo-jihním v souvislosti se společnými obchodními aktivitami obou sousedících regionů.

Výše zmíněné nálezy zlomkového stříbra v Čechách a na Moravě pak vymezují nejzazší západní a jižní hranici pro tento typ nálezů ve střední Evropě – na jihu od Plzně přes ohbí horního Labe k pramenům Odry, na západě hranici tvoří Žatec a Chodovlice (srovnej: *Katz 1939, 22*).

Dalším nesporným faktem zůstává, že ve druhé polovině 10. století začínají západní mince v nálezech středoevropského prostoru zatlačovat zlomkové stříbro a ve druhé polovině 11. století z nich pak zlomky mizí úplně (*Katz 1939, 21*). Z toho nepřímou vyplývá, že masivní poptávka po jakémkoli kvalitním stříbře zejména importního původu dosáhla v této oblasti zlomového vrcholu na přelomu 10. a 11. století. S počátky doložení stříbra ve střední Evropě ve druhé polovině 10. století je tak spojen pokles zájmu o intenzivní import tohoto kovu z Pobaltí a situace v pohybu stříbra se tak postupně obrátila.

Závěr

Nálezy islámského stříbra ve formě mincí a jejich zlomků typické pro severovýchodní Evropu 9.–11. století ukazují na přijetí islámské praxe transakcí ve váženém kovu na území, na kterém se vyskytují (*Steuer 1978; Ilisch 1990*). Kelčský smíšený nález (mince, zlomky mincí, zlomky šperkoveho stříbra) se svým složením řadí do specifické skupiny depotů, jež jsou teritoriálně vymezeny nejjižnějším segmentem oderské a viselské obchodní oblasti – prostřednictvím Pobaltí spojené s islámským Východem – a časově charakterizovány obdobím vrcholu poptávky po islámském stříbru před započátkem vlastního mincování ve středoevropském prostoru.

Evropská mincovní složka kelčského nálezu se s islámskou částí chronologicky potvrzuje, pokud se stanovení data uložení týká (české denáry, bŭjovské a ghaznovské zlomky). Obě složky pak potvrzují značnou teritoriální rozrůzněnost a obrovské vzdálenosti mezi individuálními mincovnami, kde byly mince samotné či mince pro zlomky raženy. Velký časový rozdíl mezi některými okrajovými částmi mincovní složky (Římané, Byzanc, Umajjovci, Ghaznovci, Bŭjovci) pak poukazuje na fakt, že jednotlivé mince (římský denár) či zlomky obíhaly poměrně dlouhou dobu, než s chronologicky posledními kusy našly svou cestu k uložení, a vzhledem ke svému charakteru (kvalita kontrovaná lámáním či akceptovaná vzhledem k existenci arabského písma na zlomcích) byly považovány za spolehlivě berné po značný časový úsek. Lze konstatovat, že toto svědčí o relativně malém objemu stříbra obíhajícího v oblasti nálezu a jeho sousedství, jeho značné ceně při malém množství a nezájmu tavit mince (jako odzkoušený puncovaný kov) pro šperkařské či jiné obchodní účely.

Nádoba použitá jako schránka kelčského nálezu, jakož i pečlivý způsob balení materiálu v ní, ukazuje na skutečnost, že to byl cílený depozit, nikoli náhodná ztráta (srovnej: Noonan 1992, 240). Společné tezaurování zlomků mincí a šperků prokazují uložení obchodní hotovosti. V této souvislosti R. Turek ne bez zajímavosti na příkladech zlomků šperků uvažované české provenience nepřímou poukazuje na směr importu celého konglomerátu i s mincemi ze severu (horní Odry, horní Visla) na moravské území s argumentem, že hotové celé šperky česko-moravské lokální produkce šly obchodně prokazatelně směrem opačným (Turek 1962, 112).

Adoptované transakce ve váženém kovu, bernost islámských mincí a jejich zlomků daná islámským státem garantovanou kontrolou ražby (*sikka*), přítomnost cizích ražeb v oběžném systému malého objemu, nízká kvalita lokálních ražeb a neexistence drobné místní mince – toto byly všechno faktory ovlivňující užívání mincovních zlomků importované provenience (plus zlomků šperkových) při transakcích do doby, než evropská denárová mince začala vytlačovat tuto složku depotů (Štěpková 1956, 336).

S určitou pravděpodobností lze konstatovat, že kelčské islámské zlomky nebyly z mincí děleny na českém či moravském území, ale že sem přišly již v této fragmentární podobě z polského území. Není vyloučeno, že tyto zlomky technicky vznikly zcela mimo evropské území. Kombinované nálezy kelčského typu jsou tedy důležitým zdrojem informací o tom, jak dlouho islámské mince obíhaly v chalífátu před exportem (a v jaké podobě – celé či fragmenty) a dále v Evropě před uložení (Noonan 1992, 241).

Obecně vzato, relativně dlouhý oběh starých zlomků islámských mincí (pro Kelč nejstarší umajjovský zlomek circa AD 698–717 při uvažovaném uložení depotu v první dekádě 11. století) a značný počet novějších celých mincí svou chronologií blízko datu uložení, dokládá zajímavý vztah mezi těmito dvěma skupinami v nálezech – čím více starších dirhamů v depotu, tím více se jich vyskytuje ve zlomkové podobě (Ilisch 1990, 123). Z hlediska chronologického a kvantitativního se dirhamy v nálezech severovýchodní Evropy zhruba po roce AD 1010 objevují hlavně ony staršího data, cirkulující bez viditelného přísunu nových ražeb (Noonan 1992, 246). Z hodnocení zmíněných nálezů pak vyplývá, že zenit islámského importu v 10. století přichází circa AD 940–950 (poměrně 2/5 všeho zmincovaného islámského stříbra, co přišlo do Evropy v 10. stol.) a reflektuje tak nejvyšší objem obchodu (Noonan 1992, 244–245). Speciálně export dirhamů z Ruska do Polska se rapidně snížil circa po roce AD 960, ale zcela nepřestal (Noonan 1990, 255). Přísun islámského stříbra pak evidentně končí po roce AD 1015. Od poloviny 10. století do začátku 12. století už se v Evropě nenalézají depoty

složené pouze z dirhamů. Se stoupajícím datem ubývá dirhamů a přibývá denárových ražeb (Noonan 1990, 254).

Kelčský depot ve své islámské složce potvrzuje fenomén obíhání zlomků ze starých mincí, signalizující vysokou cenu stříbra a malý objem cirkulace, a značnou teritoriální i dynastickou rozrůzněnost nejmladších zlomků. V nálezů tedy máme rozhodující složku ze zenitu přílivu stříbra do Evropy (Sāmānovci), avšak v její ukončené a nepokračující podobě, spolu se zlomky mincí, které zoufalou snahou středoasijských obchodníků měly nahradit radikální propad dovozu stříbra (Būjovci, Ghaznovci). Tato snaha nebyla úspěšná – v kelčském nálezů o tom vypovídají raritní būjovské zlomky. Na podobnou tendenci ukazují nálezy indických mincí v Polsku a Německu (Kovalev 2002). Jejich minimální rozšíření mimo pobřežní oblasti potvrzuje, že tento jev nenabyl masovější podoby.

T. S. Noonan z celkového počtu islámských mincí v nálezů severovýchodní Evropy (přibližně 114 200) odhadl, že do této oblasti mohlo přijít celkově až na 228 miliónů islámských ražeb.¹⁶ Po odečtení nutného zkreslení (fragmentace, tavení) došel k finálnímu počtu mezi 50 a 100 milióny kusů (1450–2900 kg), které se sem dostaly v průběhu 170 let trvající vikingské éry (Noonan 1990, 255–256).

Značné množství středoasijského islámského stříbra ve formě mincí a jejich zlomků v nálezů severovýchodní Evropy 9.–11. století tedy poukazuje na roli tohoto kovu jako platidla, jež se podílelo na rozvoji lokálních trhů. Bez masivního přísunu islámského stříbra by si začlenění raně středověké severovýchodní Evropy do civilizace křesťanského Západu vyžádalo mnohem více času (Adamczyk 2006, 47–48).¹⁷

Váhy islámských zlomků z kelčského nálezů (č./ g)

1/0,062;	21/0,039;	41/0,048;	61/0,057;	81/0,063;	101/0,065;	121/0,072;
2/0,024;	22/0,043;	42/0,049;	62/0,056;	82/0,061;	102/0,065;	122/0,072;
3/0,025;	23/0,042;	43/0,049;	63/0,057;	83/0,063;	103/0,063;	123/0,072;
4/0,027;	24/0,042;	44/0,050;	64/0,058;	84/0,062;	104/0,067;	124/0,071;
5/0,034;	25/0,044;	45/0,049;	65/0,056;	85/0,072;	105/0,067;	125/0,070;
6/0,030;	26/0,043;	46/0,050;	66/0,057;	86/0,061;	106/0,067;	126/0,073;
7/0,030;	27/0,044;	47/0,049;	67/0,058;	87/0,062;	107/0,067;	127/0,073;
8/0,032;	28/0,044;	48/0,051;	68/0,059;	88/0,062;	108/0,066;	128/0,074;
9/0,033;	29/0,046;	49/0,051;	69/0,058;	89/0,063;	109/0,068;	129/0,073;
10/0,035;	30/0,045;	50/0,053;	70/0,058;	90/0,064;	110/0,067;	130/0,073;
11/0,035;	31/0,046;	51/0,052;	71/0,056;	91/0,063;	111/0,068;	131/0,074;
12/0,035;	32/0,047;	52/0,054;	72/0,060;	92/0,062;	112/0,068;	132/0,069;
13/0,039;	33/0,046;	53/0,054;	73/0,059;	93/0,065;	113/0,067;	133/0,073;
14/0,039;	34/0,047;	54/0,057;	74/0,060;	94/0,065;	114/0,068;	134/0,074;
15/0,039;	35/0,047;	55/0,053;	75/0,121;	95/0,064;	115/0,070;	135/0,074;
16/0,039;	36/0,046;	56/0,055;	76/0,060;	96/0,064;	116/0,070;	136/0,074;
17/0,039;	37/0,048;	57/0,053;	77/0,059;	97/0,063;	117/0,070;	137/0,075;
18/0,039;	38/0,048;	58/0,056;	78/0,061;	98/0,064;	118/0,070;	138/0,077;
19/0,041;	39/0,048;	59/0,056;	79/0,060;	99/0,065;	119/0,072;	139/0,076;
20/0,041;	40/0,048;	60/0,055;	80/0,060;	100/0,064;	120/0,072;	140/0,076;

¹⁶ Polsko včetně Pomořan v nálezů registruje circa 26000 dirhamů, Polabí a severní Německo asi 4000 (odhad celkového importu pro tuto oblast – 60 mil. kusů), jihovýchodní Pobaltí 8000 dirhamů v nálezů (odhad importu 16 mil. kusů), Švédsko 70000 dirhamů v nálezů (odhad importu – 140 mil. kusů), Finsko 1700 dirhamů v nálezů (odhad importu – 3,4 mil. kusů), Norsko 500 dirhamů v nálezů (odhad importu 1 mil. kusů), Dánsko 4000 dirhamů v nálezů (odhad importu – 8 mil. Kusů).

¹⁷ Formát tohoto časopisu neumožňuje rozšířený obrazový doprovod. V roce 2009 je plánována monografie v anglickém jazyce zahrnující kompletní obrazovou dokumentaci.

141/0,075;	200/0,093;	259/0,108;	318/0,121;	377/0,136;	436/0,154;	495/0,175;
142/0,078;	201/0,092;	260/0,137;	319/0,123;	378/0,139;	437/0,155;	496/0,175;
143/0,078;	202/0,095;	261/0,108;	320/0,123;	379/0,135;	438/0,155;	497/0,176;
144/0,076;	203/0,095;	262/0,111;	321/0,121;	380/0,138;	439/0,156;	498/0,144;
145/0,076;	204/0,096;	263/0,109;	322/0,121;	381/0,137;	440/0,157;	499/0,176;
146/0,078;	205/0,096;	264/0,108;	323/0,122;	382/0,138;	441/0,156;	500/0,175;
147/0,077;	206/0,094;	265/0,108;	324/0,123;	383/0,139;	442/0,159;	501/0,175;
148/0,079;	207/0,095;	266/0,108;	325/0,122;	384/0,136;	443/0,158;	502/0,177;
149/0,077;	208/0,095;	267/0,111;	326/0,125;	385/0,137;	444/0,159;	503/0,179;
150/0,080;	209/0,095;	268/0,108;	327/0,121;	386/0,137;	445/0,159;	504/0,175;
151/0,081;	210/0,095;	269/0,109;	328/0,113;	387/0,139;	446/0,158;	505/0,178;
152/0,081;	211/0,093;	270/0,121;	329/0,122;	388/0,137;	447/0,159;	506/0,178;
153/0,081;	212/0,095;	271/0,109;	330/0,122;	389/0,141;	448/0,159;	507/0,179;
154/0,079;	213/0,096;	272/0,110;	331/0,122;	390/0,141;	449/0,165;	508/0,179;
155/0,080;	214/0,095;	273/0,110;	332/0,124;	391/0,140;	450/0,162;	509/0,180;
156/0,082;	215/0,096;	274/0,111;	333/0,119;	392/0,139;	451/0,159;	510/0,179;
157/0,081;	216/0,096;	275/0,109;	334/0,122;	393/0,139;	452/0,158;	511/0,180;
158/0,082;	217/0,092;	276/0,110;	335/0,123;	394/0,138;	453/0,160;	512/0,180;
159/0,081;	218/0,096;	277/0,109;	336/0,125;	395/0,140;	454/0,159;	513/0,181;
160/0,083;	219/0,102;	278/0,110;	337/0,125;	396/0,142;	455/0,161;	514/0,180;
161/0,081;	220/0,098;	279/0,110;	338/0,124;	397/0,171;	456/0,160;	515/0,180;
162/0,082;	221/0,099;	280/0,111;	339/0,125;	398/0,142;	457/0,165;	516/0,178;
163/0,081;	222/0,098;	281/0,113;	340/0,124;	399/0,143;	458/0,140;	517/0,181;
164/0,082;	223/0,100;	282/0,112;	341/0,125;	400/0,113;	459/0,162;	518/0,184;
165/0,084;	224/0,099;	283/0,110;	342/0,125;	401/0,143;	460/0,161;	519/0,183;
166/0,089;	225/0,099;	284/0,110;	343/0,125;	402/0,141;	461/0,161;	520/0,184;
167/0,083;	226/0,099;	285/0,112;	344/0,125;	403/0,143;	462/0,163;	521/0,183;
168/0,083;	227/0,100;	286/0,112;	345/0,127;	404/0,144;	463/0,161;	522/0,185;
169/0,085;	228/0,102;	287/0,112;	346/0,137;	405/0,143;	464/0,162;	523/0,181;
170/0,085;	229/0,099;	288/0,113;	347/0,128;	406/0,144;	465/0,164;	524/0,185;
171/0,084;	230/0,100;	289/0,115;	348/0,129;	407/0,146;	466/0,161;	525/0,185;
172/0,082;	231/0,100;	290/0,114;	349/0,127;	408/0,144;	467/0,163;	526/0,185;
173/0,084;	232/0,101;	291/0,114;	350/0,130;	409/0,146;	468/0,161;	527/0,185;
174/0,086;	233/0,102;	292/0,116;	351/0,130;	410/0,145;	469/0,161;	528/0,182;
175/0,085;	234/0,102;	293/0,114;	352/0,127;	411/0,145;	470/0,165;	529/0,188;
176/0,086;	235/0,101;	294/0,115;	353/0,134;	412/0,145;	471/0,164;	530/0,176;
177/0,087;	236/0,102;	295/0,115;	354/0,130;	413/0,147;	472/0,165;	531/0,187;
178/0,087;	237/0,104;	296/0,114;	355/0,130;	414/0,145;	473/0,165;	532/0,185;
179/0,087;	238/0,102;	297/0,115;	356/0,130;	415/0,147;	474/0,164;	533/0,187;
180/0,089;	239/0,103;	298/0,116;	357/0,142;	416/0,145;	475/0,166;	534/0,188;
181/0,088;	240/0,102;	299/0,114;	358/0,131;	417/0,146;	476/0,166;	535/0,189;
182/0,088;	241/0,104;	300/0,115;	359/0,131;	418/0,148;	477/0,166;	536/0,190;
183/0,088;	242/0,097;	301/0,116;	360/0,130;	419/0,150;	478/0,169;	537/0,190;
184/0,088;	243/0,104;	302/0,117;	361/0,135;	420/0,149;	479/0,168;	538/0,191;
185/0,088;	244/0,106;	303/0,115;	362/0,130;	421/0,148;	480/0,168;	539/0,192;
186/0,089;	245/0,106;	304/0,116;	363/0,133;	422/0,149;	481/0,167;	540/0,191;
187/0,089;	246/0,104;	305/0,115;	364/0,133;	423/0,149;	482/0,168;	541/0,188;
188/0,090;	247/0,106;	306/0,115;	365/0,131;	424/0,150;	483/0,167;	542/0,190;
189/0,090;	248/0,104;	307/0,117;	366/0,133;	425/0,150;	484/0,168;	543/0,192;
190/0,089;	249/0,105;	308/0,117;	367/0,133;	426/0,160;	485/0,169;	544/0,192;
191/0,091;	250/0,110;	309/0,117;	368/0,133;	427/0,149;	486/0,169;	545/0,193;
192/0,090;	251/0,105;	310/0,117;	369/0,135;	428/0,152;	487/0,169;	546/0,194;
193/0,091;	252/0,106;	311/0,118;	370/0,135;	429/0,153;	488/0,170;	547/0,198;
194/0,091;	253/0,105;	312/0,121;	371/0,133;	430/0,153;	489/0,168;	548/0,196;
195/0,092;	254/0,109;	313/0,116;	372/0,133;	431/0,154;	490/0,173;	549/0,195;
196/0,091;	255/0,106;	314/0,119;	373/0,135;	432/0,155;	491/0,172;	550/0,197;
197/0,090;	256/0,105;	315/0,120;	374/0,133;	433/0,156;	492/0,143;	551/0,195;
198/0,091;	257/0,107;	316/0,121;	375/0,134;	434/0,154;	493/0,170;	552/0,197;
199/0,091;	258/0,107;	317/0,122;	376/0,134;	435/0,152;	494/0,172;	553/0,197;

554/0,196;	611/0,224;	668/0,259;	725/0,309;	782/0,392;	839/0,589;	896/0,090;
555/0,197;	612/0,255;	669/0,260;	726/0,309;	783/0,392;	840/0,590;	897/0,090;
556/0,197;	613/0,225;	670/0,261;	727/0,311;	784/0,393;	841/0,595;	898/0,090;
557/0,198;	614/0,226;	671/0,263;	728/0,312;	785/0,399;	842/0,595;	899/0,092;
558/0,198;	615/0,213;	672/0,263;	729/0,316;	786/0,405;	843/0,599;	900/0,092;
559/0,197;	616/0,226;	673/0,264;	730/0,317;	787/0,404;	844/0,605;	901/0,092;
560/0,198;	617/0,225;	674/0,264;	731/0,322;	788/0,401;	845/0,607;	902/0,093;
561/0,199;	618/0,226;	675/0,265;	732/0,323;	789/0,405;	846/0,614;	903/0,094;
562/0,199;	619/0,226;	676/0,265;	733/0,325;	790/0,406;	847/0,619;	904/0,094;
563/0,199;	620/0,227;	677/0,267;	734/0,323;	791/0,408;	848/0,622;	905/0,094;
564/0,198;	621/0,227;	678/0,267;	735/0,328;	792/0,415;	849/0,642;	906/0,095;
565/0,202;	622/0,228;	679/0,267;	736/0,328;	793/0,415;	850/0,642;	907/0,095;
566/0,203;	623/0,229;	680/0,268;	737/0,327;	794/0,415;	851/0,649;	908/0,095;
567/0,202;	624/0,230;	681/0,267;	738/0,329;	795/0,414;	852/0,649;	909/0,096;
568/0,203;	625/0,230;	682/0,269;	739/0,330;	796/0,428;	853/0,661;	910/0,096;
569/0,202;	626/0,230;	683/0,269;	740/0,333;	797/0,432;	854/0,672;	911/0,096;
570/0,204;	627/0,231;	684/0,270;	741/0,338;	798/0,719;	855/0,478;	912/0,097;
571/0,203;	628/0,232;	685/0,271;	742/0,340;	799/0,437;	856/0,720;	913/0,097;
572/0,204;	629/0,233;	686/0,270;	743/0,345;	800/0,439;	857/0,724;	914/0,098;
573/0,205;	630/0,234;	687/0,271;	744/0,346;	801/0,436;	858/0,756;	915/0,099;
574/0,207;	631/0,247;	688/0,273;	745/0,348;	802/0,454;	859/0,736;	916/0,099;
575/0,206;	632/0,234;	689/0,276;	746/0,348;	803/0,452;	860/0,768;	917/0,100;
576/0,208;	633/0,236;	690/0,275;	747/0,348;	804/0,456;	861/0,773;	918/0,100;
577/0,207;	634/0,238;	691/0,274;	748/0,349;	805/0,467;	862/0,778;	919/0,101;
578/0,210;	635/0,237;	692/0,276;	749/0,351;	806/0,470;	863/0,819;	920/0,102;
579/0,209;	636/0,238;	693/0,277;	750/0,350;	807/0,475;	864/0,857;	921/0,102;
580/0,208;	637/0,237;	694/0,279;	751/0,354;	808/0,433;	865/0,900;	922/0,103;
581/0,210;	638/0,239;	695/0,277;	752/0,355;	809/0,478;	866/0,918;	923/0,103;
582/0,209;	639/0,239;	696/0,278;	753/0,355;	810/0,481;	867/0,929;	924/0,103;
583/0,208;	640/0,229;	697/0,280;	754/0,357;	811/0,482;	868/1,008;	925/0,103;
584/0,208;	641/0,242;	698/0,281;	755/0,364;	812/0,485;	869/1,035;	926/0,104;
585/0,209;	642/0,241;	699/0,282;	756/0,358;	813/0,486;	870/1,090;	927/0,104;
586/0,209;	643/0,240;	700/0,283;	757/0,358;	814/0,497;	871/1,099;	928/0,104;
587/0,212;	644/0,240;	701/0,284;	758/0,359;	815/0,501;	872/1,129;	929/0,105;
588/0,211;	645/0,239;	702/0,285;	759/0,355;	816/0,505;	873/1,415;	930/0,105;
589/0,211;	646/0,243;	703/0,286;	760/0,370;	817/0,541;	874/1,453;	931/0,106;
590/0,213;	647/0,244;	704/0,287;	761/0,360;	818/0,511;	875/1,723;	932/0,107;
591/0,213;	648/0,242;	705/0,290;	762/0,357;	819/0,516;	876/*	933/0,107;
592/0,215;	649/0,240;	706/0,281;	763/0,364;	820/0,519;	877/2,900;	934/0,107;
593/0,215;	650/0,245;	707/0,290;	764/0,366;	821/0,533;	878/0,059;	935/0,108;
594/0,216;	651/0,247;	708/0,291;	765/0,368;	822/0,533;	879/0,058;	936/0,110;
595/0,214;	652/0,249;	709/0,293;	766/0,368;	823/0,537;	880/0,059;	937/0,111;
596/0,217;	653/0,249;	710/0,292;	767/0,369;	824/0,538;	881/0,059;	938/0,112;
597/0,216;	654/0,249;	711/0,294;	768/0,372;	825/0,542;	882/0,066;	939/0,112;
598/0,219;	655/0,249;	712/0,292;	769/0,374;	826/0,538;	883/0,072;	940/0,112;
599/0,218;	656/0,252;	713/0,293;	770/0,375;	827/0,543;	884/0,074;	941/0,113;
600/0,219;	657/0,250;	714/0,295;	771/0,374;	828/0,541;	885/0,078;	942/0,113;
601/0,220;	658/0,251;	715/0,297;	772/0,376;	829/0,545;	886/0,082;	943/0,113;
602/0,220;	659/0,251;	716/0,298;	773/0,377;	830/0,510;	887/0,082;	944/0,113;
603/0,219;	660/0,252;	717/0,301;	774/0,378;	831/0,550;	888/0,083;	945/0,113;
604/0,221;	661/0,254;	718/0,300;	775/0,378;	832/0,553;	889/0,083;	946/0,114;
605/0,222;	662/0,254;	719/0,300;	776/0,381;	833/0,560;	890/0,084;	947/0,116;
606/0,221;	663/0,255;	720/0,303;	777/0,386;	834/0,557;	891/0,085;	948/0,118;
607/0,224;	664/0,253;	721/0,302;	778/0,386;	835/0,577;	892/0,086;	949/0,118;
608/0,221;	665/0,257;	722/0,303;	779/0,391;	836/0,581;	893/0,087;	950/0,118;
609/0,223;	666/0,257;	723/0,304;	780/0,390;	837/0,594;	894/0,088;	951/0,121;
610/0,224;	667/0,247;	724/0,294;	781/0,392;	838/0,589;	895/0,089;	952/0,123;

* neznámá (asi 60% z celkového objemu mince, tj. přes 1 g);

953/0,123;	992/0,151;	1031/0,174;	1070/0,211;	1109/0,243;	1148/0,290;	1187/0,441;
954/0,124;	993/0,151;	1032/0,175;	1071/0,211;	1110/0,243;	1149/0,298;	1188/0,442;
955/0,124;	994/0,152;	1033/0,175;	1072/0,212;	1111/0,243;	1150/0,299;	1189/0,443;
956/0,125;	995/0,152;	1034/0,176;	1073/0,212;	1112/0,246;	1151/0,312;	1190/0,444;
957/0,125;	996/0,152;	1035/0,176;	1074/0,213;	1113/0,246;	1152/0,312;	1191/0,447;
958/0,126;	997/0,153;	1036/0,177;	1075/0,214;	1114/0,246;	1153/0,318;	1192/0,454;
959/0,126;	998/0,154;	1037/0,179;	1076/0,215;	1115/0,248;	1154/0,318;	1193/0,454;
960/0,127;	999/0,154;	1038/0,179;	1077/0,216;	1116/0,249;	1155/0,318;	1194/0,460;
961/0,128;	1000/0,154;	1039/0,180;	1078/0,218;	1117/0,250;	1156/0,324;	1195/0,477;
962/0,129;	1001/0,154;	1040/0,180;	1079/0,218;	1118/0,255;	1157/0,324;	1196/0,508;
963/0,130;	1002/0,154;	1041/0,181;	1080/0,218;	1119/0,255;	1158/0,324;	1197/0,509;
964/0,130;	1003/0,155;	1042/0,182;	1081/0,219;	1120/0,257;	1159/0,324;	1198/0,513;
965/0,133;	1004/0,155;	1043/0,185;	1082/0,219;	1121/0,257;	1160/0,325;	1199/0,525;
966/0,134;	1005/0,155;	1044/0,185;	1083/0,220;	1122/0,258;	1161/0,325;	1200/0,528;
967/0,134;	1006/0,156;	1045/0,187;	1084/0,222;	1123/0,259;	1162/0,328;	1201/0,529;
968/0,135;	1007/0,157;	1046/0,188;	1085/0,224;	1124/0,260;	1163/0,330;	1202/0,530;
969/0,135;	1008/0,157;	1047/0,188;	1086/0,227;	1125/0,261;	1164/0,330;	1203/0,531;
970/0,137;	1009/0,158;	1048/0,190;	1087/0,227;	1126/0,261;	1165/0,333;	1204/0,534;
971/0,137;	1010/0,158;	1049/0,192;	1088/0,228;	1127/0,263;	1166/0,339;	1205/0,544;
972/0,137;	1011/0,158;	1050/0,193;	1089/0,228;	1128/0,265;	1167/0,340;	1206/0,554;
973/0,138;	1012/0,159;	1051/0,193;	1090/0,228;	1129/0,265;	1168/0,341;	1207/0,563;
974/0,138;	1013/0,159;	1052/0,194;	1091/0,229;	1130/0,265;	1169/0,342;	1208/0,573;
975/0,139;	1014/0,159;	1053/0,196;	1092/0,229;	1131/0,265;	1170/0,342;	1209/0,601;
976/0,140;	1015/0,161;	1054/0,196;	1093/0,229;	1132/0,265;	1171/0,343;	1210/0,640;
977/0,141;	1016/0,162;	1055/0,196;	1094/0,232;	1133/0,267;	1172/0,344;	1211/0,645;
978/0,142;	1017/0,162;	1056/0,197;	1095/0,232;	1134/0,268;	1173/0,344;	1212/0,667;
979/0,143;	1018/0,162;	1057/0,199;	1096/0,236;	1135/0,268;	1174/0,345;	1213/0,679;
980/0,143;	1019/0,162;	1058/0,199;	1097/0,236;	1136/0,269;	1175/0,354;	1214/0,680;
981/0,144;	1020/0,163;	1059/0,201;	1098/0,237;	1137/0,271;	1176/0,365;	1215/0,691;
982/0,144;	1021/0,165;	1060/0,202;	1099/0,237;	1138/0,276;	1177/0,366;	1216/0,766;
983/0,145;	1022/0,166;	1061/0,204;	1100/0,238;	1139/0,277;	1178/0,366;	1217/0,800;
984/0,145;	1023/0,166;	1062/0,204;	1101/0,238;	1140/0,278;	1179/0,385;	1218/0,907;
985/0,146;	1024/0,167;	1063/0,205;	1102/0,238;	1141/0,278;	1180/0,386;	1219/0,918;
986/0,147;	1025/0,167;	1064/0,205;	1103/0,240;	1142/0,278;	1181/0,386;	1220/0,961;
987/0,148;	1026/0,172;	1065/0,206;	1104/0,241;	1143/0,279;	1182/0,410;	1221/0,991;
988/0,148;	1027/0,172;	1066/0,207;	1105/0,241;	1144/0,281;	1183/0,412;	1222/1,144;
989/0,149;	1028/0,174;	1067/0,209;	1106/0,242;	1145/0,282;	1184/0,420;	1223/1,458;
990/0,150;	1029/0,174;	1068/0,210;	1107/0,242;	1146/0,286;	1185/0,430;	
991/0,151;	1030/0,174;	1069/0,210;	1108/0,242;	1147/0,289;	1186/0,440;	

Literatura a katalog

- Adamczyk, T. 2002:* Orientalno-baltycki system handlowy a proces kształtowania się Europy Wschodniej w IX i X wieku. *Sredniowiecze polskie i powszechne* 2, 63–88.
- *2003:* Silberströme und die Einbeziehung Osteuropas in das islamische Handelssystem. In: *Die Welt querdenken. Festschrift für Hans-Heinrich Nolte.* Frankfurt am Main, 107–123.
 - *2006:* Silver, Markets and States: The Impact of Islamic Trade on Eastern Europe in the Ninth through Eleventh Centuries. *World History Bulletin* 22/2, 47–49.
- Alum, S. 1998:* A Checklist of Islamic Coins. Santa Rosa CA (USA).
- Artuk, I. – Artuk, C. 1971:* İstanbul arkeoloji müzeleri teşhirkedi islami sikkeler katalogu. İstanbul.
- Barthold, W. 1958:* Turkestan Down to the Mongol Invasion. London.
- Blackburn, M. 1995:* Money and Coinage. In: McKitterick, R. (ed.): *The New Cambridge Medieval History, Vol. II.* Cambridge, 538–559, 984–987.
- Bosworth, C. E. 1996:* *The New Islamic Dynasties.* Edinburgh.
- Brather, S. 1999:* Frühmittelalterliche Dirham-Schatz und Einzelfunde im südlichen Ostseeraum. In: Brather, S. – Bückler, Ch. – Hoepfer, M.: *Archeologie als sozialgeschichte. Festschrift für H. Steuer zum 60. Geburtsdag, 179–197.*

- Bravermanová, M. – Charvát, P. – Novák, V. – Tomková, K. 2000:* Der Handel zwischen West und Ost. In: *Wieczorek, A., Hinz, H.-M. (eds.): Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archeologie, Band II. Stuttgart, 136–138.*
- CNS 1975-:* Malmer, B. (ed.): *Corpus Nummorum Saeculorum IX–IX qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden. Stockholm. (8 svazků)*
- Curta, F. (ed.) 2005:* *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages. University of Michigan.*
- Davidovič, E. A. 1966:* Denežnoje obrašćenje v Meverannachre pri Samanidach. *Numizmatika i epigrafika 6, 103–134.*
- Dekówna, M. 1992:* Zausznice koszyckowate – przyczynek do badań nad pochodzeniem wczesnośredniowiecznych ozdób srebrnych występujących na terenie Polski – „Basket“ zausznice – A contribution to Studies on the Origins of the Early Medieval Silver Ornaments in Poland. *Archeologia Polski 37, 89–122.*
- Dostál, B. 1965:* Das Vordringen der Grossmährischen materiellen Kultur in die Nachbarländer. *Magna Moravia. Praha.*
- Fomin, A. V. – Kovács, L. 1987:* The Tenth Century Máramaros County („Huszt“) Dirham Hoard. *Budapest.*
- Frenzel, W. 1932:* Land und Volk, insbesondere die Wenden. *Lagensalza.*
- Gajewski, L. et al. 1982:* Skarby wczesnośredniowieczne srebrne z obszaru Polski: Atlas/ Early Mediaeval Hoards in Poland: Atlas. *Warszawa.*
- Granberg, R. 1966:* Förteckning Över Kufiska Myntfynd i Finland. *Helsinki.*
- Gumowski, M. 1958–1959:* Moneta arabska w Polsce IX i X wieku. *Zapiski Historyczne 24, 7–61.*
- Herrmann, J. 1978:* Polabskije i il' menskije Slavjane v ranne srednevekovoj baltijskoj trgovle. In: *Herrmann, J.: Drevnjaja Rus' i Slavijane. Moskva, 191–196.*
- Charvát, P. 2000:* Bohemia, Moravia, and long-distance trade in the 10th–11th centuries. *Questiones Medii Aevi 5, pp. 255–266.*
- Ilisch, L. 1990:* Whole and Fragmented Dirhams in Near Eastern Hoards. In: *Jonsson, K. – Malmer, B. (Eds.): Sigtuna Papers – Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage. 1–4 June, 1989. Commentationes De Nummis Saeculorum IX–XI in Suecia Repertis. Nova series 6. Stockholm, 121–128.*
- Ilisch, L. – Schwarz, F. 2003:* Die Analyse der islamischen Münzen. In: *Ilisch, L. – Lorenz, S. – Stern, W. B. – Steuer, H. (eds.): Dirham und Rappenpfennig. Mittelalterliche Münzprägung in Bergbauregionen. Bonn, 51–126.*
- Katz, V. 1939:* Nález mincí a sekaného stříbra ze začátku 11. století u Kelče na Moravě. *Numismatický Časopis Československý 15, 10–22.*
- Kiersnowski, R. 1964:* *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Połabia. Warszawa – Wrocław – Kraków.*
- Klat, M. G. 2002:* *Catalogue of the Post-Reform Dirhams. The Umayyad Dynasty. London.*
- Kóčka-Krenz, H. 1993:* *Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu – The North-western-Slavonic jewelry in the early Middle Ages. Poznań.*
- Kovalev, R. K. 2001:* Mint Output in Tenth-Century Bukhara: A Case Study of Dirham Production and Monetary Circulation in Northern Europe”. *Russian History / Histoire Russe (Pittsburgh) 28, no. 1–4, 245–271.*
- 2000–2001: The Infrastructure of the Northern Part of the “Fur Road” Between the Middle Volga and the East During the Middle Ages. *Archivum Eurasiae medii aevi 11, 25–64.*
 - 2002: Dirham Mint Output of Samanid Samarqand and its Connection to the Beginnings of Trade with Northern Europe (10th century). *Histoire et mesure (Monnaie et espace) 17, no. 3/4, 197–216. (<http://histoiremesure.revues.org/document892.html>)*
 - 2002–2003: The Mint of al-Shash: The Vehicle for the Origins and Continuation of Trade Relations Between Viking-Age Northern Europe and Samanid Central Asia. *Archivum Eurasiae medii aevi 12, 47–79.*
- Kračkovskij, I. J. 1939:* Putešestvije Ibn Fadlana na Volgu. *Moskva – Leningrad.*
- Kropotkin, V. 1990:* Bulgarian Tenth-Century Coins in Eastern Europe and around the Baltic. In:

- Jonsson, K. – Malmer, B. (Eds.): *Sigtuna Papers – Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage*, 1–4 June, 1989. *Commentationes De Nummis Saeculorum IX–XI in Suecia Repertis. Nova series 6*. Stockholm, 197–200.
- Kučerovská, T. 1986: Nález zlomkového stříbra z Kelče. In: Sejbal, J. (red.): *Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979 – Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století)*. Numismatica Moravica VI. Brno, 235–248.
- 1986a: Ke struktuře raně středověkého oběživa v kelčském nálezu. *Folia numismatica 1. Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales 71* (1986), 9–12.
 - 1996: Kelčský nález. *Folia numismatica 8–9. Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales 78–79* (1993–1994), 63–187.
- Lane Poole, S. 1876: *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum. Vol. II. The Coins of the Mohammadan Dynasties in the British Museum. Classes III–X*. London.
- 1889: *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum. Vol. IX. Additions to the Oriental Collection 1876–1888. Part I.: Additions to vols. I–IV*. London.
- Leimus, I. 2007: *Sylloge of Islamic Coins*. Estonian Public Collections. Tallinn.
- Lewicki, T. 1956–1988: *Zrodla Arabskie do dziejow Slowianszczyzny. Vol. 1–4*. Krakow.
- 1974: *Le commerce des Samanides avec l'Europe orientale et centrale a la lumière des trésors de monnaies coufiques*. In: Kouymjian, D. K. (ed.): *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History. Studies in Honor of G. C. Miles*. Beirut, 219–234.
- Lewicki, T. – Czapkiewicz, M. – Kubiak, W. 1958: *Niektore wiadomosci o monetach kufickich z VIII–XI w. znajdujonych na zemiach polskich. Zapiski archeologiczne (Krakow) 8*, 1–124.
- Lieber, A. E. 1990: *Did a 'Silver Crisis' in Central Asia Affect the Flow of Islamic Coins into Scandinavia and Eastern Europe?* In: Jonsson, K. – Malmer, B. (Eds.): *Sigtuna Papers – Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage*. 1–4 June, 1989. *Commentationes De Nummis Saeculorum IX–XI in Suecia Repertis. Nova series 6*. Stockholm, 207–212.
- Lowitz, N. M. 1999: *Early Abbasid Coinage: A Type Corpus 132–218 H/ AD 750–833*. London. (nepublikovaná kopie).
- Martinez, A. P. 1982: *Gardizi's Two Chapters on the Turks*. *Archivum Eurasiae Medii Aevi 2*, 109–217.
- McKeithen, J. E. (Tr. and ed.) 1979: *The Risālah of Ibn Faḍlān: An Annotated Translation with Introduction*. Indiana University (Ph.D. Dissertation).
- Miles, G. C. 1938: *The Numismatic History of Rayy*. New York.
- Mitchiner, M. 1977: *Oriental Coins and their Values. The World of Islam*. London.
- Náležy II/1: Radoměřský, P. 1956: *České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového (10.–12. století)*. In: Nohejlová-Prátová, E.: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II/1*. Praha, 7–73.
- Němeček, K. 1941: *Nález mincí a sekaného stříbra u Kelče na Moravě. Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci 54*, 121–122.
- Noonan, T. S. 1985: *Khazaria as an Intermediary between Islam and Eastern Europe in the Second Half of the Ninth Century: The Numismatic Perspective*. *Archivum Eurasiae Medii Aevi 5*, 179–204.
- 1987–1991: *The Onset of the Silver Crisis in Central Asia*. *Archivum Eurasiae Medii Aevi 7*, 221–248.
 - 1990: *Dirham Exports to the Baltic in the Viking Age: Some Preliminary Observations*. In: Jonsson, K. – Malmer, B. (Eds.): *Sigtuna Papers – Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage*. 1–4 June, 1989. *Commentationes De Nummis Saeculorum IX–XI in Suecia Repertis. Nova series 6*. Stockholm, 251–257.
 - 1992: *Fluctuations in Islamic Trade with Eastern Europe during the Viking Age*. *Harvard Ukrainian Studies 16* (3/4), 237–260.
 - 1998: *The Islamic World, Russia and the Vikings, 750–900: The Numismatic Evidence*. Aldershot.

- 2001: Volga Bulgharia's Tenth-Century Trade with Samanid Central Asia. *Archivum Eurasiae medii aevi* 11, 140–218.
- Noonan, T. S. – Kovalev, R. K. 2002: The Dirham Output and Monetary Circulation of a Secondary Samanid Mint: A Case Study of Balkh. In: Kiersnowski, R. et al. (Eds.): *Moneta Mediaevalis: Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznici urodzin*. Warszawa, 163–174.
- Novák, V. 1996: Evidence of the Islamic Coins in Early Medieval Middle and North Eastern Europe. In: P. Charvát – J. Prosecký (Eds.): *Ibrahim ibn Yaqub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe*. Proceedings of the International Colloquy, 25–29 April 1994. Praha, 74–77.
- Peus 345: Dr. Busso Peus Nachf. Münzhandlung. Katalog 345, Auktion 1.–3. November 1995.
- Polanský, L – Tomková, K. 2006: Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsí. Revize popisu a dochované části depotu. *Numismatický sborník* 21, 83–124.
- Preidel, H. 1940: Der Silberschatz von Saatz. *Mannus* 31, 546–589.
- Radoměřský, D. 1993: Der Silberschatz von Saaz. Der deutsche Anteil der Prägungen. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1, Z pomocných věd historických 11 – Numismatica, 19–34.
- Rispling, G. 1990: The Volga Bulgarian imitative coinage of al-Amir Yaltawar (“Barman”) and Mikail b. Jafar. *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis*. Nova Series 6, 275–282.
- 2005: Osteuropäische Nachahmungen islamischer Münzen. In: Mayer, T.: *Orientalisches Münzkabinett Jena 1. Sylloge der Münzen des Kaukasus und Osteuropas*. Wiesbaden.
- Skutil, J. 1946–1947: Význam kelčského hromadného nálezu mincí. *Záhorská kronika* 24 (Hranice), 13–15, 34–38.
- Steuer, H. 1978: Geldgeschäfte und Hoheitsrechte zwischen Ostseeländern und islamischer Welt. *Zeitschrift für Archäologie* 12, 255–260.
- 2003: Schatzfunde mit Münzen und/oder Hacksilber aus dem Ostseeraum. In: Ilisch, L. – Lorenz, S. – Stern, W.B. – Steuer, H. (eds.): *Dirham und Rappenpfennig. Mittelalterliche Münzprägung in Bergbauregionen*. Bonn, 127–150.
- Štěpková, J. 1956: Über das Wesen und die Funktion der Dirhamenbruchstücke. *Charisteria Orientalia Ioanni Rypka*. Praha, 329–337.
- 1957: Islámské stříbro z nálezu v Kelči na Moravě. *Numismatický Sborník* 4, 73–95.
- 1964: The Structure of the Finds of the Islamic Silver Coins in the Territory of Czechoslovakia. *Annals of the Náprstek Museum* 3, 113–128.
- 1968: Agio stříbra v obchodních stycích islámského Východu a zemí severovýchodní Evropy v 9.–11. stol. *Acta I. Miedzynarodowy kongres Archeologii Slowianskiej*. Vol. III. Warszawa, 154–159.
- Tiesenhausen, V. 1853: O monetach Samanidov. *Zapiski Imperatorskogo Archeologičeskogo Obščestva* 6, 1–237.
- 1873: Monety vostočného chalifata. St. Petersburg.
- Tornberg, C. J. 1848: *Numi Cufici Regii numophylacii Holmiensis*. Uppsala.
- Treadwell, L. 2001: *Buyid Coinage. A die corpus (322–445 A.H.)*. Oxford.
- Turek, R. 1948: České hradištní nálezy datované mincemi. *Slavia antiqua* 1. Poznań, 485–535.
- 1962: Zlomkové stříbro z Kelčského nálezu. *Numismatický sborník* 7, 83–113.
- WS I: Ślaski, J. – Tabaczynski, S. 1959: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski*. Tom I. Warszawa – Wrocław.
- WS II: Kiersnowscy, T. i R. 1965: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*. Tom II. Warszawa – Wrocław.
- WS III: Gupiniec, A. – Kiersnowscy, T. i R. 1965: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowsza i Podlasia*. Tom III. Warszawa – Wrocław – Kraków.
- WS IV: Haisig, M. – Kiernosnowski, R. – Reyman, J. 1966: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur*. Tom IV. Warszawa – Wrocław – Kraków.
- Zoll-Adamikowa, H. – Dekówna, M. – Nosek, E. M. 1999: *The Early Medieval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*. Warszawa.

Exkurs: Rozbor textilních fragmentů z Kelče

Milena Bravermanová

V. Katz zmiňuje v souvislosti s hranickou částí nálezů jeden textilní fragment v rozměru 18 x 10 cm (*Katz 1939*, 10). Další textilní fragment (3 x 4 cm) z kelčského depotu byl zkoumán v polovině 90. let minulého století (M. Kostelníková in *Kučerovská 1996*, 64), kdy byl označen za konopný. Dle údajů očitého svědka vyzvednutí nálezů byl tento fragment součástí většího množství textilií, v nichž byl nález uložen. Z výše uvedených informací vyplývá, že M. Kostelníková neměla zřejmě k dispozici veškerý materiál, resp. zřejmě pouze jeden kus z Hranic, který přibližně rozměrově odpovídá citaci nebo šlo o více kousků zmačkaných do tohoto rozměru (jako tomu bylo u materiálu z Olomouce). Autenticitu níže zkoumaného materiálu nepřímou potvrzuje i fakt, že byly s udáním téže proveniencí uloženy na dvou různých místech. V roce 2008 se revizí materiálu uchovávaného v Olomouci (7 fragmentů z Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, inv. č. řady N) a v Hranicích (1 fragment z Městského muzea v Hranicích, níže bez inventárního čísla) zabývala M. Bravermanová s těmito výsledky:

Vzhledem k tomu, že u textilních fragmentů chybí pevné okraje, není možno s určitostí stanovit, co je osnova a co útek. Proto bude použit termín: v jedné a druhé soustavě.

1. Skupina 1: nejhrubší plátno

1.1. Fragment bez inv. č. NM

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 13 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 11 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní cel-

ková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 6 x 5 cm

1.2. Fragment inv. č. N 1006 (silně zašpiněný)

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 14 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

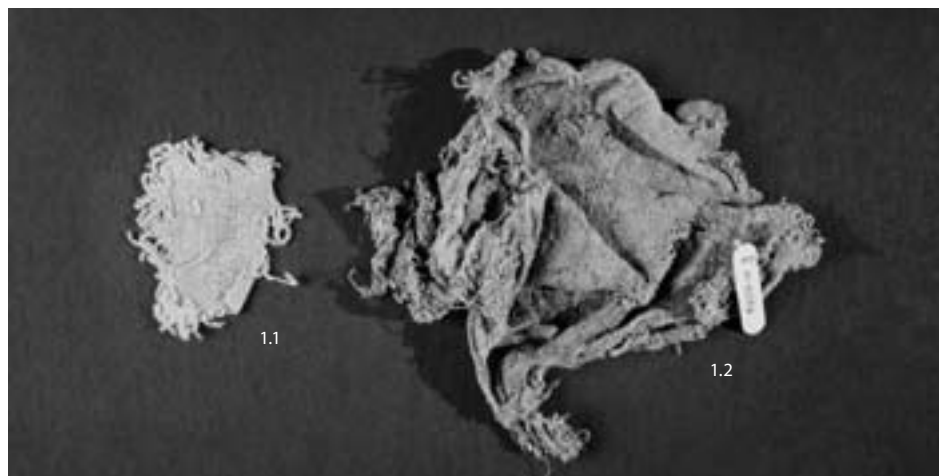
hustota – 12 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní cel-

ková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 16 x 14 cm

2. Skupina 2: hrubší plátno

2.1. Fragment inv. č.N 1004

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 18 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 13 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní celková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 8 × 4 cm

2.2. Fragment inv. č.N 1005

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 18 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 13 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní celková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 11 × 20 cm

horní okraj obrouben ručním zapošivacím stehem

šicí nit – len, bez viditelného zákrutu, světlá

2.3. Fragment inv. č.N 1007 (silně zašpiněný)

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 18 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 14 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní celková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 11 × 9 cm

2.4. Fragment inv. č.N 1008 (silně zašpiněný)

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 18 osnovních nití/ cm

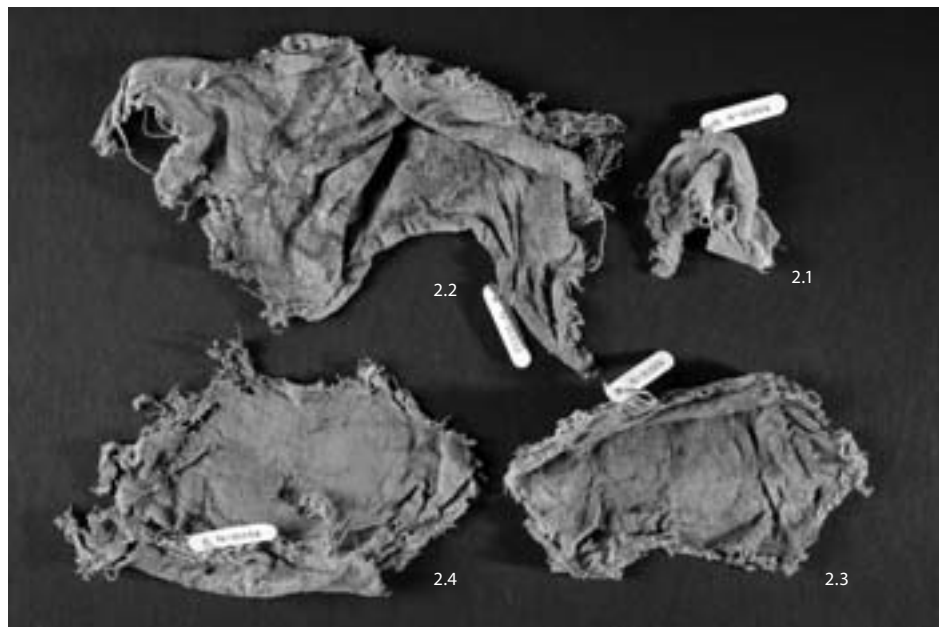
druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 14 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní celková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 12 × 13 cm

3. Skupina 3: středně jemné plátno

3.1. Fragment inv. č.N 1003 (je viditelné původní použití plátna jako provizorně vytvořeného sáčku)

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 20 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 16 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní cel-

ková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 14×14 cm

4. Skupina 4: jemnější plátno

4.1. Fragment inv. č.N 1002

vazba – plátno

materiál

jedna soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 22 osnovních nití/ cm

druhá soustava: len, zákrut Z, světlý

hustota – 20 útkových nití/ cm

pevný kraj tkaniny nezachován, původní cel-

ková šíře neznámá

nevzorováno

rozměry: 14×18 cm.

Všech osm fragmentů je zhotoveno ze lnu, je utkáno plátňovou vazbou a není vzorováno. Nelze tedy s určitostí říci, kdy a kde přesně byly zhotoveny. Nálezové okolnosti – druhotně vytvořené „pytlíčky“ na mince z období raného středověku však interpretaci neodporují.

Lněné vlákno je velmi dobrou textilní surovinou. Látky z něj vyrobené dobře sají vodu, brzy vysychají a jsou pružné. Jako rostlinné vlákno však snadněji podléhá zkáze než vlákna živočišná, a proto se lněné tkaniny hůře dochovaly. Nejstarší jejich nález se datuje do 7. tisíciletí ze Sýrie, u nás do mladší doby kamenné z Mohelnice. V raném středověku se len pěstoval v Asii, severní Africe a po celé Evropě, tedy i v Čechách. V našich archeologických nálezech v té době je zastoupen především v Mikulčicích a Břeclavi-Pohansku, pravděpodobně i díky vápenitému prostředí těchto dvou lokalit, ve kterém rostlinná vlákna snáze přetrvávají (Březinová1997, 124–179).

V období raného středověku byla v oblasti textilní výroby převážná většina lidí odkázána na zásobení vlastními silami a surovinami. Většina obyvatelstva si tedy tkaniny zhotovovala formou domácího řemesla, možnost opatřit si tkaniny jiným způsobem měla jenom nejvyšší třída společnosti. K roku 900 se například vztahuje zmínka v Petici bavorského episkopátu papeži Janu IX., která pojednává o tom, že Moravané, bráníce se proti naičení, že dali peníze Maďarům při jejich vpádu do Bavorska, jim místo peněz dali svoje lněné obleky. O domácí textilní produkci svědčí i skutečnost, že jemné šáteč-

ky, pravděpodobně lněné, byly používány jako předmincovní platidlo, tak jak to k roku 966 zmiňuje arabsko-židovský cestovatel Ibráhím ibn Ja'qūb. Kromě domácí výroby však ve větších domech někdy pracovaly i celé dílny, tzv. gynacea. Například v roce 1057 bylo litoměřické kapitule panovníkem přiděleno 30 textilních dělnic (shrnuje a další citace v Bravermanová 2006, 193–213).

Textilie se hlavně využívaly jako oděvy a jejich součásti. Dále jaké závěsy a příkrývky zdobily a zateplovaly interiéry příbytků. Kromě toho byly používány na další potřeby v domácnostech, byly vystýlkami rakví, nebo například součástí vazeb rukopisů. Právě různé účely jejich použití určovaly způsob, jak byly zhotovovány, tzn. jak dokonale bylo vlákno zpracované, jak nabarvené a jak byla potom látka utkána.

Textilní fragmenty z Kelče mají zákrut nití v obou soustavách Z a všechny jsou zhotoveny plátnovou vazbou. Jedná se tedy o nejjednodušší způsob stáčení nití i nejjednodušší a základní vazbu, známou již z pravěku. Tím, že stáčení nití v osnově a útku je stejné, měla tkanina plastičtější povrch, než kdyby byl použit odlišný zákrut. Pro období raného středověku je to však typické. Více konkrétního by nám mohla říci dostava nití. Rozmezí 10–20 nití na cm v osnově i útku, tak jako je u kelčských tkanin, je u dochovaných nálezu v raném středověku nejběžnější. Osm kelčských tkanin lze rámcově rozdělit do 4 skupin, to však nutně neznamená, že se jedná o 4 různé textilie (tkadlec např. mohl na každém metru při tkaní více či méně přirážet útek a tím mohly některé rozdíly vzniknout). Přesto je však i to kelčské nejjemnější plátno poměrně hrubé (ve srovnání s plátnem nalezeným v tumbě sv. Ludmily, kde byla dostava v osnově i útku cca 40 nití, Bravermanová-Otavská 2001, 451–453). Proto lze říci, že kelčské textilie byly zhotoveny spíše pro potřeby užitkové, v tomto případě byly použity na uchování mincí. Tyto látky však jistě mohly být ve vesnickém prostředí použity i na oděvy. V jednom případě je zachována obruba, buď šlo o druhotně rozstříhaný oděv (např. tuniku), anebo byl kraj obrouben proto, aby se konec vytvořeného „pytlíčku“ na mince netřepil (spíše ale méně pravděpodobně).

Kelčský nález tkanin použitých pro úschovu mincí je z období raného středověku v našem prostředí zcela ojedinělý, textil použitý pro stejné účely máme doložen až od 2. poloviny 13. století (Starý Plzenec) výše. Nicméně je zajímavé, že ze srovnání tkanin z kelčského nálezu a tkanin jako váčků na mince ze středověku, např. Rokycany, Starý Plzenec (pokud byl proveden jejich textilně technologický rozbor, viz Březinová 2007), vyplývá, že se po celé období používaly obdobné látky: lněné, s nitěmi stkanými v zákrutu Z, tkané plátnovou vazbou a s obdobnou dostavou, tzn. přibližně stejně hrubé.

Literatura

- Bravermanová, M. 2006: Textil nejstarších Přemyslovců. In: P. Sommer (ed.): České země v raném středověku, Praha, 193–213.
- Bravermanová, M., Otavská, V. a kol. 2001: Nové poznatky o nejstarších textiliích z hrobu sv. Ludmily, *Archaeologia historica* 26, 447–486.
- Březinová, H. 1997: Doklady textilní výroby v 6.-12. století na území Čech, Moravy a Slovenska, *Památky archeologické* 88, 124–179.
- 2007: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů, *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque*, Praha-Brno.

Summary

Vlastimil Novák (with excursus by Milena Bravermanová): The Kelč Hoard (Valašské Meziříčí district) revised: Fragments of Islamic Silver Coins.

Central European and east European early medieval silver hoards consisting of coins, their fragments, jewels and their fragments, plus other silver objects, represent an important and irreplaceable primary archaeological source in the process of understanding the political and economic history of the countries where discovered or the territories relevant from a trading and strategic point of view, as well as the areas connected with the origin of the coins or jewels (west Europe, Islamic East). The Kelč hoard (Valašské Meziříčí district) plays a leading role among the hoards of the 10th century in the territory of the Czech Lands (Bohemia, Moravia, Silesia) regarding its composition, distribution of particular components and its placement in the central European area. Unfortunately, the recently discovered material is fragmentary only. The oral testimony of the finder confirms just about half of the original hoard.

Since its discovery, the hoard has been frequented quite a bit in the numismatic and archaeological literature. It was found in October 1938 by K. Hradil in the territory of Strážný hill in Kelč (Valašské Meziříčí district). Based on the contemporary reports and the following reconstruction, it used to consist of 246 complete European silver coins and 367 of their fragments, 876 fragments of Islamic silver coins and one complete silver dirham, plus 246 fragments of silver jewels. The hoard was hidden in a clay vessel, but only a few isolated fragments have been preserved up to date. The coins and fragments were enwrapped in small canvas bags – again, only few fragments of light grey, whitish, colour have been preserved (see Excursus below). The larger part of the hoard (465 European silver coins and their fragments, 875 fragments of Islamic coins, plus 237 fragments of silver jewels and 7 textile fragments) is deposited in the Olomouc County Museum, and another part (13 European silver coins and 34 their fragments, 52 unspecified fragments and 8 fragments of silver jewels, plus 1 textile fragment) is preserved in the Municipal Museum in Hranice. One Islamic fragment can be found in the Municipal Museum in Valašské Meziříčí. Some individual pieces came to the Moravian Land Museum in Brno and others are in private hands (23 European silver coins and their fragments, plus one dirham).

At the end of the last century, another group of coins, their fragments and fragments of silver jewelry were discovered in Kelč using metal detectors, but connection with the original hoard has not been clearly documented because of the absence of any relevant archaeological information (the material was found in 2008 as a part of inheritance from J. Hásková, the former head of the numismatic department at the National Museum in Prague, with the only label 'Kelč' – and it is preserved there still, inv. nos. H5 303,821–304,492). Based on chronological-geographical and typological analysis of the material, it is possible to state with high probability that this group used to belong to the original hoard. The following components are registered there: 27 complete deniers of the so-called cross type and deniers of the Otto-Adelheid type, 233 fragments of various European deniers, 345 fragments of Islamic coins, 6 fragments of unidentified coins and 61 fragments of silver jewels. The deniers, their fragments and fragments of jewelry have not been examined yet.

At the beginning of the 1970s, a private collector based in Přerov bought two complete deniers (one fragmented), one fragment of a denier and one Islamic fragment from another private subject in Bystřice pod Hostýnem. This material reportedly came from the same locality and had been regarded as missing. It has been known to the author since 2008 and it is currently preserved in a private collection in Přerov. The deniers and their fragments have not been examined yet.

As of 2008, the following material is registered in total regarding chronology of its accession: 535 (up to 1996) + 260 + 3 (2008) = 798 complete European silver coins and their fragments
52 (up to 1996) + 6 (2008) = 58 unattributed fragments
876 (up to 1996) + 345 + 1 (2008) = 1222 fragments of Islamic silver coins and one complete silver dirham
245 (before 2008) + 61 (2008) = 306 fragments of silver jewels.

The coins of the hoard help date the hoard back to the beginning of the 11th century.

The first general numismatic report on the hoard from Kelč was prepared by V. Katz with the contribution of specialist in Oriental numismatics B. Augst. Later on, the Islamic coin fragments were studied in detail by J. Štěpková in the Náprstek Museum in Prague. The importance of the hoard was emphasized by J. Skutil in his summarizing study after the Second World War. An archaeologist, R. Turek, occupied himself specifically with the fragments of the silver jewels from typological, geographic and historical points of view. Summarized results – accompanied by the new and revised material – as well as newly catalogued fragments of jewels were brought by T. Kučerovská.

Metrology of Islamic fragments

In 1957, 875 fragments of Islamic coins preserved in Olomouc were weighed using analytical balance with an accuracy of three digits and the data were statistically analyzed. Recently, the fragments have been weighed again using digital balance (Sartorius BP 310 S), and in some cases, discrepancies have been registered. Only 49 pieces (5.6%) of the total number of fragments crossed over limit ± 0.003 g. Although differences among older data and the new results are extensive in several cases (nos. 798, 855), their percentage is negligible and distribution of deflections have no statistical influence on number of fragments in particular weight categories. Conclusions presented by Štěpková in case of the frequency of the particular categories and the demonstrated graphic model are still valid – the largest number of fragments is registered in interval about 0.025–0.600 g, and their frequency has a decreasing tendency in coincidence with their increasing weight. The same characteristics are also typical for the material registered in 2008. Under these circumstances – regarding the corrected data, as well as the fragments documented in 2008 – the material supports the Štěpková thesis, wherein the fragments by their weights do not correspond with any category equal to proportional fractions of the silver denomination (dirham) and they used to serve as weighted metal.

Chronological and geographic distribution of Islamic fragments

In 1939, B. Augst had at his disposal only 496 fragments for detailed analysis and he managed to attribute clearly only eight pieces. In the process of a more detailed examination in 1957 and 1964, J. Štěpková partially attributed 93 fragments of the total number of 876. After an exhaustive comparative analysis, the author of this article succeeded in classifying 448 fragments in broader typological categories (dynasties), and 193 of them have been specified in other chronological and geographic aspects (ruler, mint, year, Caliph, etc.). Comparing those 193 attributed fragments with the previously analyzed pieces, there was a correspondence with Augst's attribution in 5 cases and with Štěpková's opinion in 51 cases. Such a disproportion between the results of Augst and Štěpková and those of the author has evidently been caused by the absence of detailed typologically constructed literature in the past (1939, 1957, 1964), as well as by the current small number of the comparative material. The private collection of B. Augst (currently preserved in the Náprstek Museum in Prague) and the largely inaccessible collection of Oriental coins at the Numismatic Department of the National Museum (in case of J. Štěpková) offered both scholars only individual pieces for comparison. On the other hand, the author of this study had the plenteous systematic collection of the Department of Oriental Coins and Medals in the Náprstek Museum at his disposal preserving rich comparative material in dozens of pieces for each particular dynasty.

Some 346 fragments of Islamic coins were registered in 2008. Basically 281 of them have been classified in broader typological categories (dynasties) and 105 of them have been specified in other chronological and geographic aspects (ruler, mint, year, Caliph, etc.).

The Islamic coin fragments from Kelč have been newly classified in the following broader typological categories (+ indicates fragments registered in 2008):

A/ Fragments of Sasanian or Arab-Sasanian coins (+ 1 piece);

B/ Fragments of Umayyad coins (1 piece);

C/ Fragments of 'Abbāsīd or Sāmānid coins (116 pieces + 45 pieces);

- D/ Fragments of 'Abbāsīd coins (51 pieces and 1 complete coin + 10 pieces);
- E/ Fragments of Sāmānīd coins (224 pieces + 198 pieces);
- F/ Fragments of Būyīd coins (45 pieces + 19 pieces);
- G/ Fragments of Ḥamdānīd coins (+ 1 piece);
- H/ Fragments of Ghaznawīd coins (1 piece + 1 piece);
- I/ Fragments of imitations of Sāmānīd coins (7 pieces + 5 pieces);
- J/ Fragments of non-Islamic coins (3 pieces).

After detailed comparative attribution and identification of concrete data (ruler, mint, year, Caliph and other relevant information), the following groups have been specified, based on more precisely defined information (+ indicates fragments registered in 2008):

- A/ Fragments of Sasanian or Arab-Sasanian coins (+ 1 piece);
- B/ Fragments of Umayyad coins (1 piece);
- C/ Fragments of 'Abbāsīd or Sāmānīd coins (7 pieces + 45 pieces);
- D/ Fragments of 'Abbāsīd coins (14 pieces and 1 complete coin + 10 pieces);
- E/ Fragments of Sāmānīd coins (146 pieces + 198 pieces);
- F/ Fragments of Būyīd coins (17 pieces + 19 pieces);
- G/ Fragments of Ḥamdānīd coins (+ 1 piece);
- H/ Fragments of Ghaznawīd coins (1 piece + 1 piece);
- I/ Fragments of imitations of Sāmānīd coins (7 pieces + 5 pieces).

Comparing the data published by B. Augst and J. Štěpková (nos. 1–877), there is a shift in distribution of the listed mints. The only Umayyad fragment – previously unrecognized – was struck in the mint of Sābūr (Fārs). In connection with this particular fragment, the mint was active in AH 79–84, 90–98/ AD 698–703, 709–717. In that way, the piece represents the oldest datable fragment of the Islamic segment. Samarqand (Transoxania) is the most frequented mint in the Sāmānīd part of the hoard, represented by 44 pieces. Coins for twenty fragments were produced in another Sāmānīd mint in Transoxania – in al-Shāsh (=Tashkent), plus four coins minted in Bukhārā. Coins for four other Sāmānīd fragments have been struck in Balkh (Khurāsān), two specimens in Nīsābūr (Khurāsān) and one in al-Muḥammadiya (Jibāl). Coins for two 'Abbāsīd fragments were struck in al-Ahwāz (Khūzistān) and two in Samarqand (Transoxania). The 'Abbāsīds are represented by three other fragments from Madīnat al-Salām (=Baghād, 'Irāq), one piece from al-Muḥammadiya (Jibāl), plus one complete coin of the same provenance. There was no mint name detected on the Būyīd fragments, but concerning the attributed rulers and their contemporary dominance, it is possible to speculate in some cases about mints in the Fārs (Kāzīrūn) and Jibāl provinces (al-Rayy, Isbahān) or mints in the provinces of Kirmān and 'Irāq. The coin for the only Ḥamdānīd fragment was produced in al-Mawṣil ('Irāq). It was impossible to determine the mint in the case of the Ghaznawīd fragments, but deducing from the historical context of the beginning of the dynasty and because of the denomination (thick reduced dirham, later called jītāl, about 3 g), it is possible to presume some of the Afghan mints (Farwān, Bāmyān). The map in the text shows considerable dispersal and long mutual distance in geographic distribution of the particular Islamic mints included in the Kelč hoard.

The marginal fragment of the silver coin with star in crescent image evidently comes from a coin of the Sasanian or Arab-Sasanian type (circa AD 579–713).

From the chronological and dynastic point of view, the Umayyad fragment could be theoretically attributed to the following Caliphs: 'Abd al-Malik (AH 65–86/ AD 685–705), al-Walīd I (AH 86–96/ AD 705–715) or Sulaymān (AH 96–99/ AD 715–717).

The 'Abbāsīd fragments represent the Caliphs such as al-Mahdī (AH 158–169/ AD 775–785), al-Rashīd (AH 170–193/ AD 786–809), al-Mu'tamid (AH 256–279/ AD 870–892), al-Muqtadir (AH 295–320/ AD 908–932) and al-Muttaqī (AH 329–333/ AD 940–944). The only complete Islamic coin together with two other fragments in the hoard belongs to the Caliph al-Ma'mūn (AH 198–218/ AD 813–833).

The Sāmānīds are represented in the Kelč hoard by the following rulers: Ismā'īl b. Aḥmad (AH 279–295/ AD 892–907), Aḥmad b. Ismā'īl (AH 295–301/ AD 907–913), Naṣr II. b. Aḥmad

(AH 301–331/ AD 913–942), Nūḥ I. b. Naṣr (AH 331–343/ AD 942–954), ʿAbd al-Malik b. Nūḥ (AH 343–350/ AD 954–961), Maṣṣūr I. b. Nūḥ (AH 350–366/ AD 961–976) and Nūḥ II. b. Maṣṣūr (AH 366–387/ AD 976–997). Because of the legitimization reasons, the following ʿAbbāsīd Caliphs appear on fragments of their coins: al-Muʿtaḍid biʿllāh (AH 279–289/ AD 892–902), al-Muqtadir biʿllāh (AH 295–320/ AD 907–932), al-Qāhir biʿllāh (AH 320–322/ AD 932–934), al-Rāḍī biʿllāh (AH 322–329/ AD 934–940), al-Muttaḡī biʿllāh (AH 329–333/ AD 940–944), al-Mustakfī biʿllāh (AH 333–334/ AD 944–946), al-Muṭṭīʿ liʿllāh (AH 334–363/ AD 946–974), aṭ-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991). Aside from these, a no-name governor of the Ghaznawid dynasty with his title Ḥusām al-Dawla appears on one later Sāmānid fragment.

The Būyids are represented by Aḥmad b. Būya (AH 324/334–338/356/ AD 936/946–949/966), Rukn al-Dawla (AH 320–366/ AD 932–976), Muʿizz al-Dawla (AH 320–356/ AD 932–967), ʿImād al-Dawla (AH 320–338/ AD 932–949), ʿAḍud al-Dawla (AH 338–372/ AD 949–983) /5/, Muʿajjad al-Dawla (AH 360–373/ AD 970–984), Sharaf al-Dawla (AH 372–379/ AD 982–989) and Fakhr al-Dawla (AH 366–387/ AD 976–997). Because of the same reasons as in the case of the preceding dynasty, names of ʿAbbāsīd Caliphs are mentioned on fragments in the Kelč hoard: al-Muṭṭīʿ liʿllāh (AH 334–363/ AD 946–974) and al-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991).

The only Ḥamdānid fragment represents the joined rule of Nāṣir al-Dawla and Sayf al-Dawla (AH 330–356/ AD 942–967, AH 330–332/ AD 942–943 respectively).

The name of the ʿAbbāsīd Caliph al-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991) on one of the Ghaznawid fragments indirectly points to the issuer of the coin – Sebuktegin (AH 366–387/ AD 976–997), but his name has not been preserved in the reverse legend.

The oldest element of the hoard is represented by the Sasanian or Arab-Sasanian type (circa AD 579–713) – no. 1022. The Umayyad fragment no. 503 (circa 698–717) is the oldest specimen among those of the purely epigraphic type. The Būyid fragment no. 792 and the Ghaznawid fragment no. 873 (circa 976–997) are the latest pieces. The table in the text shows intervals with the greatest frequency of Islamic fragments in the Kelč hoard, which is roughly AD 910–980.

From the typological point of view and with respect to their rarity in composition of their legends and mentioned titulatures, the following fragments of Islamic coins deserve special attention:

No. 670 – Būyids, ʿAḍud al-Dawla (AH 338–372/ AD 949–983), son of the ruler cited in form of ʿAbū al-Fawārisʿ, struck circa AH 370–373.

No. 792 – Būyids, [Fakhr al-Dawla (AH 366–387/ AD 976–997)], (Jibāl, south Caspian), struck circa AH 373–383.

No. 841 – Sāmānids, al-walī Ḥusām al-Dawla (Ghaznawid governor) = [Nūḥ II b. Maṣṣūr (AH 366–387/ AD 976–997)], Nīsābūr (?), AH [37]5.

No. 873 – Ghaznawids, [Sebuktegin (AH 366–387/ AD 976–997)] (?), al-Ṭāiʿ liʿllāh (AH 363–381/ AD 974–991).

No. 1190 – Ḥamdānids, [Nāṣir al-Dawla] + Sayf al-Dawla AH 330–356/ AD 942–967, al-Mawṣil.

No. 1221 – Sāmānids, [Naṣr II b.] Aḥmad AH 301–331/ AD 913–942, al-Muḥammadīya, AH [3]24.

Fragments copying Islamic coins

There are twelve fragments in the Kelč hoard (nos. 399, 471, 594, 603, 635, 752, 842, 909, 994, 1103, 1210, 1218), which could be regarded as imitations of the Sāmānid coins because of their debased calligraphy and composition of legends. Mainly fragments nos. 635 and 1218 allow safe identification of the prototype – the Sāmānid coins produced under Ismāʿīl b. Aḥmad (AH 279–295/ AD 892–907) and Naṣr II b. Aḥmad (AH 301–331/ AD 913–942).

Because of the historical and geographic distribution of Islamic coins in the Kelč hoard and because of the characteristic calligraphy of their legends, it is possible to consider them as copies of the Volga origin (however the definitive statement is affected by the fact that there are only fragments and not whole coins available).

Significance of coin fragments and technology of fragmentation

The only complete Islamic coin is registered in the Kelč hoard. The largest fragment weighs 1.723 g and the smallest one weighs 0.024 g. The largest number of fragments belong to the interval of 0.025–0.600 g, and with their increasing weight, the number of fragments decreases. The fragments by their size, form or way of fragmentation do not copy any of the Islamic or European weight systems in order to approximate to weights of coin fractions circulating at that time. Presence of jewelry fragments, as well as fragments of deniers (see the introduction), only confirm the theory of J. Štěpková about the exclusive role of Islamic coin fragments as weighed metal. The large quantities of these fragments and their small individual weight point to the relatively high price of weighed metal in such good quality as to be used as a means of payment.

Style of fragmentation of dirhams illustrates technically routine procedures carried out in huge quantities. Not only cutting, but also other methods of fragmentation have been used in contrast with characteristics of Islamic silver in older sources.

Original Islamic silver coins have been fractionated by bending, cutting (notching), breaking and hacking. Round marginal segments of coins – mostly of the triangular shape – seem to be the most frequented fragments represented in the Kelč hoard. Analyzing these methods, the people fractionating the coins appeared to know approximately how large the fragments should be. The remaining pieces of the field part of the coins have been broken as they were and they are of rectangular shape, frequently elongated. They have irregular edges as they have clearly been made casually. There is an interesting connection with Arabic legends: the coins have been fractionated with no regard to the inscriptions, but frequently, breakages are visible leading parallelly with legend lines or going through places with high concentration of the text.

There is also a relation between the group of cut fragments and another grouping of pieces originated via other sorts of fragmentation. In case of the fragments with their small weight, the majority of them have been cut and evidently processed on various types of cushions. Using hard cushions, the coins were under very intense pressure, and because of that fact, the flat relief (ʿAbbāsids and Sāmānids) of inscriptions is completely missing. No legends have been left on the great majority of the smallest fragments or slips on cushion are clearly visible in these cases. Such fragments have sharp edges, and in some cases, traces of several unsuccessful cuts have been detected. On the other hand, using soft cushions for cutting, legends were not damaged and a characteristic bend along the straight line appeared. In case of larger fragments, traces of bending and breaking are visible on the majority of these pieces.

Patina on edges (breakages) appears to be another important phenomenon. The fragments show homogenous patina of breakages corresponding with that on the intact surface. That is why there is well-founded speculation, that the coins have been fractionated outside their place of origin. The various methods of fragmentation used, plus the great variety of shapes of fragments, all point to the possibility that the process of fragmentation did not happen in one place, i.e. the hoard component consisting of fragments was composed gradually and most likely not in the Bohemian or Moravian territories. In some cases the so called ‘clipping’ of coins has been detected, which is a phenomenon connected with the coins before their fragmentation. Such activity was motivated by debasement of coins in circulation mainly in places where transactions (small amount) were not accepted in weighed metal and where the criminal characters wanted to make some profit from decreasing weight of an official good coin.

There are some pieces among the fragments of Islamic coins in the Kelč hoard which are pierced. One of these fragments has been evidently pierced because of probing reasons (Sāmānids) – the coin has been clearly fractionated before its piercing. The mentioned fragment had been bent first and pierced later. In case of fragments (ʿAbbāsids, Sāmānids), their piercing has a different reason – the coins have been pierced as complete specimens in order of having been used as pendants or parts of jewelry pieces. One Būyid fragment shows visible traces of soldering, and also, remains of the pendant have been preserved in this case, which can prove its decorative use. The fact that the coin relevant to the above mentioned fragment had been serving

as a decorative pendant for some time, before it was fragmented, evidently supports the theory accenting long-term circulation of Islamic silver in east and central Europe.

Analysis of appearance of silver coin fragments in hoards of the Middle East seems to be very significant for understanding the function and occurrence of dirham fragments in hoards of north and east Europe. The complete coins and their fragments appear in hoards of the Middle East in relatively variable proportion. No hoard of the 8th or early 9th century contained dirham fragments. They started to be a part of these hoards in the second half of the 9th century, when mints of the central territories of the caliphate stopped producing coins of the fixed weight and they only offered guarantee for the quality of the minted metal. All financial transactions were performed in weighed metal (*mithqāl*) while respecting the dinar-dirham system (4.2 g of gold – 2.97 g of silver). Fragments did not belong to any of the accepted weight standards, and they became a part of the circulation as a small additional alternative weighing element together with other coins from all over the caliphate and their fragments. The quality of metal seemed to be the priority, which was detected – with the exception of some different methods (piercing, graffiti) – mainly on edges (breakages) of the coins. Arabic sources of the 9th and the 10th century confirm the existence of coin fragments and point to different practice of all four juridical schools (*madhāhib*) in case of their use in circulation. Occurrence of complete dirhams and their fragments, as well as other silver coins of detectable quality (Roman, Sasanian, Indian), in north and east Europe reflects acceptance of trading practice in metal weighing in the territories reached by those coins and their fragments. The coins with Arabic inscriptions and their fragments have not been melted or changed into the local standards because of their distinctive formal characteristics guaranteeing their quality. Only fragments of jewelry, plus various sorts of ingots, have been added. Analyzing the Middle Eastern situation, the non-coin silver was not a part of the hoards there, because in this way, the metal was not under control of the state, which did not correspond with the ʿAbbāsīd concept of coinage in the 10th century. Aside from the hoards in north and east Europe, transactions respecting the weighed metal are confirmed also in independent contemporary written sources – the Jewish tradesman of the Spanish al-Andalus province, Ibrāhīm ibn Yaʿqūb, wrote in his report in AD 965, that the Polish King Měšek I had collected taxes and charges in form of *mithqāl* (the weighed metal in form of coins and their fragments) to be able to pay his entourage.

Metal composition of Islamic fragments

Non-destructive x-ray fluorescence analysis (XRFA) has been performed in case of selected fragments of Islamic coins in the Kelč hoard (because of technical reasons, only selected samples of fragments known before 2008 have been analyzed). Respecting limited information value of the fragments, pieces making possible detection of silver percentage (some precious elements eventually) in connection with dynastic and more precise historical distribution and production of the particular mints have been chosen.

Inaccurate dating – mostly specified by an interval only – seems to be the most serious problem for interpretation of silver content of the fragments. A certain amount of silver is examined for a twenty-year-long interval (sometimes even more), which significantly reduces the credibility of silver content classification in the particular historical sequence. The interpretation of changing content of silver in case of the particular mints is also problematic, as well as the occurrence of some elements such as gold, lead and bismuth. The only Umayyad fragment contains almost 94% silver. Similarly, the decisive majority of the ʿAbbāsīd fragments contain more than 90% silver with no regard to their mints. There is an interesting dispersion of silver content in case of copies of the Sāmānīd dirhams – but fragments in the lower periphery do not go under 84% and specimens in the upper periphery do not cross 96%. The Būyīd fragments show general decline of silver content in their alloy starting roughly in the AH 340s (circa since AD 952). The only tested Ghaznawīd fragment contains more than 93% silver, but also almost 4% bismuth. There is a remarkable phenomenon concerning fragments with typical features of fragmentation or piercing – all of them show high content of silver, always over 90%.

Statistically, the richest material in its historical horizon is represented by Sāmānid fragments.

In spite of all limits given by the interval dating of the fragments, it is possible to state that during the examined period of the Sāmānid production, three historical zones can be classified by decreasing silver content in the coin alloy: the first moderate decline comes around the AH 330s (circa from AD 942), the next more visible decline of silver content of Islamic fragments is detectable in the AH 340s (circa from AD 952) and the last break in silver content is fully clear in the AH 350s (circa from AD 962). This tendency is particularly evident in case of the coin fragments originally produced in the Samarqand mint, when their silver content oscillates around 90 % till the AH 330s. A later production period of this mint is characteristic by lower content of silver in the alloy. Other registered Sāmānid mints (Balkh, al-Shāsh, Bukhārā and Nīsābūr) show the same tendency.

It is possible to say in general that the silver content of Islamic coin fragments in the Kelč hoard was on decline gradually from the mid-10th century, which was not evidently caused by a change of production procedures, but obviously by debasement of the raw material. The Umayyad, ʿAbbāsīd and early Sāmānid coin production show stable high content of silver and such coins represent the absolute majority in the hoard. Later Sāmānid fragments, plus Būyīd fragments and some fragments of coins copying dirhams contain decreasing quantity of silver and they represent the significant minority in the hoard. Occurrence of a small percentage of gold, lead and bismuth in some individual cases points to completely different sources of raw material compared to those serving for production of the vast majority of coin fragments in the Kelč hoard.

Archeological and numismatic context of the Kelč combined hoard

Appearance of Islamic fragments in the Kelč hoard is connected with the phenomenon characterized by the import of a huge quantity of silver in the form of punched metal (coins) from the Islamic East to north Europe during the Viking Age (circa AD 800–1050). The higher purchasing power of silver in north and north-east Europe compared to the Islamic East was the reason. Various Islamic dynasties from Spain to Afghanistan exported their silver to north Europe, but about 75 % of coins in European hoards came from mints of the central Asian Sāmānids. These coins were produced mainly in the first half of the 10th century primarily for export and their total number is estimated by T. S. Noonan at 125 million pieces, with some 1.25 million coins of average export a year. The silver came from Transoxiana, via Khorasm to the Volga River – the territory inhabited by the Bulghārs. Here, the trading activities took place among the Islamic exporters of silver and the ‘barbaric’ tradesmen coming there with their goods from various centers of north Europe and Russia. Russian, Viking, Khazar, Slavonic, Ugro-Finnish and many other tradesmen accepted only dirhams from the Bulghārs for their commodities (slaves, arms, furs, honey, wax). The majority of the dirhams exported from the Sāmānid territories reached European Russia in one or two years after the coins being struck. Almost four-fifths of the dirhams coming to the Volga basin were re-exported – mainly to Sweden.

The silver was transported in two directions from Ladoga Lake: to the west, i.e. to the Baltic territory (with its branch line via Pskov to the Kiev surroundings) and to the south, i.e. to Novgorod and Kiev. The Kelč hoard is connected with both of these lines, but its location (central Moravia) and the typology of jewelry point to the southern trading segment. With regard to the types of jewelry in the Kelč hoard – basically of the Slavonic style – which are analogous to similar material from Poland, Silesia, east Baltics, Russia (Chernigov, Smolensk, the Kama basin, Pskov), R. Turek believes that transfer of the material (Islamic coin fragments, jewelry) is clearly confirmed on the line from the Volga basin, via Ladoga, Novgorod, Kiev and the Volhynian Vladimir, to the territory of Cracovia and Silesia. He also points to the evidently Bohemian origin of some types of jewelry, and defends his thesis that silver did not necessarily need to come to the Bohemian-Moravian territory from the Odra region – as proclaimed before – but also in the reverse direction. The majority of the jewelry pieces from the Kelč hoard are typical in their

deformity. Discussing the typology, B. Dostál thinks that the fall of the Great Moravian Empire had no influence on the ongoing production, specifically on its periphery. One particular part of the jewelry pieces in the Kelč hoard is seen as having been continuously produced in the Great Moravian style in close connection with the Odra and Vistula regions, Silesia and east Carpathia of the 10th century. On the other hand, numerous jewelry fragments (pearls) show evident non-Slavonic features. The thesis that the Kelč hoard has been gradually composed via trading activities of Bohemia and Moravia with territories of the Middle and Upper Odra, was published by V. Katz and references the fact that the western deniers had undoubtedly come together with the Bohemian ones from the area along the Odra River and the Vistula River.

The occurrence of coin fragments and jewelry fragments in the Kelč hoard classifies it as a hoard of fragmented silver (hacksilver, Hacksilber). Under these circumstances, it is necessary to mention some other Bohemian hoards containing fragmented silver. However, none of them combines Islamic material with jewels and deniers. The only information about the find in Litoměřice is very doubtful and it describes it as “fragmented silver of Cufic coins and Oriental jewels”. In 1892, J. L. Píč published a statement of E. Fiala declaring that find as material of the 10th or 11th century (?). There is another hoard of deniers registered in the Canal garden in Prague (recently U Kanálky St., Prague 2-Vinohrady) containing one Islamic fragment later described as a Sāmānid piece struck at the beginning of the 10th century, plus one deformed silver pearl and one fragment of an earring. In case of Želčany (Plzeň district), other than coins, 10 S-shaped earrings have also been found there. The following hoards have been classified as mixed finds of coins and jewels dating back to AD 1100: the hoard of Chodovlice near Lovosice and the hoard of Žatec. The hoard found in Čistěves (Hradec Králové district) seems to be the only find comparable with that of Kelč with its 255 Bohemian and 100 foreign coins, plus one unstruck flan and 13 silver jewelry fragments. The hoards of the following localities also belong to finds of the same type: Mančice, Zdražany, Poděbrady, Choustník, Chrástany and Ostroměř.

As early as 1939, V. Katz noticed significant differences between the Kelč hoard and the Čistěves hoard. In case of Čistěves, Bohemian deniers represent the majority of the hoard and V. Katz speculates on the transfer of the material from Bavaria to Silesia via Bohemia. Comparably, in case of Kelč, the prevailing segment is represented by foreign material, which should have come to Moravia from the Odra region according to the theory by V. Katz.

Katz's thesis appears to be right in light of the newly summarized hoards found in the Polish territory. The structure of the Polish finds containing Islamic silver coins and their fragments show some basic typical features: the highest concentration along the seashore, along the Odra River and the Vistula River, as well as in the basin between the middle parts of those two rivers (Posen region); Sasanid coins and coins of the Volga Bulghārs only along the seashore and in the Odra-Vistula territory; single finds of Indian coins in the Lower Odra region. These characteristics point to re-distribution of Islamic silver from the Baltics to the south, against the flow of the rivers. There is only one exception – the group of finds from the Bug River basin (south-east Poland – Klukowicze, Czaple, Drohiczyn, Kostomłoty), which is typical with its high percentage of copies and clipped coins. These finds are rather similar to those containing Islamic coins and coming to the Dniester River basin, Hungary and Slovakia via the southern segment of coin import from the Lower Volga region, Sarkel and the Lower Dnieper territory.

The hoards found in the Upper Odra and Upper Vistula region represent the most important sources for interpretation of the Kelč hoard. The table in the text clearly shows affinity of the material registered in south Poland with the Kelč hoard, i.e. decisive number of finds combining Islamic coins with hacksilver, German, Bohemian and Moravian coins similarly buried at the end of the 10th century or after the beginning of the 11th century. Because of the above mentioned reasons, it is possible to declare a well grounded thesis that the Kelč hoard represents the southernmost segment of the silver transfer in early medieval Poland, Bohemia, Moravia and Silesia in the north-south direction in connection with common trading activities of the referred neighboring regions.

The finds of fragmented silver in Bohemia and Moravia determine the westernmost and southernmost line for occurrence of hoards of that type in central Europe – from Plzeň via the

hook of the Upper Elbe to the sources of the Odra River in the south, and on line between Žatec and Chodovlice in the west.

There is another indisputable fact – western coins started to drive back fragmented silver in hoards of the central European region in the second half of the 10th century, and later on, in the second half of the 11th century, the fragments disappeared completely. It implicitly implies that the massive demand for any sort of high quality silver peaked in this area at the turn of the 10th and 11th century. Decline in demand for intensive import of this metal from the Baltics in the second half of the 10th century is connected with the beginning of the silver mining activities in central Europe, and then, the situation in silver transfer gradually reversed.

Conclusion

Finds of Islamic silver in the form of coins and their fragments are typical for north-east Europe of the 9th-11th century and they confirm acceptance of the Islamic practice of transactions in weighed metal in the territories of their occurrence. The Kelč mixed hoard (coins, coin fragments, jewelry fragments) is classified by its composition as one of a specific sort of hoards limited in their place of discovery by the southmost segment of the Odra-Vistula trading region – connected with the Islamic East via the Baltics – and historically characterized by the peak demand for silver before the beginning of the local coinage in the central European area.

Concerning the date of burial, the European coin component of the Kelč hoard chronologically confirms the Islamic element (Bohemian deniers, Būyid and Ghaznawid fragments). Both components illustrate quite substantial territorial diversity and huge distances among individual mints producing coins serving as material for fragmentation. Large chronological divergence in case of some peripheral elements of the coin components (Roman, Byzantine, Umayyad, Ghaznawid, Ḥamdānid, Būyid coins) points to the fact that the individual coins (the Roman *denarius*) or fragments had been circulating for a relatively long period before they found their way to their burial place. Such coins, because of their character (quality of metal controlled by breaking and accepted because of existence of Arabic script on fragments) have been regarded as trustworthy for a long period. It is possible to say that all this confirms relatively small amount of silver in circulation locally and in the neighboring territories. The price of silver was considerably high in a small quantity and with there was no interest in melting it (coin silver as tested punched metal) for jewelry making or for other trading activities.

The preserved vessel of the Kelč hoard, as well as the careful way of wrapping the material inside, point to the fact that it was a purposeful deposit and not an accidental loss. Hoarding of coin fragments and jewelry fragments together confirms burial of business cash. In this connection – and not without interest in case of the jewelry fragments of the considered Bohemian provenance – R. Turek implicitly illustrates the direction of coin import together with jewelry fragments from the north (the Upper Odra and Upper Vistula) to Moravia arguing that the completed jewelry pieces of the Bohemian-Moravian local fabric have been provably traded in the reverse direction.

The adopted practice of transactions in weighed metal, the quality of Islamic coins and their fragments guaranteed by the Islamic state controlling the striking process (*sikka*), occurrence of foreign coins in circulation of small volume, low quality of local coins and non-existence of local small change – all these factors had an influence on the use of imported coin fragments (plus jewelry fragments) in transactions until the European deniers started to drive back this component in hoards.

It is possible to state with a certain probability that the Islamic coin fragments in the Kelč hoard have not been produced by fragmentation of coins in Bohemian or Moravian territory, but they came in that fragmentary form from Polish territory. It is impossible to exclude the fact that the fragments technically originated completely out of European territory. Combined hoards such as the Kelč type serve as an important source of information explaining how long Islamic coins have been circulating in the Caliphate before their export (and in which form – complete coins or fragments), and later on, in Europe before their burial.

In general, the relatively long period of circulation of old Islamic coin fragments (in the Kelč hoard, the oldest Umayyad fragment dated back to circa AD 698–717 at the considered burial date in the first decade of the 11th century) and the large number of later complete coins chronologically close to the burial date document an interesting relation between those two components of hoards – the more older dirhams in hoards, the larger number of them in form of fragments. From the chronological and quantitative point of view, mainly older dirhams appear in hoards of north-east Europe circa after AD 1010 with no evident supply of new coins. Based on analysis of these hoards, it is clear that the peak of import during the 10th century is represented by interval AD 940–950 (some 2/5 of all Islamic minted silver coming to Europe in the 10th century), which reflects the largest volume of trade of that time. Specifically, export of dirhams from Russia to Poland decreased rapidly after AD 960, but it did not stop completely. The supply of Islamic silver evidently stopped after AD 1015. Hoards exclusively composed of dirhams have not been found in Europe between the mid-10th century and the beginning of the 12th century. Dirhams began to diminish and deniers were seen in increasing number in hoards with increasing dates of origin.

The Kelč hoard with its Islamic component confirms the phenomenon of circulating fragments made of old coins, which signalled the high price of silver and low volume of circulation, plus considerable territorial and dynastic diversity of the latest fragments. The prevailing segment of the hoard is represented by fragments of the peak period of silver supply to Europe (Sāmānids), but in its finished and unchanging form, together with coin fragments illustrating desperate effort of central Asian tradesmen in compensating radical fall of silver import (Būyids, Ḥamdānids, Ghaznawids). That effort did not succeed – it is confirmed by the rare Būyid and Ḥamdānīd fragments in the Kelč hoard. Finds of Indian coins in Poland and Germany point to a similar tendency. Their minimal occurrence outside of the seashore shows the fact that this phenomenon never reached any massive phase.

Large quantities of central Asian Islamic silver in the form of coins and their fragments in hoards of the period between the 9th and 11th century found in north-east Europe points to the role of this metal as a mean of payment participating in expansion of local trading activities. The integration of early medieval north-east Europe into the civilization of the Christian West would have taken much more time without such a massive supply of Islamic silver.

Analysis of the textile fragments from Kelč

Milena Bravermanová, Správa Pražského hradu/ The Prague Castle Administration

V. Katz described one textile fragment in the size of 18x10 cm in connection with that part of the hoard currently preserved in the Hranice museum. Another textile fragment from the Kelč hoard in the size of (3x4 cm) was examined in the mid-1990s and it was attributed as hempy. Based on testimony of the eye-witness, this fragment was a part of a larger group of textile fragments which was used to wrap the hoard. Deducing from that information, M. Kostelníková probably had not all fragments at her disposal, only one piece from the museum in Hranice respectively, which – by its diameters – matched the reference approximately or more fragments could be created in matching form and diameters as it was in case of the material preserved in Olomouc. The authenticity of the material examined below is also indirectly confirmed by the fact that the fragments have been preserved in two different places with same provenance label. In 2008, the textile fragments from Olomouc and Hranice were examined.

All eight fragments are made of flax, weaved in tabby, no pattern. It is impossible to state for certain when and where they were exactly produced. An archaeological context, i.e. secondary-made 'bags' for coins of the early medieval times, does not oppose such interpretation.

Flax fibre is a very good textile material. Cloth made of it absorbs water well, dries soon and is very flexible. Compared to animal fibre, vegetal fibres deteriorate more easily, and that is why flax textiles have been preserved up to date less frequently. The oldest flax textiles found are dated back to the 7th millennium BC in Syria, or to the Later Stone Age in the Czech Lands respectively (Mohelnice). In the early medieval period, flax was planted all over Asia, North Africa and Europe, also in Bohemia. Such textiles of that era have been discovered in archaeological sites in

Mikulčice and Břeclav-Pohansko. In both cases, the textiles have been preserved due to the limy character of these places, which helped the survival of the vegetal fibres.

In case of the early medieval textile production, the vast majority of the population produced their own raw material as well as the final products. They made textiles at home, other opportunities to get textiles were reserved for the upper class only. There is a mention in the Petition of the Bavarian Episcopate to the Pope John IX in AD 900 saying that the Moravians denied they had paid some money to the Hungarians during their attack in Bavaria and declared they had given them their linen cloths instead. Home production of textiles is also confirmed by the fact that soft handkerchiefs – most probably of the linen texture – were used as a primitive currency, which was mentioned by the Arabic-Jewish traveller Ibrāhīm ibn Ya'qūb in his report in AD 966. In some larger houses, complete manufactures were in function (the so-called *gynacei*). For example, in AD 1057, some 30 female textile workers were allocated by the ruler to the canonry in Litoměřice.

Textiles have been used for cloth or their parts. They also served as curtains and covers, they decorated and warmed house interiors. They have been used for other purposes in houses, they served as form lining for coffins or they could be found as parts of book-binding. The purposes of their use determined their production – the quality of the fibre, form of colouring and style of weaving.

The textile fragments from Kelč have Z-spun in both systems and they are characterized by the tabby weave. It is a simpler form of thread turn and the easiest texture known since prehistoric times. Because the spun, both in a warp and weft, was the same, the textile has had more plastic surface than if a different spun had been used. However, it is typical for the early medieval period. The weaving density of 10–20 threads for cm in warp and weft – as clear in case of the Kelč textiles – is the most common for preserved finds dated back to the early medieval period. The textiles from Kelč could be classified in four categories, but it does not mean they represent four different textiles (the weaver could push the weft less or more on every meter during weaving, and some differences could appear in that way). Nevertheless, even the softest linen from Kelč is relatively rough compared to that found in St. Ludmila's tomb (about 40 threads in warp and woof). Also that is why, it is possible to say, that these textiles from Kelč have been made as a household product, as an instrument for keeping coins in this case. Such textiles could be easily used as cloths in a rural milieu. Border edging has been preserved in one case – either it was a piece of the secondary cut cloth (e.g. tunic) or the edging helped the border of a 'bag' not to fray, which is less probable.

The textiles from Kelč used to preserve coins are completely unique compared to other similar medieval hoards. The textile used for the same purpose has been referred to in a similar context from the second half of the 13th century (Starý Plzenec). Nevertheless, it is interesting to compare the textiles from the find of Kelč and the textiles used as bags for medieval coins, e.g. Rokycany, Starý Plzenec (of which technological tests have been made), in that very similar textiles had been used during the whole period: flaxed, with threads spun in Z-spun, woven in tabby and with similar density, with nearly equal roughness.

Enlarged and fully illustrated English monographic version of this text is prepared for publication.

VZÁCNY DENÁR Z 13. STOROČIA ZO SLOVENSKA

K problematike zatriedenia mince Huszár č. 281

Marek BUDAJ – Ján HUNKA – Jan VIDEMAN

V polovici roka 2008 bol na Slovensku nájdený mimoriadne vzácny denár z prvej polovice 13. storočia. Krátko po jeho objavení sa minca dostala do rúk autorom článku, ktorí rozpoznali jej mimoriadny numizmatický a historický význam (Obr. 1). Napriek pomerne vysokým finančným požiadavkám, bola v decembri 2008 zakúpená do numizmatického fondu Národnej banky Slovenska – Múzea mincí a medailí v Kremnici. Tu je evidovaná pod prírastkovým číslom 2009/0011, evidenčné číslo mince je N-14306. Jediným nevyriešeným problémom však zostala presná lokalizácia miesta nálezu mince. Predajcovia do múzea mincu získali tiež len sprostredkovane od ďalších zberateľov. Podľa dochovaných strohých informácií bola objavená v blízkosti Trnavy. Spolu s ňou sa údajne našlo niekoľko ďalších mincí, pravdepodobne uhorských, ktoré sa roztratil za neznámych okolností. Preto možno usudzovať, že denár bol pôvodne súčasťou nezachovaného nálezu mincí. Domnienku, že mohlo ísť o nález s väčším počtom mincí potvrdzuje aj skutočnosť, že takmer súčasne so získaným exemplárom bol ponúknutý niektorým zberateľom na kúpu denár podobného typu. Napriek úsiliu autorov sa však dosiaľ nepodarilo o ňom získať bližšie údaje. Napriek týmto nejasnostiam má uvedená minca mimoriadny numizmatický a historický význam nielen pre dejiny Uhorska, ale aj Moravy.¹

Obr. 1. Trnava-okolie, denár typ Huszár 281 (Múzeum mincí a medailí v Kremnici).

Popis mince:

Av.: poprsie panovníka spredu, na hlave má umiestnenú korunu, v pravej ruke drží žezlo s ľaliovitým ukončením, v ľavej je sokol; v dolnej časti je umiestnená bašta, prípadne časť hradby; pozoruhodný je značne zhrubnutý okraj mince.

Rv.: dva dravé vtáky obrátené hlavami k sebe.

AR; 0,554 g; 17,3/14 mm (menší priemer je pri chýbajúcej časti)

Skúmaný denár patrí medzi najvýznamnejšie nálezy mincí objavené na území Slovenska v poslednom období. Preto je potrebné mu venovať mimoriadnu pozornosť.

¹ Táto štúdia vznikla s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0269-07.

Jeho význam spočíva hlavne v tom, že nastolil viacero okruhov problémov dotýkajúcich sa vývoja uhorského a moravského mincovníctva v 13. storočí. Predovšetkým je to problém geografického zaradenia danej mince (je uhorská, či moravská?) a problém jej datovania do niektorého úseku uvedeného storočia. Tým pádom aj zistenie pôvodného vydavateľa mince.

Geografické rozmiestnenie nálezov

Asi najstarší nález mincí s kráľom a sokolmi pochádza zo zaujímavého pokladu 1891 ks stredoeurópskych mincí, ktorý bol objavený v roku 1934 v rakúskej lokalite Zemendorf (*Dworschak 1934*, č. 31). Tu sa našlo až päť takýchto denárov. Autorom správy o náleze boli priradené medzi moravské mince. Podľa F. Cacha (*1974*, 90, č. 499) tento poklad ukryli okolo roku 1233. Do moravského mincovníctva bol zaradený až v Sborníku I. numismatického symposia v Brne 1964 (*Sejbal 1966*). Daná minca je uvedená v tab. XV, pod č. 242. Vtedy bola pridelená do čias vlády Přemysla Ottokara (1247–1253). Je viac ako pravdepodobné, že ide o exemplár z nejakej muzeálnej alebo numizmatickej zbierky, jeho pôvodné nálezisko bolo už vtedy neznáme. Daný denár opätovne zaradil do moravského mincovníctva aj F. Cach (*1974*, 46, č. 877). Pridelil ho do čias vlády moravského markgrófa Vladislava I. Jindřicha (1197–1222). V prehľade nálezov, ale spomína jediné nálezisko, kde sa mince s kráľom a sokolmi objavili – už vyššie spomenutý Zemendorf. Takže v podstate skonštatoval, že do roku 1974 nebol tento denár z česko-moravských nálezov vôbec známy.

Obr. 2. Denár typ Huszár 281 (MNM Budapešť).

V maďarskej literatúre sa tento typ mincí neevidoval až do roku 1979. Ide o mimoriadne zaujímavý jav, lebo všetci starší bádatelia venujúci sa uhorskému mincovníctvu z čias Arpádovcov nepovažovali denár s kráľom a sokolmi za uhorskú razbu (*Schoenvisner 1801; Rupp 1841; tiež 1846; Weszerle 1873; Réthy 1899; Hóman 1916; Unger 1960; tiež 1980*). Je veľmi pravdepodobné, že v časoch ich pôsobenia, teda v 19. a v 1. polovici 20. storočia nebol tento typ denára ešte vôbec známy, alebo im nesedel spôsob jeho razby a výzdoba. Prvý kto ho zaradil medzi uhorské mince bol až popredný maďarský numizmatik L. Huszár (*1979*, č. 281). Vo svojom katalógu ho začlenil medzi mince Ondreja II. (1205–1235). Je otázne, čo ho viedlo k zaradeniu tejto mince do uhorského mincovníctva. Začal sa o ňu pravdepodobne zaujímať už v roku 1940, kedy zakúpilo numizmatické oddelenie Maďarského národného múzea v Budapešti (Magyar Nemzeti Múzeum – Éremtár) do svojich zbierok prvý exemplár tejto mince (Obr. 2). Získalo ju od iného významného maďarského numizmatika Alfréda Schuleka za

50 pengő.² Huszár nákup uvedenej mince zrealizoval, asi z dôvodu, že predpokladal jej uhorský pôvod. Svedčí o tom záznam v inventárnej knihe, v ktorej už pri prvotnom evidovaní mince naznačil zhodu averzu denára s kráľom a sokolmi s averzou uhorských mincí typu Réthy (1899) č. 307–308 čiže Huszár (1979) č. 277–278, kde je takisto kráľ s ľaliovitým žezlom držiaci sokola. Réthy (1899, 34, Tab. 15) považoval mince č. 307–308 za razby Štefana V., čiže mali byť vyrazené v rokoch 1270–1272. Takže tak mal datovať nový uhorský denár aj Huszár. Ten ale vo svojom katalógu spravil miernu korekciu, lebo začlenil mince č. 307–308 a aj nový denár do starších čias, medzi platidlá Ondreja II., do rokov 1205 až 1235. E. Unger sa spočiatku nestotožnil so zaradením tejto mince medzi uhorské, tak ju v katalógu z roku 1980 nemá. Ale v jeho katalógu z roku 1997 je už začlenená ako právoplatná minca Ondreja II. (Unger 1997, č. 200A).

Podľa dnešných znalostí vývoja uhorského mincovníctva v 13. storočí je zaradenie denáru s kráľom a sokolmi medzi uhorské razby problematické. Minca má síce námety aké sú aj na iných uhorských platidlách z 13. storočia. Dokonca je na minciach Ondreja II. aj vyobrazenie dvoch k sebe priklonených vtákov (Huszár 1979, č. 210). Ale už na prvý pohľad je zrejماً odlišnosť v technike razby, lebo uhorské mince len málokedy niesli široké kruhové vyvýšenie okraja mince, typické iba pre brakteáty. Ako už bolo povedané, Huszár denár s kráľom a sokolmi pridal k uhorským minciam Ondreja II. výlučne na základe niektorých podobných, či zhodných ikonografických prvkov, aké sú badateľné na viacerých iných uhorských minciach z tohoto obdobia.

Metrologická analýza

F. Dworschak (1934) v svojej práci uviedol, že denáre s kráľom a sokolmi majú 18 mm a priemernú hmotnosť 0,69 g. Tento údaj prevzal aj F. Cach, hoci ním zobrazená minca je odlišná od č. mince 31 zo Zemendorfu, má priemer asi len 17 mm. Minca č. 242 zo Sborníka 1. numismatického symposia v Brne 1964 má tiež 17 mm, hmotnosť nie je uvedená. Huszárov denár č. 281 je pomerne malý, lebo má len 14 mm. Jeho hmotnosť je taktiež neznáma. Exemplár z okolia Trnavy má 17,3/14 mm, jeho hmotnosť je 0,554 g. Všetkých 5 mincí publikovaných v rokoch 1934–1979 a nový nález ukazujú, že denáre s kráľom a sokolmi boli razené ako 18–17 mm mince, s hmotnosťou okolo 0,69 g. Huszárov exemplár by mohol poukazovať na záver razby týchto peňazí, keď sa vyrábali menšie a ľahšie denáre ako na začiatku ich výroby. Zdá sa, že všetky mince, Dworschakova (1934), Sejbalo (1966), Cachova (1974), Huszárova (1979) a nová z okolia Trnavy majú síce ten istý námet, ale boli na ich razbu použité rôzne razidlá. To nasvedčuje tomu, že sa denáre tohto typu produkovali vo väčšom množstve, možno aj dlhší čas.

Metrologické parametre taktiež nedovolia bližšie určiť či možno dané denáre považovať za uhorské či moravské. Jednotlivé typy mincí Ondreja II. majú veľmi rozdielne metrologické parametre. Priemer denárov kolíše medzi 18–15 mm, ich hmotnosť je v rozmedzí 0,5–0,8 g (Hunka 1998, 206; príloha, Tab. 5) na podklade metrologických príloh z práce Hómana (1916). Podobne je to aj u mincí Vladislava I. Jindřicha popísaných Cachom (1974, 46–47). Majú 17–14 mm, 0,29–0,94 g, väčšinou okolo 0,58–0,62 g.

² Za poskytnutie informácií o denári v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti vyslovujeme na tomto mieste vďaka kurátorovi zbierky stredovekých a novovekých mincí Dr. Csabovi Tóthovi.

Obr. 3. Nitra-okolie, denár typ Huszár 195.

K denárom s kráľom a sokolmi sa metrologicky približujú uhorské denáre typu Huszár (1979) č. 277 na ktorých je tiež kráľ so žezlom a sokol. Tie majú priemernú hmotnosť 0,67 g (*Hóman 1916*, 634). Aj táto zhoda by mohla nasvedčovať tomu, že oba typy mincí majú podobný charakter, teda asi vznikli v jednej oblasti a v tom istom čase.

Ikonografická analýza

V uhorskom mincovníctve sa vyskytuje obraz kráľa držiaceho sokola len výnimočne. Prvýkrát sa tak stalo na brakteáte typu Huszár č. 195. Je na ňom jazdecký portrét panovníka, v pravej dozađu natiahnutej ruke má sokola. Brakteáty tohto typu sú datované do rokov 1190–1240, lebo boli zaradené do skupiny brakteátov razených Belom III. aj IV. Nálezmi sú datované pred čas vpádu Tatárov do Uhorska. Z územia bývalého Uhorska je známych minimálne 13 pokladov brakteátov, kde je aj typ Huszár č. 195 (spolu obsahovali najmenej 248 mincí). Zo Slovenska sa výskumami získalo aspoň 6 takýchto brakteátov (bližšie *Hunka 1996*, 113–114, tab. 2). Približne v rovnakom čase boli autori tohto článku oboznámení s ďalším exemplárom brakteátovej mince Huszár 195 objavenej údajne v blízkosti Veľkého Tríbeča na Nitransku (Obr. 3). Preto sa uvedené mince považujú jednoznačne za uhorské platidlá.

J. Šmerda (2008, 124–126) nedávno vzniesol pochybnosť o uhorskom pôvode brakteátu s kráľom na koni držiacim v ruke sokola, typ Huszár č. 195. Upozornil na prvý nález takéhoto brakteátu z Moravy. Bol objavený v blízkosti hradu Buchlov na juhovýchodnej Morave, v pohorí Chříby. Olámaný exemplár s priemerom 12,9 mm a hmotnosťou 0,116 g porovnáva s moravským brakteátom Cach 935, ktorý má úplne zhodný obraz. Vyslovil teda názor, že minca typu Huszár 195 je s veľkou pravdepodobnosťou moravským polbrakteátom k brakteátu Cach 935. Svoj predpoklad okrem zmienenej moravského nálezu opiera aj o náznak vrúbkovaného perlovca na obvode mince, ktorý je typickým znakom určitej skupiny moravských brakteátov. Cach mincu typ 935 prideliť Přemyslovi Otakarovi II., do doby jeho kráľovskej vlády v rokoch 1253–1278. Šmerdov názor na zatriedenie uhorského brakteátu Huszár č. 195 je zaujímavý, ale treba ho však nechať otvorený až do tej doby, keď ho potvrdia ďalšie nálezy podobných mincí. Z priestoru bývalého Uhorska je ich známych minimálne 260, z Moravy pochádza jediný. Šmerdov príspevok dobre poukazuje na zložitosť správneho zatriedenia viacerých stredoeurópskych mincí, kde mnohokrát najvýraznejší znak – mincové obrazy – sú na rôznych razbách skoro totožné, alebo aspoň veľmi podobné (v súvislosti s jednotnou obrazovou kultúrou stredovekého človeka). Dokladá zložitosť a nejasnosť našich poznatkov o mincovníctve 13. storočia.

Druhý krát sa obraz sokolníka objavil na uhorskom denári a poldenári Ondreja II., typu Huszár č. 277–278. Na jeho averze je sediaci kráľ držiaci v pravej ruke sokola a v ľavej ruke ľaliovité žezlo, teda námet značne podobný averzu denáru Huszár č. 281. V námetoch oboch mincí však vidno dva základné rozdiely:

- a) na denári č. 281 je obraz zrkadlovo obrátený – sokol je v ľavej ruke a žezlo v pravej;
- b) kráľ na minciach č. 277–278 sedí, na denári č. 281 stojí, lepšie povedané je z neho zobrazená iba polovica stojacej postavy. Úplne rozdielne sú reverzy mincí. Denár a obolus č. 277–278 majú v kruhu pruhovaný štít, nad ktorým je umiestnený polmesiac a hviezda. Pod štítom sa nachádzajú symetricky zobrazené dve veže. Priestor medzi kruhom a okrajom mince vypĺňajú krúžky. Na denári č. 281 sú dva dravé vtáky.

Spôsob a miesto výroby

Razba: na minciach Ondreja II. je zrejmy jednotný spôsob ich výroby. Do razidla sa vyryli predpísané námety. Tie sa pri razbe preniesli na obe strany okrúhlych kotúčikov. Typickým prvkom je zhrubnutý pás v tvare kruhu. Ten delí plochu mince na dve časti, na kruh s vyobrazeniami a prázdny priestor za kruhovým pásom. Vyvýšený kruh mal nielen chrániť stred mince s výjavom pred zotrením, ale aj jej okraj, aby sa pri používaní z mince neodlamovali niektoré časti. Vyvýšený kruh býva široký len 1 mm, takže na viacerých peniazoch Ondreja II. vidno, že 2–4 mm široký okraj je bez výzdoby. Denár č. 281 je naproti tomu zvláštny. Na averze má až 2–2,5 mm široký vyvýšený kruh. Je to jediná Ondrejova minca s takýmto útvarom. Už to naznačuje, že asi nepatrí medzi ostatné Ondrejove platidlá. Kruhovú vyvýšeninu veľmi pripomína mince zvané brakteáty, tie však boli jednostranné. Uhorské brakteáty s vyvýšeným kruhom, malého priemeru, pozná aj Huszár, sú to mince č. 192–203. Ale denár č. 281 nemožno zaradiť k brakteátom, lebo má námety na oboch stranách. Keby mal byť označený ako brakteát (a nie ako denár), bol by to jediný uhorský obojstranný brakteát!. To by bolo pre uhorské mincovníctvo veľmi nezvyklé. Až do konca vlády Arpádovcov, do 1301, sa druhá podobná razba neobjavila.

Denár Huszár č. 281 technikou výroby veľmi pripomína podobne razené moravské mince označované ako denáre fenigového typu. Tiež je pre ne typická kruhovú vyvýšeninu a obojstranná razba. Podobné sú u Sejbala (1966) tab. XV a u Cacha (1974) – razby Vladislava I. Jindřicha č. 875–888. Hrubý vyvýšený kruh a obojstranná razba by denár Huszár č. 281 zaraďovali viacej do moravského než uhorského mincovníctva. Nie je vylúčené, že Cachovo zatriedenie tejto mince na Moravu môže byť presnejšie ako Huszárovo – do Uhorska.

Miesto výroby: k bližšej lokalizácii miesta výroby denárov s kráľom a sokolmi by mali prispieť ich nálezy. Tie sú však minimálne, predbežne iba z troch lokalít (Zemendorf, okolie Trnavy, neznáme nálezisko). V prípade, že denár Huszár č. 281 je uhorský, je prekvapujúce, že do roku 2007 sa na území Uhorska nenašiel ani jediný nález, kde by boli mince tohto typu. Dokladá to nielen dosiaľ najpodrobnejší súpis nálezov arpádovských mincí z oblasti Karpatskej kotliny z pera E. Saltzera (1996), ktorý takýto denár neeviduje, ale aj posledný súpis nálezov arpádovských mincí zo Slovenska (Hunka 1998, tab. 37). Exemplár z Národného múzea v Budapešti, pôvodný Schulekov exemplár publikovaný Huszárom pod č. 281 nemá zaznačenú presnú lokalitu kde sa objavil. Nie je vôbec isté, či bol nájdený niekde v Karpatskej kotline, alebo ho Schulek kúpil od niekoho v zahraničí. O vzácnosti uvedeného denáru svedčí aj fakt, že jeho výskyt nebol

doteraz zaznamenaný na žiadnych numizmatických aukciách organizovaných v krajinách bývalého Uhorska. Zdá sa, že minca z okolia Trnavy je jediným nálezom takýchto denárov z územia bývalého Uhorska. Pre podporu moravského pôvodu denáru Huszár č. 281 je závažným argumentom fakt, že sa dosiaľ nenašiel ani v jedinom náleze, hromadnom či ojedinelom z územia Moravy. Preto je nutné žiaľ konštatovať, že doterajšie nálezy, zo Zemendorfu, z okolia Trnavy a neznámej lokality zatiaľ neumožňujú bližšie zistiť kde mohol byť tento denár vyrábaný.

Chronologické aspekty

Názory na moravský pôvod mince a jej vydavateľa nie sú jednotné ani v českej a moravskej numizmatike. F. Dworschak (1934, 33 a obr. príloha č. 31) zistil v náleze zo Zemendorfu štyri typy mincí s novými námetmi (č. 31–34). Tie označil ako moravské razby z 13. storočia. Námety z uhorského denáru Huszár č. 281 má minca typu Zemendorf č. 31. Podľa Dworschaka by mala byť datovaná do rokov 1226–1233. V poklade ich bolo 5 kusov. Medzi moravské razby ju zaradil aj F. Cach (1974, 46, č. 877 a 878). Podľa neho sú to ale razby markgrófa Vladislava Jindřicha (1197–1222). V zborníku I. numizmatického sympózia, kde je aj katalóg moravských razieb 13. storočia vytvorený J. Sejbalom, je zobrazená len minca č. 31 z nálezu Zemendorf (Sejbal 1966, 202, č. 242). Denár je zaradený do čias Přemysla Otakara II., do obdobia jeho markgrófskej vlády na Morave (1247–1253), s poznámkou nepublikované. O pôvode vyobrazeného exemplára v tab. XV, č. 242 nie je uvedená žiadna informácia. Zborník z II. numizmatického sympózia z roku 1969 bol celý venovaný problematike moravského mincovníctva 13. storočia. Je tu takmer úplný prehľad moravských razieb z tohto obdobia. Je prekvapujúce, že denár Zemendorf č. 31 tu ale nie je zaradený. V roku 1969 sa tomuto denáru venoval aj K. Turnwald (1976, 162). Podľa veľkosti a formy úpravy kotúčika zistil, že je to razba markgrófa Vladislava III. (1246–1247). Vyššie uvedený prehľad ukazuje, že denár Zemendorf č. 31 bol viacerými autormi datovaný do pomerne širokého chronologického úseku, do rokov 1197 až 1253.

Zdá sa, že jednou z mála možností ako spoznať regionálne a chronologické zariadenie denáru s kráľom a sokolom spočíva v dôkladnej analýze zvyšných moravských mincí z pokladu Zemendorf. Ďalšou moravskou mincou bol denár so sediacim korunovaným panovníkom na líci a hlavou biskupa s mitrou na rube (č. 34). Dworschak ho datoval do rokov 1226–1233, K. Turnwald (1976, 162) do čias okolo roku 1253. V roku 1975 sa pri výskume pohrebiska v Ducovom pri Piešťanoch na Slovensku našli ďalšie tri takéto denáre. Publikovala ich E. Kolníková (1976, 142) ako možné razby Ondreja II. (1205–1235). J. Sejbal (2002, 550, č. 2) opravil jej zaradenie, lebo ich určil ako mince olomouckého biskupa Bruna zo Schauenburgu (1245–1278). Vidno, že aj denár Zemendorf č. 34 je datovaný pomerne naširoko, do rokov 1205–1278. Predposlednou moravskou mincou z nálezu Zemendorf je denár s kráľom zabíjajúcim zviera a anjelom (č. 33). F. Cach (1974, č. 878) usudzuje, že je to plzeňská minca vyrazená okolo roku 1248 (tak určil aj mincu Zemendorf č. 30). Podľa vyššie uvedených autorov by mala byť moravská zložka nálezu Zemendorf datovaná do rokov 1197–1278.

Nálezom zo Zemendorfu sa podrobne venoval aj K. Turnwald (1976, 162). Vyslovil názor, že jeho datovanie je nutné posunúť. Dworschak datoval jeho ukrytie do čias okolo roku 1233. Turnwald zistil, že najmladšie mince z rakúskej a štajerskej časti

nálezu sú síce z čias do roku 1233. Ale ostatné razby umožňujú posunúť čas ukrytia až približne k roku 1254. Konkrétne moravské mince datuje do rokov 1246–1253. Z vyššie uvedeného prehľadu je zrejmä zložitost zaradenia celej skupiny týchto razieb.

Na moravský pôvod denáru fenigového typu Huszár č. 281 poukazuje viacero indícií: jej spôsob výroby, niektoré typické detaily razby, celkový vzhľad. Moravské denáre fenigového typu sa od súdobých rakúskych mincí líšia presným kruhovým kotúčikom menšieho priemeru. Od súdobých uhorských razieb ich odlišuje charakteristický znak – široký, mierne vypuklý silný kruh oddeľujúci vlastnú obrazovú plochu mince od okraja. Ten je u denáru Huszár č. 281 doplnený na vonkajšom obvode mince náznakom sekaného perlovca. Ďalej ich odlišuje jemnejšie vyhotovenie detailov kresby.

Ja zaujímavé, že už J. Sejbal (1976, 60) pri analýze moravských mincí 13. storočia zistil viaceré nápadne zhodné rysy, ktoré vykazujú moravské denáre fenigového typu s uhorskými razbami z prvej polovice 13. storočia. Tak je viacero mincí Ondreja II. známych z uhorských aj moravských nálezov. Preto sú zaraďované raz do uhorského, inokedy do moravského mincovníctva (Huszár 1979, č. 236–238).

Záver

Čo je dnes známe o denároch typu Dworschak (1934) č. 31 = Cach (1974) č. 877 = Huszár (1979) č. 281? Mali by mať 18–17 mm, hmotnosť okolo 0,69 g. Výnimkou je denár publikovaný u Huszára, lebo má iba 14 mm. Jeho datovanie poskytuje dve možnosti. Menej pravdepodobné je jeho zaradenie do doby markgrófa Vladislava Jindřicha (1197–1222). Cachovo datovanie k roku 1233 sa nepochybne opiera o Dworschakovu datáciu zemendorfského nález. Ktorá však ako už bolo uvedené, nie je asi presná (Turnwald k roku 1254). Minca asi nie je markgrófska, lebo to o. i. vylučuje jej averz, kde je vyobrazenie panovníka s kráľovskými atribútmi. To takmer vylučuje jej pridelenie do mincovníctva Vladislava Jindřicha. Oveľa pravdepodobnejší je názor, že je to razba Vladislavovho brata, kráľa Přemysla Otakara I. Ten si ponechal Olomoucko aj po rozdelení vlády medzi oboch bratov v roku 1197. Podľa neho Přemysl získal vládu v Čechách, Vladislav na Morave. Tento stav skončil až niekedy v období medzi rokmi 1209–1213 (Wihoda 2007).

K tomu, aby sme mohli uvažovať o datácii mince do prvých rokov 13. storočia nám však chýba pevnejšia opora v chronológii moravských razieb zo začiatku tohoto storočia. S detailnou úvahou bude vhodné počkať až na publikovanie dosiaľ podrobne nespracovaných nálezov z Městečka Trnávky, Strmilova a Střelic. Tie sú pre toto obdobie rozhodujúce (Krejčík 2008, v tlači).

Druhou, podľa názoru autorov o niečo pravdepodobnejšou možnosťou je pridelenie mince do čias vlády Přemysla Otakara II. Presnejšie do obdobia jeho markgrófskej vlády na Morave v rokoch 1248–1253. Túto možnosť podporuje jej prítomnosť spolu s ďalšími moravskými razbami v zemendorfskom náleze, ktoré asi patria do toho istého obdobia. Podporuje ju aj ikonografická príbuznosť s ďalším typom moravského denára Přemysla Otakara, typu Cach (1974) č. 902. Ku nemu bola nami sledovaná minca zaradená už v Sborníku I. numismatického sympozia (Sejbal 1966, 202, tab. XV, č. 240).

Jednoznačný názor na regionálne a časové zaradenie mince typu Dworschak (1934) č. 31 / Cach (1974) č. 877 / Huszár (1979) č. 281 však môžu priniesť len jej ďalšie nálezy objavené v budúcnosti.

Literatura

- Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.*
- Dworschak, F. 1934: Der Münzfund von Zemendorf. Burgenländische Heimatblätter 3, Folge 2, 25–34.*
- Hóman, B. 1916: Magyar pénztörténet 1000–1325. Budapest.*
- Hunka, J. 1996: Hromadný nález uhorských brakteátov z Rišňoviec (Príspevok k hospodárskym pomerom na území Slovenska koncom 12. a v 1. pol. 13. storočia). Slovenská numizmatika 14, 85–120.*
- 1998: Mince Arpádovcov a ich odraz v hospodárskych vzťahoch stredovekého Slovenska. Kandidátska dizertácia. Nitra.
- Huszár, L. 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. Budapest.*
- Kolníková, E. 1976: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1975. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1975, 140–146.*
- Krejčík T., 2008: Vývoj peněžně ekonomických vztahů na Moravě ve 13. století v období přechodu od naturální směny v peněžní, v tisku.*
- Réthy, L. 1899: Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár I. Árpádházi királyok kora. Budapest.*
- Rupp, J. 1841: Numi Hungariae hactenus cogniti, quos delineatos, ac e monumentis historico – numariis illustratos. I. Periodus Arpadiana. Budaë.*
- 1846: Numi Hungariae hactenus cogniti, quos delineatos, ac e monumentis historico – numariis illustratos. II. Periodus Mixta. Budaë.
- Saltzer, E. 1996: A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Arpádházi éremkincslelet osszefüggő áttekintése. Budapest.*
- Sejbal, J. 1966: Katalog moravských ražeb. Období brakteátové měny (1197–1300). In: Sejbal, J. (ed.): Sborník I. numismatického symposia 1964. Brno, 201–204.*
- 1976: K základním otázkám vzniku moravských ražeb 13. století. In: Sejbal, J. (ed.): Sborník II. Numismatického symposia 1969. K problematice moravského mincovnictví 13. století. Brno, 157–164.
- 2002: The minting rights of the Bishops of Olomouc in the 13 th century. In: Paskiewicz, B. (ed.): Moneta medievalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanislawowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin. Warszawa.
- Schoenvisner, S. 1801: Notitia Hungariae rei numariae ab origine ad praesens tempus. Budaë.*
- Šmerda, J. 2008: Měna na jihovýchodní Moravě v 11.–13. století. In: Šverma, J. (ed.): Východní Morava v 10.–14. století. Brno, 117–127.*
- Turnwald, K. 1976: Vztah moravského mincovnictví 13. století k mincovnictví okolních zemí. In: Sejbal, J. (ed.): Sborník II. numismatického symposia 1969. K problematice moravského mincovnictví 13. století. Brno, 157–164.*
- Unger, E. 1960: Magyar éremhatározó I. Budapest.*
- 1980: Magyar éremhatározó I–II. Budapest.
- 1997: Magyar éremhatározó I. Budapest.
- Weszerle, J. 1873: Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblai. Pest.*
- Wihoda, M. 2007: Vladislav Jindřich. Brno.*

Summary

Marek Budaj – Ján Hunka – Jan Videman, A rare denier of the 13th century from Slovakia. Contribution to the systematic classification of coins of the Huszár no. 281 type.

In 2008, a very rare denier of the first half of the 13th century was discovered in Slovakia. It was purchased by the Museum of Coins and Medals in Kremnica. In spite of the fact, that it was a very extraordinary coin, the precise locality remained unknown. The only known information points

at location somewhere near Trnava, and the coin has been probably found together with some Hungarian coins. Its rarity is derived from the fact, that it was the very first find of this kind in Slovakia. Some coins of this type are known found in Zemendorf in 1934. It is still disputable if they are of the Hungarian or Moravian origin, and under which ruler should have been produced. This type was classified as the Moravian one for the first time in 1966 (*Sejbal 1966*), and attributed to Přemysl Otakar II (1247–1253). F. Cach (*1974*, 46, no. 877) listed the type under the Moravian coinage and attributed it to Vladislav I Heinrich (1197–1222). In 1979, the Hungarian researcher L. Huszár (*1979*, no. 281) classified the coins as of the Hungarian type and attributed them to Andrew II (1205–1235). Huszár pointed at the iconographical connection with some Hungarian deniers of the 13th century, or possibly with *bracteates* of the end of the 12th century and the beginning of the 13th century (*Huszár 1979*, nos. 195, 277–278). However, the coins have similar image, but they are completely different compared to other Hungarian coins in case of the striking techniques. Broad elevation of their margin – typical for the *bracteates* only – has not ever been seen in the case of the Hungarian coins. That is why their Moravian origin is more likely, which is visible from their close relation to the Moravian coins. Their Moravian origin is also supported by their fabric in general and some typical features in detail. Compared to the contemporary Austrian coins, they have very precise round flan of smaller diameter. The characteristic feature different from the Hungarian coins represents the broad elevated circular belt between the field and the margin. Such element, concerning the mentioned coin, is accompanied with traces of a dotted circle in its outer margin. But this coin has much clearer image details compared to the Hungarian pieces. In 1969, J. Sejbal (*1976*, 60) pointed at evident common features of the Moravian deniers of the *pfennig* type with the Hungarian coins of the first half of the 13th century. There is a serious argument complicating classification of this type under either the Hungarian coins or the Moravian coins – absence of these coins in finds and hoards. These coins have been detected in three localities only up to date – Zemendorf, the Trnava surroundings, and an unknown locality. There is no Moravian or Hungarian locality with these coins known (the new find from the Trnava surroundings seems to be the only Hungarian find). This is a complication for more precise dating. Only two possibilities are discussed these days: Image of the ruler with the royal attributes on obverse suspends any attribution to the Margrave Vladislav I Heinrich – attribution to the King Přemysl Otakar II is more likely. The coin could be struck during his Margrave years in Moravia in 1248–1253. Such theory is also supported by its appearance with other coins of evidently same period in the Zemendorf find and by iconographical relation to another type of the Moravian denier struck under Přemysl Otakar II (*Cach 1974*, no. 902). These coins have been published together even in the first Proceedings of the Numismatic Symposium (*Sejbal 1966*, 202, Tab. XV, no. 240). The definite attribution and dating of the discussed coin could be brought only via new finds in the future.

AN UNRECORDED MORAVIAN PENNY OF KING PŘEMYSL-OTTOKAR II

Borys PASZKIEWICZ – Marcus PHILLIPS

The coin presented here is in a private collection in England. On the obverse is the crowned letter **O** and on the reverse a quadruped rampant in 'heraldic' style. The letter **O** is elaborate, made up of a solid half moon and vertical line bordering an incuse central panel, a style one would expect from a manuscript rather than a coin. The crown is low but wide. The quadruped has a very long, curved neck with a small head which is hardly distinguishable. Its hind, and possibly its front, feet are hoofed. The tail is short and raised. The coin is silver, weighs 0.357 g, is 10.9 mm in diameter and the die axis is approximately 220 degrees (Fig. 1:1). There is no find provenance.

The coin appears to be unpublished but elements of the design can be found on known types. The quadruped is the easiest to find particularly on thirteenth century Austrian coins namely Wiener Pfennige (Fig. 1:2) and their Hungarian imitations.¹ The beast also occurs on slightly later Viennese coins from the time of the Bohemian King Přemysl-Ottokar II (1254–1276) and sometimes it brandishes a sword.² The same king also struck a small penny with a similar quadruped in Moravia.³ Later, a similar beast with a small tower behind it is found on a bracteate of count Meinhard of Gorizia as governor of Carinthia (1286–1290).⁴ This animal is usually described by scholars as a panther but it is quite different from the panthers illustrated in bestiaries.⁵ The depiction of the panther as an heraldic beast varies from place to place sometimes looking more like a horse with cloven hoofs (which perhaps refers to its cleanness, in the Biblical meaning of the term) or a lion but the form it adopts on the medieval arms of Styria is very specific⁶ and can be seen on the Styrian pfennig struck in Graz by King Ottokar II which has the legend **SCHILT VON STEIR** (Fig. 1:3). It is exactly this form of the panther that is shown on our penny. After 1267 a similar but uninscribed type was also struck in the other Styrian mint at Oberzeiring.⁷ The panther was later used by King Rudolph of Habsburg (1276–1281).⁸

The design on the other side is much more uncommon. A crowned letter can only represent the initial letter of a king's name and in this case it is a new coin type. The representation of rulers' names by a single letter began to occur very occasionally on coins in the twelfth century. They became more frequent and took the form of crowned letters only in the fourteenth century.⁹ We have found only two crowned letter **O**s on

¹ Bernhard Koch, *Corpus Nummorum Austriacorum (CNA)*, Bd. I, *Mittelalter*, Wien 1994, p. 105, Pl. 24, no. HK 10, MK 1.

² CNA, I, p. 80, Pl. 19 no. B 170.

³ František Cach, *Nejstarší české mince*, III, Praha 1974, no. 972.

⁴ CNA, I, p. 156, Pl. 43 no. C c 31.

⁵ Cf. Richard Barber, *Bestiary being an English version of the Bodleian Library*, Oxford, M. S. Bodley 764, Woodbridge 1999, p. 30.

⁶ Gert Oswald, *Lexikon der Heraldik*, Leipzig 1984, p. 295; Arthur Charles Fox-Davies, *A Complete Guide to Heraldry*, London 1925, pp. 193–195.

⁷ CNA, I, pp. 265–266, 269, Pl. 77, nos D 23, 32, 34.

⁸ CNA, I, D 35, 36.

⁹ Ryszard Kiersnowski, *Moneta w kulturze wieków średnich*, Warszawa 1988, p. 93.

medieval coins. One, on a bracteate, is oval in shape and represents the initial of King Olav IV Håkonsson of Norway (1380–1387).¹⁰ The other, which is the only crowned O found on thirteenth century coins, occurs on a bracteate with a gate, struck about 1290 (Figs 1:4–4a). This letter is annulet shaped and the crown is barely visible. This bracteate was attributed to the Teutonic Order in Prussia but it is more likely to be a north-west Polish (Greater-Polish?) coin imitating the Hamburg gate type.¹¹ The meaning of the crowned O on this latter piece remains uncertain.

Within the scope of the Styrian panther coinages as defined above, there is only one person the crowned O could stand for. This is the king of Bohemia called Přemysl by the Slavs and Ottokar by the Germans and the letter stands for the second of these names. Ottokar eventually prevailed, even in domestic use, and it was the only form of the king's name to be used on his inscribed coins. He used the initial letter of his German name on two types of Moravian bracteates¹² but in many other cases it is difficult to say whether the coin displays a letter O or a decorative annulet when this is placed in a field either singly (Fig. 1:5) or duplicated (Fig. 1:6).¹³ These letters are never crowned and all are in the form of an annulet. It is just possible that the crowned O on the Polish bracteate might belong to the series of Polish ducal emblems which refer to King Přemysl-Ottokar of Bohemia.¹⁴ The Czech king was an important influence on Polish dukes. Greater Poland was ruled by another Przemysł duke and king (1273–1295–1296) but he was never called Ottokar, and the crowned O can hardly refer to him.

Notwithstanding the unique nature of the elaborate crowned O, we cannot envisage any other person apart from King Ottokar-Přemysl II who might have struck our penny. In which of his numerous lands was it done? The coin is notably lighter and smaller than pfennige of Styria, Carinthia and Austria which weigh more than 0.5 g. What is more, it was made with a different technique, with no traces of 'ghosting' of coin dies through the flan. On the other hand, it bears a great resemblance to a Moravian penny with the Styrian panther (Figs. 1:7–9), although the quadrupeds are slightly different. The panther on the recorded Moravian pennies has its hind feet clawed. Two coins of the latter type recorded by František Cach both weighed 0.36 g¹⁵ which corresponds exactly to our penny. Other examples weigh 0.40 g¹⁶ and 0.38 g.¹⁷ Consequently we can also attribute our coin to Moravia and can observe that it is one of the lightest Moravian pennies.

If the panther is the emblem of *Steir* and emphasizes rule over Styria, it is probable that all Ottokar's coins with the panther are later than 1260 since it was then, after the

¹⁰ Bjarne Ahlström, Bernhard F. Brekke, Bengt Hemmingsson, *Norges mynter*, Stockholm 1976, p. 29, no. 51.

¹¹ Emil Waschinski, *Brakteaten und Denare des Deutschen Ordens*, Frankfurt a. M. 1934, no. 36. The crown was not discerned either by him or by other authors but it is visible on examples in the National Museums in Cracow and Warsaw; see Borys Paszkiewicz, *Brakteaty – pieniądz średniowiecznych Prus*, Wrocław 2009, pp. 82–83. For the Hamburg gate coinage see Gert Hatz, *Die Anfänge des Münzwesens in Holstein*, Hamburg 1952 (=Numismatische Studien, Heft 5), especially Pl. 8.

¹² Cach, *Nejstarší...*, nos 943 (only some), 968, and perhaps also 956.

¹³ Cach, *Nejstarší...*, nos 822, 835–828, 840, 841 in Bohemia, nos 909, 926, 962 in Moravia.

¹⁴ See Borys Paszkiewicz, *Král Otokar i Piastowie: pochodzenie herbu kujawskiego w świetle monet i pieczęci*, in: Bogusław Czechowicz (editor), *Historia u Piastów, Piastowie w historii*, Brzeg 2008, pp. 113–126.

¹⁵ Cach, *Nejstarší...*, III, p. 54, no. 972; one of these being probably identical with the 0.36 g example ex UBS Gold & Numismatics sale no. 66 (5 September 2006), lot 1484, ex Hohenkubin collection, (Lanz Auction, Graz, (23 November 1979) lot 582), and the other with the Fitzwilliam Museum Cambridge example PG 8845, 0.36 g, 12.7 mm, 220°, ex Philip Grierson collection, bought Stack's (New York) in 1953.

¹⁶ Künker (Osnabrück), auction sale no. 130 (9 October 2007: De Wit Collection, Part II), lot 2821.

¹⁷ UBS Gold & Numismatics sale no. 66: 1483.

Fig. 1. – 1. Moravia, Přemysl-Ottokar II, penny with the crowned O and the Styrian panther. Unrecorded. 0.36 g, 11 mm. Photo by the authors; 2. Austria, Duke Frederick II (1230–1246), pfennig, Enns. Half-eagle and half-horse on the obverse and the Styrian panther on the reverse. *CNA* B 137. 0.76 g, 19 mm. Lanz München, auction sale, 95 (23 November 1998), lot 313; 3. Styria, Ottokar II of Bohemia (1260–1276), pfennig, Graz. +SCHILT.VON.STEIR, panther. Rev: eagle on wall, king's head below. *CNA* plate 77, D 23 and pp. 265–266. 0.65 g, 22 mm; Lanz München, auction sale 122 (22 November 2004), lot 1759. For the reverse type see D. M. Metcalf, *The Coinage of South Germany in the Thirteenth Century*, London 1961, p. 68, no. 637; 4a. Greater Poland? Kuyavia? Bracteate with a gate and a crowned O within. Waschinski 36. *Peus* (Frankfurt Main) auction sale 381 (3 November 2004), lot 2575; 4b. The crowned O from the previous coin type. National Museum in Cracow; 5. Moravia, Přemysl-Ottokar II, small bracteate with an annulet between the tower and the quadruped. *Cach* 956. Atlas Internet sale 175998256; 6. Bohemia, Přemysl-Ottokar II, medium-size bracteate with a king's head between annulets. *Cach* 840. 0.69 g, 27 mm. Lanz München, auction sale 133 (28 November 2006), lot 816; 7. Moravia, Přemysl-Ottokar II, penny. *Cach* 972. Künker, Osnabrück auction sale 130 (9 October 2007: De Wit Collection, Part II), lot 2821; 8. Moravia, Přemysl-Ottokar II, penny. *Cach* 972. UBS Gold & Numismatics sale 66 (5 September 2006), lot 1484; 9. Moravia, Přemysl-Ottokar II, penny. *Cach* 972. UBS Gold & Numismatics sale 66, lot 1483.

victory of Kressenbrunn, that he conquered Styria from Prince Stephen of Hungary. Jiří Sejbal dates all the light Moravian two-sided pennies which weigh on average 0.35 g, to the 1270s.¹⁸ These coins were an attempt to renew the Moravian two-sided coinage (of the so-called pfennig type) after a decade of a purely bracteate coinage. Save for our coin, only four types of this group are known,¹⁹ one of them being clearly heavier although only occurring with the lighter ones in hoards. The decrease in weight of these pennies was probably relatively rapid. The pennies with the panther are the lightest among them. The other side of the recorded light Moravian pennies of the panther type depicts a lion under three towers supported by an arch or wall. The lion, although represented in a non-heraldic manner, is most likely a symbol of the Czech kingdom. A three-towered wall was often juxtaposed with a heraldic beast, most often the eagle, in this part of Europe in the thirteenth century. This wall probably symbolizes *Civitas*, 'state'. The crowned O which replaced this design on our penny seems to be the earliest case of a crowned royal initial which came into more frequent use by European monarchs in the mid-fourteenth century.

King Ottokar lost Styria to King Rudolph of Germany in 1276, but continued to style himself 'duke of Styria' until May 1277 when he was forced to waive his claims to that land.²⁰ Thus we can take 1277 as the latest possible date for the minting of the O-penny. Perhaps the elaborate crowned O was an attempt to introduce a new symbol of Ottokar's power. But it was not a good time to create new symbols of the kingdom which by then was growing weaker. Crowned initials as royal signs returned to Bohemia a century later.

Souhrn

Borys Paszkiewicz – Marcus Phillips: Neznámý moravský denár krále Přemysla Otakara II.

V soukromé sbírce v Anglii je uložen v literatuře nepopsaný stříbrný denár. Mince nese na líci korunované písmeno O a na rubu heraldické zvíře – štýrského pantera (0,357 g, 10,9 mm). Nálezový původ mince není znám. Takto charakteristický obraz pantera v kombinaci s korunovaným O směřuje pouze k jediné osobě: je to král Přemysl Otakar II. Popisovaný denár je značně lehčí a menší oproti feníkům Přemysla Otakara II. ražených ve Štýrsku, Korutanech a v Dolních Rakousích. Je také ražen jinou technikou. Velmi připomíná, a to jak váhou, tak i technikou, moravské denáry fenikového typu tohoto panovníka, mezi kterými je u jiného typu již motiv štýrského pantera znám. Mince zřejmě vznikla na Moravě v 70. letech, možná před květnem roku 1277, kdy byl Otakar zbaven titulu štýrského knížete. Zvláštní pozornost zasluhuje také užití korunované královské iniciály. Jde zřejmě i vůbec nejstarší známý doklad takovéto královské reprezentace.

¹⁸ Jiří Sejbal, *K základním otázkám vzniku moravských ražeb 13. století*, in: Sborník II. numismatického symposia 1969, Brno 1976, p. 62.

¹⁹ Cach, *Nejstarší...*, nos 971–974.

²⁰ Antoni Barciak, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku: Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*, Katowice 1992, p. 47.

SKARB BRAKTEATÓW POLSKICH I MORAWSKICH Z LUBOMI NA GÓRNYM ŚLĄSKU (POCZĄTEK XIV STULECIA)

Borys PASZKIEWICZ

Znalezisko i jego okoliczności

W 43. katalogu aukcyjnym firmy Numismatika Třinec Petra Schimandla, wydanym na aukcję przygotowaną na dzień 24 VI 2007 roku, pojawiła się grupa 40 brakteatów z końca XIII stulecia. Były to głównie monety morawskie, ale także nieznanne dotąd typy brakteatów w stylu morawskim oraz odmienne od nich monety uznane za śląskie, mające analogie w górnośląskim skarbie z Lichyni i krakowskim skarbie z Przylęka. W kolejnym katalogu tejże firmy, na aukcji 23 IX 2007 roku znajdujemy 15 monet z tej grupy, jak się zdaje, w znacznej mierze powtórzonych z poprzedniej oferty. W 45. katalogu widzimy już tylko dwie.¹ Identyfikacja monet jest mocno utrudniona, gdyż zdjęć w tych katalogach jest niewiele, jedyne dane metrologiczne – pomiary średnicy – są, jak się okazało po dotarciu do niektórych egzemplarzy, bardzo niedokładne, a nawet określenia typów trzeba traktować z grubym przybliżeniem.²

Dokonane w Trzyńcu obserwacje pozwoliły dostrzec, że już miesiąc wcześniej, 19 V 2007 roku bardzo zbliżone brakteaty – te same typy podobne do śląskich lub mające analogie jedynie w skarbie z Przylęka – wystawiono także na 18. aukcji firmy Aurea w Pradze. Zestaw zaliczonych do Śląska brakteatów liczył tam osiem egzemplarzy, z których jeden, odróżniający się inną patyną, sprawiał wrażenie obcego wtrętu. Podobne (a czasem te same) monety wystąpiły na 21. aukcji, 24 V 2008 roku (10 sztuk), oraz na 25., 23 V 2009 roku (14 sztuk). Prawie wszystkie te monety są publikowane z fotografiami, ale całkowicie pozbawione danych pomiarowych.³ Co ciekawe, na praskich aukcjach pojawiły się wyłącznie monety uznane tam za śląskie (poza tymi przypadkami niespotykane w tamtejszej ofercie), nie było natomiast żadnych brakteatów morawskich.

Nazajutrz po drugiej aukcji w Trzyńcu, 24 IX 2007 roku, na 43. aukcji Westfälische Auktionsgesellschaft w Dortmundzie wystawiono jako jedną pozycję 132 monety z tej samej grupy, tak morawskie, jak polskie, zilustrowane jednak tylko jednym zdjęciem.⁴

¹ Třinec 43 (24. 6. 2007), poz. 71–84, 115–135, 611–615; Třinec 44 (23. 9. 2007), poz. 232–243, 268–270; Třinec 45 (17. 11. 2007), poz. 17, 18.

² Serdecznie dziękuję Panu Zbigniewowi Kalecie za udostępnienie zdjęć tych monet, wykonanych do katalogów aukcyjnych firmy „Numismatika Třinec“, oraz wiele dalszych informacji, w tym zwrócenie uwagi na aukcje firmy Aurea. Również zobowiązany jestem wobec Pana Andrzeja Musiała, bez którego pomocy nie podjąłbym się tej pracy.

³ <http://www.aurea.cz/Katalog18/18kat1201.htm>, poz. 1246–53; <http://www.aurea.cz/Katalog21/21kat1301.htm>, poz. 1338; <http://www.aurea.cz/Katalog25/25kat1401.htm>, poz. 1338, poz. 1438–42. Obcy wtręt, przypuszczalnie fałszywy, to poz. 18:1249.

⁴ Westfälische Auktionsgesellschaft, Auktion 43, 24 September 2007, nr 1297. Opis: „Brakteaten. Verschiedene Darstellungen. 132 Stück. Hochinteressantes Objekt. Auf BEBA Schubern. Meist schön – sehr schön, einige Stücke ausgebrochen“.

Monety te, przedstawione jako import z Czech, zostały zakupione przez polskiego antykwariusza, działającego w imieniu kolekcjonera z Łodzi. Niektóre z tych monet okazały się tożsame z okazami z 43. aukcji P. Schimandla. Kolekcjoner ten udostępnił mi swój nabytek do opracowania, zezwalając również na poddanie go badaniom metalograficznym w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego,⁵ czym umożliwił wprowadzenie do nauki niezwykle ważnego – jak wolno już stwierdzić – skarbu.⁶

Trudno bowiem wątpić, że zespół monet zarejestrowanych w tych okolicznościach pochodzi z nowego znaleziska gromadnego, którego lokalizacji można było się wstępnie domyślać – na podstawie zidentyfikowanych monet – gdzieś między Krakowem a Ołomuńcem. I rzeczywiście, o ile pierwsze informacje wskazywały na rejon miasta Prószkowa na Górnym Śląsku (powiat opolski), o tyle później udało się dotrzeć do dość prawdopodobnego (choć równie niemożliwego do weryfikacji) przekazu, że skarb ów pochodzi z okolic wsi Lubomia (gmina *loco*, powiat wodzisławski, województwo śląskie) i został znaleziony podczas czyszczenia brzegu stawu.

Poza opisanymi powyżej okolicznościami udało się opisać 11 monet z drobnej kolekcji prywatnej w Katowicach (wedle mej wiedzy, dziś już rozproszonej), w tym 10 z autopsji a jedną za pośrednictwem serwisu aukcyjnego Allegro.pl. Co najmniej część z tych monet pochodzi z 43., 44. lub 45. aukcji Petra Schimandla. Dwie monety poznałem z prywatnej kolekcji morawskiej, a jedną z serwisu aukcyjnego Aukro.cz.

Łączna liczba monet, o których informacje zgromadzono w ten sposób, jest wszelako dość trudna do oceny ze względu na wielokrotne występowanie tych samych okazów i trudności w ich utożsamieniu. Ostrożnie sporządzony wykaz zawiera 190 monet, co jednak trzeba uznać za wielkość przybliżoną. Odnotować musimy również, że jakaś, chyba dość liczna, grupa brakteatów morawskich z tego znaleziska była sprzedawana poza aukcjami na terenie Republiki Czeskiej,⁷ i że w ogóle na tutejszym rynku, jak widzieliśmy na przykładzie aukcji Aurei, monety morawskie oddzielane są od śląskich. Ta ostatnia okoliczność uniemożliwia zestawianie ze sobą danych liczbowych dotyczących „polskiej“ i „czeskiej“ (pod względem pochodzenia monet) części skarbu, sprawia bowiem, że liczba monet w jednej lub drugiej części może być niedoszacowana.

Inne utrudnienie natury źródłowej to fakt, że partia sprzedana w Dortmundzie w 2007 roku, która jest podstawą naszej analizy, stanowi najprawdopodobniej niesprzedane resztki. Znajdujemy tu bowiem monety gorzej wybite i uszkodzone, gdy okazy najbardziej atrakcyjne rozeszły się już wcześniej. Istnieje też niebezpieczeństwo, że zaliczając wszystkie brakteaty z przełomu XIII/XIV stulecia z Moraw i sąsiednich ziem polskich, sprzedawane przez firmy Aurea i Numismatika Třinec od maja 2007 roku, do jednego skarbu, powiększamy źródło naukowe o jakieś obce elementy o innym

⁵ Zob. pracę Beaty Miazgi zamieszczoną po niniejszym artykule. Obie prace zostały wykonane w ramach programu badawczego nr N109 008 32/0393, finansowanego przez Ministerstwo Nauki Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwotnie przeznaczone były do tomu referatów z VII konferencji „Peníze v proměnách času“ (Ołomuniec, maj 2009 r.), ale okazały się zbyt obszerne.

⁶ Jestem ogromnie wdzięczny Panu Tomaszowi Jagielle za okazaną w ten sposób życzliwość i zrozumienie. Dziękuję również Właścicielom i Pracownikom Warszawskiego Centrum Numizmatycznego, którzy pośredniczyli w kontaktach i świadczyli daleko idącą pomoc, wraz z wykonaniem indywidualnych zdjęć całej tej partii monet.

⁷ Informacja Dra Romana Zaorala zakomunikowana podczas Sympozium k 400. výročí mincovního privilegia olomouckých biskupů 1608–2008: Mincovníctví církevních institucí ve střední Evropě, Kroměříž 24.–26. 4. 2008.

pochodzeniu znaleziskowym. W szczególności może chodzić o niepublikowany jeszcze skarb z okolicy Kroczyca z 2003 roku, który zawierał sporo typów monet znanych wcześniej tylko ze skarbu z Przyłęka, a obecnie widocznych także w rekonstruowanym zespole z Lubomi. Nie mamy jednak na razie innej możliwości niż tylko zasygnalizowanie tych niebezpieczeństw w nadziei, że przyszłość pozwoli je oddalić. Z drugiej strony fakt, że monety ze skarbu rozeszły się dość nagle po rynku, pozwala przypuszczać, że znaleziska dokonano niewiele przed pojawieniem się monet na 18. aukcji Aurei i że liczebność skarbu nie przekraczała kilkuset sztuk.

Podsumowując: skarb, znaleziony przed majem 2007 roku, prawdopodobnie na brzegu stawu w Lubomi, liczył ponad 200 monet. O sposobie jego ukrycia w ziemi nie mamy wiadomości.

Położenie skarbu

Wieś Lubomia należy do najstarszych znanych osad na Górnym Śląsku, jednak nie dzięki źródłom pisany, ale dużemu, wczesnohistorycznemu (VIII–IX stulecie) grodzisku, badanemu już przed II wojną światową i przypisywanemu plemieniu Gołęszyców.⁸ Grodzisko to jest oczywiście bezimienne. Nazwa Lubomi,⁹ choć przez językoznawców uważana za archaiczną, pojawiła się dopiero w spisany ok. 1300 roku rejestrze dóbr biskupstwa wrocławskiego, od razu sugerując istnienie dość znacznej miejscowości, siedziby parafii p.w. św. Marii Magdaleny. Nie wiadomo, kiedy osada ta otrzymała prawo niemieckie, nastąpiło to jednak w czasie bliskim jej pierwszemu pojawieniu się w źródłach pisanych i zarazem – bliskim ukryciu skarbu.¹⁰

Obszar, na którym leży Lubomia, w XIII stuleciu należał do księcia raciborsko-opolskiego Władysława I. Po śmierci tego władcy (w 1281 lub 1282 roku) czterech jego synów podzieliło dziedzictwo na część opolską (Bolesław I i Kazimierz II) oraz raciborsko-oświęcimską (Mieszek III i Przemysł). Lubomia należała do tej ostatniej pary książąt, a po kolejnym podziale w 1289/1290 roku do księcia raciborskiego Przemysła (zob. ryc. 1). Po jego śmierci w 1306 roku pozostała w państwie jego syna, Lestka.¹¹

Monety morawskie

Analizę zawartości skarbu zaczniemy od tej jego części, która jest najlepiej oświetlona przez istniejącą literaturę – monet morawskich. Ponieważ są one w badanym zespole liczne – a mamy, jak zaznaczono, powody do przypuszczeń, że ich pierwotny udział był jeszcze większy – oczekujemy, że ich rozpoznanie dostarczy nam punktów odniesienia dla analizy innych, słabiej dotąd poznanych typów monet.

⁸ Zob. niedawne podsumowanie stanu badań: S. Moździoch, *Dzieje ziemi opolsko-raciborskiej w średniowieczu z punktu widzenia archeologa*, [in:] *Sacra Silentii provincia. 800 lat dziedzicznego księstwa opolskiego (1202–2002)*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2003, s. 15–16.

⁹ Słowniki nakazują odmieniać nazwę „Lubomia” w genetywie, datywie i lokatywie jako „Lubomii”, co byłoby charakterystyczne dla nazw obcych i wygląda na formę kancelaryjną. Mieszkańcy wsi dość konsekwentnie używają formy „Lubomi”, analogicznej do odmiany podobnych nazw polskich (Gostomia, Połomia).

¹⁰ I. Panic, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992, s. 110–111.

¹¹ O ówczesnych podziałach książęcych zob. P. Snoch, [in:] *Książęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 101.

Ryc. 1. Położenie Lubomi (1), Lichyń (2), Zalesia Śląskiego (3) i Gręboszowa (4) na tle księstw opolskiej linii Piastów (późniejszego Górnego Śląska) ok. 1300 roku. Na podstawie B. Snocha, [in:] *Książęta i księżne Górnego Śląska*, Katowice 1995, z poprawkami i uzupełnieniami autora

W świetle obowiązujących obecnie ustaleń Jiřího Sejbala, na Morawach na początku królewskiego panowania Przemysła-Otokara II (1253 rok) wprowadzono brakteaty o wadze ok. 0,70–0,75 g („małe brakteaty o większym module“), a około 1265 roku (przed 1267) zmniejszono ich ciężar do 0,50–0,55 g („małe brakteaty o mniejszym module“), co miało dać im wartość połowy denarów (brakteatów) czeskich.¹² Monety takie bito do śmierci króla w 1278 roku. Potem obniżono ciężar brakteatów do 0,40–0,45 g, powiększając jednak ich średnicę („średnie brakteaty“). Tak ustanowiony standard monetarny przetrwał do wielkiej reformy monetarnej Wacława II w 1300 roku, w której wyniku na kilka dziesięcioleci wstrzymano mennictwo morawskie, pozostawiając wyłącznie centralną emisję monety czeskiej.¹³

¹² Czas zmniejszenia średnicy brakteatów J. Sejbal określał wielokrotnie (zob. przypis następny) jako „rozhraní 60. a 70. let“, a czasem wprost jako „asi 1270“, co jest do dzisiaj powtarzane przez innych autorów. Już testament biskupa ołomunieckiego Brunona z Schauenburga z końca 1267 roku poświadcza jednakże bicie monety o ciężarze nominalnym 0,583 g, a zatem „małych brakteatów o mniejszym module“ (J. Sejbal, *Příspěvek k metrologickým základům moravského mincovnictví 13. století*, „Numismatický sborník“, t. XI, 1970, s. 8). Oznacza to bez wątpienia, że zmianę należy cofnąć co najmniej do ok. 1265 roku.

W skarbie z Lubomi przynajmniej jeden brakteat należy do pierwszej fazy mennictwa brakteatowego króla Przemysła-Otokara II („małe brakteaty o większym module“), choć ma zaledwie 17 mm średnicy (Cach 939, nasz typ 1, z jeleniem w lewo). Jego datowanie na początek panowania króla Przemysła potwierdzone jest przez fakt, że moneta tego rodzaju wystąpiła w warstwie pożarowej wschodniopomorskiego grodu Raciąż, datowanej na podstawie konfrontacji źródeł pisanych z całym przebadanym grodziskiem bez wątpliwości na 1256 rok.¹⁴ Moneta z Lubomi powstałaby więc w latach 1253–1255 i prawdopodobnie należy ją traktować, podobnie jak czynił to František Cach,¹⁵ jako obol brakteatu „małego o większym module“, Cach 938. Jest to najstarsza zidentyfikowana moneta w skarbie.

Faza druga („małe brakteaty o mniejszym module“) reprezentowana jest również tylko przez jeden typ (Cach 960, nasz typ 2, z tarczą rakuską nad koniem). Musiał on powstać w latach ok. 1265–1277, ponieważ w maju 1277 roku król Przemysł-Otokar II został zmuszony do rezygnacji z używania znaku rakuskiego. Oba typy małych brakteatów nie trafiły do dortmundzkiej partii skarbu, co sprawia, że nie znamy ich liczebności: typu Cach 939 mógł być jeden egzemplarz lub dwa, typu zaś Cach 960 były dwie lub trzy sztuki. Świadczy to, że monety tego standardu śladowo tylko występowały w obiegu w czasie gromadzenia skarbu.

Pozostałe monety, zgodnie z periodyzacją J. Sejbała, wybito już po klęsce na Morawskim Polu w 1278 roku. Ponieważ do 1283 roku władzę na Morawach jako opróżnionym lennie Rzeszy sprawował król niemiecki, Rudolf z Habsburga, wypadłoby podzielić je między tego władcę a panującego po nim Wacława II. Numizmatyka jednak pomija Rudolfa jako emitenta monet, choć właśnie na czasy jego panowania kładzie gruntowną reformę monetarną na Morawach, polegającą na wprowadzeniu średnich brakteatów. Co więcej, celu tej reformy upatruje się w ujednoczeniu monety czeskiej, morawskiej i śląskiej.¹⁶ O takie intencje trudno byłoby podejrzewać króla

¹³ J. Sejbal, *Kronologii moravských ražeb 13. století*, [in:] *Sborník I. Numismatického symposia 1964*, Brno 1966, Numismatica Moravica II, s. 78–83; idem, *Příspěvek k metrologickým základům...*, s. 5–6, 9; idem, *K základním otázkám vzniku moravských ražeb 13. století*, [in:] *Sborník II. Numismatického symposia 1969: K problematice moravského mincovnictví 13. století*, Brno 1976, s. 61–62; idem, *Dějiny peněz na Moravě*, Brno 1979, *Studia numismatica et medaillistica III*, s. 51; idem, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, s. 125; idem, *Mincovní konvence na Moravě ve 13. století*, [in:] *Peníze v proměnách času I*, red. J. T. Štefan, T. Krejčík, Ostrava 1998, s. 43–47; I. Pánek, *Metrologické otázky moravského mincovnictví 13. století*, [in:] *Sborník II. Numismatického symposia: K problematice moravského mincovnictví 13. století*, red. J. Sejbal, Brno 1976, Numismatica Moravica V, s. 126–134; T. Krejčík, *Das Bild des böhmischen mittelalterlichen Staates im Spiegel der Symbolik der böhmischen und mährischen Münzen*, [in:] *Actes du XIe Congrès International de Numismatique*, red. T. Hackens, G. Mouchart, vol. III, Louvain-la-Neuve 1993, s. 189.

¹⁴ A. Mikołajczyk, *Zespół monet średniowiecznych odkryty na grodzisku w Raciążu, pow. Tuchola*, „Wiadomości Numizmatyczne“, R. XVIII, 1974, z. 2, s. 98–103. Por. Rocznik kapituły poznańskiej (wyd. B. Kürbis, *Monumenta Poloniae historica*, series nova, t. VI, Warszawa 1962, s. 36): *Anno Domini Millesimo CC^oLVI dux Premisl [I wielkopolski] cum exercitu suo et cum militibus fratris Boleslai et cum domino duce Kazimiro [I kujawskim] convenerunt in Nakel et habito virorum prudentium consilio iverunt usque ad castrum Pomoranorum quod Raczens vocatur et ex omnibus partibus circumdans idem exercitus castrum circumposuit undique ignem ut ex hoc custodes castris terrentur et castrum in manus principis P. traderent. Qui viriliter repugnantes nullatenus castrum tradere voluerunt sicut viri qui fidem suo duci promiserant, donec totum castrum cum hominibus intus constitutis ignis vehemens occuparent. Et cum Poloni videbant iam Pomoranos esse desperatos, irruerunt in ignem et quotquot poterant rapere de igne viros et mulieres ac parvulos rapuerunt. [...] Res autem predictorum hominum quedam sunt exuste, quedam per Polonos rapte, quas nondum ignis occupaverat. Ibidem multi fuerunt homines magni et parvi exusti et multa substantia eorum. Fugerant autem in prefatum castrum multi Pomorani cum pueris suis et rebus ob timorem Polonorum.*

Rudolfa, choćby dlatego, że jego władza nie sięgała do Czech. J. Sejbal sugerował więc, że reforma była dziełem biskupa Brunona z Schauenburga jako „faktycznego zarządcy Moraw”, ale przecież namiestnictwo Brunona obejmowało tylko północną część tej ziemi¹⁷ i wątpliwe jest, by mogło obejmować kompetencje do sterowania stopą menniczą. Sprzeczność ta czeka więc wciąż na wyjaśnienie.

Skarb z Lubomi, jakkolwiek potwierdza, że średnie brakteaty są ostatnią fazą morawskiego mennictwa w XIII wieku, pozwala jednak przypuszczać, że fazę tę rozpoczął już król Przemysł-Otokar II, być może, w ostatnich miesiącach życia. Dotychczasowe badania bowiem praktycznie pomijały próby odczytania przekazów metrykalnych zawartych w stemplach monet, które traktowano niemalże jako wytwórniczym nieograniczonej wyobraźni. Chociaż *renovatio monetae* wymuszała wprowadzanie na stemple monet bardzo rozmaitych motywów, które inaczej nigdy by nie powstały, to jednak nie zwalnia to z interpretacji tych motywów jako przekazów od władcy-emitenta do użytkowników pieniądza.¹⁸

Ryc. 2. Domniemana ligatura OR na brakteacie nr 3.1. Rys. B. Paszkiewicz

Kluczowy dla daty wprowadzenia średnich brakteatów może być typ Cach 1012. W skarbie z Lubomi mamy dwie takie monety (nasze typy 3–4), różniące się kilkoma ważnymi szczegółami. Dobrze zachowany egzemplarz pokazuje, że u dołu przedstawienia umieszczona jest korona (dotychczas słabo rozpoznawana) a w szczytowym punkcie, pod drugą koroną, widnieje nie tyle głowa, jak to przyjmują badacze,¹⁹ ile raczej ligatura liter OR (ryc. 2). Rozwiązanie tej ligatury jako *Ottakarus Rex* nasuwa się automatycznie.²⁰ Z tego zaś może wynikać, że to Przemysł-Otokar II wprowadził średnie brakteaty – choćby w ostatnich miesiącach życia, kiedy herbu rakuskiego już nie używał. To z kolei usunęłoby sprzeczność w obowiązujących poglądach, które umieszczają początek emisji brakteatów średnich w okresie interregnum, a zarazem uważają ją za przemysłany krok w kierunku ujednoczenia mennictwa krajów Korony Czeskiej, który w dobie bezkrólestwa i rozdzielenia władzy nad Czechami i Morawami był zgoła nieprawdopodobny. Trzeba jednak zaznaczyć, że hipoteza ta wymaga wsparcia bada-

¹⁵ F. Cach, *Nejstarší české mince*, t. III, Praha 1974.

¹⁶ J. Sejbal, *K základním otázkám...*, s. 62; bardzo wyraźnie idem, *K problematice moravského mincovnictví XIII. století*, „Moravské numismatické zprávy”, č. 12, 1970, s. 8.

¹⁷ *Olomucensis et Prerouiensis prouinciarum vicedominus; Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. IV, ed. A. Boczek, Olomucii 1845, nr clxx, s. 231.

¹⁸ P. Grierson, *Numismatics*, Oxford 1975, s. 3; R. Kiersnowski, *Moneta — świadek historii*, Warszawa 2006, s. 16–21.

¹⁹ I. L. Červinka w skarbie z Králic widzi tutaj „koronowane popiersie nad podwójnym łukiem w kształcie leżącej litery B”, zob. I. L. Červinka, *Nálezy mincí z Moravy*, Olomouc 1931, s. 29.

²⁰ O nowatorskim, ukoronowanym monogramie „O” tego króla na denarze morawskim zob. B. Paszkiewicz, M. Phillips, *An unrecorded Moravian penny of King Přemysl-Ottokar II*, „Numismatický sborník” [w druku].

niami innych egzemplarzy zachowanych w kolekcjach. Nie wspierają jej na razie znaleziska monet tego typu, nieliczne i - jak można się zorientować - niezbyt wczesne.

Żadna z dwu monet z Lubomi nie odpowiada w pełni wizerunkowi u Cacha: na jednej widzieliśmy ligaturę OR zamiast głowy, na drugiej jest wprawdzie głowa pod koroną na szczycie przedstawionej figury, ale za to pod nią widzimy krokiew z arkadą, w której zamiast korony widać niewyraźny, kulisty kształt. Być może, rysunek Cacha jest nieświadomie wykonaną syntezą dwu odmian, spowodowaną przez słabą czytelność dostępnych temu autorowi egzemplarzy. Odmiany zaś pochodzą prawdopodobnie z różnych mennic, w których wybijano te brakteaty, razem uczestniczące w jednym cyklu *renovatio monetae*.

Najliczniejszy wśród średnich brakteatów w skarbie jest typ Cach 976, a właściwie jego odmiana, Cach 976a (nasze typy 5–6; trzy egzemplarze regularne i 18–22 sztuki wariantu). Odznacza się on legendą RE, czyli krótszą wersją napisu REX, znanego z monet Cach 975 (nieobecnych w Lubomi). Opinia Cacha, że w przypadku odmiany mamy do czynienia z lustrzanym odbiciem, nie jest trafna; różnic jest bowiem więcej. Na monecie Cach 976 widzimy tarczę, na której – wedle literatury – jest Belka rakuska, podczas gdy na brakteacie Cach 976a mamy kształt zbliżony raczej do wieży. W każdym razie i tę dwoistość proponujemy interpretować jako świadectwo bicia tego typu równocześnie w dwu mennicach. Wyraźne różnice w liczebności obu odmian sugerują, że mennica wybijająca monety Cach 976a była bardziej aktywna lub położona bliżej niż warsztat, z którego wyszły monety Cach 976. Spośród czynnych w owym czasie zakładów widocznych w źródłach pisanych odmianę Cach 976a przypisać by należało najłatwiej do Ołomuńca, tę drugą zaś – do Iglawy.²¹ Oczywiście, sugestią taką przed jej przyjęciem należałoby skonfrontować z występowaniem tych odmian w innych skarbach.

Na szczególną uwagę zasługuje ikonografia tego typu. Jedna z odmian, ta bardziej poprawna (nasz typ 5), przedstawia tarczę rakuską, podobnie jak kilka innych średnich brakteatów morawskich (Cach 975, 978–985). Jak już wiemy, znak ten występuje na pieczęciach króla Przemysła-Otokara II do maja 1277 roku. Nawet jeśli proponujemy powyżej skorygować obowiązujące w literaturze zdanie J. Sejbała, że wszystkie brakteaty średnie, do których należy omawiana odmiana, powstały po śmierci tego władcy, to przyznajemy rację temu uczonemu, że zasadnicza ich większość jest rzeczywiście późniejsza. Świadczą o tym przede wszystkim znaleziska, ale poza tym nie ma możliwości przypisania Otokarowi (i to przed 1277 rokiem) tak licznych typów monet, także ze względu na długość czasu jego panowania i czasu pozostałego do reformy 1300 roku. Średnie brakteaty morawskie z tarczą rakuską nie są więc (wszystkie lub prawie wszystkie) monetami króla Przemysła-Otokara II. Ale nie mogą to być również monety Waclawa II, który herbu austriackiego z oczywistych powodów nie używał.²² Wypada więc uznać, że pochodzą one z okresu władzy niemieckiej na Morawach, a rakuska tarcza oznacza króla Rudolfa z Habsburga, który demonstruje objęcie dziedzictwa Babenbergów. Do niego też należałby tytuł RE[x] umieszczony na monetach typu Cach 976 (oraz REX w typie Cach 975), jeśli Waclaw II przed zjazdem w Chebie w 1285 roku nie używał tytułu królewskiego.

²¹ Mennica ołomuniecka poświadczona jest w 1281 roku, a igławska w roku 1258; zob. J. Pošvář, *Moravské mincovny*, Brno 1970, s. 74, 100.

²² Zwrócił już na to uwagę J. Šebánek, *Heraldické obrazy na moravských mincích 13. století*, [in:] *Sborník II. numismatického symposia 1969*, Brno 1976, s. 141.

Typ Cach 976 występuje dość szeroko w skarbach morawskich i czeskich, odnotowany był też w Gilowie na (Dolnym) Śląsku. Są wśród nich skarby wyglądające na wczesne, jak Brno 1886 i Lískovec.²³ Wydaje się więc, że w grupie średnich brakteatów morawskich jest to typ stosunkowo wczesny, aczkolwiek na pewno nie najwcześniejszy. W naszym skarbie bowiem, ze względu na swą liczebność, winien być raczej uznany za jeden z młodszych typów morawskich.

Pozostałe średnie brakteaty morawskie są reprezentowane znacznie słabiej. Typ Cach 977, z literami LI i dwoma lwami w hełmach, znany jest, podobnie jak poprzedni, w dwóch zasadniczych odmianach, tu tymczasem mamy tylko jedną (nasz typ 7), w czterech egzemplarzach. W środkowej partii monety widnieje tarcza rozpoznana w literaturze jako rakuska, Innocenc Ladislav Červinka przyznaje jednak, że w istocie na tarczy jest tylko „doliček”,²⁴ a nie belka (tak też widzimy w skarbie z Lubomi), co oznacza, że interpretacja ta powstała jedynie przez analogię do innych brakteatów. W skarbach typ Cach 977 występuje zawsze z typem Cach 976, ale mniej licznie. Wydaje się, że jego emisja sąsiadowała w czasie z tamtą. Zagadką pozostają litery LI, które przecież powinny mieć jakieś znaczenie – na przykład „książę Mikołaj I (*Nicolaus*) jako pan na Lobensteinie“ w latach 1281–1285, choć to oczywiście tylko luźna sugestia. Znak I może odpowiadać również literze M i wiązać się z nazwą *Moravia*.

Kolejny średni brakteat nosi również obcy motyw heraldyczny, tym razem jednak nie austriacki, lecz śląski. Jest to typ Cach 1008, reprezentowany przez dwa egzemplarze, z połową śląskiego orła i popiersiem w koronie (nasz typ 16). I ten typ reprodukuje dualizm, jaki obserwujemy i w innych średnich brakteatach morawskich. Z jego dwu podstawowych odmian (przez Cacha tym razem uznanych za odrębne typy, 1008 i 1009), w skarbie z Lubomi widzimy jedną. I ten typ w znanych skarbach występuje wyłącznie z typem Cach 976. Sugeruje to również sąsiedztwo w czasie – jak zobaczymy, niesłusznie.

O ile mi wiadomo, potencjał informacyjny tej monety nie został dotychczas w pełni wyeksploatowany. Tymczasem ma ona wyjątkowo wyrazisty przekaz: orzeł z przepaską jest bowiem w tym czasie niewątpliwym znakiem książąt śląskich, tj. wrocławskich i legnickich.²⁵ Czy, podobnie jak Belka austriacka, był znakiem władzy króla czeskiego nad obcymi krajami, czy przeciwnie – znakiem władzy obcych władców na Morawach? Król Przemysław-Otokar II, co prawda, protegował książąt śląskich, nigdy jednak nie użył ich herbu. Nawet, gdy władał we Wrocławiu jako opiekun małoletniego Henryka IV w latach 1266–1273 i przejściowo, w czasie pobytu księcia śląskiego w niewoli, w 1277 roku, jego pozycja była tam inna niż dziedzica Babenbergów w Austrii. Może więc orzeł śląski wyrażał władzę na Morawach (jakiejś ich części, obejmującej jednak dwie mennice) księcia śląskiego? Nie mogło przy tym chodzić o Władysława I opolskiego, który po klęsce pod Suchymi Krutami zaatakował Opawę, bo orzeł z przepaską nie był jego godłem (w ówczesnym pojęciu nie był to książę „śląski“). Musiałby to być książę wrocławski lub legnicki, co w kontekście wydarzeń 1278 roku oznaczać może tylko Henryka IV. Rozwiązanie to jednak nie rozwiewa wątpliwości, gdyż znana ze źródeł aktywność militarna Henryka IV skierowana była na Czechy: marsz na Pragę, opanowanie Kłodzka i Broumova – moneta zaś jest morawska.

²³ Uwagi o znaleziskach z obszaru Republiki Czeskiej – jeśli nie zaznaczono inaczej – oparte są na inwentarzu F. Cacha, *Nejstarší české mince*, t. III, s. 64–91.

²⁴ I. L. Červinka, *Náleží minci...*, s. 44. Lwy opisuje jako „poprsi dvou mužiků“.

²⁵ M. Kaganiec, *Heraldyka Piastów śląskich 1146–1707*, Katowice 1992, s. 31–36.

Podział pola monety między Orła śląskiego a postać króla wskazuje inną interpretację. Po bezpotomnej śmierci księcia Henryka IV, wasala króla rzymskiego, w 1290 roku król Wacław II przedstawił się jako jego legalny spadkobierca i uzyskał 25 IX od króla rzymskiego Rudolfa nadanie całego opróżnionego lenna. Zaangażowawszy swe wojska na Węgrzech, Wacław nie zdołał jednak przeprowadzić ekspedycji na Śląsk, a władzę we Wrocławiu, w wyniku rywalizacji z księciem Głogowa, zdobył ostatecznie Henryk V Brzuchaty z Legnicy.²⁶ Jak wiadomo wszakże, Wacław II kontynuował politykę ekspansji w Polsce, i, choć zmienił jej kierunek z Wrocławia na Kraków, osiągnął ostatecznie koronę polską. W tej sytuacji znak Orła śląskiego obok postaci króla mógł pojawić się na monetach morawskich na zasadzie adekwatnej do pokazywania na nich tarczy rakuskiej przez Przemysła-Otokara II: przedstawiał króla czeskiego jako dziedzica książąt Wrocławia i Śląska.²⁷ Konieczność porzucenia tych roszczeń sprawiła, że znak Śląska na kilka dekad zniknął z symboliki władców Czech.

Jak wiadomo, król Przemysł-Otokar II ustanowił na Morawach półroczny rytym wymiany monety, na Oczyszczenie Panny Marii (2 II) i dzień Piotra w Okowach (1 VIII).²⁸ W świetle opisanej wyżej sytuacji politycznej, brakteaty morawskie ze śląskim Orłem typu Cach 1008–1009 musiały zostać wybite na przełomie 1290/91 roku i znaleźć się w obiegu w pierwszym półroczu po nadaniu Wrocławia królowi Wacławowi, tzn. między 2 II a 31 VII 1291 roku. Jeśli zgodzić się z powyższym rozumowaniem, są to najlepiej datowane brakteaty z tego czasu. I. L. Červinka zauważył, że jeden z egzemplarzy tego typu, ze skarbu z Uhřic, został przeбит z monety typu Cach 976,²⁹ co potwierdza ustaloną przez nas kolejność emisji.

Ciekawy a rzadki typ Cach 1015 (nasz typ 13), opublikowany po raz pierwszy dopiero w 1966 roku,³⁰ należy do grupy typów, które występują tylko razem z typem Cach 976. Motyw dwu koronowanych głów na monecie zazwyczaj objaśniany jest jako para monarsza i słusznie wywodzony od archetypu, jakim były brakteaty cesarza Fryderyka I i cesarzowej Beatrycze.³¹ Po stu latach i wielu modyfikacjach możliwe jest jednak, że znaczenie tego motywu stało się pojemniejsze. Może on dotyczyć Wacława II i Juty, zaślubionych w 1285 roku, a może też przedstawiać regencję królowej Kunegundy przy młodym Wacławie w latach 1283–1285. Ostatnio w Brnie znaleziono stempel do wybijania brakteatów tego typu nienotowanej dotąd odmiany (z odwrotnie ustawionymi głowami),³² co dowodzi, że i ten typ wybijano w więcej niż jednej mennicy.

²⁶ Kwestie dążeń króla Wacława do opanowania Wrocławia po śmierci księcia Henryka były szeroko dyskutowane w polskiej historiografii i nie wszyscy badacze uważają, że Wacław istotnie zamierzał zająć stolicę Śląska. Zob. jednak B. Śliwiński, *Zjazd gnieźnieński z października 1290 i zjazd nakielski z sierpnia 1291 r. Postanowienia i reperkusje*, [in:] *Odkrywczy, princepsi, rozbójnicy*, Malbork 2007 (Studia z dziejów średniowiecza, nr 13), s. 311.

²⁷ Również książę wielkopolski Przemysł II użył (i to na pieczęci) orla z przepaską po śmierci Henryka IV jako wyrazu praw do dziedzictwa zmarłego. Zob. A. Jaworska, *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*, Warszawa 2003, s. 56, 59.

²⁸ J. Petryl, *Funkce slitkového stříbra v našich zemích ve 13. století*, [in:] *Sborník II. Numismatického symposia 1969, K problematice moravského mincovnictví 13. století*, Brno 1976, s. 97.

²⁹ I. L. Červinka, *Nálezy mincí z Moravy*, Olomouc 1931, s. 46.

³⁰ *Katalog moravských ražeb*, [in:] *Sborník I. numismatického symposia 1964*, Brno 1966, nr 339.

³¹ J. Menadier, *Der Hochzeitspfennig Herzog Heinrich des Löwen*, [in:] *Deutsche Münzen. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des deutschen Münzwesens*, Bd. 1., Berlin 1891.

³² D. Grossmannová, *Brakteatenprägungen in Mähren in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts*, referat wygłoszony na XIV Międzynarodowym Kongresie Numizmatycznym w Glasgow, 1 IX 2009.

Typ Cach 1007 (nasz typ 12) jest w literaturze polskiej uważany – za Ferdinandem Friedensburgiem – za szeroki brakteat śląski.³³ Friedensburg znalazł taką monetę w zbiorze berlińskim i trzeba przyznać, że rzeczywiście przypomina ona późne, nieco zredukowane brakteaty śląskie. Nie jest jednak znana z żadnych śląskich skarbów, a tylko z jednego znaleziska na terenie Czech i trzech na obszarze Moraw.³⁴ Co prawda, w trzech z tych czterech skarbów wystąpiły niewielkie domieszki śląskie, istnieje też większy, z wyglądu śląski brakteat Fbg 926 o bardzo podobnym przedstawieniu: para skrzydeł na wierzchołku wieży zwieńczonej krzyżem. Trzeba jednak przyznać, że wymowa dotychczasowych znalezisk jednoznacznie wskazuje na morawskie pochodzenie monet Cach 1007. Obecne znalezienie jednej monety tego typu na obszarze księstwa raciborskiego nie zmienia tej sugestii. Skarby te są stosunkowo późne i dlatego można przyjąć, że moneta ta powstała już za panowania Waclawa II po 1283 roku. Symbol pary orlich skrzydeł na wieży może tu mieć miejscowe, morawskie znaczenie, nie wskazuje jednak na władcę. Należy zaznaczyć, że znaleziony egzemplarz przedstawia figurę zwieńczoną heraldyczną lilią, a nie trójliściem, jak to przedstawiają rysunki w katalogach.

Również odnotowany pojedynczo typ Cach 1011 (nasz typ 8), z czysto architektonicznym wyobrażeniem, pod względem ikonografii mógłby być uznany za dolnośląski, ale nie odpowiada to jego występowaniu w znaleziskach, głównie na Morawach. Czysto architektoniczny jest także typ Cach 1013 (dwa egzemplarze w Lubomi, typ 9). W obu przypadkach nie ma na monetach żadnych bezpośrednich odniesień do władcy, co pozwala przypuszczać, że wybito je w okresie interregnum.

Za parę odmian jednego typu (czy też za efekt jednej fazy renowacji monety) uznac też można brakteaty z półczłowiekiem-półsmokiem (Cach 982 i 983, nasze typy 10–11), których odnotowaliśmy w Lubomi pięć. Wprawdzie na jednej z monet monstrum ma na głowie koronę, a na drugiej hełm stożkowy, ale w obu przypadkach ma tarczę z belką (opisaną w literaturze, na monetach ze skarbu z Lubomi niewidoczną), co pozwala zaliczyć te monety bądź do czasów Przemysła-Otokara II przed majem 1277 roku, bądź do interregnum. Skarb z Jám też wskazuje na stosunkowo wczesne ich wybicie. Fantastyczna bestia, którą na tych monetach umieszczono, odwołuje się do idei władzy królewskiej, ale chyba nie wystarcza, by twierdzić, że typ musiał powstać za życia króla Otokara.

Pojawiającą się na wielu morawskich i czeskich brakteatach harpię, związaną na ogół z Waclawem II,³⁵ choć spotykaną już na monetach jego ojca, widzimy na dwóch typach brakteatów z Lubomi (Cach 1000 i nieznanym, nasze typy 14–15), i tym razem tak podobnych do siebie, że stanowiących prawdopodobnie efekt jednej emisji w różnych mennicach. Jeden z tych typów był dotychczas nienotowany w literaturze: z wieżą przed harpią, w miejsce wyciągniętego w przód skrzydła. Przedstawiona z boku, podobnie jak półsmok-półczłowiek z wcześniej omówionych monet, harpia wyobraża władzę monarszą, groźną, ale chyba – dzięki swej dekoracyjnej postaci – także wspaniałą.

Doliczając jeszcze kilka nieczytelnych egzemplarzy (typy 17–18), mamy oto całość morawskiej części skarbu. Liczy ona ok. 54 egz., które podzieliliśmy na 18 typów pochodzących z 14 emisji. Najstarsza z monet pochodzi sprzed 1256 roku, ale przede

³³ F. Friedensburg, *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931, nr 852.

³⁴ W wykazie F. Cacha (*Nejstarší...* III, s. 64–91): nr 384 Český Brod, 459 Nezdenice, 460 Nové Hvězdlice, 470 Uhřetice.

³⁵ J. Hásková, *Konec brakteátové ražby v českých zemích*, [in:] *Sborník II. Numismatického symposia 1969. K problematice moravského mincovnictví 13. století*, Brno 1976, s. 69–72.

wszystkim są tu średnie brakteaty morawskie, bite od ok. 1278 roku. Choć kryteria chronologiczne są bardzo płynne i niepewne – sformułowanie choćby względnej chronologii typów wymaga przeanalizowania całego znanego dotychczas materiału znaleziskowego, czego od czasów Červinki bodaj nie czyniono – uzasadnione wydaje się wrażenie, że są to głównie monety z okresu władzy Rzeszy i pierwszych lat króla Wacława II. W przeciwieństwie do stosowanego w numizmatyce czeskiej założenia, że każda mennica wybijała własny, odrębny od innych typ monety, uważamy za bardziej prawdopodobne, że typ był determinowany przez terytorium i czas obiegu w rytmie renowacji monety. Skoro źródła informują o monecie morawskiej i nie przekazują żadnych problemów związanych z przeliczaniem i wymianą denarów ołomunieckich na brneńskie czy igławskie, sądzimy, że – podobnie jak w innych krajach o podobnym ustroju monetarnym³⁶ – jeden typ wybijany był w jednym czasie we wszystkich mennicach działających na obszarze Moraw, choć monety z tych mennic mogły się różnić drugorzędnymi, nawet dość wyraźnymi cechami. Wyróżniamy więc 12 emisji brakteatów średnich w skarbie. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że renowacja monety na Morawach miała rytm półroczny, od 1278 roku musiało upłynąć co najmniej sześć lat. Ponieważ nie mamy powodów, by oczekiwać, że nieduży skarb spoza Moraw zawierał pełną sekwencję morawskich emisji monetarnych, wolno szacunkowo określić datę zamknięcia morawskiej części depozytu ok. 1290 roku. Taki szacunek świetnie zgadza się z naszą analizą typu Cach 1008–1009, w wyniku której zamknięcie morawskiej części skarbu umieszczamy po 1. półroczu 1291 roku.

Monety śląskie

Rozpatrzywszy stosunkowo najlepiej rozpoznane monety możemy przejść do obszarów mennictwa zbadanych dużo słabiej. Druga połowa XIII stulecia na Śląsku (a termin ten odnosi się w owym czasie wyłącznie do późniejszego Dolnego Śląska) to czas emisji stosunkowo dużych brakteatów o mocnym reliefie. Choć odpowiadają one wielkością morawskim i czeskim brakteatom średnim, to na Śląsku są największym gatunkiem monety brakteatowej i stąd nazywane są „szerokimi brakteatami śląskimi”.³⁷ Zakres rzeczowy tej kategorii monet nie jest – jak już mieliśmy okazję się przekonać – jednoznaczny i wciąż z jednej strony zdarza nam się, jak powyżej, eliminować monety zaliczone do tej grupy omyłkowo, a z drugiej, jak zobaczymy poniżej – odkrywać nowe ich typy. Paradoksalnie, mimo, że (Dolny) Śląsk jest najobfitszym w trzynastowieczne znaleziska regionem Polski, nierzadko te nowe typy odkrywane są poza jego obszarem i kwalifikowane na podstawie ogólnego wyglądu i techniki wykonania. Jeśli jednak technika rytownicza i styl szerokich brakteatów śląskich są dość rozmaite, łatwo w tej dziedzinie o pomyłki.

³⁶ Por. L. Travaini, *'Renovatio monetarum' in medieval Italy*, [in:] *Monetae mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, red. B. Paszkiewicz, Warszawa 2002, s. 303–308.

³⁷ Przegląd problematyki szerokich brakteatów śląskich zob. H. Rusek, *Slezské velké brakteáty*, „Folia Numismatica”, 4–5, 1989/90, s. 23–31; B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie ze schyłku XIII i początku XIV wieku a skarb spod Bytowa (2001)*, „Folia Numismatica” 21, 2006/2007 [2009], s. 43–34. W sprawie ich atrybucji zob. B. Paszkiewicz, *Gdzie są monety Henryka Probusa?*, [in:] K. Wachowski (red.), *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, Wrocław 2005 (Wratislavia Antiqua: studia z dziejów Wrocławia 8), s. 63–69; idem, *Monety trzynastowieczne ze smokiem i połulwem-poluorłem znalezione na ulicy Szewskiej we Wrocławiu*, [in:] J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Ulice Wrocławia (Wratislavia Antiqua: studia z dziejów Wrocławia)*, [w druku].

Chronologia szerokich brakteatów śląskich zamyka się między połową XIII stulecia (może 1253 rokiem) a początkiem wieku XIV, z tym koniecznym uzupełnieniem, że najprawdopodobniej brakteaty szerokie nie zostały w żadnym konkretnym momencie usunięte z rynku monetarnego, lecz ewolucyjnie, poprzez stopniowe zmniejszanie monet kolejnych emisji zostały zastąpione przez tak zwane brakteaty zredukowane, monety zdawkowe towarzyszące w obiegu kwartnikom (od końca XIII stulecia), a później groszom. Uznanie monet stylistycznie odpowiadających brakteatom szerokim, lecz małym, za takie właśnie późne brakteaty zredukowane, nie jest wszelako jednoznaczne, ponieważ samym brakteatom szerokim towarzyszyły mniej liczne monety połówkowe (tzw. obole) o analogicznych motywach.

Zakres terytorialny szerokich brakteatów śląskich obejmuje w świetle najnowszych ustaleń księstwo wrocławskie, legnickie oraz wydzielone z nich na południu Śląska jednostki ze stolicami w Löwenbergu (Lwówku), Fürstenbergu (Starym Książu) i Jaworze. Wybijanie monet w podobnym stylu i wielkości w działach księstwa głogowskiego nie zostało na razie potwierdzone ani wykluczone.

Wśród w miarę pewnie rozpoznanych śląskich brakteatów szerokich w skarbie z Lubomi żaden nie wyróżnia się liczebnością. Są to w zasadzie trzy typy reprezentowane przez pojedyncze, słabo zachowane egzemplarze, które nie pozwalają się określić pod względem bliższego pochodzenia. Typ Fbg 729 (nasz typ 19), reprezentowany w Lubomi przez dwa okazy, nie jest znany z innych znalezisk. Dwa dalsze typy (20–21) nie mają w literaturze dokładnej analogii i określone są poprzez odleglejsze podobieństwa. Jak zobaczymy, są one najprawdopodobniej przestarzałymi elementami skarbu – mogą przecież być współczesne nawet małym brakteatom morawskim.

Nieco obficiejszą prezentują się mniejsze brakteaty z tego kręgu, „obole“ bądź „brakteaty zredukowane“, o średnicy nie przekraczającej 21 mm. Zaliczamy tu osiem typów, każdy reprezentowany przez jeden lub dwa egzemplarze. Brakteat z eleganckim, choć ledwie widocznym orłem typu Fbg 800 (nasz typ 23) nie wystąpił dotąd na Śląsku – znany jest ze skarbu znalezionej pod Pilzнем w Czechach, gdzie z czterech takich egzemplarzy utworzono zwitek.³⁸ Mimo to stylistyka i sposób wykonania tej monety wskazują na śląskie jej pochodzenie, podobnie jak typu 24, nieznanego dotychczas brakteatu z trzema wieżami na arkadzie (motywem skądinąd pospolitym na szerokich brakteatach w innej aranżacji). Brakteaty z trójlistną rozetą (Fbg 1030, nasz typ 25), głową orła w lewo (Fbg 834, nasz typ 27) i kluczem (Fbg 660, nasz typ 26) znane są ze skarbów dolnośląskich (Fbg 1030 – Gręboszów; Fbg 834 – Dolny Śląsk „B“, „G“ i „M“; Fbg 660 – Gręboszów, Dolny Śląsk „M“),³⁹ a poza tym ze skarbu z Przyłęka w Ziemi Krakowskiej. Ten ostatni, datowany po ok. 1318 roku,⁴⁰ wskazuje, że wszystkie te brakteaty są stosunkowo późne, i sugeruje raczej, że są „zredukowanymi denarami“, a nie „obolami“ współczesnymi monetom większym. Podobna jest też wymowa skarbu z Gręboszowa, aczkolwiek o sprecyzowaniu owego „późnego“ datowania trudno na razie marzyć.

Z dużym trudem rozpoznane dwie monety typu Fbg 699 (nasz typ 28), choć dobrze zachowane, zostały wybite stemplem poważnie zużytym i nieczytelnym. Ten typ

³⁸ F. Friedensburg, *Die schlesischen Münzfunde*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift“, N.F. V, 1909, s. 56.

³⁹ Jeśli nie podano inaczej, dane o znaleziskach polskich pochodzą z pracy S. Kubiak, *Znaleziska monet z lat 1146–1500 z terenu Polski. Inwentarz*, Poznań 1998.

⁴⁰ Datowanie na podstawie monet krzyżackich, zob. B. Paszkiewicz, *Brakteaty – pieniążk średniowiecznych Prus*, Wrocław 2009, s. 118.

Ryc. 3. Pieczęć Bolesława III, księcia wrocławskiego, z 1302 roku. Wg M. Gumowskiego, *Pieczęcie śląskie...* Tabl. XCVI: 28, fot. S. Kolowiec

brakteatu jest stosunkowo częsty: widzimy go w skarbach z Dittersbachu, Gręboszowa, Środy Śląskiej, oraz w bezmetrykowych skarbach dolnośląskich oznaczanych jako „B” i „H”. Z tych znalezisk skarb z Dittersbachu wydaje się dość wczesny i świadczy o powstaniu monet tego typu jeszcze w 3. ćwierci XIII wieku. Oznaczałoby to, że nie jest to brakteat zredukowany, lecz obol towarzyszący brakteatom szerokim. Rozległy zasięg wymienionych znalezisk nie wskazuje na żadne konkretne śląskie księstwo.

Niezmiernie interesujący jest nowo odkryty typ 22, piękny, choć połamany, brakteat z głową w czymś na kształt korony, otoczoną gotycką architekturą. Podobnie, choć mniej kunsztownie przedstawioną głowę władcy (bez korony) widzimy na fenigu Rudolfa I, księcia sasko-wittenberskiego (1298–1356).⁴¹ Analogie do brakteatu można też znaleźć na śląskich pieczęciach książęcych z końca XIII i początku XIV stulecia z przedstawieniem postaci władcy na wprost pod baldachimem. Bardzo bliska jest pierwsza pieczęć pieszka księcia wrocławskiego Bolesława III z lat 1302–1306⁴² (ryc. 3). Można nawet przypuszczać, że umieszczony tam ciasno nad głową księcia trójłuk mógł zostać przekształcony w taką właśnie nietypową koronę, jaką widzimy na monecie, niezasłaniającą włosów na czubku głowy. Gdyby brakteat nasz miał być jednak monetą wrocławską współczesną pieczęci, nie moglibyśmy go przypisać wprost Bolesławowi III. Ten urodzony w 1291 roku książę nie panował wtedy jeszcze samodzielnie, a opiekę nad nim i młodszymi jego braćmi (Henrykiem VI i Władysławem II) sprawował stryj, książę Bolek I fürstenberski (1296–1301), potem król Waclaw II czeski i polski (1301–1302), dalej biskup wrocławski Henryk z Wierzbnej (1302–1303) i wreszcie znów Waclaw II przez starostę Benesza z Vartenberka (1303–1305).⁴³ Można zauważyć, że głowa w pozornej koronie nawet nie musi być głową władcy – może to być patron miasta i księstwa, św. Jan Chrzciciel, który często występował na monetach wrocławskich z 1. połowy XIII stulecia i który pod dość podobnym baldachimem stoi na pieczęci miasta Nysy z 1306 roku⁴⁴ (ryc. 4). W takim razie brakteat nasz powstałby najprawdopodobniej

⁴¹ *The De Wit Collection of Medieval Coins*, Part II (Fritz Rudolf Künker Münzenhandlung, Auktion 130 am 09. Oktober 2007 in Osnabrück), Osnabrück 2007, nr 1571.

⁴² Z. Piech, *Ikonografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993, katalog nr 54.

⁴³ Literatura przedmiotu różni się w szczegółach datowania kolejnych rządów; opieram się na ustaleniach A. Barciaka, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku*, Katowice 1992, s. 122.

⁴⁴ M. Gumowski, *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, [in:] *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. III, red. W. Semkowicz, Kraków 1936, Tabl. CXXV:131.

Ryc. 4. Pieczęć miasta Nysy z 1306 roku. Wg M. Gumowskiego, *Pieczęcie śląskie...*, Tabl. CXXV: 131, fot. S. Kolowiec

pod władzą opiekuńczą biskupa Henryka. Czy możemy skarb z Lubomi datować tak późno w stosunku do morawskiej jego części, sięgającej lat 1250. – zobaczymy niżej. Część śląska wszakże, mimo wszelkie ułomności jej rozpoznania, sugeruje późniejsze datowanie skarbu niż część morawska.

Moneta pomorska

Wśród zidentyfikowanych monet ze skarbu z Lubomi tylko jedna wyróżnia się pochodzeniem, choć czas jej powstania, wielkość i technika są analogiczne do pozostałych. Jest to brakteat z gwiazdą i promienistym wałem (nasz typ 37). Choć zarówno motyw przewodni, jak i ornament, są znane z polskich skarbów, w tym również z Lichyni, i choć nie znamy wagi znalezionej monety, to cały jej wygląd, sposób wykonania i ornamentowania wskazują jednoznacznie na krąg pomorsko-meklemburski. Monety takie wystąpiły w skarbie spod klasztoru Broda w Meklemburgii, ukrytym po 1317 roku. Kierując się występowaniem podobnej, prostej gwiazdy na późniejszych monetach wybitych w Stargardzie pomorskim (Szczecińskim), Hermann Dannenberg przypisał i fenigi z gwiazdą do tego miasta, datując je na brakteatową fazę mennictwa pomorskiego, czyli ramowo na lata 1250–1325.⁴⁵ Szczegóły tej atrybucji powinny zostać skonfrontowane z dzisiejszym stanem wiedzy, dotyczy to jednak brakteatów pomorskich jako całości i nie może być tu przeprowadzone. Zarówno czas ok. przełomu XIII/XIV wieku, jak i krąg meklembursko-pomorski nie wydają się wszelako budzić zastrzeżeń. Jest to czas, w którym obserwuje się nadzwyczajną ekspansję brakteatów pomorskich, przede wszystkim skierowaną na zachód, aż po Lotaryngię i Turynię.⁴⁶ Kierunek południowo-wschodni nie był dotychczas stwierdzony, ale taką samą lub bardzo podobną monetę, z gwiazdą właśnie, znaleziono w Krakowie na Wawelu.⁴⁷ Nadto zauważmy, że brakteaty opolskie, odnotowane w Lichyni i teraz w Lubomi, wykazują – poprzez stosowanie promienistego kołnierza, choć nieco inaczej uformowanego – wpływ właśnie mennictwa pomorskiego lub meklemburskiego. Nośnikiem zaś tego wpływu musiały być monety. Uprawdopodobniwszy w ten sposób wystąpienie brakteatu DbgP 128b

⁴⁵ H. Dannenberg, *Münzgeschichte Pommerns im Mittelalter*, Berlin 1893, s. 17, 66. Autor zastrzega, że rysunki, którymi dysponuje, są bardzo niedokładne, wszelako fabryka stempla nie budzi wątpliwości.

⁴⁶ T. Szczurek, *Obrót pieniężny w Nowej Marchii w okresie askańskim (ok. 1250–1319) w świetle mennictwa krajów niemieckich*, [Warszawa 2007], s. 120–121.

⁴⁷ S. Kubiak, *Znaleziska...*, poz. 433:XLV.

w Lubomi, zastrzeżmy na koniec cień wątpliwości, związany z faktem, że monetę te zaobserwowaliśmy w grupie brakteatów z 18. aukcji firmy Aurea. Grupy tej nie uznaliśmy wszak za w pełni wiarygodną, wyłączając z niej jeden brakteat, który – zdaniem naszym – w Lubomi wystąpić nie mógł. Okoliczności, w jakich gromadzimy informacje o składzie skarbu, nie pozwalają na nabycie pewności, że podobne zastrzeżenie nie może dotyczyć brakteatu z gwiazdą.

Typy monetarne znane ze skarbu z Przyłęka

Dziesięć lub nawet dwanaście typów brakteatów odnotowanych w skarbie z Lubomi znajduje dokładne analogie w depozycie znalezionym w Przyłęku pod Jędrzejowem, ukrytym po ok. 1317 roku. Większość z nich pozostaje, niestety, nieoznaczona i niewiele nam przynosi nowego. Są to typy: z krzyżem greckim i parami kresek na kołnierzu (Przyłek 10,⁴⁸ nasz typ 38), ze schematyczną głową w koronie (Przyłek 14, nasz typ 42), z sześciolistną rozetą (Przyłek 45, nasz typ 59), z rozbudowaną lilią (Przyłek 37, nasz typ 61), z prostym, heraldycznym, niekoronowanym orłem (Przyłek 18, nasz typ 52), z gwiazdą sześć- lub ośmiopromienną na półksiężycu (Przyłek 50, 51, nasze typy 64–65), z pierścieniem z wypustkami (Przyłek 59,⁴⁹ nasz typ 70), z łbem barana (Przyłek 16, nasz 50) i z trzema liliami w roztrój (Przyłek 38) oraz z orłem (Przyłek 20), tu jednak analogie mogą być podważone (nasze typy 62 i 56). Bardzo podobny (ale nie taki sam) brakteat z orłem wystąpił na zamku Rogowiec (Hornschoß) pod Wałbrzychem.⁵⁰ Nie musi to jednak przemawiać za jego (dolno)śląskim pochodzeniem, skoro znaleziono tam monety bardzo odległe pod względem pochodzenia, np. duńską.

Wszystkie wymienione typy reprezentowane są w Lubomi przez jeden lub dwa egzemplarze, ale niektóre z nich w Przyłęku odgrywały większą rolę, jak okazy z pierścieniem z wypustkami i z łbem barana. Chociaż nie udało się określić ich pochodzenia w czasie i przestrzeni, to jednak liczba tych analogii wskazuje, że daty ukrycia skarbów z Lubomi i Przyłęka nie są tak odległe od siebie, jak to by się wydawało (zwłaszcza na podstawie dobrze widocznego w Lubomi materiału trzynastowiecznego). Skarb z Przyłęka był dość obfity typologicznie i z pewnością zawierał pewną liczbę brakteatów przestarzałych, ale typy Przyłek 16 i 59 raczej do nich nie należały.

Nie należał też do typów przestarzałych w Przyłęku brakteat z parą gwiazd i parą księżyców, reprezentowany tam przez 18 egzemplarzy (piąty co do liczebności, Przyłek 52, nasz typ 36). Na podstawie obszernej analizy ikonograficznej przydzieliłem go księciu Władysławowi Łokietkowi w Sandomierzu w latach 1305–1320. Oczywiście atrybucja ta musi z konieczności pozostać hipotetyczna, jednakże, mimo upływu kilkunastu lat od tamtej publikacji, nowe fakty – zarówno dotyczące skarbu z Przyłęka jak i innych znalezisk – nie podważyły jej. Atrybucja okazała się dobrze osadzona w czasie, można

⁴⁸ Typologia wedle mojej pracy B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XXXVIII, 1994, s. 42–50. Odmienne klasyfikacje brakteatów z Przyłęka przedstawił: J. Reyman, *Skarb brakteatów guzickowych z Przyłęku, pow. Jędrzejów*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XVI, 1972, s. 201–233, i W. Kopicki, *Polskie brakteaty guzickowe 2. poł. XII w. — 1. poł. XIV w. Próba interpretacji*, Warszawa 1997, s. 55–81.

⁴⁹ Tajemniczy motyw z tej monety poddałem w pracy *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.* zdecydowanie zbyt forsownej interpretacji. Obecnie wolałbym uznać tę figurę za nierozpoznaną.

⁵⁰ R. Pieńkowski, *Rogowiec, zamek, gm. Gluszyca, woj. Wałbrzych*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. XXXVII, z. 3–4, s. 198–199.

się dziś tylko zastanawiać, czy słuszne było aprioryczne wykluczenie możliwości, by brakteaty takie wybito w Krakowie.⁵¹ Nie będziemy się jednak tutaj nad tym zatrzymywać, poprzestając na stwierdzeniu, że moneta ta, podobnie jak inne znane z Przyłęka, przybyła najprawdopodobniej ze wschodu i że powstała najwcześniej ok. 1305 roku. Jest to, w świetle naszej analizy, najpóźniejsza data uchwytana w skarbie z Lubomi, wyznaczająca *terminus post quem* ukrycia tego depozytu.

Monety opolsko-raciborskie

Rozpatrzywszy kontekst przechodzimy do tej części skarbu, której rozpoznanie może być najbardziej interesujące, ale i najtrudniejsze: do monet, których skądinąd najczęściej nie znamy, a które możemy podejrzewać o miejscowe pochodzenie.

Nasza dotychczasowa wiedza o mennictwie księstwa opolskiego i jego działów w drugiej połowie XIII stulecia jest bardzo fragmentaryczna i oparta zasadniczo na dwóch skarbach: skarbie z Zalesia Śląskiego pod Leśnicą, ukrytym po ok. 1280 roku, oraz podwójnym skarbie z Lichyni, datowanym na drugą dekadę XIV wieku. Na ich podstawie ustalono, że w latach sześćdziesiątych książę opolski Władysław I wprowadził na wzór śląski dwustopniowy system monetarny, z denarem brakteatowym (zwanym przez numizmatyków „średnim brakteatem opolskim“), ważącym ok. 0,4g, oraz odpowiednio lżejszym obolem, wybijanym także w formie brakteatu. Te średnie brakteaty opolskie (przymiotnik „opolskie“ należy rozumieć w sensie terytorium opolskiej linii Piastów – późniejszego Górnego Śląska – a nie jako odniesienie do miasta Opola) przypominały swym wyglądem szerokie brakteaty śląskie: miały szeroki kołnierz i odrębny wał, zaokrąglony od wewnątrz i na zewnątrz. Były wszelako mniejsze: ok. 21–22 mm średnicy zamiast ok. 24–25. Po kilkudziesięciu latach, w skarbie z Lichyni obserwujemy brakteaty guzickowe, ważące 0,30–0,36 g, o średnicy ok. 17–18 mm, często z promienistymi lub perełkowanymi kołnierzami, sugerującymi asocjacje pomorsko-meklemburskie.⁵² Nie wiedzieliśmy dotąd, czy brakteaty lichyńskie wyewoluowały ze średnich brakteatów opolskich, czy też były rezultatem jakiejś gwałtownej zmiany w mennictwie, na przykład towarzyszącej rozpowszechnieniu się grosza praskiego po 1300 roku. Odpowiedź na tę kwestię może nam przynieść skarb z Lubomi, dostarczając ogniwa pośredniego między Zalesiem a Lichynią.

Średnie brakteaty opolskie

Przede wszystkim skarb z Lubomi potwierdza hipotezę o istnieniu średnich brakteatów opolskich. Przyniósł bowiem dalsze monety o średnicy 21–23 mm i ciężarze ok. 0,4g, których metrologia i dość prymitywna na ogół stylistyka różni się od monet śląskich, a których symbolika wskazuje na Racibórz. Bardzo ciekawy, pojedynczy brakteat nieznanego Friedensburgowi typu, z połuorłem i połową gwiazdy (nasz typ 30), na pierwszy rzut oka wygląda na szeroki brakteat śląski. Na tle innych monet uznać go jednak należy za dość odległy pod względem stylu od większości brakteatów zaliczanych do tej klasy. Licząc ledwie 22 mm średnicy (jeśli można ufać pomiarowi z katalogu P. Schimandla, gdzie dostrzeżliśmy sporo błędów w tej dziedzinie) należałby do grupy

⁵¹ W rekonstruowanej sekwencji denarów wybitych w tym mieście coraz wyraźniej rysuje się bowiem luka w latach 1306–1320, zob. B. Paszkiewicz, *Kraków, Sandomierz i mennictwo Władysława Łokietka*, [in:] Z. Piech (ed.), *Księga pamiątkowa ku czci Bożeny Wyrozumskiej* [w druku].

⁵² B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000, s. 28–32, 39–42, 137–148.

Ryc. 5. Pieczęć miasta Raciborza, znana z najstarszego odcisku z 1296 roku. Wg P. Pfothenhauera, *Die schlesischen Siegel bis 1300*, Breslau 1879, Taf. 14: 109

późnych, nieco zredukowanych brakteatów szerokich. Dlatego jest bardziej prawdopodobne, że w istocie nie jest to moneta (dolno)śląska. Wraz z nieznanymi dotychczas typami 31 i 32, z czymś na kształt koła łopatkowego, które wywołują podobne asocjacje i mają podobne rozmiary, wydzielamy ją w osobną grupę monet, których miejsca powstania – kierując się położeniem Lubomi – upatrujemy w niedalekim Raciborzu.

Figurę solarną, przypominającą koło szprychowe lub łopatkowe, zaobserwowaliśmy już na późniejszym brakteacie z Lichyni i na jeszcze późniejszych brakteatach z drugiej połowy XIV stulecia. Na podstawie zbieżności z elementami pieczęci miejskiej Raciborza z końca XIII wieku (połuorzeł i połukoło,⁵³ które później przekształciły się w godło miejskie, ale w owym czasie były jeszcze symbolami książęcymi; ryc. 5), monety te przypisaliśmy do księstwa raciborskiego.⁵⁴ Znak koła wywodzimy bowiem z solarnego – i sakralnego – symbolu pomieszczonego na kropierzu końskim z pieczęci księcia Władysława I. Symbol ten szeroko spotykany jest też w architekturze sakralnej tej doby – w formie okna rozetowego.

Sądźmy więc, że poługwiazda sąsiadująca z połuořełem to w istocie również symbol solarny, a znak z tego brakteatu koresponduje z pieczęcią Raciborza i stanowi emblemat książęcy. Moneta ta, znana z jednego tylko okazu, wydaje się stosunkowo wczesna. Możemy się wahać, czy datować ją na czasy Mieszka III (I cieszyńskiego) i Przemysła w latach 1281–1290, czy też jeszcze na czasy ich ojca, Władysława I. W tym drugim wypadku miejsce wybicia monety wypadłoby wskazać w Opolu. Brak tej monety w skarbie z Zalesia Śląskiego, ukrytym ok. 1280 roku, przemawiałby za jej późniejszym datowaniem, jednakże skarb zaleski został opublikowany bardzo pobieżnie.⁵⁵ Jedynie więc dość prosty styl sugeruje, że jest to moneta z późniejszej fazy rozwoju średnich brakteatów opolskich. Brakteaty z dwiema połowami koła mogły być jeszcze późniejszą emisją tych samych władców, podobnie jak brakteat (znany niestety tylko z niezbyt czytelnej fotografii) z kołem łopatkowym i czymś na kształt kamienia z krzyżem w środku – również niewątpliwym symbolem sakralnym.

Lepsze wykonanie cechuje inny jeszcze typ (nr 29a), który pojawił się w jednym tylko, choć znakomicie zachowanym egzemplarzu. Moneta przedstawia pół róży i pół orła. Typ taki F. Friedensburg znał ze skarbów z Lewina Brzeskiego i ze Środy Śląskiej

⁵³ M. Gumowski, *Pieczęcie...*, tabl. CXXIV:122.

⁵⁴ B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski...*, s. 205–209.

⁵⁵ F. Friedensburg, *Der Fund von Salesche*, „Blätter für Münzfreunde“, LIV, 1919, 9/10, s. 553–556; idem, *Schlesische Münzfunde*, 1., *Der Brakteatenfund von Salesche*, „Altschlesien“, Bd. 1, Nr. 1, 1922, s. 27–33.

(Fbg 995) i zaliczył do szerokich brakteatów śląskich, do czego w pełni upoważniał go pokrój monety. Wielkości monety z Lubomi nie znamy a okaz na zdjęciu Friedensburga ma 22 mm średnicy. Rozrzut znalezisk sugeruje księstwo wrocławskie, choć, oczywiście, mógł być dziełem przypadku. Podobna figura, lecz o przeciwnym zwrocie, występuje w herbach niedalekiego od Lubomi Wodzisławia Śląskiego oraz Olesna na północnym krańcu Opolskiego. Oczywiście przypisanie jednemu lub drugiemu miastu emisji monety, i to tak wczesnej, jest wykluczone: herby te należy traktować wyłącznie jako świadectwo funkcjonowania takiego symbolu w otoczeniu założycieli obu miast. O ile orzeł wiąże się wprost z księciem, o tyle róża ma najprawdopodobniej znaczenie sakralne, tym razem odnoszące się do Panny Marii.

Niestety, metryka herbu Wodzisławia nie jest znana. Nie zachowały się średnio-wieczne pieczęcie tego miasta i najstarszy znany odcisk, noszący właśnie pół orła i pół róży, pochodzi dopiero z 1597 roku. Czy reprodukuje on wcześniejsze znaki pieczętne – nie wiemy, choć jest to możliwe.⁵⁶ Podobna jest sytuacja Olesna, atoli tamtejsza pieczęć ma nieco starsze pierwsze poświadczenie, bo z 1423 roku.⁵⁷ Założycielem Wodzisławia był prawdopodobnie (bo brak świadectwa dokumentarnego) książę Władysław I opolski⁵⁸ – i analogiczna hipoteza wyjaśnia początki miasta lokacyjnego w Oleśnie.⁵⁹ Wszystko to pozwala sądzić, że róża, podobnie jak koło-słońce, była symbolem używanym w otoczeniu księcia Władysława I, może jako wyraz dewocji maryjnej.

Spostrzeżenie to prowadzi do sugestii, że (wbrew wymowie dotychczasowych znalezisk) moneta Fbg 995 – o pokroju szerokiego brakteatu śląskiego, choć nieco mniejsza – pochodzi z Opolskiego. Hipotetycznie kwalifikujemy ją więc do kategorii średnich brakteatów opolskich. Znakomity stan zachowania pozwalałby przypuszczać, że w skarbie lubomskim brakteat ten był monetą nową, ale przeciwstawiają się temu znaleziska dolnośląskie, na pewno wcześniejsze niż koniec XIII stulecia. Jeśli więc jest brakteat nasz istotnie jest monetą opolską, powstałby raczej w czasach Władysława I.

Brakteaty guziczkowe

Najbardziej wyrazista jest w skarbie grupa małych brakteatów, o pokroju ogólnie zbieżnym z monetami, które obserwujemy w polskich skarbach z przełomu XIII/XIV stulecia. Należą tu przede wszystkim dwa najliczniejsze typy, w których możemy podejrzewać emisje miejscowe, bliskie w czasie ukryciu skarbu.

Trzeba jednak powiedzieć, że jeden z tych dwóch najliczniejszych typów (Fbg 558, nasz typ 33), reprezentowany przez 32 egzemplarze, czyli 1/6 badanego dziś zespołu, zaskakuje zarówno stylem i techniką, jak przedstawieniem. Uformowanie krążka i sposób wykonania figury są wyjątkowe tak w skarbie z Lubomi, jak w mennictwie przełomu XIII i XIV stulecia w południowej Polsce, krajach czeskich czy węgierskich. Cztery kulki równomiernie rozmieszczone na zewnętrznym stoku wału otokowego lub kołnierzu spotyka się w Hesji i Turyngii,⁶⁰ a także na Pomorzu

⁵⁶ S. Kulpa, *Geneza i symbolika herbu Wodzisławia Śląskiego*, [in:] *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne*, red. D. Abłamowicz, M. Furmanek, M. Michnik, Gliwice 2004, s. 383–396.

⁵⁷ M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, s. 164.

⁵⁸ B. Kloch, *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w końcu XIII i pierwszej połowie XIV wieku*, [in:] *Początki i rozwój...*, s. 146–147.

⁵⁹ J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 1998, s. 112.

⁶⁰ [R. Gaetgens], *Münzen der Hohenstaufenzeit. Sammlung eines Gelehrten*, Zürich-Luzern 1959, nr 1039, 1041; *Sammlung Dr. med. Friedrich Bonhoff, Hamburg* (Dr. Busso Peus Nachf. Münzhandlung, Katalog 293. Auktion 27.–28. 10. 1977), Frankfurt am Main 1977, nr 1238.

(Zachodnim) i w Meklemburgii.⁶¹ Tam jednak nie występuje takie wyobrażenie. Ferdinand Friedensburg znalazł brakteat tego samego typu ze skarbu z Gręboszowa pod Namysłowem⁶² (z niezbyt chyba czytelnego egzemplarza, bo na akwarelowej ilustracji został on błędnie zinterpretowany).⁶³ Skarb z Gręboszowa, jak już wiemy, to późny skarb szerokich brakteatów śląskich, gromadzący szczególnie dużo okazów zredukowanych i prawdopodobnie ukryty już na początku XIV wieku.

Brakteaty z Lubomi przedstawiają kędzierzawą głowę męską z profilu, którą wedle kanonów ikonograficznych epoki trzeba uznać za głowę św. Maurycego (bądź też osoby, która ze św. Maurycego bierze wzór, co w średniowiecznych zwyczajach „portretowych” bywa trudne do rozgraniczenia). Figury nawiązujące do św. Maurycego, na ogół w formie zaczerpniętej z monet magdeburskich (zupełnie odmiennej od tego, co widzimy w Lubomi), spotykane są w mennictwie polskim od schyłku XII wieku. Co interesujące, nie wiążą się one z kultem tego świętego widocznym w wezwaniach kościołów – tych ostatnich przed późnego średniowiecza naliczono w Polsce ledwie dwa: w Zawichoście i Wrocławiu, a drugą parę na Pomorzu: w Pyrzycach i w Słupsku. Z górnośląskiej perspektywy na pewno ważniejsze od pomorskich są fary morawskie w Ołomuńcu i Kromieżyżu, fundowane przez biskupa Brunona z Schauenburga. Te kościoły wskazują na Brunona jako krzewiciela kultu św. Maurycego, ale nie dają się łączyć z naszymi brakteatami, które – sądząc z tak licznej reprezentacji i niemal zupełnej nieobecności w innych ziemiach – są najwyraźniej monetami miejscowymi. Naśladownictwa przedstawienia profilowego św. Maurycego dostrzegł na monetach wielkopolskich z początku XIV wieku Ryszard Kiersnowski. Uczony ten uznał, że wielkopolskie naśladownictwa tego motywu, zaczerpniętego z monet Vienne w Delfinacie, nie przedstawiały już Maurycego, lecz otrzymały nowe, miejscowe treści⁶⁴ – księcia lub innego świętego patrona. W naszym przypadku jednak pewna karykaturalność przedstawienia sugeruje bliski związek z kanonem ikonograficznym Maurycego: Maura o kędzierzawej czuprynie i wydatnych wargach. Owo przerysowanie, niespotykane na innych przedstawieniach tego czasu, sprawia też, że musimy oddalić analogię kędzierzawej profilowej głowy ze znakomitej pieczęci księcia mazowieckiego Waława z lat 1320–1329.⁶⁵

Problem dość częstej obecności Maurycego na nieco wcześniejszych monetach polskich przy jego nieobecności w wezwaniach kościołów czy innych fundacjach religijnych, zaprzętał już Witolda Garbaczewskiego, który doszedł do wniosku, że adaptacja wizerunku była świadoma (czyli, że przedstawienia na monetach miały rzeczywiście pokazywać Maurycego), ale jej przyczyn upatrywać należy nie tyle „na płaszczyźnie kościelnej, ile raczej świeckiej, rycerskiej kultury”.⁶⁶ Maurycy byłby więc dla emitentów

⁶¹ H. Dannenberg, *Münzgeschichte Pommerns im Mittelalter*, Berlin 1893, Taf. A, XIII:38, Taf. B, XIII:56, 59; ibidem, *Nachtrag*, Berlin 1896, Taf. U:16, 17, Taf. W:30, Taf. Y, XLI:11, 12, 19, 20, 26.

⁶² F. Friedensburg, *Schlesische Münzfunde*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift”, N.F. IV, 1907, s. 54–58. Tożsamość nieilustrowanego egzemplarza ze skarbu z tym z publikacji z 1931 roku nie została wprawdzie stwierdzona wprost, wynika ona jednak z szerszego porównania bazy materiałowej katalogu *Die schlesischen Münzen*.

⁶³ Por. jednak zdjęcie w katalogu Numismatika Třinec 43:119, gdzie dobrze czytelna moneta (nr 33.29 w naszym inwentarzu) została obrócona pod podobnym kątem.

⁶⁴ R. Kiersnowski, *Wzorce francuskie w mennictwie wielkopolskim*, [in:] idem, *Historia – pieniądz – herb. Opera selecta*, Warszawa 2008, s. 135.

⁶⁵ Zob. R. Kaczmarek, *Italianizmy. Studia nad recepcją gotyckiej sztuki włoskiej w rzeźbie środkowo-wschodniej Europy (koniec XIII – koniec XIV wieku)*, Wrocław 2008, s. 82–84.

⁶⁶ W. Garbaczewski, *Ikonografia monet piastowskich 1173 – ok. 1280*, Warszawa-Lublin 2007, s. 269–272.

monet polskich wzorcem rycerza i wodza-księcia (*dux*), a nie orędownikiem u Boga. Nie pozostaje nam inna droga, by wyjaśnić również monety z Lubomi.

Dochodzimy zatem do wniosku, że brakteaty z kędzierzawą głową przedstawiają św. Maurycego jako upostaciowanie cnót rycerskich i powstały kilka lat przed 1305 rokiem – około 1300 – najprawdopodobniej w księstwie raciborskim. Skoro tak, to ich emitentem był najsnadziej najmłodszy syn Władysława I opolskiego, Przemysł (książę oświęcimsko-raciborski 1281–1290, raciborski 1290–1306). Postać to wprowadzie słabo naświetlona źródłowo, ale zdają się z nią wiązać wcale znaczne przedsięwzięcia, jak założenie Nowego Miasta Raciborza i kilku innych miast, nowa lokacja Raciborza w 1299 roku, budowa okazałego zamku książęcego i fundacja dominikanek Ducha Św. w tym mieście, czy – co szczególnie godne podziwu u niezamożnego, prowincjonalnego władcy – fundacja kolegiaty św. Tomasza Kantuaryjskiego na zamku raciborskim, obiektu niewielkiego, ale o wysokiej randze artystycznej.⁶⁷ Jeśli nawet w dokonaniach lat osiemdziesiątych (m.in. w kolegiacie i zamku) znaczący udział musiał mieć współrządzający starszy brat Przemysła, Mieszek III, to wszystko to pozwala dostrzec w księciu Przemysle raciborskim władcę aktywnego kulturalnie, co prawdopodobnie można też łączyć z niezwykłym pojawieniem się głowy św. Maurycego na monetach. Idea odwołania się do tego świętego powstała na raciborskim dworze prawdopodobnie pod wpływem morawskim. Fakt, że brakteaty ze św. Maurycym nie mają w ogóle analogii, pozwala przypuszczać, że ich rytownik nie uczestniczył poza tym w działalności menniczej tego regionu. Trzeba jednak przyznać, że w świetle powyższych rozważań nie jest również wykluczone, że brakteaty te są monetami starszego brata księcia Przemysła, księcia Mieszka III z Cieszyna i Oświęcimia, bardzo aktywnego sojusznika królów czeskich w Polsce.

Wystąpienie w Gręboszowie pojedynczego egzemplarza naszego brakteatu potwierdza, że jest to moneta z początku XIV wieku, i nie przeczy, by pochodziła ona z Opolskiego (późniejszego Górnego Śląska). Trudniej wyjaśnić, czemu żadnego egzemplarza omawianego obecnie typu nie było w nieco późniejszym górnośląskim skarbie z Lichyni, dwuczęściowym, ukrytym w latach 1305–1315 i zawierającym m.in. monety interpretowane jako raciborskie.⁶⁸ Prawdopodobnie wiąże się to z wąskim zakresem czasowym i terytorialnym obu zespołów lichyńskich – brakteaty ze św. Maurycym byłyby na tyle wczesne, że do nich już nie trafiły. Trzeba podkreślić, że mimo niewielkiej odległości między Lubomią a Lichynią i niezbyt dużego dystansu czasowego, dzielącego oba skarby, mamy w Lubomi tylko jedną monetę należącą do typu znanego również z Lichyni (cóż za kontrast w porównaniu ze znacznie dalszym skarbem z Przyłęka!). Więcej jest przypadków bliskich podobieństw typów, które jednakże nie sugerują ich utożsamienia.

Księciu raciborskiemu Przemysłowi skłonni jesteśmy przypisać również drugi stosunkowo liczny (ok. 22 egzemplarzy + 1 nieco odmienny) typ małych brakteatów ze skarbu z Lubomi (nasze typy 34 i 35), przedstawiający heraldycznego orła flankowanego przez dwa pierścienie u góry i dwa półksiężycy u dołu. Nie jest on znany z innych znalezisk, aczkolwiek nieco przypomina brakteaty ze skarbu z Lichyni. Chociaż monety te wyglądają zupełnie inaczej od poprzednich, mają podobne dane

⁶⁷ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VII, z. 13, T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Powiat raciborski*, Warszawa 1967, s. 32–34.

⁶⁸ B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, s. 33–40, 51–52.

pomiarowe. Elementy wzbogacające figurę orła odczytać trzeba jako parę słońc i parę księżyców – zestawienie znaków, które spotkaliśmy również osobno na omówionej już monecie, prawdopodobnie wybitej dla księcia Władysława Łokietka w Sandomierzu. Emblemat taki występował w kontekście wysokich ambicji władczych i odwołania do półlegendarnych władców-rycerzy, jak Aleksander Wielki czy Alfons Mężny.⁶⁹ Takiego wzmocnienia symbolu orła nie udało mi się nigdzie spotkać. W odniesieniu do księcia raciborskiego Przemysła symbolika taka może zaskakiwać – ale chyba nie bardziej, niż ufundowana przezeń kolegiata św. Tomasza Becketa (wielka szkoda, że nie zachowały się w niej oryginalne zworniki, które mogły odzwierciedlać emblematykę używaną na dworze raciborskim).

Podsumowanie

Na tym przerywamy analizę skarbu z Lubomi, jako że pozostałe typy brakteatów nie nasuwają godnych publicznego roztrząsania pomysłów interpretacyjnych. Dotyczy to również dwu ciekawych typów (44–45) z hełmem, reprezentowanych razem przez osiem egzemplarzy (żaden nie przedstawia charakterystycznego, podwójnego pióropusza książąt raciborskich), czy też czworonoga (może lwa) na brakteacie znajdującym analogie w skarbie z Wielenia (nasz typ 48),⁷⁰ a nawet intrygującej litery E zamkniętej w pięcioboku (typ 69). Brakteat z kulką w prostokącie (typ 68) jest chyba naśladownictwem monety pruskiej z przełomu XIII/XIV wieku. Wydaje się, że bez dalszych znalezisk, które by ewentualnie zawierały analogiczne monety, nie jesteśmy w stanie – a prawdopodobnie również nie powinniśmy – odgadywać ich pochodzenia, zadowolając się ogólnikowym przypisaniem ich do Polski na przełomie XIII/XIV wieku.

Udało się jednak ustalić, że skarb z Lubomi trafił do ziemi już w XIV wieku, po roku 1305. Formalnie więc należy już do epoki groszowej, tym bardziej, że ukryto go na przedpolu Bramy Morawskiej, właśnie tam, gdzie przepływała do Polski pierwsza fala groszy praskich.⁷¹ Tymczasem nie zawierał (o ile nam wiadomo!) takich monet, a brakteaty morawskie, i to nie najpóźniejsze. Widzimy więc, że monety w skarbie nie odzwierciedlały składu obiegu pieniężnego, ale stanowiły depozyt o charakterze kruszcowym. To tłumaczy znaczne zróżnicowanie typologiczne niewielkiego przecież skarbu (wyodrębniliśmy w nim co najmniej 70 typów monet), a także jego stosunkowo dużą rozpiętość czasową.

Skarb przyniósł bardzo poważne uzupełnienie wiedzy o mennictwie opolskim. Poznaliśmy kilka typów brakteatów, które możemy ze znacznym prawdopodobieństwem przypisać księstwu raciborskiemu. Potwierdziły one koncepcję średnich brakteatów opolskich, wybijanych w ostatniej ćwierci XIII wieku. Wprowadziły jednak ważną korekturę: oto okazuje się, że monety te w późniejszych emisjach upodobniły się fabryką do szerokich brakteatów śląskich. Są tylko od nich nieco mniejsze (21–23 mm) i czasem bardziej prymitywne w rysunku. Z tego wynika, że część klasy „szerokie brakteaty śląskie“, w ujęciu Friedensburga zawierającej wszak monety bardzo różnej wiel-

⁶⁹ Ibidem, s. 16–17.

⁷⁰ Typ nawiązuje do morawskiego brakteatu Cach 938 i stolberskiego Bonhoff 1245. Publikacja skarbu z Wielenia: K. Beyer, *Wykopalisko wienieńskie (Filehne)*, Warszawa 1876.

⁷¹ B. Paszkiewicz, *The Monetary Reform of King Václav II in Poland*, [in:] *Mezinárodní konference k 700. výročí Královského horního zákoníku "Ius Regale Montanorum" a měnové reformy krále Václava II. Kutná Hora 3.–5. říjen 2000*. Sekce 3, *Numismatika*, [Praha 2000], s. 14–15.

kości i na zróżnicowanym poziomie wykonania, może faktycznie obejmować monety polskie. Jest to cenna wskazówka, zwłaszcza w perspektywie wznowienia badań nad skarbem z Zalesia.

Lubomskie znalezisko potwierdziło też zastąpienie brakteatów średnich brakteatami guziczkowymi, często z promienistymi kołnierzami, jakie obserwujemy w pierwszych dekadach XIV stulecia. Ta redukcja wielkości monet raciborskich wydaje się przystosowywać je do groszy praskich jako ich dwunastą część, ale niewykluczone, że nastąpiła wcześniej. Za istotną uznać można także nową wiedzę o zredukowanych brakteatach śląskich, wraz z hipotezą o wrocławskim pochodzeniu jednej z monet. Również horyzont nakreślony przez skarb z Przyłęka, do niedawna jedyne źródło dotyczące brakteatów krakowskich i sandomierskich z początku XIV wieku, uległ znacznemu rozszerzeniu. Póki skarb przyłęcki był odosobniony, mogliśmy sądzić, że jest to relikw jakiejś brakteatowej enklawy w Ziemi Krakowskiej, w świecie zdominowanym już przez grosze i denary dwustronne. Pełne analogii znalezisko z Lubomi – nie pierwsze, ale pierwsze tak znaczne – wskazuje jednak, że brakteaty z Przyłęka to nie jakieś lokalne emisje drobnych panów mennicznych, ale, przynajmniej w większości, regularne emisje księżęce o szerokim zasięgu.

Istotne wiadomości uzyskaliśmy także w kwestii mennictwa morawskiego. Tu autor był szczególnie skrupułowy brakiem dostępu do wielu ważnych publikacji (oczywiście możliwym do przezwyciężenia, ale raczej nie przy sposobności opracowania skarbu), co powstrzymywało przed zbyt stanowczymi konkluzjami. Samo jednak wskazanie sprzeczności w przyjętych dziś twierdzeniach na temat tego mennictwa może przynieść pożytek niezależnie od przyszłej weryfikacji lub falsyfikacji hipotez, że pierwszy lub jeden z pierwszych brakteatów z tej grupy, z monogramem OR, powstał za czasów Przemysła-Otokara II, a tarcza rakuska pojawiła się na brakteatach wybitych przez namiestników Rudolfa z Habsburga. Teza, wiążąca pojawienie się orła śląskiego na monecie morawskiej z roszczeniami Waclawa II do sukcesji śląskiej w 1290 roku, może posłużyć za punkt odniesienia do dalszych prac nad tą problematyką.

Zastanawiające jest, jak bardzo różni się skarb z Lubomi od słynnego skarbu z Zalesia, ukrytego ćwierć wieku wcześniej nieco dalej na północ. Dostrzegamy zupełnie inny kierunek napływu monet: tu głównie z Moraw, tam zaś z Czech i Śląska (*sc. Dolnego*). Z kolei od skarbów z Lichyni różni się nasz zespół nie tyle brakiem monet groszowych (te, można powiedzieć, weszły w Lichyni na miejsce brakteatów morawskich) ile przede wszystkim znaczną jak na skarb brakteatowy rozpiętością czasową. Ta zbliża go raczej do dużych skarbów z Wielenia czy Radzanowa. Jak widać, przy tak małej liczbie skarbów jak ta, którą możemy obserwować na Górnym Śląsku w średniowieczu, każdy zespół znaleziskowy jest zjawiskiem wyjątkowym i wnosi wiele nowej wiedzy.

Katalog skarbu

MORAWY

Małe brakteaty

1. Przemysł-Otokar II, 1253–1256, obol brakteatu o większym module

Jeleń w lewo, zwrócony w tył (Cach 939).⁷²

1.1. 17 mm. Třinec 43:75, prawdopodobnie tożsamy z Třinec 44:236.

⁷² *Katalog moravských ražeb* pomija ten typ.

2. Przemysł-Otokar II, ok. 1265–77, brakteat o mniejszym module

Koń w lewo, nad nim tarcza rakuska z belką (Cach 960).

- 2.1. Obłamany kołnierzy, skorodowany, 0,10 g, 17,2 mm. Kol. Katowice, prawdopodobnie ex Třinec 43:76, obłamany.
- 2.2. Z boków tarczy po kulce, 18 mm. Třinec 43:77.
- 2.3. Třinec 44:237 (czy któryś z powyższych?).

Średnie brakteaty

3. Przemysł-Otokar II, 1278?

Nad szeroką, niską koroną krokiew, na niej zatknięta ligatura OR (?) pod drugą koroną, z boków dwie wieże o spiczastych dachach (Cach 1012).⁷³

- 3.1. Ubytki, 0,25 g, 22,3 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 44:242, prawdopodobnie ex Třinec 43:81.

4. Przemysł-Otokar II, 1278?

Krokiew z arkadą, na niej głowa w koronie na wprost, z boków wieże ze stożkowymi dachami, w arkadzie kula (?) (Cach 1012 odm.).⁷⁴

- 4.1. Pognieciony, nieco obłamany, 0,32 g, 23,9 mm (analiza 13). Kol. Łódź.

5. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Hełm garnkowy z pióropuszem, zwrócony w lewo, na rogu tarczy pochylonej w lewo, niżej roztrojona wić, z boków wygięta ku górze i zakończona trójliściami. Z boków hełmu R – € (Cach 976).

- 5.1. Niewyraźny, obłamany, pośrodku otwór przebity szpilą z Av. na Rv., 0,41 g, 23,3 mm. Kol. Łódź.
- 5.2. Niewyraźny, kompletny, 0,36 g, 21,9 mm (analiza 6). Kol. Łódź.
- 5.3. Niewyraźny, kompletny, 0,45 g, 23,8 mm. Kol. Łódź.

6. Rudolf z Habsburga, 1278–83

Hełm garnkowy z pióropuszem z siedmioma piórami w prawo (patrzącego), pod nim jakby słupek lub wieża, znacznie rozszerzona u szczytu i zdobiona rzędem wgłębień, z której u dołu wyrastają dwie wici wygięte ku górze i zakończone trójliściami. Z boków hełmu Θ – Я (Cach 976a).

- 6.1. Bardzo niewyraźny, lekko obłamany, 0,29 g, 23,1 mm. Kol. Łódź.
- 6.2. Niewyraźny, lekko obłamany, 0,36 g, 22,6 mm. Kol. Łódź.
- 6.3. Niewyraźny, kompletny, 0,26 g, 22,4 mm. Kol. Łódź.
- 6.4. Lekko obłamany, 0,35 g, 23,4 mm. Kol. Łódź.
- 6.5. 0,30 g, 20,8 mm. Kol. Łódź.
- 6.6. Drobną szczyrbą, 0,26 g, 22,2 mm. Kol. Łódź.
- 6.7. Niewyraźny, 0,29 g, 22,1 mm. Kol. Łódź.
- 6.8. 0,38 g, 23,3 mm. Kol. Łódź.
- 6.9. Nieco wyszczerbiony, 0,36 g, 23,5 mm. Kol. Łódź.
- 6.10. Pognieciony, znaczne ubytki, 0,17 g (analiza 7). Kol. Łódź.
- 6.11. Nieco obłamany, 0,24 g, 22,0 mm. Kol. Łódź.
- 6.12. Środek brakteatu uszkodzony, lecz kompletny, 0,25 g, 21,1 mm. Kol. Łódź.
- 6.13. Dwukrotnie wybity, lekko obłamany, 0,26 g, 23,0 mm. Kol. Łódź.

⁷³ U Cacha inaczej zinterpretowane wyobrażenie. *Katalog moravských ražeb* pomija ten typ.

⁷⁴ Dół stempla inny niż u Cacha.

- 6.14. Niewyraźny, wyszczerbiony, 0,30 g, 23,1 mm (analiza 9). Kol. Łódź.
 6.15. Niewyraźny, lekko wyszczerbiony, 0,33 g, 21,4 mm. Kol. Łódź.
 6.16. 22 mm. Třinec 43:71.
 6.17. 22 mm. Třinec 43:72.
 6.18. 23 mm. Třinec 43:84.
 6.19. Třinec 44:232.
 6.20. 22 mm. Třinec 44:233.
 6.21. 22 mm. Třinec 44:234.
 6.22. 0,35 g, 22,2 mm. Allegro, nr 512095824, ex kol. Katowice (prawdopodobnie ex Třinec).
 6.23. Aukro, nr 360182214.⁷⁵

7. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Litera L, pod nią słabo widoczny łuk lub pierścień,⁷⁶ w środku trójkątna tarcza, z boków dwa wspięte lwy w hełmach zwrócone na zewnątrz, u dołu litera II (Cach 977).

- 7.1. Na tarczy wgłębny punkt. Okaz wyraźny, z wypukłym polem, obłamane krawędzie, 0,34 g, 24,6 mm (analiza 8). Kol. Łódź.
 7.2. Niewyraźny, obłamany, 0,36 g, 24,0 mm. Kol. Łódź.
 7.3. Niewyraźny, bez łuku pod hełmem, niemal kompletny, 0,48 g, 24,5 mm. Kol. Łódź.
 7.4. Niewyraźny, szczyrba, 0,33 g, 23,8 mm. Kol. Łódź.

8. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Arkada z czterema blankami, pod nią sześciopłatkowa rozeta, nad nią trzy wieże o stożkowych dachach (Cach 1011).

- 8.1. Pogięty, odłamana ok. $\frac{1}{4}$, 0,28 g, 23,7 mm (analiza 11). Kol. Łódź.
 8.2. Odłamana ok. $\frac{1}{4}$, 0,31 g, 22,5 mm. Kol. Łódź.

9. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Na arkadzie cienka wieża z szerokim, parasolowatym dachem, z boków dwie oblankowane wieże (Cach 1013).

- 9.1. Niewyraźny, lekko wyszczerbiony, 0,37 g, 22,3 mm. Kol. Łódź.
 9.2. Popękany, 0,40 g, 22,0 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 44:240, ex Třinec 43:83.

10. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Dwunogi półczłowiek-półsmok, wznoszący miecz w prawej ręce a trójkątną tarczę w lewej, w koronie, kroczy w lewo (?) (Cach 982?).

- 10.1. Ubytek ok. $\frac{1}{3}$ monety, 0,19 g, 22,5 mm. Kol. Łódź.

11. Rudolf z Habsburga, 1278–1283

Dwunogi półczłowiek-półsmok, wznoszący miecz w prawej ręce a trójkątną tarczę w lewej, w stożkowym hełmie, kroczy w prawo (Cach 983).

- 11.1. Niewyraźny, pogięty, lekko wyszczerbiony, 0,47 g, 23,4 mm. Kol. Łódź.
 11.2. Nieco pogięty i popękany, 0,47 g, 23,0 mm (analiza 12). Kol. Łódź.
 11.3. Niewyraźny, 0,48 g, 20,7 mm. Kol. Łódź.
 11.4. 22 mm. Třinec 44:235, ex Třinec 43:73.

⁷⁵ Okaz sprzedawany 11 V 2008 roku na aukcji Aukro.cz, najprawdopodobniej jeden z wielu brakteatów morawskich z Lubomi sprzedawanych na rynku czeskim. Mógł to być jeden z wymienionych egz.: 6.17, 20 lub 21, albo też egzemplarz nieodnotowany przy innej okazji, dlatego uwzględniamy go osobno.

⁷⁶ Na dobrze wybitym egzemplarzu tego typu w *Sborník II. Numismatického symposia 1969*, Tab. XX:98, wyraźnie brak tego elementu.

12. Waclaw II, 1283–1300

Para orlich skrzydeł połączona lilią, w środku u dołu stożkowy dach wieży (lub może dzwon?) (Cach 1007, Fbg 852).

12.1. 22 mm. Třinec 44:238, ex Třinec 43:82.

13. Waclaw II, 1283–1285?

Drzewo, z boków głowy w koronach (?) zwrócone na zewnątrz (Cach 1015 odm.).

13.1. Niewyraźna, ułamana ½ monety, 0,21 g, 24,5 mm. Kol. Łódź.

14. Waclaw II, 1283–1300

Harpia w postaci ptaka z rozłożonymi skrzydłami i ludzką głową w koronie w lewo (Cach 1000).

14.1. 21 mm. Třinec 44:241,⁷⁷ prawdopodobnie ex Třinec 43:79.

14.2. 22 mm. Třinec 44:243, prawdopodobnie ex Třinec 43:80.

15. Waclaw II, 1283–1300

Harpia w postaci ptaka ze złożonymi skrzydłami, kogucim ogonem i ludzką głową w koronie w lewo; z lewej wieża o stożkowym dachu (podobny do Cach 982 i 1000).

15.1. Znacznie obłamany, brak ok. 1/3 monety, 0,16 g (analiza 14). Kol. Łódź.

15.2. 21 mm. Třinec 43:78.⁷⁸

16. Waclaw II, 1. połowa 1291

Z lewej popiersie z profilu, w koronie, zwrócone w lewo. Z prawej pół orła heraldycznego, bez łap, z przepaską, zwróconego w prawo (patrzącego) (Cach 1008).

16.1. Wyszczerbiony, 0,29 g, 23,6 mm.⁷⁹ Kol. Łódź.

16.2. Pogięty, odłamane fragmenty, 0,23 g, 23,6 mm (analiza 10). Kol. Łódź.

17. Waclaw II?, 1283–1300?

Półpostać na wprost, w koronie (?), ze wzniesionymi rękoma (Cach 992?).

17.1. Niewyraźny, ubytek ok. 1/3 (u dołu), 0,12 g, 22,2 mm. Kol. Łódź, być może ex Třinec 43:74.⁸⁰

18. Typy nieokreślone

18.1. Nieczytelny, pogięty, brak drobnego fragmentu wału, 0,36 g, 24,0 mm. Kol. Łódź.

18.2. Niezrozumiała figura (jeleni?), wyszczerbiony fragment kołnierza, 0,53 g, 23,2 mm. Kol. Łódź.

18.3. Nieczytelny, brak drobnego fragmentu kołnierza, 0,36 g, 24,6 mm. Kol. Łódź.

ŚLĄSK

Szerokie brakteaty

19. Księstwo i władca nierozpoznani, 2. połowa XIII w.

Poroże jelenia, w środku podłużny kształt, przez Friedensburga interpretowany jako przypuszczalnie berło (Fbg 729?).

19.1. 24 mm. Třinec 43:126.

⁷⁷ Opisując dwie monety tego samego typu, P. Schimandl dla jednej cytuje *Katalog moravských ražeb*, nr 324, a dla drugiej Cacha.

⁷⁸ Określony błędnie jako *Katalog moravských ražeb*, nr 325=Cach 982. Prawdopodobnie wystawiony powtórnie jako nr 44:239, czego jednak nie można sprawdzić ze względu na brak ilustracji.

⁷⁹ Okaz publikowany jako ilustracja zestawu oferowanego w WAG 43:1297.

⁸⁰ Okaz opisany jako „stojący król z krzyżem w lewej i jabłkiem w prawej ręce, 1/3 wyłamana“.

19.2. Kol. Morawy.

20. Księstwo i władca nierozpoznani, 2. połowa XIII w.

Brak opisu (podobny do Fbg 722).⁸¹

20.1. 22 mm. Třinec 43:127.

21. Księstwo i władca nierozpoznani, 2. połowa XIII w.

Czworonóg w prawo, z łukowatym ogonem (?), głowa niewidoczna (Fbg 749 odm.?).

21.1. Ubytek ok. 1/4 monety, 0,27 g, 21,0 mm (pierwotna średnica ok. 23 mm). Kol. Łódź.

Brakteaty zredukowane

22. Księstwo wrocławskie?, bp. Henryk z Wierzbna jako regent, 1302–1303?

Szczyt budowli, zwieńczony pięcioma sterczynami, łączy dwie wieże z pojedynczymi oknami, w środku głowa na wprost w koronie (?); na kołnierzu ornament ze złączonych perełek (podobny do Fbg 564).

22.1. Ułamana ok. 1/4 monety, 0,22 g, 20,2 mm (analiza 15). Kol. Łódź, ex Třinec 43:125.

23. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Duży orzeł heraldyczny w prawo, skrzydła nieco wzniesione, po trzy (?) lotki; na kołnierzu regularne, drobne perełki (Fbg 800).

23.1. Bardzo niewyraźny, głowa i końce skrzydeł z powodu zgniecenia wchodzą na wał otokowy, 0,42 g, 20,4 mm. Kol. Łódź, być może ex Třinec 43:129.

24. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Łuk (!) pod pełną arkadą, na której trzy wieże zwieńczone stożkowymi dachami z kulkami na czubkach; w środkowej wieży okno (Fbg 934 odm.).⁸²

24.1. 21 mm. Třinec 44:270, ex Třinec 43:123.

25. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Rozeta trójlistna z wgłębnyim środkiem (Fbg 1030, Przyłęk 40).

25.1. Brak ok. 1/3 monety, 0,12 g, 16 mm (analiza 29). Kol. Łódź.

25.2. Ok. 16 mm. Aurea 25:1440, ex Aurea 18:1251.

26. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Klucz z piórem w prawo, z boków pojedyncze kulki (Fbg 660, Przyłęk 63).⁸³

26.1. Odłamana część kołnierza, 0,19 g, 16,6 mm (analiza 21). Kol. Łódź, ex Třinec 43:612.

26.2. Ok. 17 mm. Aurea 25:1442e.

27. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Głowa orła w lewo (Przyłęk 25, Fbg 834).⁸⁴

27.1. 18 mm. Třinec 43:131.

27.2. Ok. 16 mm. Aurea 25:1439, ex Aurea 18:1247.

⁸¹ Wg P. Schimandla: podobny do KS 7049pl (= Fbg 722). Moneta przywołana jako analogia przedstawia poroże jelenia i kulkę w środku, jednakże służyła też analogią dla brakteatu przedstawiającego koło łopatkowe podzielone na dwie połowy.

⁸² W katalogu firmy Numismatika Třinec przywołano błędną analogię KS 7049yn (=Fbg 937).

⁸³ B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, nie dostrzegł tej tożsamości typów między Fbg i skarbem z Przyłęka.

⁸⁴ Analogie na podstawie cytowania u P. Schimandla: KS 7048bd.

28. Księstwo i władca nierozpoznani, obol, 3. ćwierć XIII w.

Dwunoga bestia (smok?) idąca w lewo (Fbg 699).

28.1. Wybity popękany, zniszczonym stemplem. 0,38 g, 20,7 mm. Kol. Łódź, ex Třinec 43:124.

28.2. Ok. 20 mm. Aurea 21:1338 g.

29. Księstwo i władca nierozpoznani, XIII/XIV w.

Czworonóg z długą, wygiętą w tył szyją (i skrzydłem? – gryf?), kroczący w prawo (patrzącego), na kołnierzu drobne, delikatne perełki.

29.1. Ok. 22 mm. Aurea 21:1338j.

OPOLSKIE

Średnie brakteaty

29a. Księstwo raciborsko-opolskie, Władysław I, przed 1282

Połowa róży z trzema płatkami i połowa orła z trzema piórami w skrzydle (Fbg 995).

35a.1. Kol. Morawy.

30. Księstwo raciborsko-oświęcimskie, Mieszek III (I cieszyński) i Przemysł, 1281/2–1290

Z lewej pół orła o pełnym korpusie, z trzema piórami w skrzydle i dwoma w ogonie.

Z prawej pół prostej gwiazdy sześciopromiennej (?).

30.1. 22 mm, Třinec 44:268, ex Třinec 43:118.

31. Księstwo raciborsko-oświęcimskie, Mieszek III i Przemysł, 1281/2–1290

Koło łopatkowe, wewnątrz którego prostokąt (kamień?) podzielony wgłębnym krzyżem.

31.1. Ok. 23 mm. Aurea 25:1442j, ex Aurea 21:1338h.

32. Księstwo raciborsko-oświęcimskie, Mieszek III i Przemysł, 1281/2–1290

Przedmiot przypominający koło łopatkowe podzielone na dwie połowy o różnej liczbie łopatek (podobny do Lichynia I/13).

32.1. 6+7 łopatek. Wyłamana prawie połowa kołnierza, 0,26 g, 22,7 mm. Kol. Łódź, ex Třinec 43:128.

32.2. 6+6 łopatek. Wyłamana ok. 1/3 kołnierza, 0,38 g, 21,8 mm (analiza 16). Kol. Łódź.

32.3. 6+7 łopatek. Stempel prawdopodobnie tożsamy z nr 32.1, 0,27 g, 22,6 mm. Kol. Łódź.

32.4. 5+5 łopatek. Wyszczerbiony, 0,21 g, 20,3 mm. Kol. Łódź.

32.5. 6+6 łopatek. Dwukrotnie wybity tym samym stemplem. 0,40 g, 22,5 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 43:116.⁸⁵

32.6. 6+7 łopatek. Aurea 21:1338f.

Brakteaty guziczkowe

33. Księstwo raciborskie, Przemysł, 1290–1306

Kędzierzawa, pokryta pięcioma lokami głowa (św. Maurycy) w lewo, na kołnierzu cztery kulki (Fbg 558).⁸⁶

⁸⁵ Tam błędnie rozpoznany jako H. Saurma Frhr. von und zu dem Jeltsch (H. Frhr. v. Saurma-Jeltsch), *Schlesische Münzen und Medaillen*, Breslau 1883, Taf. IV:188.

⁸⁶ U Friedensburga typ ilustrowany akwarelą i błędnie zinterpretowany.

- 33.1. Niewyraźny, wyszczerbiony, 0,19 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
 33.2. Niewyraźny, wyszczerbiony, 0,22 g, 17,1 mm. Kol. Łódź.
 33.3. Niewyraźny, 0,18 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
 33.4. Niewyraźny, 0,21 g, 17,1 mm. Kol. Łódź.
 33.5. 0,18 g, 17,6 mm. Kol. Łódź.
 33.6. Niewyraźny, 0,23 g, 18,1 mm. Kol. Łódź.
 33.7. Niewyraźny, obłamany, 0,19 g, 17,7 mm. Kol. Łódź.
 33.8. 0,26 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
 33.9. Niewyraźny, nieco wyszczerbiony, 0,21 g, 17,6 mm. Kol. Łódź.
 33.10. 0,26 g, 18,4 mm. Kol. Łódź.
 33.11. Odłamana ok. ¼ monety, 0,14 g, 16,5 mm (analiza 1). Kol. Łódź.
 33.12. 0,23 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
 33.13. Niewyraźny, 0,21 g, 17,5 mm. Kol. Łódź.
 33.14. Bardzo niewyraźny, lekko wyszczerbiony, 0,21 g, 18,1 mm. Kol. Łódź.
 33.15. Odłamana ok. ¼ monety, 0,15 g, 17,1 mm. Kol. Łódź.
 33.16. 0,21 g, 17,5 mm. Kol. Łódź.
 33.17. Niewyraźny, 0,18 g, 17,3 mm. Kol. Łódź.
 33.18. Niewyraźny, 0,24 g, 17,7 mm. Kol. Łódź.
 33.19. Niewyraźny, 0,28 g, 18,1 mm. Kol. Łódź.
 33.20. Niewyraźny, pokruszony, lecz kompletny, 0,22 g, 17,6 mm. Kol. Łódź.
 33.21. 0,18 g, 17,3 mm (analiza 2). Kol. Łódź.
 33.22. Wyszczerebiony, 0,22 g, 17,5 mm. Kol. Łódź.
 33.23. 0,16 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
 33.24. Niewyraźny, pogięty, 0,19 g, 17,6 mm. Kol. Łódź.
 33.25. Lekko wyszczerbiony, 0,18 g, 17,3 mm. Kol. Łódź.
 33.26. Odłamane ok. 2/5 kołnierza, 0,18 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
 33.27. Niewyraźny, pogięty, 0,20 g, 17,5 mm. Kol. Łódź.
 33.28. Bardzo niewyraźny, 0,23 g, 17,3 mm. Kol. Łódź.
 33.29. 0,19 g, 17,1 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 43:119.
 33.30. 0,19 g. Allegro, nr 634306956, ex kol. Katowice.
 33.31. Ok. 15 mm. Aurea 21:1338b.
 33.32. Nieco wyszczerbiony kołnierz, ok. 17 mm. Aurea 25:1442b.

34. Księstwo raciborskie, Przemysł, 1290–1306

Orzeł heraldyczny w lewo, w skrzydłach po trzy pionowe lotki, ogon trójdzielny; z boków głowy dwa pierścienie, z boków ogona dwa półksiężyce; kołnierz promienisty (podobny do Lichynia II/21).

- 34.1. Stempel uszkodzony, 22 promienie. Drobną szczyrbą, 0,22 g, 18,5 mm. Kol. Łódź.
 34.2. 23 promienie. Drobną wyszczerbienie, 0,19 g, 18,2 mm. Kol. Łódź.
 34.3. Bardzo niewyraźny, 23 promienie, 0,21 g, 18,0 mm. Kol. Łódź.
 34.4. 23 promienie. Drobną szczyrby, 0,17 g, 18,5 mm. Kol. Łódź.
 34.5. Niewyraźny, 25 promieni, 0,22 g, 18,5 mm. Kol. Łódź.
 34.6. Niewyraźny, 23 promienie. Obłamany, 0,17 g, 17,7 mm. Kol. Łódź.
 34.7. Niewyraźny, 23 promienie, 0,18 g, 18,4 mm. Kol. Łódź.
 34.8. 21 promieni, 0,19 g, 18,4 mm. Kol. Łódź.
 34.9. Niewyraźny, 24 promienie. Drobną szczyrby, 0,26 g, 18,6 mm (analiza 3). Kol. Łódź.
 34.10. Brak ok. ¼ monety, 0,15 g, 18,2 mm (analiza 4). Kol. Łódź.
 34.11. 21 promieni. Drobną szczyrby, 0,23 g, 18,4 mm (analiza 5). Kol. Łódź.

- 34.12. 23 promienie, 0,30 g, 18,8 mm. Kol. Łódź.
 34.13. 21 (?) promieni. Uszczerbiony, 0,20 g, 18,0 mm. Kol. Łódź.
 34.14. Uszczerbiony, 0,18 g, 18,2 mm. Kol. Łódź.
 34.15. Uszczerbiony, 0,23 g, 18,5 mm. Kol. Łódź.
 34.16. Bardzo niewyraźny, na kołnierzu 22 promienie, ubytki, 0,27 g, 17,8 mm. Kol. Łódź.
 34.17. 24 promienie, 0,18 g, 18,9 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 43:132.
 34.18. 20 mm. Třinec 43:133(?).⁸⁷
 34.19. 19 mm. Třinec 43:134(?).⁸⁸
 34.20. 18 mm. Třinec 43:135(?).⁸⁹
 34.21. Niewyraźny, 0,24 g, 19,0 mm. Allegro 634308725, ex kol. Katowice, ex Třinec 44:269.
 34.22. Ok. 19 mm. Aurea 25:1442c.

35. Księstwo raciborskie, Przemysł, 1290–1306

Jak nr 34, lecz bez pierścieni (i księżyców?) (podobny do Lichynia II/21).

- 35.1. Brak ok. 1/6 monety, 0,19 g, 18,4 mm. Kol. Łódź.

SANDOMIERSKIE

36. Władysław Łokietek, 1305–1320, brakteat guziczkowy

Dwie gwiazdy i dwa półksiężyce (Przyłęk 52).

- 36.1. Częściowo obłamany kołnier, 0,27 g, 18,2 mm (analiza 26). Kol. Łódź, prawdopodobnie ex Třinec 43:613.

POMORZE (ZACHODNIE)

37. Pomorze, Stargard?, XIII/XIV w., brakteat guziczkowy

Gwiazda (rozeta?) sześciopromienna, w środku wgłębienie; na kołnierzu 22 grube promienie (DbgP 128b).

- 37.1. Ok. 16 mm. Aurea 18:1246.

NIEOKREŚLONE POLSKIE BRAKTEATY GUZICZKOWE

38. Krzyż grecki, masywny, o rozszerzonych i wklęsłych końcach ramion; na kołnierzu na przedłużeniu ramion krzyża pary równoległych kresek (Przyłęk 10).

- 38.1. Odłamany fragment kołnierza, ok. 15 mm, Aurea 25:1442f, ex Aurea 18:1253.

39. Krzyż podwójny.

- 39.1. Ok. 19 mm. Aurea 25:1442h

40. Głowa męska na wprost, z lokami.

- 40.1. Niewyraźny, obłamany, 0,19 g, 18,4 mm (analiza 22). Kol. Łódź.

41. Głowa wprost, kołnier promienisty? (podobny do Lichynia I-II/2?)⁹⁰

- 41.1. Aurea 25:1438.

42. Schematyczna głowa ludzka w koronie na wprost (Przyłęk 14).

⁸⁷ Podano analogię KS 6446i var.

⁸⁸ Podano analogię KS 6446i.

⁸⁹ Podano analogię KS 6446i.

⁹⁰ Brak fotografii monety. Podano jednak analogię KS 6446m var.

⁹¹ Podano analogię KS 7048o.

- 42.1. Ok. 15 mm. Aurea 25:1442d, ex Aurea 21:1338d.
- 43. Korona i przyległe do niej pół krzyża.**
- 43.1. Częściowo obłamany kołnierz, 0,18 g, 19,3 mm. Kol. Łódź.
- 44. Hełm garnkowy o stożkowym pokroju w lewo, z pawim, szeroko rozłożonym pióropuszem.**
- 44.1. Niewyraźny, wyszczerbiony, 0,28 g, 18,1 mm. Kol. Łódź.
- 44.2. Niewyraźny. 0,27 g, 17,1 mm (analiza 30). Kol. Łódź.
- 44.3. Niewyraźny. 0,31 g, 17,4 mm. Kol. Łódź.
- 44.4. Niewyraźny. 0,26 g, 17,4 mm. Kol. Łódź.
- 44.5. Niewyraźny, przynależność do typu niepewna. 0,29 g, 17,2 mm. Kol. Łódź.
- 45. Hełm garnkowy w lewo, z pawim pióropuszem z siedmiu piór; kołnierz zdobiony grubymi perełkami na cienkich promykach.**
- 45.1. Ułamana ok. ¼ monety, 0,20 g, 18,1 mm (analiza 31). Kol. Łódź.
- 45.2. Niewyraźny, na kołnierzu 30 promieni, wyszczerbiony, 0,26 g, 19,2 mm. Kol. Łódź, może ex Třinec 43:120.
- 45.3. Na kołnierzu 29 promieni. Lekko zagięty kołnierz, 0,30 g, 18,7 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 45:18.
- 46. Czworonóg kroczy w lewo, wzniesiony ogon na końcu zawinięty i zakończony dwoma lub trzema liśćmi. Na kołnierzu liczne drobne promienie.**
- 46.1. Ok. 16 mm. Aurea 21:1338a.
- 47. Lew kroczący w prawo z podniesionym, rozdzielonym na trzy ogonem. Na kołnierzu 29 promieni (jak Lichynia I-II/3, lecz większy).**
- 47.1. 0,27 g, 20,7 mm. Kol. Katowice, ex Třinec 45:17.
- 48. Czworonóg z długą, wygiętą szyją, kroczący w prawo (patrzącego) (podobny do Wieleń 197).**
- 48.1. Niewyraźny, 0,32 g, 20,5 mm. Kol. Łódź.
- 49. Czworonóg z długą, wygiętą szyją (i skrzydłem? – gryf?), kroczący w prawo (patrzącego) (Wieleń 156?).**
- 49.1. Niewyraźny, 0,17 g, 17,9 mm. Kol. Łódź.
- 50. Łeb barana w prawo, kołnierz z promieniami (Przyłęk 16a).**
- 50.1. Brak ok. 1/3 monety, 0,17 g, 18,7 mm (analiza 32). Kol. Łódź.
- 51. Przypuszczalnie smok stojący w lewo, ze wzniesionym skrzydłem i zawiniętym ogonem.**
- 51.1. Ok. 17 mm. Aurea 21:1338c.
- 52. Orzeł heraldyczny bez korony w prawo, w każdym skrzydle po dwa pióra, w prawym (heraldycznie) skrzydle bardziej wygięte (Przyłęk 18b).**
- 52.1. Szczerba, zagięcie, 0,29 g, 19,0 mm (analiza 27). Kol. Łódź, ex Třinec 43:614.
- 53. Orzeł z krótkimi nogami (bez szponów) o trójkątnym korpusie i skośnych, dwupiórowych skrzydłach, zwrócony heraldycznie w prawo.**
- 53.1. Bardzo niewyraźny, ok. 30 promieni na kołnierzu, 0,28 g, 19,3 mm. Kol. Łódź, być może ex Třinec 43:130.⁹¹
- 53.2. Ok. 18 mm. Aurea 25:1442a

- 54.** Orzeł heraldyczny w lewo, w skrzydłach po dwa lekko rozchylone pióra, ogon jednolity.
54.1. Brak fragmentu kołnierza, 0,28 g, 21,5 mm. Kol. Łódź.
- 55.** Orzeł heraldyczny w prawo, skrzydła o dwu pionowych piórach, z wgłębieniami u góry (Lichynia I/5).
55.1. Odłamana część kołnierza, 0,23 g, 16,3 mm (analiza 28). Kol. Łódź.
- 56.** Orzeł w prawo (herald.), w skrzydłach po trzy skośne pióra, bez łap (Przyłęk 20? Lichynia II/12? I/5?).
56.1. Ok. 15 mm. Aurea 18:1248.
- 57.** Głowa orła w lewo, na łuku, między dwoma pałakami; pod łukiem niezrozumiała figura⁹² (podobny do Radzanowo 91).
57.1. Niewyraźny, lekko wyszczerbiony, 0,26 g, 19,6 mm. Kol. Łódź.
- 58.** Ptak stojący w prawo, z podniesionym skrzydłem z dwoma piórami.
58.1. 0,47 g, 20,5 mm. Kol. Łódź.
- 59.** Rozeta sześciolistna, wolnowiszcząca (Przyłęk 45).
59.1. Wyłamana połowa kołnierza, 0,18 g, 18,3 mm (analiza 25). Kol. Łódź, przypuszczalnie ex Třinec 43:117.
59.2. Ok. 15 mm. Aurea 25:1441, ex Aurea 18:1252.
- 60.** Lilia heraldyczna o trzech płatkach (podobny do Przyłęk 36).
60.1. Niewyraźny, 0,25 g, 18,6 mm. Kol. Łódź, ex Třinec 43:615.
60.2. Niewyraźny, 0,21 g, 18,8 mm. Kol. Łódź.
60.3. Ok. 18 mm. Aurea 25:1442i, ex Aurea 21:1338i.
- 61.** Lilia heraldyczna z pręcikami, o wysokich bocznych liściach i słabo widocznych liściach dolnych (Przyłęk 37).
61.1. Ok. 19 mm. Aurea 25:1442 g.
- 62.** Trzy lilie w roztrój na trójkącie (Przyłęk 38 odm., podobny do Fbg 1022–1223 i Lichynia I/11).
62.1. Pognieciony, odłamana część kołnierza, 0,16 g, 20,4 mm (analiza 20). Kol. Łódź.
- 63.** Gwiazda sześciopromienna; końce ramion dotykają wału (podobny do Przyłęk 48–49).
63.1. Gwiazda w środku pogrubiona. Ułamana ok. ¼ monety, 0,18 g, 18,9 mm (analiza 23). Kol. Łódź.
63.2. Gwiazda w środku cienka. Odłamana ok. 1/5 kołnierza, 0,22 g, 18,4 mm. Kol. Łódź, ex Třinec 43:611.⁹³
- 64.** Gwiazda sześcioramienna połączona trzema ramionami z półksiężycem (Przyłęk 50).
64.1. Niewyraźny, obłamana krawędź. 0,23 g, 15,8 mm. Kol. Łódź, ex Třinec 43:115.
- 65.** Gwiazda ośmioramienna połączona trzema ramionami z półksiężycem (Przyłęk 51).
65.1. 0,35 g, 17,5 mm (analiza 24). Kol. Łódź.

⁹² Jakąś monetę z głową orła (w koronie?) w lewo notował też P. Schimandl (43:122), powołując się na KS 7049nt, podobny – trudno jednak zgadnąć, jak ta moneta wyglądała i czy mogła należeć do tego typu.

⁹³ Błędnie opisano gwiazdę jako pięciopromienną.

66. Kulka lub liść zatknięty na masywnym półksiężycu.

66.1. Ok. 16 mm. Aurea 18:1250.

67. Cienki półksiężyc, na nim zatknięty trójliść?

67.1. Ok. 17 mm. Aurea 21:1338e.

68. Prostokąt z kulką w środku.

68.1. Uszczerbiony, 0,19 g, 18,0 mm (analiza 18). Kol. Łódź.

69. W pięciokącie uncjalna, zamknięta litera E.

69.1. Ułamana ok. ¼ monety, 0,15 g, 17,9 mm (analiza 19). Kol. Łódź.

70. Początek XIV w.

Niezrozumiały pierścień z pięcioma wypustkami obłymi i dwiema podłużnymi (Przyłęk 59/II).

70.1. Uszczerbiony, 0,17 g, 17,0 mm (analiza 17). Kol. Łódź.

71. Niezrozumiałe wyobrażenie złożone z trzech lasek zakończonych trójdzielnymi rozwidleniami: środkową — długą, prawą — niższą, i lewą — poziomą.

71.1. Dwukrotnie wybity z przekreśleniem stempla o ok. 90°. Brak fragmentu kołnierza, 0,19 g, 19,7 mm. Kol. Łódź, prawdopodobnie ex Třinec 43:121.

72. Nieczytelne brakteaty

72.1. Nieczytelny, drobny ubytek kołnierza, 0,23 g, 18,1 mm. Kol. Łódź.

72.2. Nieczytelny, 0,22 g, 17,5 mm. Kol. Łódź.

72.3. Nieczytelny, większość kołnierza odłamana, 0,17 g, 18,6 mm. Kol. Łódź.

72.4. Nieczytelny, na kołnierzu drobne promienie, drobne ubytki, 0,20 g, 19,2 mm. Kol. Łódź.

72.5. Nieczytelny, drobny ubytek kołnierza, 0,20 g, 17,8 mm. Kol. Łódź.

72.6. Wizerunek niezrozumiały, 0,18 g, 18,2 mm. Kol. Łódź.

72.7. Nieczytelny, 0,28 g, 18,5 mm. Kol. Łódź.

72.8. Wizerunek niezrozumiały, 0,26 g, 19,9 mm. Kol. Łódź.

Skróty

analiza – numer monety w badaniach dr Beaty Miazgi (zob. następny artykuł).

Aurea – Aurea Numismatika, Praha (z numerem katalogu i pozycji)

Bonhoff – *Sammlung Dr. med. Friedrich Bonhoff, Hamburg* (Dr. Busso Peus Nachf. Münzhandlung. Katalog 293. Auktion 27.–28. 10. 1977), Frankfurt am Main 1977

Cach – F. Cach, *Nejstarší české mince*, t. III, Praha 1974

DbgP – H. Dannenberg, *Münzgeschichte Pommerns im Mittelalter*, Berlin 1893

Fbg – F. Friedensburg, *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931

kol. – kolekcja prywatna

KS – E. Kopicik, *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*, Warszawa 1995

Lichynia – B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, „Wiadomości Numizmatyczne“, R. XXXVIII, 1994, s. 51–52.

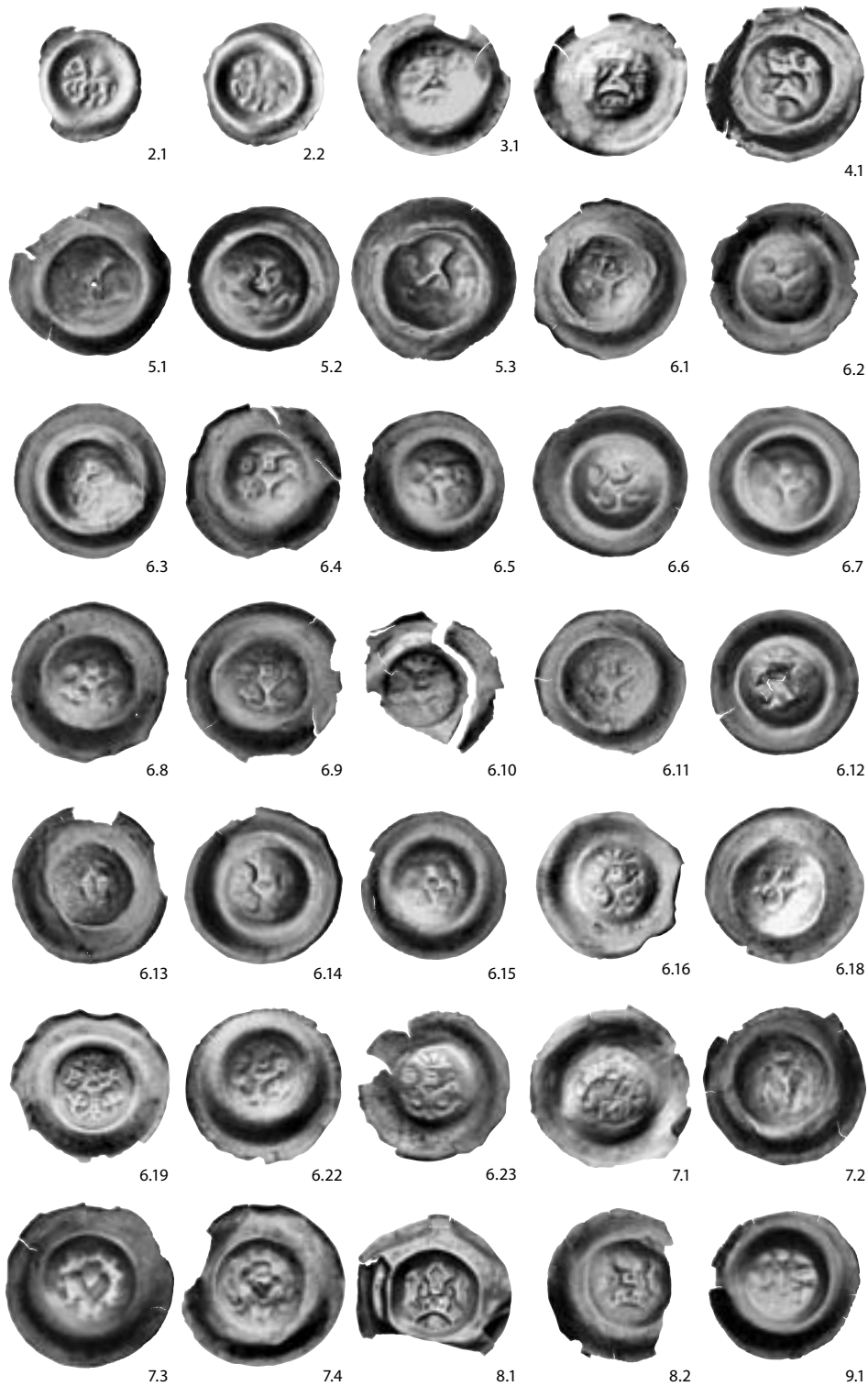
Przyłęk – B. Paszkiewicz, *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, „Wiadomości Numizmatyczne“, R. XXXVIII, 1994, s. 42–50

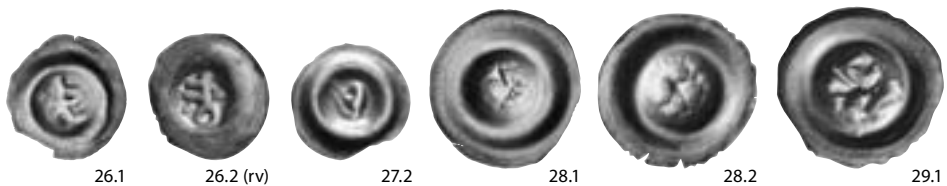
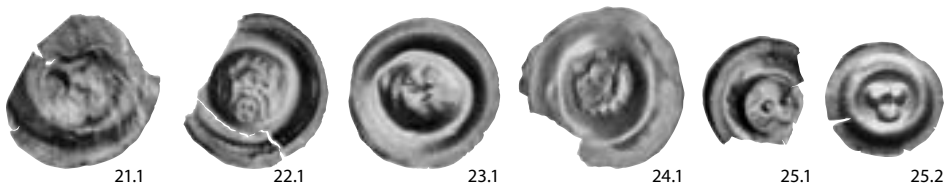
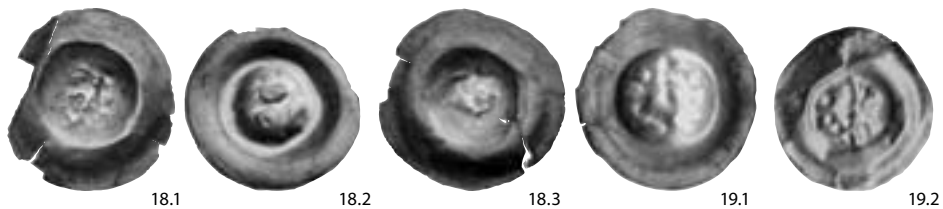
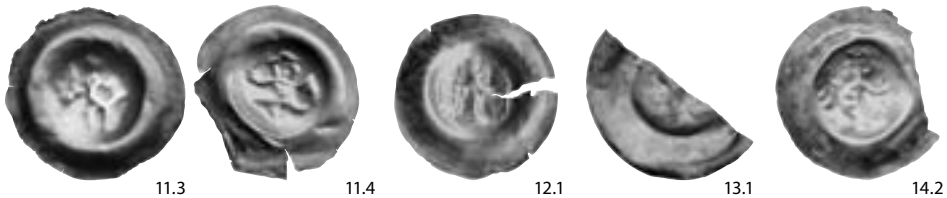
Radzanowo – E. Jędrysek-Migdalska, *Skarb brakteatów z Radzanowa nad Wkrą*, Płock 1976.

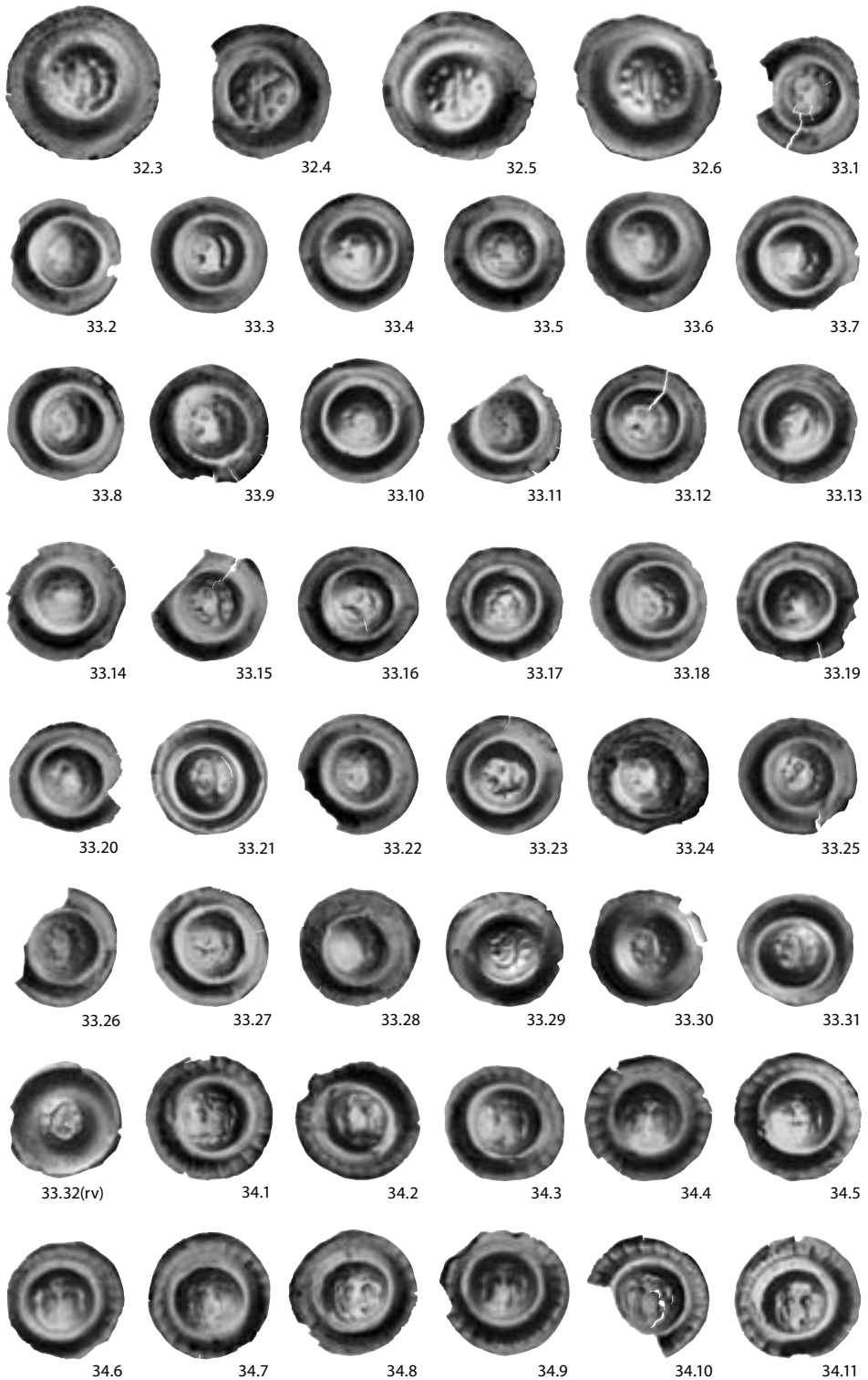
Třinec – Numismatika Třinec Petr Schimandl (z numerem katalogu i pozycji)

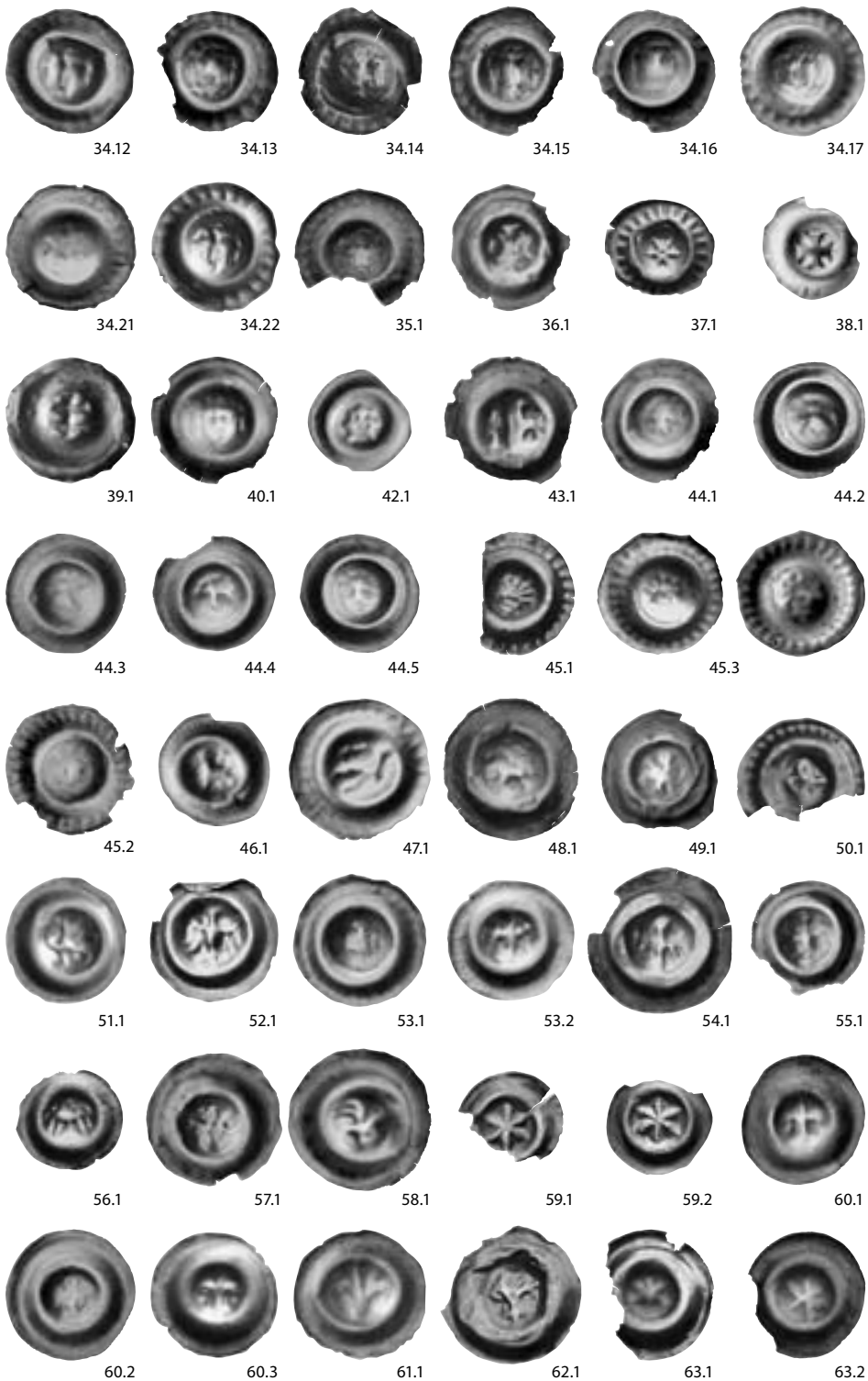
WAG – Westfälische Auktionsgesellschaft (z numerem katalogu i pozycji)

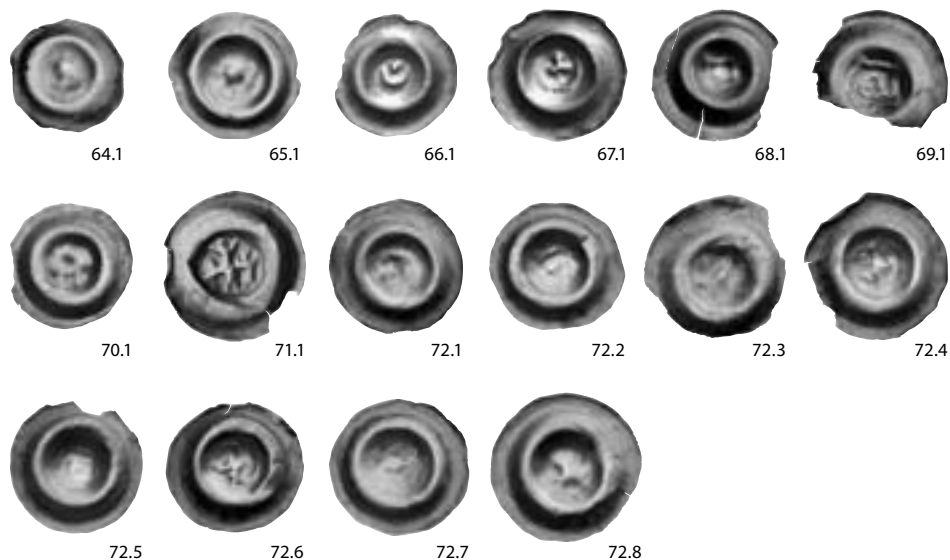
Wieleń – K. Beyer, *Wykopalisko wieleńskie (Filehne)*, Warszawa 1876

Autorzy fotografii

Allegro.pl: 6.22, 33.30.

Aukro.cz: 6.23.

Aurea Numismatika: 25.2, 26.2, 27.2, 28.2, 29.1, 31.1, 32.6, 33.31–32, 34.22, 37.1, 38.1, 39.1, 41.1, 42.1, 46.1, 51.1, 53.2, 56.1, 59.2, 60.3, 61.1, 66.1, 67.1.

Zbigniew Kaleta: 2.2, 6.16, 6.18, 6.19, 9.2, 11.4, 12.4, 14.2, 15.2, 19.1–2, 24.1, 29a.1, 30.1, 32.5, 47.1.

Marek Kondrat: 4.1, 5.1–3, 6.1–15, 7.2–4, 8.1–2, 9.1, 10.1, 11.1–3, 13.1, 15.1, 16.1–2, 17.1, 18.1–3, 21.1, 22.1, 23.1, 25.1, 26.1, 28.1, 32.1–4, 33.1–28, 34.1–16, 35.1, 36.1, 40.1, 43.1, 44.1–5, 45.1–2, 48.1, 49.1, 50.1, 52.1, 53.1, 54.1, 55.1, 57.1, 58.1, 59.1, 60.1–2, 62.1, 63.1–2, 64.1, 65.1, 68.1, 69.1, 70.1, 71.1, 72.1–8.

Borys Paszkiewicz: 2.1, 3.1, 7.1, 34.17, 34.21, 45.3.

Summary

Borys Paszkiewicz, A Hoard of Polish and Moravian bracteates from Lubomia in Upper Silesia (the beginning of the fourteenth century)

The hoard, found before May 2007, presumably on the shore of a pond in Lubomia (commune *loco*, district Wodzisław Śląski, Silesia province), contained more than 200 coins. We have no knowledge of the way of its hiding in the soil. It was sold on the Czech and German antique markets.

At least 70 types of coins from the hoard have been managed to register, exclusively bracteates. A considerable part of them are Moravian coins: few small bracteates of smaller and larger module, but mostly medium-size bracteates from the last quarter of the thirteenth century, among which are varieties unknown before. A smaller group of coins comes from Silesia (today's Lower Silesia). These are large and reduced-module bracteates from the turn of the thirteenth and fourteenth centuries. A varied group of coins from other Polish duchies and Pomerania has also been recorded. These coins indicate that the hoard was hidden after 1305. Most coins are completely unknown and few of them are known from the hoard of Lichynia near Koźle. We guess local coins in these two groups.

At the beginning of the fourteenth century Lubomia was a fairly large parish village. In the thirteenth century the area where it is located was owned by Ladislas I, Duke of Racibórz and Opole. After this ruler's death (in 1281 or 1282) Lubomia belonged to the duchy of his sons, Mieszko III and Przemysł, and after another division in 1289/1290, to Duke Przemysł of Racibórz (died in 1306) and his son Lestek. For that reason, we can certainly attribute several types of bracteates to the duchy of Racibórz. They confirm the hypothesis of the existence of medium-size Opole bracteates (here we use the concept 'Opole' in the sense of a territory, coincident with the later Upper Silesia), minted in the last quarter of the thirteenth century. In later issues, these coins became similar in fabric to large module (Lower) Silesian bracteates, although they are slightly smaller (21–23 mm). From that it appears that a part of the class of 'large module Silesian bracteates', singled out by Friedensburg and containing coins of a highly varied size and at varied levels of workmanship, might actually include Opole coins. At the beginning of the 14th century, medium-size bracteates were replaced with hohlpfennigs, often with radial collars.

A good many of small bracteates from the Lubomia hoard belong to the types known from the hoard of Przyłęk, to the north of Kraków. As long as the hoard of Przyłęk was an isolated one, we could think that it was a relic of an enclave of bracteates in the Kraków region, in the world already dominated by groschen and double sided pennies. The find of Lubomia indicates, however, that these bracteates are not some local issues of minor rulers but, at least in the majority of cases, regular ducal issues on a large scale.

As far as Moravian coins are concerned, contrary to the assumption that each mint struck its own, separate type of coins, which is accepted in the Czech numismatics, we consider it more likely that the type was determined by the territory and time of circulation in the rhythm of *renovatio monetae*. Different mints could strike coins of generally the same type, varying in small details. The hoard of Lubomia confirms that medium-size bracteates are the last stage of Moravian coinage in the thirteenth century but, consequently, it might be supposed that this stage was already initiated by King Přemysl-Ottokar II, perhaps in the last months of his life. The first or one of the first bracteates from this group, with the monogram OR, was made during the reign of this king, and the Austrian shield probably appeared on bracteates struck by governors of King Rudolph of Habsburg. The Silesian eagle appears on a later Moravian bracteate, which is most likely connected with a claim of Wenceslas II to the Silesian succession in 1290. This observation may serve as a point of reference for further work on this issues.

Since the hoard of Lubomia was deposited after 1305 and it did not contain Prague groschen but the considerably earlier Moravian bracteates, the coins in the hoard did not reflect the composition of the monetary circulation but they constituted a deposit of the precious metal. That explains the typological diversity of the hoard as well as its relatively large time range.

Translated by Joanna Skórska

Souhrn

Borys Paszkiewicz, Poklad polských a moravských brakteátů z Lubomi v Horním Slezsku (počátek 14. století)

Poklad, nalezený před květnem roku 2007, pravděpodobně na břehu rybníka v Lubomi [Lubomia] (okres Wodzisław Śląski, kraj slezský), obsahoval přes 200 mincí. O způsobu jeho uložení v zemi nejsou žádné informace. Nález byl rozprodán na numismatickém trhu v České republice a v Německu. Z jeho obsahu se podařilo zaregistrovat nejméně 70 typů mincí, výhradně brakteátů.

Významnou skupinu představují moravské brakteáty: nepočetné malé brakteáty na větším i menším střížku, ale především brakteáty střední z poslední čtvrtiny 13. století, z nichž některé jsou zastoupeny dosud neznámými typy. Menší skupina mincí pochází ze Slezska (dnešního Dolního Slezska). Jsou to široké i redukované brakteáty z přelomu 13./14. století. Zaregistrována zde byla také skupina mincí z jiných polských knížectví a také z Pomohí. Tyto mince nazna-

čují, že poklad byl ukryt po roce 1305. Nejpčetnější skupina mincí je zcela neznámá nebo jen nepočetně doložená v pokladu Lichynia pod Kožlem. V obou skupinách je možné vidět místní ražby.

Lubomia byla na počátku 14. století dosti velká farní ves. Území, na kterém leží, ve 13. století náleželo ratibořsko-opolskému knížeti Vladislavovi I. Po jeho smrti (roku 1281 nebo 1282) Lubomia přešla do rukou jeho synů, Měška III. a Přemysla, následně v roce 1289/1290 do majetku ratibořského knížete Přemysla (zemřel 1306) a jeho syna Lestka. Díky tomu můžeme několik typů brakteátů se značnou pravděpodobností připsat ratibořskému knížectví. Potvrzuje se tak hypotéza o existenci středních opolských brakteátů (termín „opolské“ brakteáty je užíván v teritoriálním významu a odpovídá pozdějšímu Hornímu Slezsku), ražených v poslední čtvrtině 13. století. Pozdější emise těchto mincí napodobovaly široké brakteáty dolnoslezské - oproti nim jsou ale o něco menší (21–23 mm). Z toho je zřejmé, že část skupiny „široké slezské brakteáty“, kterou vyčlenil Friedensburg a zahrnující mince různých velikostí a různé kvality provedení, může fakticky obsahovat opolské mince. Na počátku 14. století byly střední brakteáty nahrazeny brakteáty „guzczkowymi“ (knoflikového tvaru), které mají často po obvodu okraje paprsky.

Mnoho malých brakteátů z Lubomi reprezentují typy známé z pokladu Przyłek ležícího na jih od Krakova. Pokud byl poklad z Przyłku izolovaný, mohli jsme soudit, že je to pozůstatek jakési brakteátové enklávy na Krakovsku, na území kde již obíhaly groše a dvoustranné denáry. Nález z Lubomi naznačuje, že tyto brakteáty nejsou jakési lokální emise malých mincovních pánů, ale že přinejmenším většina z nich představuje regulérní knížecí emise, které byly značně rozšířeny.

Pro moravské brakteáty se předpokládá, že každá mincovna razila své vlastní typy mincí, odlišné od jiných ražeb. Lze považovat za velmi pravděpodobné, že typ byl determinován teritoriem a doba oběhu rytmem obměny mince. Různé mincovny však mohly razit mince v zásadě stejného typu s drobnými rozdíly. Poklad z Lubomi potvrzuje, střední brakteáty jsou poslední fází moravského mincovnictví ve 13. století, a naznačuje rovněž, že tuto fázi mincovnictví započal již Přemysl Otakar II., možná až v posledních měsících své vlády. První nebo jeden z prvních brakteátů této skupiny, typ s monogramem OR, vznikl ještě za tohoto krále a typ s rakouským štítem se objevil na brakteátech ražených již jménem Rudolfa Habsburského. Na pozdějším moravském brakteátu se objevuje slezská orlice, což má pravděpodobně původ v zájmu Václava II. o slezské území v roce 1290. Uvedená zjištění mohou posloužit jako základ pro další bádání nad touto problematikou.

Pokud byl poklad z Lubomi ukryt po roce 1305, a přitom neobsahuje pražské groše, ale značně starší moravské brakteáty, je zřejmé, že mince zastoupené v depotu již nebyly v peněžním oběhu. Poklad je tak depozitem stříbra na váhu, což objasňuje různorodou typologickou skladbu pokladu i široké časové rozpětí v něm zastoupených mincovních typů.

MONETY Z LUBOMI W ŚWIETLE BADAŃ SPEKTROMETREM FLUORESCENCJI RENTGENOWSKIEJ (XRF)

Beata MIAZGA

Wprowadzenie

Badania zabytkowych obiektów historycznych z uwagi na ich unikatowość wymagają stosowania specjalnych metod i technik analitycznych. Metody badań artefaktów powinny spełniać wiele kryteriów (uniwersalność, czułość, wielopierwiastkowość, szybkość pomiaru), najważniejszy jest jednak niedestrukcyjny czy małoinwazyjny charakter.¹ Wśród metod analitycznych, spełniających te wymagania, znajdują się metody rentgenowskie ze spektrometrią fluorescencji rentgenowskiej (ang. XRF). Technika ta pozwala na ustalenie składu jakościowego i ilościowego badanych materiałów: metali, ceramiki, szkła. Dlatego też badaniom rentgenowskim można poddawać także obiekty numizmatyczne.² Badania monet wnoszą jednak do procesu analitycznego kolejne wymagania. Istotne informacje są nierzadko ukryte w niewielkim i delikatnym obiekcie. Wówczas istotny jest stan zachowania zabytków. W toku badań archeometrycznych uwzględnić należy konsekwencje istnienia warstw korozyjnych i trudności z dotarciem do informacji o pierwotnym składzie stopu miedzianego.³ Dlatego ważnym stadium analiz jest wybór i odpowiednie przygotowanie mikroobszarów do badań.⁴

Metodyka badań

Badania spektrometryczne 32 wybranych monet ze skarbu z Lubomi⁵ wykonano na spektrometrze fluorescencji rentgenowskiej micro-X-ray Spectro Midex z chłodzoną powietrzem molibdenową lampą rentgenowską. Napięcie pracy lampy to 44,6keV. System detekcji wykorzystuje detektor typu Si Drift Chamber z chłodzeniem efektem Peltiera. Czas badań pojedynczej próbki wynosił 180 s, badania powtarzano co najmniej

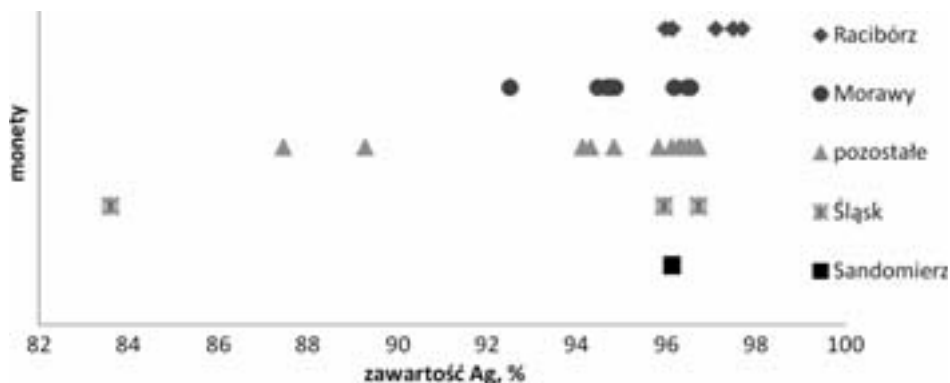
¹ K. Janssens: *Use of microscopic XRF for non-destructive analysis in art and archaeometry*, X-ray spectrometry 29, 2000, s. 73–91.

² Z. Smit, A. Semrov: *Early medieval coinage in the territory of Slovenia*, Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B 252, 2006, s. 290–298; Zs. Sandor, S. Tolgyesi, I. Grasis, M. Kaplon-Juhász: *Qualitative and quantitative analysis of medieval silver coins by energy dispersive X-rays fluorescence method*, Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry 246, 2000, 2, s. 385–389.

³ L. Beck, S. Bossonet, S. Revillon, D. Eliot, F. Pilon, *Silver surface enrichment of silver-copper alloys: a limitation for the analysis of ancient silver coins by surface techniques*, Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B 226, 2004, 153–162.

⁴ G. Weber, J. Guillaume, D. Strivay, H. P. Garnir, A. Marchal, L. Martinot, *Is the external beam PIXE method suitable for determining ancient silver artifact fineness?*, Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B 161–163, 2000, s. 724–729; V. Vijayan, T. R. Rautray, D. K. Basa, *EDXRF study of Indian punch-marked silver coins*, Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B 225, 2004, s. 353–356.

⁵ Zob. tekst poprzedzający. Obie prace zostały wykonane w ramach programu badawczego nr N109 008 32/0398, finansowanego przez Ministerstwo Nauki Rzeczypospolitej Polskiej.

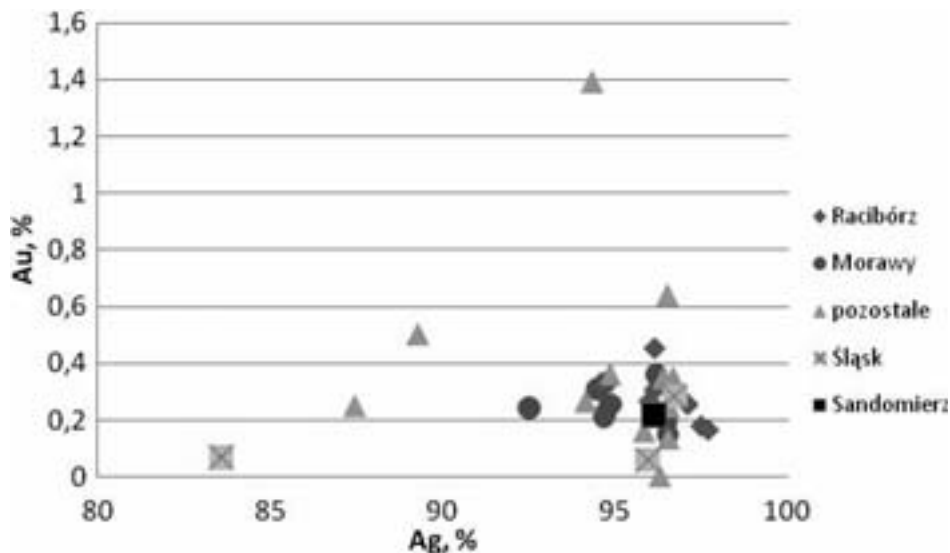
Wykres 1. Zawartość srebra w badanych monetach, podzielonych na grupy: „Racibórz”, „Morawy”, „Śląsk”, „Sandomierz” i „pozostałe”.

pięciokrotnie. Analizowane monety wstępnie odczyszczano (metodami mechanicznymi i chemicznymi). Następnie przygotowano mikroobszary do badań spektrometrycznych przez zeszlifowanie i wypolerowanie krawędzi bocznej monety. Wykonanie tych czynności odsłoniło wnętrze monety (rdzeń), które uznano za reprezentatywne miejsce do przeprowadzenia badań.⁶ Przeprowadzono także analizę jakościową na podstawie uzyskanych obrazów energetycznych, przygotowując zarówno widma zbiorcze, jak i indywidualne widma dla poszczególnych monet.

Dyskusja wyników

Badane monety podzielono wstępnie na grupy, według katalogu opracowanego przez Borysa Paszkiewicza. Próbkę monet 1–5 i 16, z uwagi na zakwalifikowanie do grupy brakteatów guzickowych z Opolskiego (księstwo raciborskie i raciborsko-oświęcimskie), nazwano grupą „Racibórz”. Brakteaty 6–14 zostały wskazane jako monety z Moraw i taką nazwę przydzielono grupie badanych numizmatów. Monety 15, 21 i 29 określono mianem „Śląsk”, monetę 26 – „Sandomierz”, a pozostałe nieokreślone brakteaty guzickowe (próbki 17–20, 22–28, 30–32) nazwano „pozostałe”. Analiza wyników badanych monet wykazała podobieństwo materiałowe. Skład chemiczny, a zwłaszcza zawartość srebra (zakres 92–96%), wskazuje na wysoką jakość badanego surowca. Zawartość srebra wewnątrz poszczególnych grup jest bardzo zbliżona (wykres 1), a istniejące różnice rozkładu srebra w stopie menniczym wynikają z niejednorodności materiału, spowodowanej w dużym stopniu zmianami o charakterze korozyjnym czy zanieczyszczeniami stopu przez inne metale. Potwierdzeniem takiej niejednorodności są wyniki badań monety 17 (tabela 2), gdzie w dwóch badanych mikroobszarach (ubytek w monecie) stwierdzono podwyższoną zawartość żelaza (od ok. 1% w stopie do 59%), co może być związane z kontaminacją monety przez narzędzie czy inny przedmiot żelazny pozostający w bliskim jej otoczeniu (np. podczas eksploracji obiektu). Badanie innych składników stopu, w tym miedzi i złota, oparto na wzajemnej zależności tych metali do srebra, prezentowanej w kolumnach 11 i 12 tabeli 1 oraz na wykresach 2 i 3. Analiza tych wykresów pozwala dodatkowo potwierdzić istnienie niejednorodności stopu, co jest

⁶ *Metallurgy in Numismatics*, ed. by W. A. Oddy and M. R. Cowell, vol. 4, 114–133.

Wykres 2a. Zależność srebra do złota, wyznaczona ze średnich zawartości metali.

szczególnie widoczne na wykresie 3. Dla monety numer 10 dwa badane mikroobszary dostarczyły danych o 20% zawartości miedzi w próbce, co jest widoczne na wykresie 3 jako czerwony punkt zlokalizowany znacznie powyżej reszty monet z tej grupy.

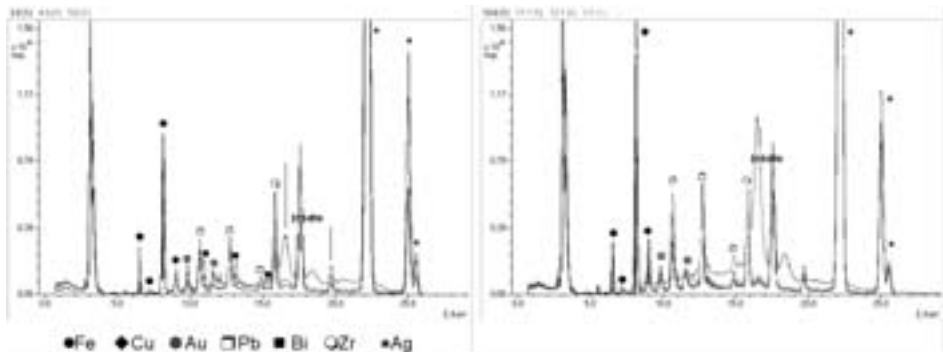
Interpretacja wyników i relacji pomiędzy poszczególnymi monetami pozwala uznać grupy brakteatów, określone jako „Racibórz” i „Morawy”, za zbiory monet o podobnym składzie, co może być konsekwencją jednego pochodzenia surowca. Potwierdzeniem tego faktu może być także obraz spektralny, ukazujący wybrane przebadane monety. Interesujący jest fakt występowania poza pierwiastkami oznaczonymi ilościowo (Mn, Fe, Cu, Ag, Au), także pierwiastków śladowych (Bi, Zr, Br) których intensywności sygnałów są w wielu przypadkach bardzo zbliżone. Na rysunku 1 prezentowane są widma fluorescencji rentgenowskiej wybranych próbek monet z grupy „Racibórz” i „Morawy”. Położenie sygnałów analitycznych wskazuje na występowanie tych samych metali w stopie mennicznej. Zarejestrowane różnice, widoczne jako nierówne intensywności poszczególnych pasm, mogą być spowodowane niejednorodnością badanych próbek. Widoczne na rysunku widma są zobrazowaniem wyników pojedynczego pomiaru, opisanego jako np. 3–8, co oznacza ósmy badany mikroobszar na monecie numer 3 (grupa „Racibórz”). Monety opisane jako „Racibórz” charakteryzują się średnią zawartością srebra na poziomie 96,875%, złota – 0,3451%, miedzi – 1,6354%. Natomiast próbki z grupy „Morawy” także mają bardzo zbliżony skład chemiczny (95,0144% Ag, 0,2532% Au, 3,3357% Cu), ale średnie zawartości srebra i złota są niższe. W konsekwencji w tych ostatnich monetach oznaczono więcej miedzi, co może być spowodowane kilkoma czynnikami. Po pierwsze, możliwe jest, że otrzymane do analiz próbki monet w pełni nie odzwierciedlają produktów z mennicy, w których je wybito. Niełatwo bowiem na podstawie wyników analiz odpowiednio sześciu i dziewięciu monet z grup nazwanych „Racibórz” i „Morawy” wysunąć wnioski ogólne. Jedynie przebadanie większej ilości monet, stanowiącej dobrą reprezentację statystyczną, mogłoby pozwolić na formułowanie bardziej stanowczych wniosków. Po drugie, niewykluczone jest, że

Tabela 1. Skład chemiczny badanych monet (podano średnie zawartości metali)

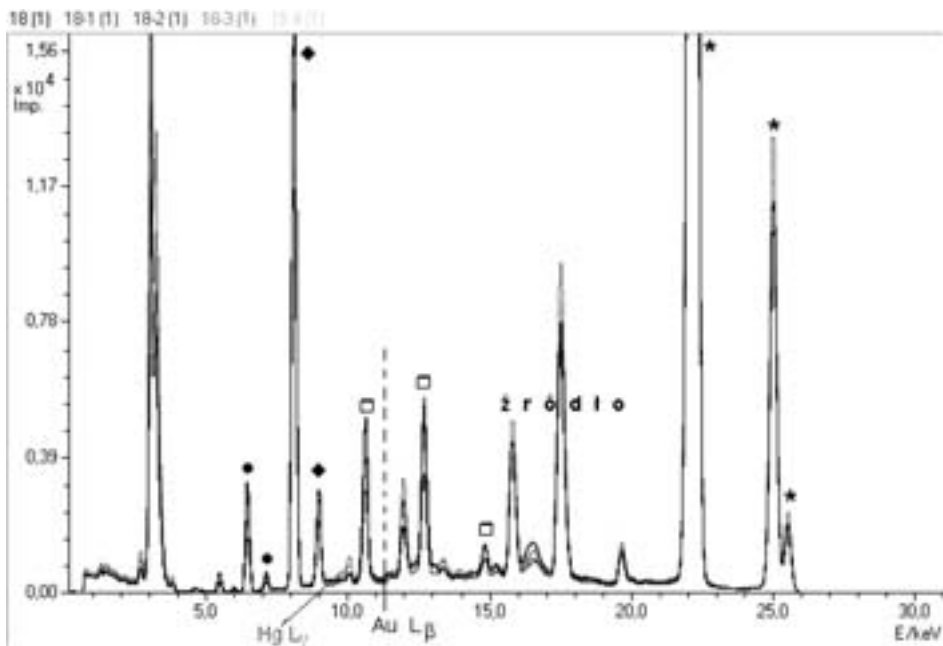
Pierwiastek Próbka (nr.)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Racibórz	1 (33.11)	0,05569	1,31984	1,63554	0,14354	0,20248	96,126	0,046	0,04254	0,45404	196,68	53,491
	2 (33.21)	0,02459	0,20723	2,84667	0,1895	0,23357	95,972	0,04821	0,0278	0,267033	380,94	39,556
	3 (34.9)	0,04156	0,55051	1,58063	n.o.	n.o.	97,488	0,04096	0,01941	0,179688	554,43	68,144
	4 (34.10)	0,03972	0,57454	1,0296	0,294614	0,36829	97,098	0,01809	0,01844	0,255622	402,02	119,79
	5 (34.11)	0,02458	0,38444	1,38444	0,0791	0,10321	97,692	0,02693	0,02705	0,16594	611,5	77,252
	16 (32.2)	0,06932	1,06495	2,345	n.o.	n.o.	96,123	0,03453	0,03718	0,306867	317,57	42,149
Morawy	6 (5.2)	0,02596	0,26956	2,80714	0,028062	0,05618	96,48	0,0456	0,02127	0,193	540,23	36,398
	7 (6.10)	0,5968	0,81315	3,4144	0,027	0,0497	94,715	0,0771	0,03675	0,332	286,1	24,333
	8 (7.1)	0,0451	0,74016	2,255	0,133933	0,17343	96,53	0,02334	0,03375	0,1495	713,28	45,865
	9 (6.14)	0,0665	1,17243	3,03613	0,329625	0,32803	94,718	0,11035	0,06676	0,22195	574,17	35,363
	10 (16.2)	0,0481	0,76334	5,88644	0,194952	0,24734	92,509	0,04413	0,02958	0,244344	411,18	46,225
	11 (8.1)	0,0432	0,55	3,8071	0,31025	0,3029	94,85	0,0962	0,05357	0,25561	374,21	26,098
	12 (11.2)	0,1023	1,7672	3,2105	0,1171	0,1319	94,47	0,0533	0,02098	0,30997	311,07	30,103
	13 (4.1)	0,0887	1,4194	3,4614	n.o.	0,0169	94,68	0,0547	0,04334	0,211	477,84	28,635
	14 (15.1)	0,07592	1,11158	2,143	n.o.	n.o.	96,178	0,07114	0,03536	0,36158	274,79	45,445
Pozostałe	17 (57.1)	0,13503	2,65207	2,49357	0,0902	0,1266	94,284	0,0382	0,03537	0,282157	350,55	38,695
	18 (68.1)	0,06287	0,95538	2,592	n.o.	n.o.	96,278	0,04523	0,04325	n.o.	-	37,818
	19 (69.1)	0,10536	1,7116	2,9158	n.o.	n.o.	94,834	0,03118	0,02534	0,35948	264,96	32,852
	20 (62.1)	0,06198	0,92525	3,17233	n.o.	n.o.	94,313	0,07118	0,02353	1,39025	71,397	30,007
	22 (40.1)	0,04467	0,6411	2,37283	n.o.	n.o.	96,537	0,03588	0,03393	0,24535	429,56	40,827
	23 (63.1)	0,45421	6,99121	2,71529	n.o.	n.o.	96,01	0,02954	0,02367	0,500871	179,56	33,242
	24 (65.1)	0,0582	0,99778	2,17583	n.o.	n.o.	96,522	0,04467	0,04927	0,133617	773,97	45,54
	25 (59.1)	0,16484	2,90173	2,33663	n.o.	n.o.	94,131	0,04255	0,04575	0,263838	368,24	42,033
	27 (52.1)	0,10028	1,75813	2,07138	n.o.	n.o.	95,824	0,03005	0,03823	0,158363	653,8	46,913
	28 (55.1)	0,54006	8,62931	2,73086	n.o.	n.o.	93,886	0,05453	0,04171	0,247514	365,53	32,442
	30 (44.2)	0,06848	0,90192	1,7902	0,1326	0,2746	96,667	0,03712	0,02538	0,34795	311,21	60,17
	31 (45.1)	0,06026	0,97492	1,76348	n.o.	n.o.	96,498	0,0185	0,0318	0,6392	152,57	67,074
	32 (50.1)	0,0777	1,341	1,723	0,0188	0,0202	96,37	0,0403	0,04425	0,346475	292,11	56,144
Śląsk	29 (25.1)	0,06785	1,12783	2,11367	n.o.	n.o.	95,945	0,03712	0,04848	0,059413	1786,9	45,589
	21 (26.1)	0,78163	13,1409	2,29783	n.o.	n.o.	83,593	0,03618	0,05432	0,068467	1304,2	37,819
	15 (22.1)	0,04708	0,70754	2,1642	n.o.	n.o.	96,722	0,02408	0,04208	0,28424	360,03	44,969
Sandomierz	26 (36.1)	0,07658	1,47042	2,04015	n.o.	n.o.	96,12	0,02207	0,03178	0,2174	451,18	54,395

Tabela 2. Skład chemiczny monety numer 17 (podano wyniki analiz jednostkowych)

	próbka	pierwiastek							Sum %
		Mn%	Fe %	Cu%	Ag %	Ir %	Pt%	Au %	
powierzchnia	17	0,0183	0,3667	1,989	96,93	0,0377	0,0129	0,1868	99,98
ubytek w monecie	17-1	3,279	51,37	1,862	43,19	0,0219	0,0156	0,1477	99,99
	17-2	3,684	59,62	1,96	34,39	0,0317	0,0303	0,1276	99,99
rdzeń	17-3	0,076	1,613	2,444	95,35	0,0538	0,0653	0,3775	99,99
	17-4	0,0768	1,569	2,489	95,42	0,0507	0,0523	0,3282	99,99
	17-5	0,0482	0,6098	2,928	96,1	0,0287	0,0224	0,244	99,99
	17-6	0,0545	1,014	2,639	95,93	0,032	0,0344	0,277	99,99
	17-7	0,0594	1,282	2,061	96,19	0,035	0,0319	0,3253	99,99
	17-8	0,612	12,11	2,905	84,07	0,0295	0,0284	0,2363	99,99

Rysunek 1. Widmo energetyczne wybranych próbek monet: próbki 3, 4 i 5 z grupy „Racibórz” oraz próbki 6,7,10, 11 i 12 z grupy „Morawy”.

Rysunek 2. Widmo energetyczne nieokreślonego brakteatu guziczkowego, prostokąt z kulką w środku (próbka numer 18).

skiego swoim składem nie odbiega od monet określonych jako nieokreślone polskie brakteaty guzickowe (tabela 1, wykres 2–3).

Podsumowanie

Przekazane do badania monety wykonane zostały ze stopu o wysokiej zawartości srebra (wyjątkiem jest uboższy w srebro rdzeń monety 21, zawierający ok. 70% Ag). Monety podzielone wstępnie na zespoły nie wykazują w obrębie grupy istotnych różnic w składzie chemicznym (poza opisanymi wyżej przypadkami niejednorodności). Duże podobieństwo składu jest zwłaszcza widoczne dla grup o nazwie „Morawy“ i „Racibórz“. Monety opisane jako nieokreślone polskie brakteaty guzickowe (grupa „pozostałe“) są bardziej zróżnicowane pod względem składu chemicznego. Ciekawym przypadkiem jest tu moneta 18 (nieoznaczony polski brakteat guzickowy, prostokąt z kulką w środku), która zawiera znacznie mniej złota, aniżeli inne badane próbki numizmatów. Największą ilość złota (1,39%) oznaczono w monecie 20 (nieokreślony brakteat, Przyłek 38 odm., podobny do Fbg 1022–1023 i Lichynia I/11), trzy lilie w roztrój na trójkącie). Składniki depozytu są zatem wykonane z metalu o różnym pochodzeniu, natomiast wspólna jest dla nich wysoka jakość kruszca srebrnego.

Summary

Beata Miazga, Coins from Lubomia in the light of examination with X-ray fluorescence spectrometry (XRF)

Archeometric examination of historical objects, including coins, requires the application of non-invasive, non-destructive or micro-destructive techniques. One of such techniques is X-ray fluorescence spectrometry, allowing the determination of mint alloy composition. Coins from the Lubomia hoard, which were divided into several research groups: “Racibórz”, “Moravia”, “Silesia”, “Sandomierz”, and the others, not classified among the groups mentioned above, were subjected to X-ray fluorescence analyses. After conducting spectral analyses, it was determined that the coins examined were made of an alloy of a high silver content (the percentage of this metal stayed within the range 93–98 per cent). The content of copper ranged from 1.5 to 4 per cent and the content of gold from 0.15 to 0.45 per cent. The coins which were initially divided into groups do not show significant differences in chemical composition within the groups. Divergence observed can be explained with the heterogeneity of mint alloy, possibly arisen at the stage of production, as well as with changes resulted from corrosion. A great similarity in the composition is particularly noticeable for the groups named “Moravia” and “Racibórz”. The coins described as uncertain Polish *hohlpennigs* (the group “others”) are more diverse in respect of chemical composition. Thus, analysing the results of the study, it can be stated that the elements of the hoard are made of metal of different origin, whereas the high quality of silver is common for all of them.

PŘÍSPĚVEK K TYPOLOGII PRAŽSKÝCH GROŠŮ JANA LUCEMBURSKÉHO A KARLA IV.

Václav PINTA

Mincování za vlády Jana Lucemburského a Karla IV. patří k časovým úsekům českého mincovnictví, jejichž bližší poznání znesnadňuje nedostatek písemných zpráv, a proto ke studiu tohoto období slouží z větší části mince samy.

Janovy pražské groše (z konce vlády) a Karlovy groše (hlavně z počátku vlády) mají poměrně často až třetinu plochy bez rázu (přestože na zbytku jejich obrazu lze někdy vidět i ražební lesk). Tato skutečnost činí badatelům jisté potíže a nutí je věnovat více pozornosti samotným ikonografickým detailům jejich kresby, aby mohli jednotlivé typy a varianty správně „přečíst“ a zařadit.

Průkopnické dílo „*Pražské groše a jejich díly*“ vynikajícího českého numismatika Josefa Smolíka (1894), v němž byla věnována samostatná kapitola Janovým i Karlovým ražbám, i přes své nedostatky, jak je vidíme dnes, neztratilo na ceně. Jeho jednoduše a srozumitelně podané závěry byly používány několika generacemi numismatiků a v reprintu s doplňky Karla Castelina a Iva Pánka (*Smolík 1971*) slouží dodnes. Z hlediska dnešního pokroku a nových poznatků již ale Smolíkovo dílo pro přesné určování pražských grošů nestačí. Proto se řada badatelů pokouší o dokonalejší a přehlednější soupisy typů a variant pražských grošů určitých úseků grošové doby a jejich chronologický sled.

Grošovou měnou českého mincovnictví, hlavně doby Jana Lucemburského, se podrobně zabýval i Karel Castelin ve své Chronologii pražských grošů Jana Lucemburského (*Castelin 1960*) a v německy psané publikaci *Grossus Pragensis* (*Castelin 1973*) se autor zabýval celým grošovým údobím.

Chronologie Karlových grošů sestavená autorem tohoto příspěvku (*Pinta 1971; týž 1999; týž 2005a*), byla po Smolíkově (1894; *týž 1971*) a Stanislavu Veselém (1968), třetím pokusem. Není pochyb o tom, že žádné chronologické řazení pražských grošů nebude asi nikdy definitivní. Každý nový nález mincí jej pravděpodobně zpřesní a rozšíří o případné nové typy, ale jistě o další varianty způsobené hlavně středověkou technologií výroby.

V roce 1955 byl při hloubení základů pro stavbu činžovního domu v Hodoníně odkryt nález grošů uložených ve džbánu. Správou Okresního muzea byl pak zaslán jeho kovový obsah, 297 grošů, k určení do numismatického oddělení Národního muzea, nález obsahoval:

Čechy, **Václav II.** (1278–1305), mincovna: *Kutná Hora*, pražský groš (1);
Jan Lucemburský (1310–1346), mincovna: *Kutná Hora*, pražský groš (156);
Karel IV. (1346–1378), mincovna: *Kutná Hora*, pražský groš (136);
Míšeň, **Fridrich I.** (1291–1324), míšeňský groš (1);
Fridrich II. (1324–1349), míšeňský groš (3).

Z původní rozboru hodonínského nález publikovaného E. Nohejlovou-Prátovou (1960) je zřejmé, že hlavní pozornost byla věnována grošům Janovým, snad pro jejich větší typologickou četnost. Není pochyb o tom, že zpracovat v této době obdobný nález

bylo poměrně obtížné. Castelinovu základní chronologii Janových grošů čekalo teprve její dokončení a ani chronologie Karlových grošů nebyla ještě známa. Tyto skutečnosti pravděpodobně způsobily, že ve výsledném rozboru nálezu se typologické členění pražských grošů poněkud vytratilo a vznikl spíš jakýsi přehled variant ražeb jednotlivých panovníků, do kterého se navíc vloudily jisté nepřesnosti. V publikovaných rozbořech nálezů jsou podobné chyby poměrně časté a všeobecně známé. Způsobovala je hlavně nejednotná terminologie popisů textových rozdělovacích znamének, jejich nepřesná reprodukce, ale i tiskárenské chyby. Mnohdy však zůstávaly jednotlivými autory nepostřehnuty i některé ikonografické rozdíly v obraze české koruny, českého lva i písma. Podle mého mínění vznikla ikonografie grošové ražby jako nedílný celek. Nelze proto klást důraz pouze na jeden prvek mincovního obrazu, ale je potřeba ikonografické prvky hodnotit v jejich komplexnosti. V těchto souvislostech lze poměrně spolehlivě vystopovat i případy, kdy byly k ražbě grošů použity nepárové razicí kolky. Řešení této problematiky pomáhá v současnosti hlavně prohloubení znalostí o středověké technologii výroby (Hána 2005; týž 2008a), nové technické i reprodukční možnosti badatelů a některé další aspekty.

Třicet šest let po objevu hodonínského nálezu, při rekonstrukci podlah v suterénu domu v centru městské památkové rezervace v Hradci Králové, byla objevena středověká keramická nádoba s více jak 1600 groši. Je záslužné, že se tento výjimečný hromadný nález podařilo zachránit v úplnosti, konzervovat jej a trvale uložit v muzejní sbírce pro další případná bádání. Hradecký mincovní depot odborně analyzovala Dagmar Vorlová (2002) pomocí moderních metod způsobem, který dělá z jeho knižního zpracování návod, jak by se mělo s podobnými mincovními nálezy pracovat. Na jeho kvalitě nic nemůže změnit ani skutečnost, že na některé dílčí závěry, které autorka ze svého rozboru vyvodila, jsou i jiné názory.

Dalo se všeobecně předpokládat, že nálezy hodonínský a královéhradecký, vzhledem k blízkému datu jejich uložení, by měly pravděpodobně obsahovat zhruba stejné typy Janových a Karlových grošů i pravděpodobně něco nového. Skutečnost, že Vorlová upozornila mimo jiné na rozdílnost skladby obou nálezů a zvláště pak na absenci grošů Karla IV. s kroužkem v kosočtverci mezi KAROLVS PRIMVS, byla pro mne jedním z impulsů, abych nově prověřil obsah hodonínského nálezu, který jsem do této doby znal pouze z jeho publikované podoby. Původní analýze nálezu jsem důvěřoval hlavně proto, že se pod ni podepsala prof. Emanuela Nohejlová-Prátová (1960). Připadalo mi ale přinejmenším podezřelé, že některé typy Karlových grošů, které měly být údajně v hodonínském nálezovém souboru zastoupeny, nebyly známy z jiných nálezů ani ze soukromých či veřejných sbírek.

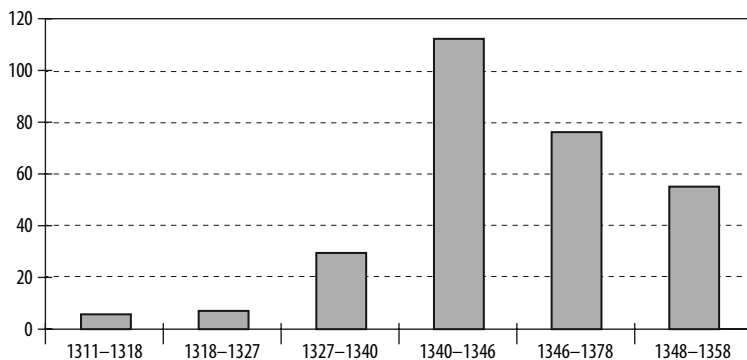
Není pochyb o tom, že se bádání od 60. let 20. století v dané oblasti hodně změnilo a to i díky novým technologiím a možnostem soudobé dokumentace. Vorlová vše využila mírou vrchovatou, čímž nastavila pomyslnou laťku kvality zpracování mincovního nálezu hodně vysoko. Domnívám se však, že je potřeba nejen kvalitně analyzovat nálezy nové, ale také se vracet k nálezům starším, zvláště jsou-li ještě stále k dispozici. Potvrzují to i mé poznatky z prvního rozboru nálezu pražských grošů z Hodonína¹, kdy jsem se zabýval pouze částí depotu, a sice pražskými groši Karla IV.

V této souvislosti bych chtěl připomenout nezastupitelnost nálezových souborů

¹ Muzeum TGM v Hodoníně 10.–11. 9. 2003.

hlavně pro jejich vypovídací hodnotu, která umožňuje časově řadit nedatované ražby. Tak zvanou zákonitost nálezů, kterou se řídí četnost mincí v nálezech, formulovala Nohejlová-Prátová (1951). Ivo Pánek (1967, 100) její studii shrnul těmito slovy: „Představuje-li nálezový obsah soubor mincí bezprostředně vyňatých z oběhu, potvrzují empirická pozorování shodně, že četnost se zvolna zvyšuje od nejstarších typů, zastoupených zpravidla ojedinělými kusy, až do určitého maxima, kdežto u několika málo nejmladších typů opět prudce klesá.“ Rozbor ražeb obsažených v hodonínském nálezu tuto zákonitost potvrzuje až překvapivě přesně.

Nový průzkum mincí hodonínského nálezu může vzhledem ke své skladbě i po 48 letech od svého prvního zpracování doplnit naše znalosti týkající se problematiky a datování jednotlivých typů pražských grošů Jana Lucemburského i Karla IV. Zvláště pro badatele, kteří se zabývají grošovým mincováním Jana Lucemburského, může právě hodonínský nález pomoci vytvořit základ pro vznik moderní chronologie založené na bázi ikonografie a nikoliv jen pouze na opisových rozdělovacích znaménkách (Hána 2007).

Obr. 1. Graf četnosti Janových a Karlových grošů obsažených v hodonínském nálezu (Datace vycházejí z prací Castelin 1960 a Pinta 2005).

Nový rozbor hodonínského grošového nálezu

Hromadný nález pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. z Hodonína je uložen v depozitáři Muzea TGM v Hodoníně, tak jak tam byl před léty po zpracování vrácen z Národního muzea. Je evidován jako celek a jednotlivé mince nemají inventurní čísla. Groše jsou uloženy z větší části v původních očíslovaných papírových sáčcích v sadách s poznámkami, jak byly publikovány. Některé ze sáčků s větším počtem grošů jsou ale již natolik poškozeny, že dochází k sesypání jejich obsahu, a tudíž pomíchání části původně roztríděných mincí.

Vzhledem k absenci inventarizace jednotlivých nálezových mincí byl jsem nucen si vytvořit jakousi základní pracovní evidenci ve formě dvou tabulek - tab. A a B. Jednotlivé mince tak získaly kód obsahující číslo sáčku, ve kterém jsou uloženy, iniciálu jména panovníka a čísla fotodokumentace (líc/rub).²

² Příklad: 24-J-21/22; Tento kód znamená, že v sáčku č. 24 je uložen pražský groš Jana Lucemburského s obr. lícni strany č. 21 a rubní č. 22 a je určen podle Castelinovy (1960) chronologie jako Cast. III. / 13.

Tab. A. Evidence pražských grošů Jana Lucemburského z hodoniňského nálezu (Cast. = *Castelin* 1960)

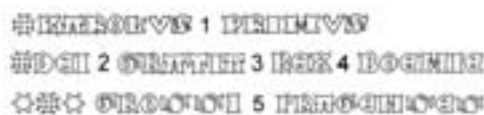
Číslo sáčku	Číslo dokumentace (číslo sáčku – panovník č. foto líc / č. foto rub)	Typ groše	Poznámka	Celkem ks v sáčku
1.	---	Cast. I. / 1		1
2.	---	Cast. I. / 1		4
3.	3 – J – 3 / 4 (obr. č. 1)	Cast. V. / 26		1
4.	---	Cast. I. / 3		1
5.	---	Cast. VI. / 36		5
6.	---	Cast. VII. / 39		1
7.	7 – J – 5 / 6	Cast. VI. / 36	zn. prstýnek	1
8.	---	Cast. V. / 28		1
9.	---	Cast. VII. / 39		2
10.	---	Cast. VII. / 39		3
11.	---	Cast. VII. / 39		2
12.	12 – J – 7 / 8 12 – J – 9 / 10 (obr. č. 2)	Cast. VI. / 36 Cast. VII. / 39		2
13.	---	Cast. VI. / 36		1
14.	14 – J – 11 / 12 (obr. č. 3)	Cast. VII. / 39		2
15.	---	Cast. VI. / 35		1
16.	16 – J – 13 / 14 (obr. č. 4)	Cast. VI. / 35?		1
17.	---	---		1
18.	---	Cast. VII. / 39		2
19.	---	Cast. VII. / 39		4
20.	20 – J – 15 / 16	Cast. V. / 28	zn. prstýnek; 3,6 g	4
21.	---	Cast. VI. / 36		2
22.	---	Cast. VII. / 39		1
23.	23 – J – 17 / 18		2,4 g (padělek?)	
	23 – J – 19 / 20 groš Karla IV.		odstřížen na zkoušku jakosti	2
24.	24 – J – 21 / 22	Cast. III. / 13		1
25.	25 – J – 23 / 24	Cast. III. / 13	3,6 g	2
26.	26 – J – 25 / 26 (obr. č. 5)	Cast. VIII. / 47	3,7 g	67
27.	---	Cast. VIII. / 47	dvojráz; 3,6 g	2
28.	28 – J – 27 / 28 28 – J – 29 / 30	Cast. VIII. / 47		6
29.	---	Cast. VIII. / 47		7
30.	---	Cast. VII. / 39		6
31.	---	Cast. VI. / 38		6
32.	32 – J – 31 / 32	Cast. VI. / ?	3,5 g	1
33.	33 – J – 33 / 34	Cast. VI. / 36	3,5 g	3
34.	34 – J – 35 / 36	Cast. VI. / 36	3,6 g	1
35.	35 – J – 37 / 38 (obr. č. 6)	Cast. III. / 13	3,3 g	1
36.	36 – J – 39 / 40	Cast. III. / 13	3,4 g	1
37.	37 – J – 41 / 42 37 – J – 43 / 44	Cast. VIII. / 47	3,8 g 3,5 g	2
38.	38 – J – 45 / 46	Cast. III. / 14	2,9 g	1
39.	39 – J – 47 / 48	Cast. VIII. / 47	3,4 g	1
40.	40 – J – 49 / 50 40 – J – 51 / 52	Cast. VIII. / 47 Cast. VIII. / 47	3,6 g; 3,4 g; 3,6 g	3

Na rozdíl od metodiky rozdělení Janových pražských grošů do tabulek (A–D), které užívala Nohejlová-Prátová (1960), použil jsem vlastní mnohem podrobnější způsob reprodukce jednotlivých typů grošů. Přesto ale pro snazší porovnání mých zjištění s původním uvádím také do značné míry analogické tabulky (tab. C–D), poskytující základní informaci o složení nálezu.

Tab. B. Evidence pražských grošů Karla IV. z hodonínského nálezu (Cast. = *Castelin 1960*; Pin. = *Pinta 2005a*).

Číslo sáčku	Číslo dokumentace (číslo sáčku – panovník č. foto líc / č. foto rub)	Typ groše	Poznámka	Celkem ks v sáčku
1.	1 – J – 87 / 88	Cast. VI. / 36	Zaměněno, je to groš Jana Lucemburského	37 (36)
2.	2 – K – 89 / 90	Pin. III. a		56 (52)
	2 – K – 91 / 92	Pin. III. a		
	2 – K – 93 / 94	Pin. III. a		
	2 – K – 95 / 96	Pin. III. a		
	2 – K – 97 / 98	Pin. III. a		
	2 – K – 99 / 100	Pin. III. a		
	2 – K – 101 / 102	Pin. III. a		
	2 – K – 103 / 104 (obr. č. 7)	Pin. III. a		
	2 – K – 105 / 106	Pin. III. a		
	2 – K – 107 / 108	Pin. I. a		
	2 – K – 109 / 110	Pin. III. a		
	2 – K – 111 / 112	Pin. III. a		
	2 – K – 113 / 114	Pin. I. b		
	2 – K – 115 / 116	Pin. III. a		
	2 – K – 117 / 118	Pin. III. a		
	2 – K – 119 / 120 (obr. č. 8)	Pin. III. a		
	2 – K – 121 / 122	Pin. III. a		
	2 – K – 123 / 124	Pin. III. a		
	2 – K – 125 / 126	Pin. III. a		
	2 – K – 127 / 128	Pin. I. b		
	2 – K – 129 / 130	Pin. III. a		
	2 – K – 131 / 132	Pin. III. a		
	2 – K – 133 / 134	Pin. III. a		
	2 – K – 135 / 136	Pin. III. a		
	2 – K – 137 / 138	Pin. III. a		
	2 – K – 139 / 140	Pin. III. a		
	2 – K – 141 / 142	Pin. III. a		
	2 – K – 143 / 144	Pin. I. b		
2 – K – 145 / 146	Pin. III. a			
2 – K – 147 / 148	Pin. III. a			
2 – K – 149 / 150	Pin. III. a			
2 – K – 151 / 152	Pin. II. a			
2 – K – 153 / 154	Pin. I. b			
2 – K – 155 / 156	Pin. III. a			
3.	3 – K – 83 / 84	Pin. I. b		2
	3 – K – 85 / 86	Pin. I. b		
4.	4 – K – 69 / 70	Pin. I. a		8
	4 – K – 71 / 72	Pin. I. a		
	4 – K – 73 / 74	Pin. I. a		
	4 – K – 75 / 76	Pin. I. a		
	4 – K – 77 / 78	Pin. I. a		
	4 – K – 79 / 80	Pin. I. a		
5.	5 – K – 65 / 66	Pin. I. a		12
	5 – K – 67 / 68	Pin. I. a		
6.	----			3
7.	7 – K – 53 / 54	Pin. I. b		14
	7 – K – 55 / 56	Pin. I. b		
	7 – K – 57 / 58	Pin. I. b		
	7 – K – 59 / 60	Pin. III. a		
	7 – K – 61 / 62	Pin. I. b		
	7 – K – 63 / 64	Pin. I. b		
8.	8 – K – 81 / 82	Pin. I. b		4

Pro zjednodušení bylo na obou níže prezentovaných tabulkách (tab. C–D) použito jednotného klíče pro rozlišení pozice každého rozdělovacího znaménka v opisech (obr. 2).

Obr. 2. Index umístění dělicích opisových znamének na Karlových i Janových groších.

Tab. C. Celkový přehled pražských grošů Jana Lucemburského z hodonínského nálezu.

* Na jednom groši je chybný opis na líci: + DE : GRATIA; ** Znaménko tvaru jakéhosi deformovaného půlměsíčku, nachází se uvnitř těsně nad rozvětvení ocasu; Cast. = *Castelin* 1960)

uloženo v sáčku číslo	typ groše	Dělicí znaménka v opisech					typ koruny // typ lva	rubní značky	kusů celkem
		lící strana				rubní strana			
		1	2	3	4	5			
1.	Cast. I./1	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙		bez zn.	1
2.	Cast. I./1	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙		☞	4
3.	Cast. V./26	⊙	⊙	⊙	⊙	☪	4d // 1c	☞	1
4.	Cast. I./3	⊙	⊙	⊙	⊙	bez zn.		☞	1
5.	Cast. VI./36	⊙	⊙	☪	⊙	☪		bez. zn	5
6.	Cast. VII./39	⊙	⊙	☪	⊙	☪		☞	1
7.	Cast. VI./36	⊙	⊙	☪	⊙	☪	3 // 3a-1	☞	1
8.	Cast. V./28	⊙	⊙	☪	⊙	⊙		☞	1
9.	Cast. VII./36	⊙	⊙	☪	⊙	☪		☞	2
10.	Cast. VII./36	⊙	⊙	☪	⊙	☪		☞	3
11.	Cast. VI./36	⊙	⊙	☪	⊙	?		☞	2
12.	Cast. VI./36 Cast. VII./39	⊙	⊙	☪	⊙	☪	3 // 3a? ? // 4a	☞	2
13.	Cast. VI./36	⊙	⊙	☪	⊙	☪		☞	1
14.	Cast. VII./39	⊙	⊙	☪	⊙	☪	2e // 4a	☞	2
15.	Cast. VI./35	⊙	☪	☪	☪	☪		☞	1
16.	Cast. VI./35?	⊙	☪	☪	☪		4b // 4b-1	☞	1
17.	Cast. nezná	⊙	☪	☪	☪	☪		☞	1
18.	Cast. VII./39	⊙	⊙	☪	⊙	☪		bez zn.	2
19.	Cast. VII./39	⊙	⊙	☪	⊙	☪		☞	4

uloženo v sáčku číslo	typ groše	Dělicí znaménka v opisech					typ koruny // typ lva	rubní značky	kusů celkem
		liční strana				rubní strana			
		1	2	3	4	5			
20.	Cast. V./28						4c // 3b		4
21.	Cast. VI./36								2
22.	Cast. VI./36								1
23.	Cast. VI./36					?	groš Karla ? // 5b-1		2
24.	Cast. VI./36						2a // 2b	bez zn.	1
25.	Cast. VI./36					?	2a // 2a	bez zn.	2
26.	Cast. VI./36						1b // 4b-2	*	67
27.	Cast. VI./36							bez zn.	2
28.	Cast. VI./36						2b // 5b 2d // 5a?	bez zn.?	6
29.	Cast. VI./36			?		?		bez zn.	7
30.	Cast. VI./36			?					6
31.	Cast. VI./36			?		?			6
32.	Cast. VI./36					?	4a // 3b	málo čitelná	1
33.	Cast. VI./36						4a // 3a-1		3
34.	Cast. VI./36						4a // 3a-2	bez zn.	1
35.	Cast. VI./36						2a // 2a	**	1
36.	Cast. VI./36						2a // 2a	bez zn.	1
37.	Cast. VI./36						2e // 4b-1 2c // 5b-2		2
38.	Cast. VI./36						2e // 2b	bez zn.	1
39.	Cast. VI./36						2e // 5b-1		1
40.	Cast. VI./36						2c // 5b-2 2e // 5b-2		3

V tab. C byla mj. použita kolonka *Typ koruny // typ lva*. Jde o odkazy na ikonografické třídění vyobrazené na obr. 3 a 4. Veškeré Janovy pražské groše hodonínskému nálezu jsem následně roztrídil do jedenácti skupin a Karlovy do čtyř ikonografických skupin.

Nedávno zveřejněný rozbor části depotu (*Pinta 2005b; týž 2006*), pražských grošů Karla IV., potvrdil postřeh autorky původního zpracování (*Nohejlovou-Prátovou 1960*) nálezu v tom smyslu, že všechny Karlovy groše hodonínskému souboru patří podle

Tab. D. Celkový přehled jednotlivých typů pražských grošů Karla IV. z hodonínského nálezu. (* Na jednom groši je známko situované vpravo vně ocasu českého lva „trojlist se stopkou?"; Pin. = *Pinta 2005a*)

číslo	typ groše	Dělicí znaménka v opisech					rubní značky v rozvětvení ocasu lva	kusů celkem
		lící strana				rubní strana		
		1	2	3	4	5		
1.	Pinta typ I. a							57
2.	Pinta typ I. b							19
3.	Pinta typ II. a						 ve smyčce ocasu lva	2
4.	Pinta typ III. a						*	53

obrazu české koruny do jediné, nejstarší skupiny. O rubní straně Karlových grošů (obrazu českého lva) se však autorka nezmínila, přestože na nich lze vystopovat výrazné ikonografické rozdíly a není pochyb o tom, že část pražských grošů krále Karla má obraz českého lva jak nejstaršího, tak i mladší typu.

Nový rozbor hodonínského nálezu potvrdil používanou chronologii Karlových grošů a dal podnět k jejímu zpřesnění. Nebyly sice objeveny nové typy grošových ražeb, které bychom ještě neznali z jiných nálezů nebo sbírek, ale paradoxně došlo k jejich částečné revizi. Karlovy groše **I. typu** varianty **b/1** a **b/2**, groše s opisovým znaménkem **kroužek v kosočtverci** mezi KAROLVS PRIMVS v nálezu nejsou a nikdy nebyly. Ve skutečnosti má toto sporné znaménko vnitřního opisu tvar drobné **čtyřlísté růžice**. Proč bylo ale reprodukováno jako kroužek v kosočtverci, není jasné. Snad došlo jen k technické chybě vzniklé při výrobě tiskového štočku. Faktická nepřítomnost Karlových grošů **I. typu**, variant **b/1** a **b/2** (kroužek v kosočtverci mezi KAROLVS PRIMVS) v depotu z Hodonína znamená, že je potřebné uvedené varianty Karlových grošů z chronologické řady vyloučit.

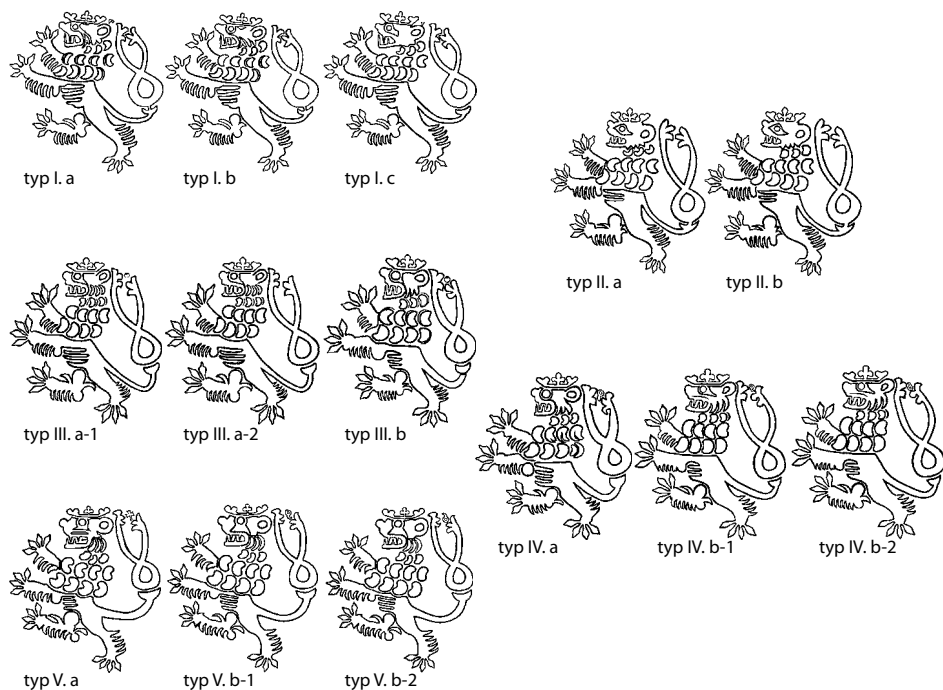
Není bez zajímavosti, že při původním rozboru nálezu byly přehlédnuty dva poměrně vzácné Karlovy pražské groše **typ II.**, s kroužkem ve smyčce ocasu českého lva. Tyto groše **II. typu** přispívají k přesnějšímu datování celého nálezového souboru.

Je nutné ještě upozornit na dva dosud nepopsané detaily v kresbě písmen u **III. typu** Karlových grošů, které jsou obsaženy v hodonínském nálezu. Jedná se o písmeno **R** v rubním opisu ve slově GROSSI a **G** ve slově PRAGENSES. Tato písmena mají v horních patkách dutý kroužek. Obdobný kroužek na písmenu **R** a **B**, nacházející se ale na okraji spodního dřívku, popsala Vorlová (2002, 141–145) v královéhradeckém nálezu na Karlových groších mého **I. typu**.

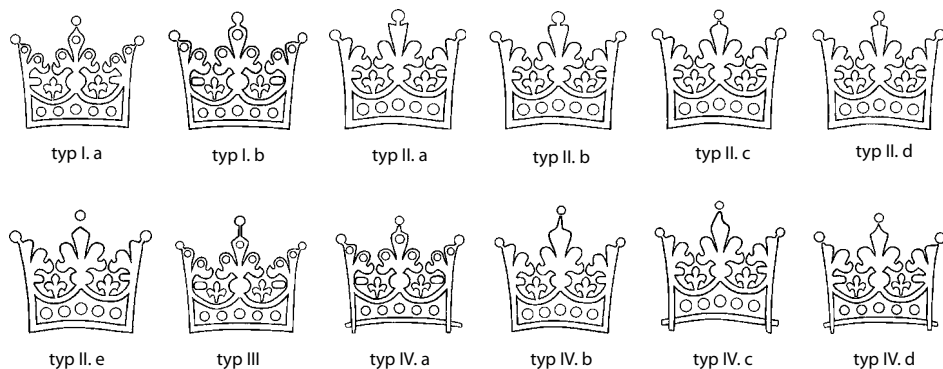
Dále jsem objevil na jednom z Karlových grošů (**typ III.a**) znaménko nacházející se vpravo vně nad rozvětvením ocasu lva u perlovce (obr. 5:7). Jedná se pravděpodobně o jakýsi „trojlist se stopkou?“ zhotovený obdobným puncem použitým na korunu Janova groše? (obr. 5:4).

K tabulkám jednotlivých typů a variant grošů byly použity fotografické zvětšeniny grošů pořizené autorem v Hodoníně. Ty byly porovnány superprojekcí a poté překresleny pokud možno co nejpřesněji tak, aby nedošlo k významnějším odchylkám obrazu české koruny, českého lva, písma i rozdělovacích znamének. Následně byly porovnány

jednotlivé změny ikonografických prvků na pražských groších. Bylo to pracné a možná částečně i subjektivní. Vždy je totiž problematické přesně posoudit, jaké anomálie v kresbě jsou ještě způsobeny ruční výrobou razicích kolků, které měly být vlastně identické, a co jsou již typologické a variantní rozdíly vzniklé jinou rukou řezače želez nebo jako ikonografický záměr, který měl groše odlišovat.

Obr. 3. Typy a varianty obrazu českého lva na Janových groších z hodonínského nálezů.

Obr. 4. Typy a varianty obrazu české koruny na Janových groších z hodonínského nálezů.

Rozbor jednotlivých ikonografických skupin grošů Jana Lucemburského z hodonínském nálezu

- 1) Typický obraz českého lva i koruny jaký se objevuje na groších krále Václava II. Písmo detailně propracované a shodná jsou i rozdělovací znaménka v podobě dvojic kroužků nad sebou.
- 2–3) V obrazu českého lva začíná jistá stylizace projevující se hlavně ztvárněním hlavy lva a hřívý. Také obraz české koruny působí poněkud zjednodušeně. Písmo je i nadále propracované. Typická jsou **S** v opisu GROSSI PRAGENSES. Místo dělicích znamének dvojice kroužků nad sebou se objevují čtyřlísté, vzácněji (na rubu) pětilísté růžice.
- 4) Tuto skupinu presentuje jediný exemplář Janova groše s odlišným rubním opisovým znaménkem mezi GROSSI PRAGENSES, „trojlist bez stopky.“ Tato ražby má některé prvky jak nejstarší (obraz lva i se znaménkem na uchu), tak i mladší (typické přetažení rytí ve spodní části obrazu české koruny).
- 5) Výrazněji se mění obraz českého lva. Jeho postava se jeví robustnější a vyšší. V rozvětvení ocasu značka „prstýnek“. Perla na střední linii české koruny je na jakési prodloužené stopce. Výraznou změnu kresby doznávají písmena **S** a písmeno **A** (ve slově PRAGENSES) má patky na horním dřiku. Mění se také charakter symbolů před GROSSI v rubním opisu. Dříve šesticípé hvězdice s ostrými hroty nahrazují hvězdice s hroty zaoblenými a klasický gotický kříž mění svůj původní tvar. Mezi GRATIA REX se objevuje „trojlist bez stopky“ a rubním opisovým znaménkem se stává „lilie“.
- 6–8) Kresba českého lva doznává jen drobné vývojové obrazové změny. Pro obraz české koruny je typické přetahování linek, které často přesahují až do perlovce. Ve vrcholové partii české koruny dochází k anomáliím, které lze přisoudit spíše k ruční technologii než záměru řezače želez. V osmé skupině se poprvé objevuje v rozvětvení ocasu českého lva znaménko „kroužek se stopkou“.
- 9–11) Od deváté skupiny dochází ke zhoršení kvality písma obecně. Písmena **S** mají opět nový charakter a také kříž mezi hvězdicemi (v rubní sestavě symbolů) se vrací do původního, ale robustnějšího tvaru.

Obraz českého lva se mění v typické „nahrbení“ a má charakteristickou kresbu hlavy. Vrcholová část koruny pod perlou se projevuje v řadě variant. Celkový vzhled těchto grošů působí jednak nedbalejším zpracováním ražebních kolků a ražbou, pravděpodobně již opotřebovanými kolky. Od desáté skupiny se v rubním opisu objevuje „trojlist se stopkou“, typický i pro nejstarší groše Karla IV.

1

✠MORAVIANES:PRIMIVS

✠GEM:GRATIA:REX:BOEMIE

✠✠✠GROSSI:PRAGENSES

Cast. I./1 1311–1318

2

††† HORTANINDESI: PRIMIVSI

††† BOEM: ORATIA: REX: BOEMIE

††††† GROSSI: PRAGENSIS

Na jednom exemplári groše je jakási deformované znaménko „mäsíček“ uvnitř, nad smýčkou v rozvrtvení ocasu lva

Cast. III./13 1318–1327

3

††† HORTANINDESI: PRIMIVSI

††† BOEM: ORATIA: REX: BOEMIE

††††† GROSSI: PRAGENSIS

Cast. III./14? 1318–1327

4

††† HORTANINDESI: PRIMIVSI

††† BOEM: ORATIA: REX: BOEMIE

††††† GROSSI: PRAGENSIS

Cast. V./26 1327–1340 *podezírelá pravost ražby – smíšená charakteristika ikonografie*

5

††† HORTANINDESI: PRIMIVSI

††† BOEM: ORATIA: REX: BOEMIE

††††† GROSSI: PRAGENSIS

Cast. VI./36 1327–1340

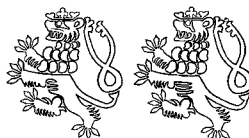
6

*I O R A T I N I D E S I P R I M I V I S
 *D E I O R A T I A R E X B O E M I E
 * * G R O S S I P R A G E N S E S

Cast. V./28 1327–1340

7

*I O R A T I N I D E S I P R I M I V I S
 *D E I O R A T I A R E X B O E M I E
 * * G R O S S I P R A G E N S E S

Cast. VI./36 1327–1340

8

*I O R A T I N I D E S I P R I M I V I S
 *D E I O R A T I A R E X B O E M I E
 * * G R O S S I P R A G E N S E S

Cast. VI./35?

9

*I O R A T I N I D E S I P R I M I V I S
 *D E I O R A T I A R E X B O E M I E
 * * G R O S S I P R A G E N S E S

Cast. VII./39 var. rubní značky 1340–1346

10

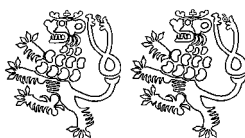

KAROLVS PRIMVS
 DEI GRATIA REX BOEMIE
 * * * GROSSI PRAGENSES

Na jednom groši je chyba v lícním opisu + DE : GRATIA

Cast. VIII./47 1340–1346

11

KAROLVS PRIMVS
 DEI GRATIA REX BOEMIE
 * * * GROSSI PRAGENSES

Cast. VIII./47 1340–1346

Rozbor jednotlivých ikonografických skupin grošů Karla IV. z hodonínského nálezu

Chronologická postoupnost ražeb pražských grošů Karla IV. (Pinta, 2005a) vznikla zhruba z 95 % na základě rozborů nálezových souborů. Mezi její pilíře patří také soubor Karlových grošů z hodonínského nálezu. Roztřídil jsem je do čtyř ikonografických skupin. Lícni obraz české koruny je pro všechny identický. Liší se pouze čitelností perel, což považuji pouze za anomálii technického rázu.

12–13) Typický obraz českého lva známý z posledních Janových grošů. Je pravděpodobné, že k ražbě byla použita rubní razidla Janových grošů. První skupina grošů Karla IV. má mezi KAROLVS PRIMVS dělicí znaménko kroužek. Od druhé jej vystřídá drobná čtyřlístá růžice s negativní tečkou uprostřed.

14–15) Zásadně se mění ikonografie českého lva. Připomíná obraz českého lva na Janových groších z první poloviny vlády. Rubní strana navíc ještě doznává změny i v sestavě rubních symbolů před GROSSI PRAGENSES a tvaru písmena S.

Dosud nebylo možné přesně datovat jednotlivé typy Janových ani Karlových grošů, jak to dokázala hlavně díky studiu dochovaných archivních pramenů J. Hásková (1968; *táž* 1971) u ražeb Jagelonských. Obdobné archiválie, které by podrobně mapovaly produkci bývalé kutnohorské mincovny v lucemburském údobí nejsou totiž k dispozici.

Ne zcela zodpovězenou otázkou z pohledu současných badatelů zůstává mimo jiné také kvalita starších rozborů grošových nálezů. Konkrétní zkušenost s původním zpra-

12

KAROLVS • PRIMVS
 DEI • GRATIA • REX • BOEMIE
 ✠ ✠ GROSSI • PRAGENSIS

Pin. I. a

13

KAROLVS • PRIMVS
 DEI • GRATIA • REX • BOEMIE
 ✠ ✠ GROSSI • PRAGENSIS

Pin. I. b

14

KAROLVS • PRIMVS
 DEI • GRATIA • REX • BOEMIE
 ✠ ✠ GROSSI • PRAGENSIS

Pin. II. a

15

KAROLVS • PRIMVS
 DEI • GRATIA • REX • BOEMIE
 ✠ ✠ GROSSI • PRAGENSIS

Na jednom groši je známek „trojlíst se stopkou?“ vně rozvětvení ocasu českého lva (vpravo)

Pin. III. a

Obr. 5. Vybrané exempláře z nálezů Hodonín - 1. Jan Lucemburský, rub s detailem rubního opisového znaménka (3-J-3/4); 2. Jan Lucemburský, rub s detailem rubního opisového znaménka (12-J-9/10); 3. Jan Lucemburský, rub s detailem rubního opisového znaménka (14-J-11/12); 4. Jan Lucemburský, rub s detailem puncované koruny lva (16-J-13/14); 5. Jan Lucemburský, líc s detailem chybného opisu **+DE**: (26-J-25/26); 6. Jan Lucemburský, rub s detailem znaménka uvnitř ocasu lva (35-J-37/38); 7. Karel IV., rub se znaménkem vně ocasu českého lva (2-K-103/104); 8. Karel IV., rub s detailem písmene **R** s kroužkem (2-K-119/120).

cováním hodonínského nálezů vybízí k revizím dříve popsaných nálezů, pokud jsou ještě stále k dispozici.

Hodonínský nález potvrzuje objektivnost současné chronologické řady Karlových grošů **I.** až **III. typu** (Pinta 2005a). Vzhledem k tomu, že však bylo v posledním období publikováno několik příspěvků zaměřených k typologii pražských grošů Jana a Karla Lucemburského (Vorlová 2002; Hána 2004; týž 2008b; týž 2009), je nutné na některé z nich reagovat.

Je třeba především upozornit na skutečnost, že ikonografie českého lva Janových grošů z hodonínského nálezů má průběžný a pozvolný vývoj bez nějakých výrazných

„skoků“ (obr. 3). Není jej proto možné prezentovat pouze ve dvou typech. K výraznější změně obrazu českého lva dochází teprve až na Karlových groších **II.** a **III. typu**, kdy se dá říci, že se svým způsobem „vrací“ k charakteristice starších Janových grošů.

Nelze plně akceptovat výraz „lev s plnou hlavou“ (Hána 2009). Je totiž nepřesný a značně zavádějící právě proto, že na mnoha Janových i Karlových groších to tak může částečně ikonograficky vyznívat. Na základě rozboru královéhradeckého nálezu Dagmar Vorlová (2002, 159) uvádí, že hlava uvedeného typu lva byla vybita jedním puncem. Této hypotéze však odporují zjištění získaná z hodonínského i dalšího významného nálezu z Týna nad Vltavou (Nálezy II/3, č. 2031).³ Oba totiž obsahují celou řadu velice dobře čitelných exemplářů grošů, které mají lví hlavu prokazatelně vyrobenou větším počtem jemných punců a dorytím. Lze předpokládat, že dojem plnosti hlavy způsobilo až opotřebení razidel při vyšším objemu ražby. Použitím hrubších punců u Karlových grošů **I. typu** vznikla i hrubší kresba hlavy lva, kterou si ponechala větší čitelnost stop po některých dílčích puncích i po ražbě. Podobnou technologickou záležitostí jsou také například: dutý kroužek – plný kroužek, plná růžice – růžice tvořena čtyřmi dutými kroužky a podobně.

K otázce paralelnosti typologických řad pražských grošů publikované Jiřím Hánou (2009) lze poznamenat, že byla doložena již rozbořem Karlových grošů nálezu královéhradeckého Dagmar Vorlovou (2002, 53). Projevuje se zjištěnými kombinacemi lícního razidla (**typ I.a**) se třemi typy rubních razidel. Podobné ražební trendy jsou patrné i z rozboru Karlových grošů nálezu hodonínského, tentokrát s lícním razidlem **I.b** a rubními razidly **typu II** a **III.a**. Přehled zjištěných kombinací ražebních kolků použitých v tomto údobí je prezentován na obr. 6.

Nelze jednoznačně souhlasit s názorem, že Karlův pražský groš se dvěma kroužky mezi KAROLVS PRIMVS je prokazatelně nejstarším typem Karlova groše hlavně proto, že není obsažen v hodonínském, morkovickém (Nálezy II/3, č. 2028), týnském (Nálezy II/3, č. 2031), ani jiném nálezu uloženém v prvním období Karlovy vlády s výjimkou nálezu královéhradeckého. Autorka jeho rozboru Dagmar Vorlová (2002, 60) připouští, že tento exemplář Karlova groše může být podvodná ražba vzešlá z mincovny. Má totiž nižší váhu i výrazně nižší prokázanou ryzost než je u grošů Karla IV. běžné - 0,524! Kromě Karlova groše publikovaného Jiřím Hánou (2009, 40),⁴ podobného hlavně lícní stranou, existují zatím ještě další tři ikonograficky odlišnější exempláře objevené v nálezech uložených na počátku vlády Václava IV. V nálezu Náchod (Turnwald 1929; Nálezy II/3, č. 2070; Veselý 1968, 130) je zastoupen jedním kusem s hmotností 2,50 g a v nálezu Žichlice (Radoměřský 1958)⁵ byly dva kusy s hmotnostmi 2,58 g a 2,81 g.⁶ Všechny tyto vzácné ražby jsou málo čitelné a částečně vybočují z běžné řady typů a variant Karlových pražských grošů. Mají totiž znaky jak mladších tak i starších typů.

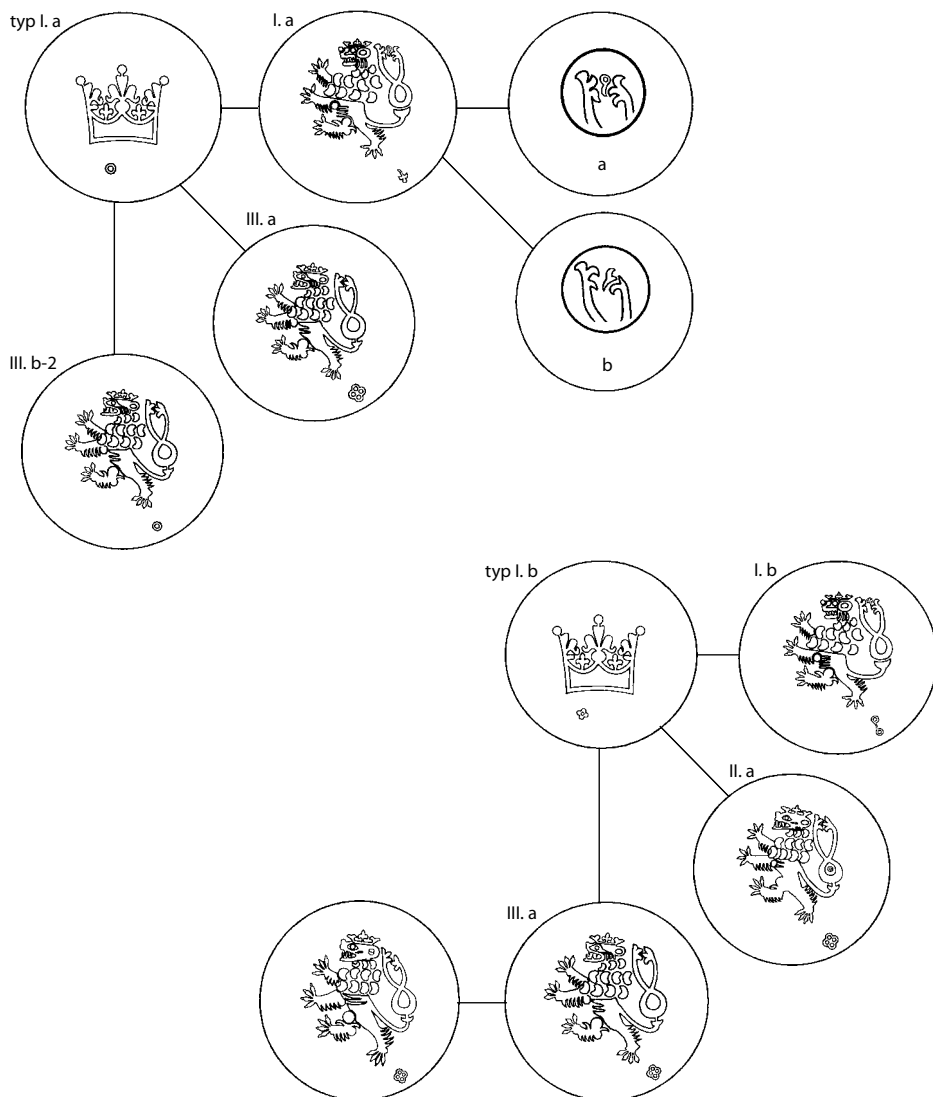
Lze konstatovat, že nález královéhradecký také mimo jiné potvrdil současnou užívanou chronologii grošů konce Janovy a počátku Karlovy vlády kolekcí přeražeb grošů, které obsahuje (Vorlová 2002, 117–128). Dokladují totiž, že k přeražbám byl použit poslední typ Janových grošů na první typ grošů Karlových.

³ Jeho rozbořem se v současné době autor zabývá.

⁴ Mince nemá znám nálezový původ a nebyl u ní zjištěn obsah stříbra.

⁵ Tento nález je v literatuře chybně uváděn jako Žihlice. Ve skutečnosti se jedná o zaniklou obec u Teplic, která se jmenovala Žichlice.

⁶ U žádných z těchto mincí nebyl zkoumán obsah stříbra.

Obr. 6. Prokázané kombinace použitých razidel u Karlových grošů (líc/rub).

Z nového zde prezentovaného rozboru hodonínského nálezů je dobře patrné, že k ražbě pražských grošů (v prvním období Karlovy vlády) byly používány kombinace nových lícních kolků s Karlovým jménem a posledních rubních kolků Janových (se lvem), stejně tak jako o něco později, v následném období, kdy byly používány novější rubní kolky (se lvem) do páru s již relativně staršími lícními kolky (s korunou a Karlovým jménem). Lze z toho i vyvodit, že první typ Karlových pražských grošů mohl být jen velice krátkou epizodou mincování a nelze dokonce ani vyloučit, že se již rubní razicí kolky se značkami v rozvětvení ocasu českého lva (kroužek se stopkou nebo křížek) za Karlovy vlády nezhotovaly.

Literatura

- Castelin, K.* 1960: O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. Numismatický sborník 6, 129–163.
- 1973: *Grossus Pragensis*. Braunschweig.
- Hána, J.* 1998: Rubní značky pražských grošů. Domažlice.
- 2004: Další exemplář nejstaršího typu pražského groše Karla IV. Sběratelské zprávy 108, 241–244.
 - 2005: K výrobní technologii ve středověké mincovně. (K diskusi o klopování a kvečování, jejich významu a sledu ve výrobním procesu). Numismatické listy 60, 129–135.
 - 2007: Úvahy o typologii a chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. Numismatický sborník 22, 107–114.
 - 2008a: Technické aspekty vývoje středoevropského mincovnictví do konce 19. století. Klatovy.
 - 2008b: Na okraj teorie numismatické chronologie pro grošové období, Mince a bankovky 6/2008, 8–13.
 - 2009: O paralelnosti typových řad pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. Mince a bankovky 1/2009, 38–40.
- Hásková, J.* 1968: Studie o jagellonských groších z let 1471–1526. Sborník Národního muzea, Řada A-historie 22, č. 3.
- 1971: Pražské groše z let 1471–1526. Vladislav II.–Ludvík I. Hradec Králové.
- Nálezy II/3:* Nohejlová-Prátová, E. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 115–298.
- Nohejlová-Prátová, E.* 1951: Zákonitost nálezů mincí. Numismatické listy 6, 85–92.
- 1960: Nález pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. v Hodoníně. Numismatický sborník 6, 378–389.
- Pánek, I.* 1967: K relativní chronologii vídeňských feniků (Zákonitost nálezů mincí a její aplikace). Numismatické listy 22, 1967, 100–111.
- Pinta, V.* 1971: Studie o chronologii pražských grošů Karla IV. z let 1346–1378. Numismatické listy 26, 71–80.
- 1999: Pražské groše Karla IV. (1346–1378). Chomutov.
 - 2005a: Pražské groše Karla IV. (1346–1378). Chomutov.
 - 2005b: Ještě k nálezu pražských grošů z Hodonína. Numismatické listy 60, 79–82.
 - 2006: Nový rozbor významného nálezů v Hodoníně. *Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae* 9. Peníze v proměnách času V. Ostrava, 61–68.
- Radoměřský, P.* 1958: Nález pražských grošů v Žihlicích (okres Teplice). Numismatický sborník 5, 342–345.
- Smolík, J.* 1894: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha.
- 1971: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha - II. doplněné vydání (s příspěvky K. Castelina a I. Pánka.)
- Turnwald, K.* 1929: Dva nálezy českých grošů. Numismatický časopis československý 5, 190.
- Veselý, S.* 1968: Pražské groše Karla IV. Numismatický sborník 10, 123–138.
- Vorlová, D.* 2002: Hromadný nález pražských grošů z Hradce Králové. Hradec Králové.

Summary

Václav Pinta, Contribution to typology of the Prague *grossi* struck under John of Luxembourg and Charles IV

The author of chronology of the Prague *grossi* struck under Charles IV reacts to new contributions focused on typology of the Prague *grossi* produced under John and Charles of Luxembourg. These coins are classified based on the new analysis of the Hodonín hoard, and new data on this hoard are brought.

The Hodonín hoard is one of the groups containing the last issues of the Prague *grossi* struck under John of Luxembourg and the first issues produced under Charles IV, which makes it important especially because of dating of these coins.

Analyzing the Hodonín hoard, the author listed iconographic elements of all *grossi* specimens most precisely arranged in individual tables (Bohemian crown, Bohemian lion, marginal marks, field marks). The hoard is classified in 11 types of the coins struck under John and in 4 types of the coins produced under Charles. There is one interesting fact in the case of the Hodonín hoard: iconography of the Bohemian lion concerning the *grossi* struck under John is characteristic by its continuous and gradual form, with no extreme differences. That is why it cannot be presented in two types only. More distinctive change of iconography of the Bohemian lion is visible in the case of the *grossi* of **Type II** and **Type III** struck under Charles, which points to the older *grossi* produced under John. The author does not agree with term 'lion with full head' because of its inaccuracy and misleading character. The author does not follow the idea of D. Vorlová – who analyzed the hoard from Hradec Králové – the lion's head has been struck with one punch. The Hodonín hoard consists of very many fully legible specimens of this type showing the lion's head evidently made of numerous delicate punches combined with additional engraving. Impression of 'full head' comes from worn dies caused by massive use in production. In case of the *grossi* of the **Type I** struck under Charles, the more significant image of the lion's head originated from use of rougher punches which caused the image more legible even after longer production.

Summarizing analysis of the Hodonín hoard, it is clearly visible, that in process of production of the Prague *grossi* at the beginning of the Charles' rule, combination of new obverse dies with Charles' name and the last John's reverse dies (with lion image) has been used. And later on similarly, relatively new reverse dies of different iconography (with lion image) have been combined with older obverse dies (with crown image and Charles' name). It means that the **Type I** characterizing the *grossi* struck under Charles could be regarded as a very short period in coin production of that time, and possibly, the reverse dies with marks in split tail of the Bohemian lion (annulet with stripe or cross) have not been produced during the Charles' rule.

The author does not agree with statement that the Prague *grossus* struck under Charles with two annulets between 'KAROLVS' and 'PRIMVS' represents the oldest type of the Prague *grossi* struck under Charles simply because it is not registered in the Hodonín hoard nor in other hoards buried in the first part of the Charles' rule, with exception for the hoard from Hradec Králové. The specimen in the Hradec Králové hoard could be a contemporary forgery, which is admitted also by D. Vorlová. It is of lower weight and shows distinctively lower fineness (0.524!) comparing to other *grossi* struck under Charles IV. With exception for the specimen published by J. Hána (no archaeological context, no information about fineness), there are three other specimens known registered in hoards buried at the beginning of the rule of Wenceslas IV (the Náchod hoard – one specimen of 2.50 g, the Žichlice hoard – two specimens of 2.58 g and 2.81 g with no information about fineness). All these rare pieces are not fully legible and do not fit any of the common types or varieties of the Prague *grossi* struck under Charles IV. They simply show features of the later types as well as the older types.

PENĚŽNÍ HOTOVOSTI ŘÍMSKÝCH POUTNÍKŮ VE SVĚTLE POUTNICKÉ KNIHY ZE SIENY (1382–1446)

Roman ZAORAL – Jan HRDINA

Poutnická kniha (*Il Libro del pellegrino*) špitálu Panny Marie della Scala z let 1382–1446¹ představuje precizně vedený dokument o peněžních depozitech v jedné z nejvýznamnějších církevních institucí v Sieně. Od poutnického útočiště na staré cestě z Francie do Říma, vedeného kanovníky katedrály, se špitál pod správou rektora na sklonku 12. století osamostatnil. Největšího rozkvětu dosáhl ve 13. a 14. století, kdy byl správně a daňově propojen s městem. S hlubokým demografickým poklesem (podle odhadů některých historiků přišlo město v roce 1348 až o 85 % obyvatel) a s následnou hospodářskou depresí se Siena dokázala poměrně rychle vyrovnat.² Poptávka po pracovní síle se stala impulsem k horizontální mobilitě, zhroutení velkých bank bylo nahrazeno zmnožením menších a flexibilnějších peněžních ústavů se zdokonalenými obchodními technikami. Tyto strukturální změny upevnily nejen vedoucí pozici Benátek v Evropě, ale posílily i menší italská města.³ Příznivě ovlivnily i finanční situaci sienského špitálu, jež mu umožnila nastartovat počátkem 15. století velkolepý stavební a umělecký rozvoj.

Itálie profitovala z faktu, že do ní proudilo velké množství lidí a s nimi i peněžních prostředků, ať už v souvislosti s dálkovým obchodem či formou plateb papežské kurii a různým jiným církevním institucím. Nezanedbatelný přísun peněz zajišťovali také poutníci, kteří zde utráceli za pobyt i za odpustky a významným způsobem tak obohacovali strukturu domácího oběživa. To vše za situace, kdy byl ve zbytku Evropy všeobecně pocítován nedostatek drahého kovu, který vedl na jedné straně k záměrnému ukrývání pokladů a na straně druhé k zvýšenému opotřebením mincí a jejich následnému přemincování. Zhoršování mince, které se poprvé výrazněji projevilo v sedmdesátých a vyvrcholilo v devadesátých letech 14. století, zůstaly ušetřeny pouze Benátky, které měly zajištěn plynulý přísun stříbra a zlata ze srbských a bosenských dolů a byly proto s to udržet stabilitu kurzu své měny.⁴

Pestrý soubor nominálů zapsaných v poutnické knize ze Sieny je zajímavým svědectvím o pohybu dobového oběživa na evropském kontinentě. Již od raného středověku přinášeli poutníci do Říma značné množství mincovního kovu, který dokázal saturovat hospodářské potřeby města do té míry, že zde papežové dlouho razili vlastní mince jen příležitostně. Zejména v jubilejních letech 1390 a 1400 byl příliv snadno přenosných mincí mimořádný. Se systematickou ražbou začal teprve Urban V. (1362–1370) v roce 1367, krátce poté, co se vrátil do Říma. Papežové ovšem razili také na mnoha dalších místech Itálie,

¹ Gabriella PICCINNI – Lucia TRAVAINI, *Il Libro del pellegrino (Siena 1382–1446). Affari, domini, monete nell' Ospedale di Santa Maria della Scala*, Napoli 2003, s. 85.

² Daniela GALLAVOLTI CAVALERO, *L' Ospedale di S. Maria della Scala in Siena, vicenda di una committenza artistica*, Pisa 1985, s. 69n.

³ Reinhold C. MUELLER, *Die wirtschaftliche Lage Italiens im Spätmittelalter*, in: Ferdinand Seibt – Winfried Eberhard (eds.), *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*, Stuttgart 1984, s. 221–232.

⁴ Peter SPUFFORD, *Power and profit. The merchant in medieval Europe*, New York 2003, s. 360.

nejvíce pak v Boloni, která představovala významný článek papežské mincovní správy. Jakmile boloňská městská mince dosáhla ve střední a severní Itálii značné obliby, převzala mincovnu do své správy papežská kurie, aby zde razila její napodobeniny (*bolognini*). Hospodářskému rozvoji města to však neprospělo. Všude tam, kde obíhaly nominály stejného jména, ale odlišných parametrů váhy a jakosti, docházelo k nárůstu nerovnováhy, bez ohledu na to, zda vydavatelem mincí byl jeden či více mincovních pánů.⁵

Siena byla v zemích české Koruny dobře známa. V roce 1369 a znovu v letech 1432–1433 plnila funkci rezidenčního města Lucemburků.⁶ Do Sieny, Říma a mnoha dalších italských měst jezdili pravidelně kněží a studenti, kteří svou cestu často spojovali s poutí (obr. 1). V registrech augustiniánského generalátu z 80. let 14. století je například doložen augustinián-eremita, vyslaný z Litomyšle do Sieny na studium generale svého řádu,⁷ a mezi poutníky do Říma tu jsou jmenováni Martin z Brna (Martinus de Brunna)⁸ a Leo de Bohemia.⁹ Za vlády Václava IV. stoupl počet českých prelátů mezi vyslanci, nejvíce však bylo laiků, kteří tvořili dvě třetiny personálu diplomatických misí.¹⁰ V roce 1383 cestoval z Václavova pověření přes Benátky do Říma probošt kostela sv. Víta. Jiný prelát z Václavovy kanceláře je roku 1394 doložen v Mantově, kam byl již o sedm let dříve poslán také olomoucký biskup Mikuláš z Riesenburka. Pražský arcibiskup Jan z Jenštejna pobýval v Itálii v letech 1393 a 1396–1400.¹¹

V poutní knize ze Sieny, vedené v letech 1382–1446 řeholníky dominikánského klášteřa, se v období 1384–1433 objevuje sedm poutníků ze zemí Koruny české, z nichž dva pocházeli z Čech,¹² čtyři z Moravy¹³ a jeden ze Slezska.¹⁴ K nim lze patrně ještě přiřadit další dva poutníky s ne zcela jasnou geografickou atribucí: Jáchyma, původem snad z Čejče u Hodonína,¹⁵ a Václava, syna Mikuláše z Říše, pocházejícího podle jména pravděpodobně z Horní Falce.¹⁶ Kniha však zdaleka neevokuje všechny poutníky, kteří Sienu na cestě do Říma navštívili. Záznamy zmiňují pouze ty, kteří si v tamním špitálu uložili nebo směnili část peněžní hotovosti s tím, že si ji na zpáteční cestě vyzvednou.

Peněžní sumy, které poutníci ze zemí české Koruny svěřili v Sieně řeholníkům do úschovy (tab. 1), lze rozdělit do tří skupin. Tři poutníci disponovali částkami nižšími než jedna hřivna, hotovost tří dalších se pohybovala v rozmezí 1,5–2,5 hřivny, třetí skupinu tvoří obnosy ve výši 4–8 hřiven.¹⁷

⁵ Roman ZAORAL, *Mincovnictví papežů ve středověké Francii*, in: Pavol Černý a kol. (eds.), *Du bon du coeur. Poklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách*, Olomouc 2006, s. 215–217.

⁶ Marie-Luise FAVREAU-LILIE, „*Devotio moderna*“ in Italien? Kontakte zwischen „Prag“ und Venedig im 14./15. Jahrhundert und die Suche nach neuen Wege der Frömmigkeit in Venetien, in: Marek Derwich – Martial Staub (eds.): *Die „neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter*, Göttingen 2004, s. 325–326.

⁷ Arnulf HARTMANN (ed.), *Fontes historiae ordinis s. Augustini Ser. I (Registra priorum generalium)*, 2,1: *Bartholomaei Veneti O.S.A. Registrum Generalatus (1383–1387)*, Roma 1996, s. 390, č. 1178.

⁸ Tamtéž, s. 346, č. 1029; s. 356, č. 1062.

⁹ Tamtéž, s. 390, č. 1177.

¹⁰ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Cesty českých kleriků ke kurii*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft*, red. Lenka Bobková a Michaela Neudertová (= *Acta Universitatis Purkynianae - Philosophica et Historica* 3, 1995, *Studia historica* 2), Ústí nad Labem 1997, s. 71–78.

¹¹ M.-L. FAVREAU-LILIE, „*Devotio moderna*“, s. 316.

¹² G. PICCINNI – L. TRAVAINI, *Il Libro*, s. 167, č. 40; s. 212, č. 358.

¹³ Tamtéž, s. 167, č. 39; s. 208, č. 340; s. 220, č. 386 a 387.

¹⁴ Tamtéž, s. 213–214, č. 366.

¹⁵ Tamtéž, s. 170, č. 72.

¹⁶ Tamtéž, s. 166, č. 36.

¹⁷ 1 česká hřivna = 60 gr., 1 moravská hřivna = 64 gr.

Tab. 1: Vklady poutníků ze zemí Koruny české evidované v poutnické knize ze Sieny

Poutník	Datum	Uložená částka
<i>Vincilaghò di Pragma</i> Václav z Prahy ¹⁸	8. 9. 1391	< 1 hř. gr. 22 soldi = 4,4 gr. (v kurzu 1 gr. = 5 s.) ¹⁹
<i>Iachomo di Citch</i> Jáchym z Čejče? ²⁰	28. 3. 1384	20 pr. gr.
<i>Chaterina di Bru</i> Kateřina z Brna ²¹	8. 9. 1391	1 fl. 4l. = 35 gr. (v kurzu 1 gr. = 5 s.)
<i>Bartalomeio di Giorgia</i> <i>di Marabia di Buemia</i> Bartoloměj, syn Jiřího z Moravy ²²	18. 5. 1414	1,5–2,5 hř. gr. / 3 dukáty, 1 papežský florén směněny za 16l. 12 s. 4 d. = 95 gr. (v kurzu 1 gr. = 3s. 6d.) ²³
<i>Giovani di Nicholò Dolmoncia</i> <i>in Arabia</i> Jan Mikulášův z Olomouce ²⁴	28. 1. 1433	1 uh. fl., 10 pr. gr., 3 říšské (pruské?) groše s křížem, větší množství vídeňských feniků a půlfeniků směněno za 20l. 14 s. 8 d. = 118 gr. (v kurzu 1 gr. = 3s. 6d.)
<i>Giovanni d'Arigho di Maravia</i> Jan Jindřichův z Moravy ²⁵	12. 3. 1433	3 uh. fl., 3 benátské dukáty směněny za 26l. 6 s. 8 d. = 156 gr. (v kurzu 1 gr. = 3s. 6d.)
<i>Vicilaus di Nicholaio de la Magnia</i> Václav Mikulášův z Říše (z Horní Falce?) ²⁶	8. 9. 1391	4–8 hř. gr. / 1 kůň prodán za 12 fl. 35 s. = 235 gr. (v kurzu 1 gr. = 5 s.)
<i>Nicholaius Chermen de Brasela</i> Mikuláš Hermann z Vratislavi ²⁷	7. 12. 1418 (1417?)	9 uh. fl., 4 benátské dukáty = 312 gr. (v kurzu 1 fl. = 24 gr.)
<i>Froliano di Chocie chapelano</i> <i>di Vilina del paese di Buemia</i> Florián z Kočova (?) ²⁸	14. 8. 1415	17 benátských dukátů, 3 uh. fl. směněny za 85l. 14 s. = 480 gr. (v kurzu 1 fl. = 24 gr. = 85 s., tj. 1 gr. = 3s. 6d.)

¹⁸ Tamtéž, s. 167, č. 40, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Václav z Prahy, římský poutník, dal uložit 8. září 1391 22 peněz (soldi), v příjmech bratra Matěje na foliu 11, v knize F na foliu 431: 0 florénů, 1 lira, 2 soldi.“ Jedná se zřejmě o pražského měšťana, blíže neidentifikovatelného. Testamenty obyvatel pražských měst z předhusitské doby jsou dochovány v mizivém počtu.

¹⁹ Podle záznamu v poutnické knize byly v uvedeném kurzu směněny pražské groše za místní sienské peníze (soldi) v roce 1386 (tamtéž, s. 166, č. 32).

²⁰ Tamtéž, s. 170, č. 72, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Jáchym z Čejče (?), matka se jmenuje Zbyňka (?), manželka Zbyňka (?), dva synové Petr a Vaněk, ve věku 80 let, šedivé vousy, uložil u Mariana 28. března 1384, zápis na foliu 52, v knize F na foliu 445, 20 českých grošů: 0 florénů, 20 českých grošů.“ Identifikace místního jména vychází z fonetické podoby a je pochopitelně velmi zkomolená a nejistá. Slovanská jména rodinných příslušníků (Zbyňka, Vaněk) vedou k předpokladu, že poutník pocházel nejspíš z českých zemí, Slezska, resp. Polska. K dobovým variantám osobních jmen srv. Jan SVOBODA, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, s. 280–281.

²¹ Tamtéž, s. 167, č. 39, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Kateřina z Brna, římská poutnice, dala uložit 8. září 1391 jeden florén, čtyři liry, v příjmech bratra Matěje na foliu 11, v knize F na foliu 431: 1 florén, 3 liry, 0 soldi.“ Editorky (tamtéž, s. 167, 255) spojily označení Kateřinina původu „di Bru“ jednoznačně s Brnem. Identifikace není zdaleka tak jasná, i když je posílána zápisem č. 40 ze shodného dne, kdy ve špitálu ukládal svou hotovost i jistý Václav z Prahy. V letních měsících roku 1391 padly za obětí moru desítky poutníků ze střední Evropy. Do špitálu se jich pro svěřené peníze a cennosti nevrátilo 35, z nichž 32 je dosvědčeno právě k 8. září 1391 (tamtéž, s. 166–169).

²² Tamtéž, s. 208, č. 340, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Bartoloměj, syn Jiřího z Moravy v Čechách uložil u bratra Jana z Flander, našeho úředníka nad vklady, 18. května 1414, čtyři zlaté běžné měny, tj. tři dukáty a jeden papežský florén, jak je uvedeno v jeho knize vkladů na foliu 3 v položce XI. Později bylo zmíněnému bratru řečeno, že Bartoloměj zemřel v Cornetu [dnes Tarquinia]. A tak (Jan) předal peníze v hodnotě 16 lir, 12 soldi a 4 denáry do rukou Biagia di Masso, pokladníka, který je zaknihoval 11. října 1414 na foliu 8.“ Blíže identifikace osoby není možná, rovněž hledání v Jaroslav ERSIL (ed.), *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, Praeae 1980 vyznělo naprázdno. V roce 1414 byl zapsán pouze tento vklad. Corneto (Tarquinia), kde Bartoloměj zemřel, leží na cestě ze Sieny do Říma.

²³ V letech 1412 a 1413 osciloval kurz pražského groše v Sieně mezi 3s. 6d. (tamtéž, s. 206, č. 333) a 3s. 8d. (tamtéž, s. 207, č. 336).

²⁴ Tamtéž, s. 220, č. 386, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Jan Mikulášův z Olomouce na Moravě má jizvu na palci levé ruky, do poloviny délky puklou. Řekl, že jde do Říma, a uložil 28. ledna

Srovnáme nyní tyto údaje s poměrně stabilními sazbami, jež měšťané v českých zemích vyčleňovali ve svých testamentech na poutě do Říma.²⁹ Za příklad vezměme závěti zapsané do tzv. památné knihy olomoucké (tab. 2).³⁰ Většina z celkového počtu 21 zmínek o cestách do Říma jako nejoblíbenějšího poutního města pochází z 30. (sedm v letech 1430–1435 a 1440) a 40. let 15. století (deset v letech 1441–1450), konkrétní peněžní částku však zmiňuje jen devět závětí. U nižších středních vrstev se suma vyhrazená na tuto cestu pohybuje nejčastěji mezi 4 a 5 hřivnami, což v kurzu 1 fl. = 32 gr.,

1433 jeden zlatý uherský, deset českých grošů, tři říšské (groše) s křížem a větší množství vídeňských feniků a půlfeniků, jak je uvedeno v knize vkladů bratra [Luky] di Carlo na foliu 27 a v jiné knize vkladů na foliu 30. Tyto mince byly směněny za 20 lir, 14 soldi, 8 denárů a zaknihovány bratrem Angniolem di Cripstofano, pokladníkem, mezi příjmy na foliu 3: 20 lir, 14 soldi, 8 denárů.“ Edice Libuše SPÁČILOVÉ a Vladimíra SPÁČILA, *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528, Olomouc 2004* k bližší identifikaci poutníka nepomohla. Památná kniha obsahuje totiž pouze výběr z vydaných testamentů. Velmi hypoteticky přichází v úvahu jen Johannes, syn Niklase Heberla, doložený k roku 1427. Srv. L. SPÁČILOVÁ – V. SPÁČIL (eds.), *Památná kniha*, s. 274–275, č. 220. Negativní výsledek vyplynul i z excerpce olomouckých listin z registáře V. SPÁČILA, *Sbírka listin archivu města Olomouce 1261–1793: inventář*, Olomouc 1998. Podle sdělení Aleše Pořízky, jemuž jsme za tuto pomoc zavázáni, se zmínka o stejnojmenném poutníku nenalézá ani ve vatikánských pramenech, srv. Hermann DIENER – Brigide SCHWARZ (eds.), *Repertorium Germanicum*, 5. sv.: Eugen IV. (1431–1447), Teil I, 3, Tübingen 2004.

²⁵ G. PICCINNI – L. TRAVAINI, *Il Libro*, s. 220, č. 387, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Jan Jindřichův z Moravy, ten, který nemá jizvu na palci levé ruky, ale na malíčku, uložil 12. března 1433 šest zlatých florénů, tj. tři uherské a tři benátské, jak je uvedeno v knize vkladů bratra Luky di Carlo na foliu 44 a v jiné knize vkladů na foliu 167. Florény byly směněny za 26 lir, 6 soldi, 8 denárů a zaknihovány bratrem Angniolem di Cripstofano, pokladníkem, mezi příjmy na foliu 3: 26 lir, 6 soldi, 8 denárů.“ Uvedené údaje bližší určení neumožňují. Zmínka o jizvě navazuje na předchozí zápis vkladu Jana z Olomouce, patrně sloužila sienským řeholníkům jako poznávací znamení. Je méně pravděpodobné, že se oba moravští poutníci znali a že část cesty do Říma ušli společně, neboť mezi dobou pořízení obou zápisů leží zhruba šest týdnů.

²⁶ Tamtéž, s. 166, č. 36, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Václav Mikulášův z Říše dal uložit u Viléma di Cino a zapsat v příjmech Viléma di Cino na foliu 4 za herku, kterou zanechal ve špitále, 12 florénů a 25 soldi, uvedeno v knize F na foliu 373.“ Editorky (tamtéž, s. 231) ponechaly zápis bez datace, srovnáním s ostatními vklady chronologicky přepisovanými do knihy F je možné jej vztáhnout nejspíš k 8. září 1391. Vzhledem k rozšíření kultu sv. Václava a k oblíbě křesťního jména Václav lze usuzovat na hornofalcký původ poutníka.

²⁷ Tamtéž, s. 213–214, č. 366, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Mikuláš Hermann (?) z Vratislavi z české země uložil devět uherských florénů a čtyři benátské dukáty u bratra Pavla z Luccy, úředníka nad poutníky, 7. prosince 1418 [recte 1417?], jak je uvedeno v jeho knize se signaturou B na foliu 68. Peníze byly zapsány v příjmech bratra Nanniho Bordiho, pokladníka, 26. ledna 1418 na foliu 7.“ Následuje škrtem pera anulovaný záznam: „Dne 27. ledna 1418 bylo odevzdáno v hotovosti devět uherských a čtyři benátské dukáty za přítomnosti bratra Pavla z Luccy, úředníka nad poutníky, do rukou bratra Nanniho Bordiho, pokladníka, a zaknihováno na foliu 52.“ Jaroslav ERŠIL (ed.), *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas aevi praeussitici et hussitici illustrancia VII. Acta Martini V. 1417–1431, pars I.*, Prague 1996 neskýtají žádné vodítko k určení poutníka z Vratislavi.

²⁸ Tamtéž, s. 212, č. 358, originální znění zápisu viz příloha 1. Překlad: „Florián z Kočova (?), kaplan ve Volyni v české zemi dal uložit 17 benátských dukátů a tři uherské florény u bratra Pavla z Luccy, úředníka nad poutníky, dne 14. srpna 1415 za uvedených podmínek. Pokud by Florián zemřel, má být polovina částky dána jeho sestře z Volyně pod podmínkou, že přinese autentickou závět, jinak nemá mít z peněz nic. Druhá polovina zůstane špitálu pro spásu jeho duše. Dukáty a florény bratr Pavel směnil v bance Lionarda di Pietro Mini za 85 lir, 14 soldi, jak je uvedeno v jeho knize vkladů na foliu 20, a dne 15. října 1417 byly zaknihovány bratrem Nannim Bordim, pokladníkem, na foliu 9.“

²⁹ K formám poutnictví na základě testamentů viz Zdeněk UHLÍŘ, *Poutnictví v Lounech v době předhusitské*, in: *Sborník okresního archivu v Lounech* 3, 1990, s. 6–13; Jan HRDINA, *Civis peregrinus Bohemicus: Fernwallfahrten böhmischer Bürger im Spätmittelalter*, in: *Roma – Praga, Praha – Řím*, vyd. Zdeněk Hojda, Martin Svatoš a kol., Praha 2009 s. 173–187.

³⁰ L. SPÁČILOVÁ – V. SPÁČIL (eds.), *Památná kniha*.

platném ve 40. a na počátku 50. let 15. století, odpovídá 8 až 10 florénům.³¹ Testátoři z vyšších středních vrstev uvádějí na tento účel zpravidla dvojnásobnou sumu (8–10 hř. = 16–20 fl.).

Tab. 2: Peněžní částky určené na pouť do Říma v památné knize olomoucké

Suma	Datum	Odkaz na edici
4 hř.	12. 8. 1434	s. 352, č. 444
8 fl.	22. 10. 1444	s. 393, č. 535
4 hř. 12 gr.	13. 2. 1440	s. 385, č. 517
5 hř.	20. 8. 1433	s. 362–363, č. 468
5 hř.	29. 5. 1441	s. 387, č. 521
5 hř.	24. 5. 1443	s. 388–389, č. 524
16 fl.	21. 10. 1443	s. 391, č. 531
10 hř.	17. 7. 1444	s. 452, č. 698
20 fl.	15. 7. 1462	s. 258, č. 189

Z porovnání dat v obou tabulkách je zřejmé, že vklady většiny poutníků v sienském špitálu víceméně odpovídají poloviční sazbě z nižšího (4–5 hř.) či vyššího základu (8–10 hř.) a lze je proto považovat za adekvátní obnosy určené na zpáteční cestu: Bartoloměj, syn Jiřího z Moravy 1,5 hř.; Jan Mikulášův z Olomouce 2 hř.; Jan Jindřichův z Moravy 2,5 hř.; Václav Mikulášův z Říše (z Horní Falce?) 4 hř. a Mikuláš Hermann z Vratislavi 5 hř. Mimořádně vysokou částkou (8 hř.) vymykající se běžnému úzu disponoval pouze Florián z Kočova. Naopak třem dalším poutníkům Kateřině z Brna (35 gr.), Jáchymovi z Čejče? (20 gr.) a Václavovi z Prahy (4,4 gr.) uložené částky na zpáteční cestu rozhodně nestačily.

Rámcovou představu o tom, na kolik dní mohly tyto obnosy poutníkům vystačit, dává jejich porovnání s cestovními výdaji, jež byly závislé jednak na sociálním statutu vlastníka (v knize se mezi poutníky objevují šlechtici, měšťané, kněží i osoby nižšího sociálního původu), jednak na způsobu a délce přepravy. Přestože je počítání s průměrnými denními výkony problematické (také kvůli rozdílné délce dne v zimě a v létě), existovaly určité hodnoty dané zkušeností. Předpokládá se, že „průměrný cestující“ urazil denně pěšky 25–40 km, na koni s doprovodem a zavazadly 30–45 km s tím, že po čtyřech až šesti dnech následoval den odpočinku.³² Vezmeme-li za základ rychlost 40 km za den, pak sama cesta z českých zemí do Říma (ca. 1300 km) trvala poutníkům zhruba 32 dny, s pěti až šesti dny odpočinku 37–38 dní, tj. asi 5,5 týdnů. Při průměrné útratě 3 gr. za den, jež se víceméně kryla s nejběžnější letní denní mzdou řemeslnického tovaryše,³³ vystačily 4 hřivny pražských grošů asi na 85 dní, tj. na cestu tam a zpět a zhruba na deset dní pobytu v Římě. Pokud si poutník vzal s sebou 5 hřiven, mohl si dobu pobytu v Itálii prodloužit až na jeden měsíc. Dvojnásobná suma (8–10 hř. = 16–20

³¹ P. SPUFFORD, *Handbook of medieval exchange*, London 1986, s. 275.

³² K cestovním rychlostem ve středověku srv. Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003, s. 159.

³³ Marek SUCHÝ, *Solutio Hebdomadaria Pro structura Templi Pragensia. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378. Díl I. (Castrum Pragense 5)*, Praha 2003, s. 26–27 uvádí částku 2–3 gr. v celoročním průměru jako nejběžnější denní odměnu tesařského tovaryše. Letní týdenní plat mistra tesaře činil 20 gr., zimní 16 gr.

fl.), kterou měli k dispozici bohatší poutníci z Olomouce, patrně sloužila jako rezerva pro případ nemoci či náhlého neštěstí. V ideálním případě umožňovala prodloužení pobytu či zajištění většího komfortu v ubytování a stravě.

S částkou 3 gr. se počítalo ke krytí denních cestovních výloh i u bohatých kupců. Komisionář řezenských Runtingerů, který jako znalec sukna pravidelně navštěvoval trhy ve Flandrech, dostal v 80. letech 14. století na jedenáctitýdenní zpáteční cestu do Nizozemí 11 fl. na cestovné a 12 fl. jako mzdu.³⁴ V testamenech běžně uváděná částka 4–5 hřiven grošů na cestu z českých zemí do Říma představovala tedy minimální obnos, z něhož bylo možno ušetřit jen tehdy, pokud poutník využil pohostinství těch klášterů, které poskytovaly ubytování a základní stravu zdarma. Podobně nízké jsou i sumy, jež testátoři stanovili pro kratší cestu, jakou byla pouť z Olomouce do Mariazellu (ca. 300 km). S jednou hřivnou poutník vystačil na cestu tam a zpět (celkem 18–20 dní) a sotva na dva dny pobytu.³⁵

Každodenní výdaje za pití a stravu, krmivo pro koně a otop zvyšovaly další nepravdivé platby za opravu povozu či kol, za mazivo, okování, léčbu koní, nákup postrojů, ohlávky či hřebelců. K úhradě těchto běžných položek sloužila nejčastěji stříbrná grošová mince, zatímco větší platby, například za nákup koně, se realizovaly ve zlaté minci.³⁶ Ty, kteří si všechny služby hradili sami, mohl jeden den cesty vyjít až na jeden dukát, tj. 20 pražských grošů podle kurzu platného na přelomu 14. a 15. století.³⁷ Jeden dukát denně stála poutníky na počátku 15. století například cesta z Benátek do Jaffy: za 40–50 dní jízdy s rezervovaným místem zaplatili v průměru 40–50 dukátů.³⁸ Tak vysokou částku za cestu mohl uhradit jen ten řemeslník, jehož maximální měsíční mzda (1 kopa = 60 gr., tj. 12 kop = 720 gr. ročně s možnou odchylkou +/- 3 kopy) dosahovala zhruba dvojnásobku existenčního minima (30 gr. měsíčně, tj. 6 kop gr. = 360 gr. ročně), jak to v případě špičkového kameníka dokládají stavební účty svatovítské katedrály. Nákladné cesty byly všeobecně dostupnější kupcům a směnárníkům s průměrným ročním příjmem 60–70 florénů a samozřejmě šlechticům, jejichž cestovní výdaje zhruba pětkrát převyšovaly možnosti zámožných řemeslníků.³⁹

Na rozdíl od závětí nelze z výše vkladů usuzovat na sociální status jejich nositelů. Penězi poutníků byly zlaté mince, obsažené ve více než 70 % všech vkladů, zapsaných do poutnické knihy sienského špitálu, a dostupné tedy i nižším sociálním vrstvám. Většina poutníků (přes 80 %) disponovala hotovostí ve výši 1–10 florénů, částky pohybující se v rozmezí 11–20 florénů představují necelých 16 % evidovaných obnosů.

³⁴ Wiltrud EIKENBERG, *Das Handelshaus der Runtinger zu Regensburg*, Göttingen 1976, s. 293–294. Cestovní výdaje v relaci 1 florén na týden odpovídají 3 grošům na den.

³⁵ L. SPÁČILOVÁ – V. SPÁČIL (eds.), *Památná kniha*, s. 387, č. 521 (závěť z 29. 5. 1441).

³⁶ Srv. údaj o koni (ronzinus), kterého jeho majitel Václav Mikulášův, původem patrně z Horní Falce, prodal v roce 1391 sienskému špitálu za 12 florénů a 25 soldi (G. PICCINI – L. TRAVAINI, *Il Libro*, s. 166, č. 36). Tato částka zhruba odpovídá dobovým cenovým relacím. Jindřich z Derby, pozdější anglický král Jindřich IV., koupil o rok později v Praze, kde se zastavil na cestě z Pruska do Svaté země, celkem dva koně: jednoho za 3 nobly, tj. 6 florénů, druhého za 10 noblů, tj. 20 florénů. Srv. M. SUCHÝ, „*Na cestě*“ in *partibus Boemie. Svědecké cestovních účtů Jindřicha z Derby z roku 1392*, in: Numismatický sborník 22, 2007, s. 132, pozn. 165.

³⁷ P. SPUFFORD, *Handbook of medieval exchange*, s. 274–275.

³⁸ Danuta QUIRINI-POPLAWSKA: *Wenecja jako etap w podróży do Ziemi Świętej (XIII-XV w.)*, in: *Peregrinationes*, Warszawa 1995, s. 137.

³⁹ M. SUCHÝ, „*Na cestě*“, s. 135. Podle W. EIKENBERG, *Das Handelshaus*, s. 293–294 se v Praze v letech 1383–1394 roční mzda faktorů a směnárníků řezenské obchodní společnosti Runtingerů pohybovala v rozmezí 60–70 fl. Roční soukromý příjem Matouše Runtingera činil ve stejné době 60–80 fl. Matouš měl kromě toho v otcově domě k dispozici zdarma bydlení pro sebe a svou rodinu.

Majiteli obnosů nad 20 florénů (21–40 fl. a 50–78 fl.), kteří tvořili asi 4 % vkladatelů, byli zpravidla poutníci ze vzdálených oblastí Francie, Španělska, Portugalska a Říše, jichž se v Itálii kumulovalo nejvíc v jubilejním roce 1400. Vyšší sumy ukládali v sienském špitálu převážně staří kněží, kteří se vydávali na cestu s celým svým majetkem, patrně v domnění, že se z ní už nevrátí. To je i případ volyňského kaplana Floriána z Kočova, který bratrům v Sieně svědčil do úschovy 20 florénů. Tato částka představuje nejvyšší finanční obnos zaznamenaný mezi poutníky ze zemí české Koruny.

Florián je jediná osoba mezi poutníky z českých zemí, jejíž původ se podařilo vynesť z anonymity. Prvotní pokus o bližší určení klerika podle místního jména „Vilina“, asociujícího severočeskou Bílinu, skončil nakonec úspěšně v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství v lokality podobného znění - Volyně. Zvěčnělý Florián z Volyně (Wolyna) se totiž zmiňuje k 3. červnu 1417 jako bývalý držitel benefícia při oltáři Těla Páně v místním farním kostele, k němuž byl po jeho smrti dosazen Blažej, kněz z Volyně, na návrh patrona Velíka z Nemětic.⁴⁰ Z úředních knih pražského generálního vikariátu lze ve zkratce rekonstruovat alespoň posledních pět let jeho církevní kariéry. Místo Floriánova původu zůstává nejisté, vzhledem k budoucím profesním zastávkám by snad přicházel v úvahu Kočov u Plané.⁴¹ Na holičkách nás nechává i matrika světců pražské diecéze z let 1396–1415.⁴² Florián je zřejmě poprvé doložen v jihočeských Boleticích, kde nejdříve od sklonku roku 1409 do dubna 1411 zastával plebánský úřad.⁴³ Směnou s knězem Mikulášem získal na jaře 1411 neméně slušně dotované oltářnictví sv. Jana Křtitele ve farním kostele v Kašperských Horách.⁴⁴ Se souhlasem bratří Ctibora a Jana z Kozí se stal v srpnu 1413 duchovním správcem farního kostela v nedalekých Hořticích u Volyně,⁴⁵ odkud nakonec přešel začátkem května 1414 do Volyně, když směnil toto benefícium za obročí při oltáři Těla Páně v tamním farním kostele.⁴⁶ V létě následujícího roku zřejmě obročí řádně pronajal, prozíravě s vědomím sestry sepsal

⁴⁰ Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidiocesim VII* (dále LC), Pragae 1886, s. 230: „... data est crida domino Blasio presbytero de Wolina ad altare Corporis Christi ibidem in Wolina, per mortem Floriani vacantem...“

⁴¹ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, sv. 2, Praha 1949, s. 340. Kočov u Plané, okr. Tachov, je uváděn v ortografii „Koczow, Koczaw, Kocziewa“. Ještě méně důvěry budí vztažení k dnes zaniklé vsi Kočov, vzdálené 3 km od kladrubského kláštera, okr. Tachov (lat. Koczow, Choczov), resp. ztotožnění s Chocní, okr. Ústí nad Orlicí (lat. Choczna).

⁴² Za rešerši v matrice světců děkujeme Evě Doležalové z Centra mediévistických studií.

⁴³ S nulovým výsledkem skončila i probírka konfirmačních knih pro léta 1390–1410 v LC V, VI, (ed.) J. EMLER, Pragae 1865–1883, kde se nevyskytuje jediný nositel jména Florián. LC VII, s. 21: „Anno quo supra (1411) die 4. Aprilis data est crida domino Floriano, olim plebano in Boleticz...“ V LC VI, s. 267 je k 8. červenci 1409 zmíněn kněz Jan, směřující plebánie v Boleticích za oltářnické obročí ve farním kostele sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Floriánova konfirmace k farnímu benefícium v Boleticích není dochována, lze ji nejspíše předpokládat v průběhu roku 1410.

⁴⁴ LC VII, s. 21 (4. 4. 1411). Oltář sv. Jana Křtitele byl založen v roce 1396 z vůle rychtáře, purkmistra a městské rady v Kašperských Horách a obvěněn ročním platem 10 kop grošů českých. Srv. Clemens BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidiocesis pragensis seaculo XIV. et XV. Liber IV (1390–1397)*, Pragae 1883, s. 450–451; LC V, s. 270 (13. 10. 1396).

⁴⁵ LC VII, s. 93 (18. 8. 1413): „Anno quo supra die 18. Augusti [1413] data est crida domino Floriano, olim capellano altaris S. Johannis Baptiste in ecclesia filiali in Raychenstayn, ad ecclesiam in Hosticz, per resignationem domini Hostuonis ultimi rectoris ex causa permutacionis vacantem de consensu Cztibortii et Johannis fratrum de Kozye, dicte ecclesie patronum.“ Kostel sv. Leonarda v Kašperských Horách je tu označen jako filiální.

⁴⁶ LC VII, s. 117: „A. d. 1414, die 8. Mai data est crida domino Floriano, olim plebani ecclesie in Hosticz, ad altare Corporis Christi in parochiali ecclesia in Wolina, per resignationem domini Nicolai ultimi rectoris ex causa permutacionis vacantem de consensu famosi viri Weliconis de Nezedicz clientis, dicti altaris patroni. Executor plebanus in Wolina.“

závěť a vyrazil na svou poslední pozemskou cestu, která patrně skončila mezi Sienou a Římem.⁴⁷ Podle poměrně vysoké částky 20 zlatých nelze vyloučit, že chtěl v Itálii pobýt delší dobu. Zpráva o jeho nešťastném osudu se dostala do Volyně zřejmě se značnou prodlevou, neboť k nástupu nového beneficiáta k oltáři Těla Páně došlo teprve v červnu 1417, dva roky po Floriánově odchodu, kdy už jeho případnému zástupci (strádníkovi) vypršela dvouletá nájemní smlouva.⁴⁸

Krizové jevy pozdního středověku v politice a ekonomice vedly na jedné straně k zhoršování mince, zároveň však působily jako dynamizační prvek v „monetarizaci“ směnných vztahů. Ztráty obyvatelstva, způsobené v polovině 14. století morovou epidemií, a následné hospodářské obtíže vývoj nezastavily, ani neprodloužily. Naopak: druhá polovina 14. století se v Evropě obecně vyznačuje zvýšenou produkcí vysokých nominálů, takže objem peněz v oběhu rostl fakticky rychleji než vlastní výroba mincí. Za těchto okolností nepřekvapí, že papežská kurie a kláštery upřednostňovaly platby ve zlatě. Představovalo to pro ně také jednodušší orientaci při stanovení kurzu zlaté mince k místní měně.⁴⁹

K nejméně frekventovanějším typům zlaté mince patřily florentské florény, benátské dukáty (zecchina) a uherské florény jako jejich ekvivalent.⁵⁰ V oběhu však byla také celá řada imitací osvědčených ražeb, na jejichž zmnožování se podílela i papežská kurie.⁵¹ Poutníci ze zemí české Koruny si zpravidla brali s sebou na cestu běžně dostupné uherské florény a benátské dukáty, pouze dva si v Sieně uložili pražské groše. Žádný z nich však do Itálie nepřinesl těžko dostupné české florény, které z českých zemí odtékaly přímo proudem. Stačí připomenout vysokou částku 500 000 dukátů, kterou Karel IV. zaplatil roku 1373 za nákup Braniborska, což nebyl ojedinělý případ. České zlato

⁴⁷ Srv. pozn. 28. Městská rada ve Volyni vedla knihu testamentů už v roce 1370. Z nejstarší je dochován pouze částečný opis z konce 16. století. Srv. Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě: Katalog*, Praha 1963, s. 188. Pokud bychom hypoteticky předpokládali, že se Florián vedle pocty vzdané v Římě knížatům apoštolů sv. Petru a Pavlu snažil získat u kurie rezervaci k výnosnějšímu beneficiu, není mlčení Act summorum pontificum nikterak průkazné, neboť papežská registratura doby Jana XXIII. utrpěla značné ztráty.

⁴⁸ LC VII, s. 230: „Anno, die ut supra [3.6. 1417] data est crida domino Blasio presbytero de Wolina ad altare Corporis Christi ibidem in Wolina, per mortem Floriani vacantem ad presentationem honesti Weliconis de Medicz, dicti altaris patroni. Executor plebanus in Wolina.“ Krajně nepravděpodobnou se jeví varianta, že by se kněz Florián vrátil z Itálie, aniž by si jmění uložené v sienském špitálu vyzvedl, a zemřel pokojnou smrtí ve Volyni roku 1417.

⁴⁹ Bernd KLUGE, *Geld im Mittelalter – Numismatische Einführung*, in: Klaus Grubmüller – Markus Stock (eds.), *Geld im Mittelalter. Wahrnehmung – Bewertung – Symbolik*. Darmstadt 2005, s. 30–31.

⁵⁰ K označování zlatého florénu termínem dukát došlo až na začátku 16. století. V numismatické literatuře však autoři tento termín někdy používají i pro období 14.–15. století k odlišení zlatých mincovních typů se samostatnou ikonografií (dukáty Karla IV.) od těch, jejichž obraz byl závislý na původním vzoru (florény Jana Lucemburského). V předložené práci, která má peněžně historický charakter, se u zlatých středověkých ražeb přidržujeme označení florén, jen benátské zlaté nominály, ražené od roku 1284, nazýváme ve shodě s dobovými písemnými prameny dukáty. Srv. Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Království zlatého florénu. Peníze ve středověkém Uherském království ve 14.–15. století*, in: Tomáš Borovský – Bronislav Chochořák (eds.), *Peníze nermem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007, s. 26, pozn. 47.

⁵¹ K imitacím florentských florénů podrobně Ulrich KLEIN, *Der Florentiner Goldgulden und seine Imitationen*, in: A.-F. Auberson, H. R. Derschla, S. Frey-Kupper (eds.), *Faux – contrefaçon – imitations. Actes du quatrième colloque international du Groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Martigny, 1er–2e mars 2002). Fälschungen – Beischnläge – Imitationen. Sitzungsbericht des vierten internationalen Kolloquiums der Schweizerischen Arbeitsgemeinschaft für Fundmünzen (Martigny, 1.–2. März 2002)*, (Études de numismatique et d'histoire monétaire 5), Lausanne 2004, s. 129–160, tab. 6–9. Srv. též R. ZAORAL, *Mincovníctví papežů*, s. 216.

odcházelo s obchodem do nejnadvýspějších hospodářských oblastí Evropy a ve zlatě byly rovněž posílány pravidelné platby papežské kurii do Říma a Avignonu.⁵² Výdaje tohoto typu činily v pražské arcidiecézi v roce 1355 40 000 dukátů a po zavedení pravidelného desátku se tato částka ještě zvýšila.⁵³

V českých písemných pramenech zmínek o českých florénech ubývá již v poslední čtvrtině 14. století,⁵⁴ zato v Itálii se jimi platilo ještě v polovině 15. století. Byly tam velmi dobře známy a nacházejí se v mnoha nálezech.⁵⁵ Z té doby se uvádějí mezi mincemi běžnými v Římě i v zahraničních písemných pramenech.⁵⁶ S těmito zjištěními koresponduje i výpověď poutnické knihy, v níž české florény figurují v peněžní hotovosti dvou vkladatelů z Flander, kteří navštívili Sienu v jubilejním roce 1400: dva české florény si zde uložil kněz Gerald z Nijmegenu⁵⁷ a dva florény Karla IV. označované jako císařské (*fiorini del'omperadore*) poutník z Brug (*Ianzelobi de Brugia*).⁵⁸ Mezi zlatými ražbami obyvatel zemí české Koruny nenajdeme ani ryzostí méně kvalitní rýnské zlaté, jejichž oběh se až do roku 1470 omezoval jen na Chebsko a přilehlou část západních Čech.⁵⁹

Mezi stříbrnými nominály patřilo v Itálii ve 14. a první polovině 15. století vedoucí místo pražským grošům (*grossi boemi*), o nichž se florentský kupec Francesco Balducci Pegolotti zmiňuje ve svém deníku *La pratica della mercatura* jako o jediné větší stříbrné minci.⁶⁰ Jejich zastoupení ve struktuře dobového oběživa Sieny nepochybně převyšovalo 8% podíl, doložitelný 33 zápisy v poutnické knize. Zdaleka ne všechny mince, včetně těch českých, se totiž dostaly do depozitáře, jak o tom svědčí drobný nález s dvanácti pražskými groši, který dne 13. května 1409 našel na zahradě sienského špitálu zahradník Matěj.⁶¹ Jiný, z téhož roku pocházející nález 400 florénů, zazděných v cele kláštera Pany Marie della Scala, je výmluvným svědectvím o běžné dostupnosti zlatých mincí

⁵² Již Karel STLOUKAL, *Dvoji tvář doby Karlovy*, Český časopis historický 2, 1947–1949, s. 1n. poukázal na to, jak vysoké částky peněz plynuly každoročně k přepychově vybavenému papežskému dvoru v Avignonu. Gustav SKALSKÝ, *Měnová politika Karla IV.*, Numismatický časopis československý 19, 1950, s. 51 soudí, že šlo téměř vždy o české zlaté mince. Srv. též Jaroslav ERŠIL, *Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve 3. čtvrtině 14. století*. Praha 1959 a TÝŽ, *Papežské expektance in communi forma pauperum na česká beneficia ve 14. a na počátku 15. století*, in: Strahovská knihovna 5–6, 1971–1972, s. 105–137.

⁵³ František GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*, Historica 2, 1960, s. 110, pozn. 231. Srv. též Václav Vladivoj Tomek, *Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z diecezí Pražské*, Praha 1873.

⁵⁴ Karel CASTELIN, *O českých dukátech 14. století*, Numismatický časopis československý 19, 1950, s. 65–73 shromáždil řadu konkrétních dokladů o ubývání českých zlatých ražeb v písemných pramenech české provenience na konci 14. století.

⁵⁵ Některé z nich jsou zaznamenány v L. TRAVAINI, *La moneta in viaggio*, in: G. Piccinni – L. Travaini, *Il Libro*, s. 83–158, zvláště s. 114–125. Bylo by zajímavé pokračovat ve výzkumu zaměřeném na výskyt českých florénů v Itálii.

⁵⁶ Zmínku o oběhu dvou odlišných typů českých florénů v Římě přináší F. GRAUS, *Zprávy belgických pramenů o českých dukátech 14. a počátku 15. století*, Numismatické listy 4, 1949, s. 96, pozn. 6.

⁵⁷ G. PICCINNI – L. TRAVAINI, *Il Libro*, s. 187, č. 195.

⁵⁸ Tamtéž, s. 177, č. 124.

⁵⁹ R. ZAORAL, *Nálezy zlatých mincí grošového období na území Čech. Příspěvek k oběhu uherských dukátů v Čechách*, in: Slovenská numizmatika 11, 1990, s. 128.

⁶⁰ Kritickou edicí Pegolottioho deníku, sepsaného někdy v letech 1339–1340, vydal Allan EVANS v Cambridgi v roce 1936. Rozborem deníků středověkých kupců z pohledu struktury dobového oběživa se podrobně zabývá L. TRAVAINI, *Monete, mercanti e matematica. Le monete medievali nei trattati di aritmetica e nei libri di mercatura*. Roma 2003.

⁶¹ Archivio di Stato di Siena, Ospedale 517, fol. 344. Citováno podle L. TRAVAINI, *La moneta in viaggio*, s. 88, pozn. 15.

v italském církevním prostředí a zároveň o rozporu mezi proklamovanou chudobou a lačností po bohatství, jenž byl pro jistou část duchovenstva příznačný.⁶²

Pražské groše jsou v knize doloženy v hotovostech 32 osob, přicházejících do Sieny převážně z Říše, ale také z Flander, Savojska, Polska a Moravy. Jako jeden z hlavních evropských stříbrných nominálů je charakterizuje velký geografický rozptyl. Uplatňovaly se bez ohledu na místo vzniku na trzích všech hospodářsky silných regionů Evropy. Běžnou součástí peněžní výbavy poutníků tvořily zejména v 80. a 90. letech 14. století, kdy převažovaly jak počtem (celkem 18 z 32 zápisů), tak velikostí obnosů, z praktických důvodů však nepřekračovaly řádově desítky kusů. Pouze dva vkladatelé uložili v Sieně částku přesahující 100 pražských grošů: 180 gr. v roce 1382⁶³ a 131 gr. v roce 1400.⁶⁴ K všeobecně přijímaným ražbám v mezinárodním peněžním styku patřily vedle pražských grošů také groše flanderské, jež v záznamech poutnické knihy představují druhý nejčastější typ stříbrného nominálu. Dvakrát (v letech 1400 a 1427) se v peněžních hotovostech poutníků z Říše objevují také mišeňské groše s upozorněním, že nejsou tak dobré jako české.⁶⁵

Avšak ani pražský groš nezůstal ušetřen postupného zhoršování. Podíl stříbra v českých groších bylo nutno snižovat již za vlády Karla IV. hlavně proto, aby ho byl dostatek na nákup zlata. České rudné hornictví totiž nemohlo poptávku po zlatě uspokojit. Ryzost českých dukátů zůstávala na rozdíl od grošů zachována a to z nich činilo v zahraničí velmi vyhledávaný nominál, hodnotově plně srovnatelný s florentskými a uherskými florény i s benátskými dukáty.⁶⁶ Ve druhé polovině 14. století začal narůstat nedostatek stříbra nejen pro nákup zlata, ale i pro ražbu pražských grošů. Roční těžba stříbra v kutnohorském revíru poklesla zhruba z 20 000 kg na 10 000 kg, tedy asi na polovinu produkce první poloviny 14. století.⁶⁷ K nerovnováze mezi platbami a produkcí dolů se připojovaly dva další faktory: záměrné ukrývání peněz a ztráta kovu opotřebením a novými přeražbami. Všechny tyto okolnosti ovlivňovaly skladbu peněžních hotovostí, které poutníci s sebou do Sieny přinášeli.

Postupné snižování obsahu stříbra v pražských groších přimělo říšská města k označování kvalitních kusů speciálními kontramarkami, rozšířenými v první polovině 15. století jak v jihoněmecké oblasti na území Frank, Bavorska a Švábska, tak i v Hesensku, Dolním Sasku a v Porýní-Vestfálsku.⁶⁸ Na jihozápadě Říše hrály pražské groše důležitou roli od konce 14. století až do sedmdesátých let 15. století. Joachim Schüttenhelm předpokládá, že jejich podíl v tamním oběživu překračoval v první polovině 15. století horní hranici vyčíslenou na základě rozboru skladby nálezů mincí na 48,7%.⁶⁹ Poutníci z Říše, kteří podle záznamů v sienské knize přinášeli do Itálie

⁶² Archivio di Stato di Siena, Ospedale 517, fol. 416. Citováno podle tamtéž, s. 88, pozn. 16.

⁶³ G. PICCINNI – L. TRAVAINI, *Il Libro*, s. 164, č. 9.

⁶⁴ Tamtéž, s. 199, č. 288.

⁶⁵ Tamtéž, s. 195, č. 256 a s. 218, č. 381.

⁶⁶ Ve výjimečných případech byly české florény ceněny dokonce výše než uherské. Rozdíl v kurzu obou nominálů platný v Luce v roce 1383 dokládá účetní kniha řezenských Runtingerů. Srv. Franz BASTIAN, *Das Runtingerbuch 1383–1407 und verwandtes Material zum Regensburger südostdeutschen Handel und Münzwesen II.*, Regensburg 1935, s. 47. Srv. též R. ZAORAL, *Nálezy zlatých mincí*, s. 119–120.

⁶⁷ Jiří MAJER, *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004, s. 62–64.

⁶⁸ Seznam kontramarek na pražských groších uvádí K. CASTELIN, *Grossus Pragensis. Der Prager Groschen und seine Teilstücke 1300–1547*, Braunschweig 1972, s. 74–80, který eviduje celkem 252 typy.

⁶⁹ Joachim SCHÜTTENHELM, *Der Geldumlauf im südwestdeutschen Raum vom Riedlinger Münzvertrag 1423 bis zur ersten Kipperzeit 1618. Eine statistische Münzfundanalyse unter Anwendung der elektronischen Datenverarbeitung*, Stuttgart 1987, s. 392.

největší množství pražských grošů, si na svou cestu do Říma brali bezpochyby kvalitní kontramarkované ražby, o nich se však mniši ze Sieny nezmiňují. Kvalitu grošů lze rozpoznat jen podle aktuálních kurzů uplatňovaných při směně na místní měnu, která poutníkům sloužila ke úhradě každodenních výdajů.⁷⁰ Z této směny nejvíce profitovala sienská mincovna, která stahovala obíhající nominály z oběhu a z takto získaného kovu razila místní drobné mince. Záznamy o nákupu drahého kovu z let 1351–1423 dokládají, že do mincovny přicházelo po roce 1392 vedle grošů také stále více zlatých mincí.⁷¹

V klášteře Santa Maria della Scala působili již v té době bankéři, neboť jenom oni byli schopni se orientovat v hodnotách a směnných kurzech velmi různorodých mincí, včetně padělaných a zlehčených, jež lidé do Sieny přinášeli.⁷² Šlo často víc o kvantitu než o kvalitu, a tak časem ve váčcích poutníků vedle kurantních mincí přibýly i různé druhy drobných nominálů, jež se jim cestou do Itálie dostaly do rukou.⁷³ Majitelé si je zpravidla neponechávali dlouho, neboť směnárníci takovou minci neradi přijímali.⁷⁴ Avšak právě tyto drobné ražby mohou lépe než jiné prozradit původ svého nositele. Příkladem může být depozit Jana, syna Mikuláše z Olomouce, zapsaný do knihy 28. ledna 1433, který kromě jednoho uherského florénu, deseti českých a tří říšských grošů obsahoval také větší množství vídeňských feniků a půlfeniků.⁷⁵ Jan je mohl přibrat cestou ve Vídni, pravděpodobněji však je, že si aspoň část vezl již z Moravy, kde vídeňským fenikům náleželo pevné místo v tamním oběhu. Feniky v té době do určité míry nahrazovaly nedostatek pražských grošů, jejichž ražba byla na počátku dvacátých let 15. století přerušena.

Mince však nemusely poutníkům sloužit jen jako platební prostředek. Některé typy, často i drobných ražeb, s obrazem Krista, Panny Marie či světců mohly plnit funkci devocionálie. Příkladem může být Jan, poutník z Pruska, který si v roce 1443 uložil v sienském špitálu spolu s dvaceti florény i jedno písánské *quatrino* s Pannou Marií.⁷⁶ Proč jedno malé a navíc asi sto let staré *quatrino*, když disponoval tak velkou sumou zlatých mincí? Mincovních typů představujících Pannu Marii nebylo v roce 1443 v oběhu ještě mnoho, a tak zřejmě přitahovaly zájem zbožných poutníků. Více překvapí, že Jan tuto mincovní svátostku uložil v Sieně. Proč tak učinil, se již nikdy nedozvíme. Vklad byl možná spojen s přáním bezpečného návratu, možná nechtěl riskovat ztrátu mariánské „ikony“ na nebezpečném bažinatém úseku mezi Sienou a Římem. Podobných zápisů je v knize doloženo několik.⁷⁷

I když zapsané vklady zachycují jen zlomek všech peněžních hotovostí, s nimiž poutníci do Sieny přicházeli, máme před sebou pramen mimořádné hodnoty jak k dějinám poutnictví, tak k přesnějšímu proniknutí do mechanismu oběhu peněz v Itálii na přelomu 14. a 15. století. Pečlivě vedené zápisy, identifikující různé zahraniční nominály a jejich přepočty na florény, liry a drobnou místní měnu (soldi a denáry),

⁷⁰ Srv. pozn. 18 a 22.

⁷¹ L. TRAVAINI, *La moneta in viaggio*, s. 97–98.

⁷² Tamtéž, s. 95–96.

⁷³ Fakt, že se v průběhu 15. století dostávalo do oběhu stále více mincí se zhoršenou ryzostí, nemusel být nutně odrazem všeobecně pociťovaného nedostatku drahého kovu, někdy mohlo jít spíš o pokus zvyšovat zisky na hranici legality. Srv. Christoph BARTELS, *Zur Bergbaukrise des Spätmittelalters*, in: Christoph Bartels – Markus A. Denzel (eds.), *Konjunkturen im europäischen Bergbau in vorindustrieller Zeit. Festschrift für Ekkehard Westermann zum 60. Geburtstag*, Stuttgart 2000, s. 170–171.

⁷⁴ Mechanismus platby a směny ve středověku názorně líčí Jean FAVIER, *Zlato a koření. Zrod obchodníka ve středověku*, Praha 2006, zejména s. 159–175.

⁷⁵ Srv. pozn. 23.

⁷⁶ G. PICCINNI – L. TRAVAINI, *Il Libro*, s. 222, č. 396.

⁷⁷ L. TRAVAINI, *La moneta in viaggio*, s. 94–95.

Obr. 1. Síť poutních cest v záalpské Evropě.

Římští poutníci ze země České koruny používali buď trasu vedoucí přes Vídeň, průsmyk Tarvisio, Benátky a Padovu, nebo přes Rezno, Brennerský průsmyk a odtud dále na jih přes Veronu a Mantovu, resp. přes Padovu. V Boloni se cesty poutníků spojily a pokračovaly po společné trase Boloňa – Florencie – Siena – Řím (podle: Jacques Le GOFF – Gloria FOSSI (eds.), *La storia dei Giubilei*, vol. 1, Roma 1997, s.81).

dovolují nahlédnout do každodenní praxe směnárníků, představujících důležitý článek dobře organizovaného správního aparátu špitálu. Označování hodnoty peněz ve směnárně však přesto v té době ještě nebylo běžnou praxí, vyskytuje se jen sporadicky a není proto podle mého názoru možné na něm založit ani přibližný odhad celkové sumy peněz, které do špitálu plynuly. Zajímavý je údaj o počtu pražských grošů, jichž je v knize za období let 1382–1410 evidováno celkem 680 kusů, což v kurzu 1 fl. = 19 gr. odpovídá asi 35 florénům. Jednalo se o pouhý zlomek z celkové sumy 2500 florénů, která v přepočtu představuje hodnotu všech 328 vkladů zapsaných do poutnické knihy před rokem 1410.⁷⁸ Tento relativně nízký podíl pražských grošů nepřekvapí, uvědomíme-li si, že mincemi poutníků byly převážně zlaté nominály. Je dobré připomenout, že uvedená suma 2500 florénů se nedostala celá do pokladny špitálu, neboť řada vkladů byla mezitím už vybrána. Zbyla z ní jen část po těch poutnících, kteří ve špitálu zemřeli a jejichž vklady si nikdo z příbuzných nevyzvedl. Stále však šlo o poměrně vysoký obnos, který průběžně přecházel do vlastnictví kláštera.

Summary

Roman Zaoral, Balance in hand of the Rome pilgrims in the light of the pilgrim book of Siena (1382–1446)

The pilgrim book (*Il Libro del pellegrino*) of the hospital of Our Lady della Scala in Siena dated back to 1382–1446 represents an accurately guided document on monetary deposits in one of the most important church institutions in Siena. A large-scale set of species registered in this book is an interesting witness to the movement of money in circulation in late medieval Europe. Seven pilgrims from the lands of the Bohemian Crown are mentioned in the entries from 1384–1433: two coming from Bohemia, four from Moravia and one from Silesia. Still two other pilgrims with an ambiguous geographic assignment are ranked with them (Moravia?, Upper Palatinate?). The book, however, does not register all pilgrims who visited Siena on the way to Rome. It mentions only those who deposited their cash in the hospital with the intention to withdraw it on the way back.

The writers compare registered deposits with amounts intended for the pilgrimage to Rome (4–5 pounds of the Prague grossi in the lower middle class and 8–10 pounds in the higher middle class) which have been entered to the memorable book of the city of Olomouc dated back to 1430–1492. They distinguish sums intended to the way back (1,5–8 pounds) from petty cash (within the range of 4–35 Prague grossi) which could suffice for just few days. At average speed of 40 km per day the journey from the Czech lands to Rome (about 1300 km) could last about 37–38 days including 5–6 days of rest. At average expense of 3 Prague grossi per day, which roughly corresponds with the most common summer daily wage of a journeyman, a pilgrim was able to manage for about 85 days with 4 pounds of the Prague grossi, it was enough for the way there and back and for about ten days' stay in Rome. If he took 5 pounds with him he could stay in Italy even for one month. A double amount of 8–10 pounds presumably served as a nest egg for the case of illness or of accident. In better case it could provide travel luxury.

Contrary of testimonies it is not possible to judge from deposits of the social status of their bearers. Money of pilgrims predominantly consisted of gold coins contained in more than 70 % of all registered deposits. Larger amounts were mostly deposited by those pilgrims who were

⁷⁸ Tamtéž, s. 149.

coming from the far-away regions and by the old priests who started on a journey with all their belongings in conviction not to come back any more. That is the case of Florian of Kočov, chaplain in Volyně (South Bohemia), who gave 20 florins into custody of friars in Siena.

According to the entries in the pilgrim book of Siena the Florentine florins, Venetian ducats and Hungarian florins belonged to the most frequent gold species in Italy that time, the Prague and Flemish grossi occurred most often among silver coins. From the given data which mention a value of money very sporadically it is, however, not possible to make even an approximate estimation of the sum total of money which flew into the hospital. We can just suppose that the sum total of 2500 florins which represent the value of all 328 deposits registered by 1410 did not get to the hospital treasury whole because many deposits have been withdrawn in the meantime. Just a part of them remained after those pilgrims who died in the hospital and whose deposits have never been withdrawn. Nevertheless, it was still a relatively large amount which was continuously becoming a hospital ownership.

English summary by R. Zaoral

PŘÍLOHA

Depozita poutníků ze zemí České koruny v sienském špitálu v letech 1382–1446

č. 39

fol. 4v

MCCCCX

Chaterina di Bru romeia die avere adì 8 di settenbre 1391, f. 1, l. 4, a 'ntrata di frate Mateio fo. 11, a libro F fo. 431__f. I, l. III°, s. 0.

č. 40

fol. 4v

MCCCCX

Vincilagho di Pragma romeio die avere adì 8 di settenbre 1391, s. 22 a 'ntrata di frate Mateio fo. 11, a libro F fo. 431__f. 0, l. I, s. II.

č. 340

fol. 41r

MCCCCXIII

+ *Bartalomeio di Giorgia di Marabia di Buemia dipositò a frate Giovanni di Fiandra nostro uffiziale sopra i dipositi insino adì XVIII° di magio 1414, f. quatro d'oro corenti, cioè tre duchati e uno papale chome apare al suo libro de' dipositi a fo. 3 e a segni XI, e puoi il detto frate <frate> Giovanni gli fu detto ch'esso Bartalomeio morì a Chorneto, sì gli die in mano di Biagio di Masso k. valsero l. sedici, s. dodici, d. quattro e sono a sua intrata per lo dì XI d'ottobre 1414 a fo. 8.*

č. 358

fol. 45v

MCCCCXV

Froliano di Chocie chapelano di Vilina del paese di Buemia die avere duchati diciesette di Vinegia e f. tre onghari i qu[a]gli dipositò a frate Pavolo da Lucha pelegrianiere infino adì 14 d'aghosto 1415 chon questa condizione, che se desso morisse volse che la metà de' sopradetti d. ne siano dati a Davolina sua suora chon questa chondizione, che se dessa arechasse carta di testamento altenticho, altrimenti non avesse i detti denari e l'altra mettà rimanesse a lo spedale per bene del'anima sua, de' quagli duchati e ff. esso frate Pavolo cambiò al banco di Lionardo di Pietro Mini, ebene l. ottantacinque, s. quatordecim, e chosi apare al suo libro de' dipositi a fo. 20 e sono a 'ntrata di frate Nanni Bordi k. per lo dì XV d'otto[b]re MCCCCXVII a fo. VIII°.

č. 366

fol. 47r

MCCCCXVIII

Niccholaius Chermen de Brasela del paesse di Buemia f. nove d'Ongharia e duchati quatro di Vinegia i quagli esso dipositò a frate Pavolo da Lucha pelegrianiere infino adì VII di dicembre 1418 chome apare al suo libro segnato B a fo. 68 e sono a 'ntrata di frate Nanni Bordi k. per lo dì 26 di genaio a fo. 7 1418.

Anne auti adì XXVII di genaio 1418 f. nove d'Ongharia e f. quatro duchati di Vinegia contanti in sua mano in presenza di frate Pavolo da Lucha pelegrianiere a uscita di frate Nanni Bordi k. a fo. 52.

č. 386

fol. 52v

MCCCCXXXVIII

Giovani di Nicholò Dolmoncia in Arabia il quale àne onghia del dito grosso della man manca fesso cioè uno sengnio per lo mezo del'onghia, disse andava a Roma, dipositò insino adì 28 di gienao 1433 1 f. d'oro ongharo e dieci buemi e tre crocifissi della Mangnia e più vianari e mezi vianari chome apare al libro de' dipositi di frate [Luca] di Charlo a fo. 27 e a dipositi 30 e de detta munetta se n'èbe a chanbio l. vinti, s. quatordici, d. otto, apare a 'ntrata de frate Angniolo di Cripstofano k. a fo. 3 __ l. XX, s. XIII°, d. VIII.

č. 387

fol. 53r

MCCCCXXXVIII

Giovanni d'Arigho di Maravia il quale non à onghia nel ditto de la mano manca a latto al ditto mingniolo dipositò insino adì XII di marzo 1433 sei f. d'oro cioè tre onghari e tre viniziani chome apare a libro de' dipositi di frate Lucha di Charlo a fo. 44 e a fo. 167 de' dipositi, de qua[li] f. se n'èbe a chanbio l. vintisei, s. sei, d. otto, e apare a 'ntrata di frate Angniolo di Cripstofano k. a fo. 3 __ l. XXVI, s. 6, d. 8.

Nejasná geografická atribuce:

č. 36

fol. 4r

MCCCCX

Vicilaus di Nicholaio de la Magnia die avere per d. dipisositati (sic) dipositò a Ghuglielmo di Cino a 'ntrata di Ghuglielmo di Cino fo. 4, e per uno ronzino rimase ala chasa, f. 12, s. 35, apare a libro F a fo. 373.

č. 72

fol. 7r

MCCCCX

Iachomo di Citch, la madre à nome Sibicha, la moglie Isbinicha, à due figliuoli, Pietro e Vanicha, à 80 anni e la barba chanuta, dipositò a Mariano adì 28 di marzo 1384 a fo. 52, a libro F a fo. 445, vinti buemi __ f. 0, buemi XX.

NÁLEZY MINCÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Nález římských mincí z Kamenického Šenova (okr. Česká Lípa)

Jiří MILITKÝ – Vladimír PEŠA

V červenci roku 2008 zapůjčil pan Pavel Čech z Kamenického Šenova archeologickému pracovišti Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě ke zdokumentování dvě bronzové římské mince.¹ Podle rodinné tradice byly údajně nalezeny italskými dělníky při prodloužení železnice z Kamenického Šenova do České Lípy v letech 1902–1903. Místo nálezů mělo být v dolní části Šenova při dnešních viaduktech v údolí potoka 400 m severně od kostela směrem na Českou Kamenici. U nálezů se zřejmě vyskytoval i významný místní továrník a sběratel starožitností Harry Palme, jehož archeologická sbírka po druhé světové válce skončila v okresním muzeu v Děčíně. Palme nalezené mince pokládal za keltské. Za jakých okolností a kdy se dostaly obě ražby do sbírky sběratele skla Václava Jílka,² prastrýce P. Čecha, nelze již zjistit - nevíme, jestli mince získal ihned po nálezů či až později. Do rukou současného majitele přešly obě ražby někdy v průběhu 70. let 20. století, kdy mu je daroval jeho prastrýc.

Řím-císařství, **Marcus Aurelius** (161–180), mincovna: *Roma*, AE sestercius, 168/169, 16./17. emise

Av.: [M ANTONIVS AVG ARM PARTH MAX], ověnčená hlava Marka Aurelia doprava

Rv.: [TR POT XXII (nebo XXIII) IMP V COS III], S-C, sedící Aequitas doleva drží roh hojnosti a váhy

Lit.: *RIC* 3, 290, č. 960 nebo 291, č. 969; *BMC RE* 4, 602, č. 1333 nebo 605, č. 1345; *MIR* 18, 112, č. 166–6-14 nebo 114, č. 173–6-14.

1. 19,26 g; 28,7/28,7 mm; 5,5 h; tmavě zelená patina

Marcus Aurelius pro: **Faustina junior** (+175), mincovna: *Roma*, AE sestercius, 176–180

Av.: [DIVA] FAVSTINA [PIA], ověnčené oděné poprsí Faustiny junior doprava

Rv.: [AETERNITAS], S-C, sedící Aeternitas (?) v závoji doleva drží zcela nezřetelného fénixe na globu (?) a dlouhé žezlo

Lit.: *RIC* 3, 349, č. 1696 (?); *BMC RE* 4, 652, č. 1566 (?), Pl. 86:6 (?); *MIR* 18, 170, č. 52–6-4 (?).

2. 20,78 g; 29,2/27,5 mm; 6 h; tmavě zelená patina, místy odřena

Jak již bylo uvedeno, o přesnějších nálezových okolnostech obou mincí víme jen velmi málo. Není jasné, jestli nalezeny byly skutečně jen tyto dvě ražby či více kusů, které se nedochovaly. Není tedy možné rozhodnout, jestli obě mince lze považovat za drobný hromadný nález či zbytkem většího depotu. Pokud šlo skutečně o nález dvou sestercí, mohlo jít spíše o jakousi obětinu než majetkový depozit. S interpretací nálezů jednotlivých mincí především v dobově neosídlených regionech si zatím příliš nevíme rady. Je pravděpodobné, že souvisejí s průchody krajinou a dokládají tak existenci komunikací, ale proč byly ukrývány nálezy jako zde prezentovaný soubor, vysvětlit zatím spolehlivě neumíme. V úvahu přicházejí především votivní dary, např. za šťastné průchody krajinou. Ačkoliv se takováto interpretace zdá být velmi lákavá, nelze ji nijak konkrétněji doložit.

Obě ražby jsou dosti otřelé, což omezuje jistotu jejich přesného určení (zvláště č. 2). Právě otřelost mincí naznačuje jejich delší oběh. Stanovit dobu ukrytí souboru do země je velmi

¹ Za poskytnutí mincí k dokumentaci autoři tohoto příspěvku děkují jejich majiteli.

² V. Jílek sbíral sklo již v době těsně před první světovou válkou a poté především ve 20. letech.

Obr. 1. Římské mince nalezené v Kamenickém Šenově.

obtížné - s vysokou pravděpodobností však k němu nedošlo dříve, než někdy ve 3. století. Jak již bylo výše naznačeno, nález pochází z hornatého regionu na přechodu Českého středohoří a Lužických hor, odkud osídlení z doby římské není známo. Na tomto místě je ovšem zajímavé připomenout starý nález „hromádky mincí z doby před narozením Krista“, které měly být podle jakéhosi kronikářského záznamu již v roce 1751 nalezeny na poli v Kamenickém Šenově po silné bouřce. Bližší informace chybí, některé z nich byly majitelem panství předány do císařské klenotnice vídeňského dvora (*Hantschel 1897*, 248). Z širšího okolí Kamenického Šenova známe zatím jen dosud nepublikovaný depot pozdně římských mincí z okolí České Lípy³ a nález follisu z počátku 4. století z Velké Bukoviny (*Militký – Peša 2009*). Zde prezentovaný nález je tak další důležitou indicií přítomnosti člověka v této oblasti v průběhu mladší doby římské.

Literatura

- BMC RE 4*: Mattingly, H. 1940: Coins of the Roman Empire in the British Museum. Volume IV. Antoninus Pius to Commodus. London.
- Hantschel, F. 1897*: Prähistorische Fundchronik. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursionsclubs 20, 218–264.
- Militký, J. – Peša, V. 2009*: Nález římské mince z Velké Bukoviny (okr. Děčín). Numismatický sborník 23 (2008), s. 209.
- MIR 18*: Szaivert, W. 1986: Moneta Imperii Romani 18. Die Münzprägung der Kaiser Marcus Aurelius, Lucius Verus und Commodus (161/192). Wien.
- RIC 3*: Mattingly, H. – Sydenham, E. A. 1930: The Roman Imperial Coinage. Volume III. Antoninus Pius to Commodus. London.

Summary: Jiří Militký – Vladimír Peša, Roman coins found in Kamenický Šenov (Česká Lípa district)

In 1902–1903, two Roman coins – *setertii* struck under Marcus Aurelius and Faustina junior – were found in Kamenický Šenov, near the recent viaducts, in the creek valley, about 400m to the north of the local church in direction to Česká Kamenice. Finding details are not known, but it is impossible to suspend the fact that the coins could be a part of a larger group. It is also difficult to specify the burial date – with the high probability, it was some time in the 3rd century at the earliest. Only one group find of the late Roman coins has been reported from the surroundings of Kamenický Šenov up to date, plus one *follis* of the beginning of the 4th century from Velká Bukovina. From the regional point of view, the two above described coins represent the very important find.

³ Nález je uložen v muzeu Česká Lípa, inv. no. A-20167–A-20187.

Nález římské mince z Velké Bukoviny (okr. Děčín)

Jiří MILITKÝ – Vladimír PEŠA

V roce 1988 nalezl při rytí na zahradě pan Štěpán Imrišek jednu římskou minci. Místo nálezů se nachází u čp. 1, tedy u bývalé tvrze. Tvrz se zbytkem příkopu, situovaná na jižním okraji obce ve svahu nad potokem a pod silnicí do Žandova, je dnes přestavěná na patrový zděný dům. Nálezce minci daroval v červnu roku 2008 do Vlastivědného muzea a galerie Česká Lípa (inv. č. A-20456 / př. č. 53/2008).

Řím-císařství, **Constantius I. Chlorus**, jako Divvus (306–312), mincovna: *Lugdunum*, AE fol-
lis, 307–308

Av.: DIV[O CON]STA[N]TIO PIO], ověčené oděné poprsí Constantia I. v závoji doprava
Rv.: oltář, po stranách dva orli doprava a doleva hledící zpět, [MEMORIA] FELIX, v ex. PLG
Lit.: *RIC* 6, 262, č. 264.

6,18g; 24,4/23,7 mm; 6,5 h; bez patiny¹

Nově registrovaný nález je zajímavý z více hledisek. Posmrtný follis Constantia I. Chlora je z nálezů na českém území dosud znám pouze z poněkud nejasného depotu ze Svitav či jejich okolí (*Sejbal ml.* 1989, 12, č. 16, tab. II:16). Zajímavá je také skutečnost, že mince byla ražena v mincovně *Lugdunum*,² odkud je v Čechách u mincí pozdního 3. a 4. století známo jen minimum nálezových ražeb. Mimořádně zajímavé je však vlastní místo nálezu nově popsané mince. V povodí středního a dolního toku řeky Ploučnice je zatím registrováno jen velmi málo nálezových římských mincí. V prostoru mezi městem Česká Lípa a Labem známe pouze nepublikovaný depot pozdně římských mincí z okolí České Lípy³ a nález dvou sestercii ze 2. století z okolí Kamenického Šenova (*Militký – Peša* 2009). Je tedy velmi pravděpodobné, že tyto dosud izolované mincovní nálezy jsou významnými indiciemi přítomnosti člověka v době římské v tomto regionu.

Literatura

Militký, J. – Peša, V. 2009: Nález římských mincí z Kamenického Šenova (okr. Česká Lípa). Numismatický sborník 23 (2008), s. 207–208.

RIC 6: Sutherland, C. H. V. 1967: The Roman Imperial Coinage. Volume VI. From Diocletians reform A.D. 294 to the death of Maximinus (A.D. 313). London.

Sejbal, J. ml. 1989: Hromadný nález římských follisů ze Svitav? Numismatický sborník 18, 11–17.

Summary: Jiří Militký – Vladimír Peša, One Roman coin found in Velká Bukovina (Děčín district)

In 1988, S. Imrišek found a Roman coin while digging in his garden. The place is located near building no. 1 in the village, i.e. the former stronghold. The only similar posthumous *follis* struck under Constantius I Chlorus is known from a slightly obscure hoard found in Svitavy or its surroundings (*Sejbal jr.* 1989, 12, no. 16, Tab. II:16). The location of this new find is extremely interesting. There are very little coin finds known from the middle and lower part of the Ploučnice River.

¹ Je zřejmé, že mince byla nálezcem dosti necitlivě ošetřena.

² Dnes Lyon ve Francii.

³ Nález je uložen v muzeu Česká Lípa, inv. no. A-20167–A-20187.

Obr. 2. Olomouc-Slavonín. Celkový pohled na objekt č. 1222.

ženým okrajem, teriny, keramika typu Murga), opracovaný paroh (1 ks), železné dlátko (1 ks), struska (5 ks), mazanice (151 ks), štípaná industrie (1 ks), kamenný brousek (1 ks) a zvířecí kosti (244 ks; prase, tur, ovce/koza, kůň, jelen, pratur, bobr, křeček, kur). Mince byla nalezena dne 25. 4. 2001 ve svrchní vrstvě (kontext 3179) jihovýchodní polovině objektu v hloubce 20–40 cm.

Řím-císařství, **Constantius II.** (337–361), mincovna: *Sirmium*, AE III (centesimalis), 351–355 nebo 355–361

Av.: D N CONSTAN-TIVS P F AVG, oděné poprsí Constantia II. s perlovým diadémem doprava

Rv.: FEL [TE]MP-REPARATIO, v ex. ASIRM•, voják doleva dobíjí kopím jezdce

Lit.: *RIC* 8, 389, č. 52 nebo 389, č. 69.

1,938 g; 18,0/17,9 mm; 0,5 h; bez patiny, blíže středu /9 h/ dírka o průměru 2 mm

Mince objevená v Olomouci-Slavoníně představuje typ s rubním obrazem vojáka probodávajícího ležícího jezdce a opisem FEL[ICIVM] TEMP[ORVM] REPARATIO (*obnovení šťastných časů*). Mince tohoto typu byly obrovských emisích raženy ve všech římských mincovnách v posledním desetiletí vlády Constantia II. a jde tedy o ražbu zcela běžnou, doloženou také z řady jiných moravských nálezů. Exemplář z Olomouce-Slavonína byl provrtán a otvor svědčí o tom, že mince byla užívána jako závěšek. Tuto interpretaci nepřímou potvrzuje také více otřelý rub, který mohl vzniknout právě otěrem při nošení. Zároveň je to indicie, že předmětem prezentace byla strana mince s obrazem panovníka. Výskyt bronzových a stříbrných mincí s otvory není na Moravě nijak výjimečný, detailní evidence však dosud chybí. Obecně lze konstatovat, že ražby s otvory jsou dokladem užívání mincí jako ozdob. Tento jev je výmluvnou ilustrací různorodého přístupu mincím v barbariku, kde kromě funkce surovinové základny a patrně i peněžního oběživa, plnily rovněž i úlohu ozdob. Právě skutečnost, že jako ozdoby byly užívány i drobné

bronzové ražby může naznačovat, že přinejmenším v nižším sociálním prostředí mohly být mince jen těžko dosažitelným artefaktem.

Mince objevená při archeologickém výzkumu v Olomouci-Slavoníně reprezentuje velmi vzácný nález získaný přímo ve výplni zahlubněného objektu z doby stěhování národů. Přítomnost keramiky typu Murga v zásypu objektu č. 1222, umožňuje jeho datování do průběhu 2. poloviny 5. století (*Kalábek 2004*, 138, 143, obr. 2:6, 8). Tato archeologicky získaná datace je ve vztahu k minci velmi důležitá, neboť jen díky tomuto ověřenému kontextu lze doložit a přibližně datovat dobu ztráty mince. Mincí objevených přímo ve výplních sídlištních objektů z pozdní doby římské až počátku doby stěhování národů není dosud na Moravě mnoho (např. *Militký – Vokáč 2007*; *Militký – Zeman 2007*), bohužel detailní přesná evidence těchto nálezů zatím chybí. S horizontem počátků doby stěhování národů je možné spojit výrazný horizont hromadných nálezů především bronzových mincí, z nichž většina je datovatelná na konec 4. století (*Nemeškalová-Jiroudková 1975*; *Kohoutek – Militký 2005*, 414–417, tab. 1). Tímto horizontem se však také uzavírá také příliv bronzových pozdně římských mincí na Moravu (srovnej: *Nálezy I/2*, 286–294). Pro dobu stěhování národů je tedy nález bronzové mince ze 4. století z Olomouce-Slavonína doposud jediným ověřitelným případem, kdy lze ztrátu pozdně římské mince spojit s obdobím 2. poloviny 5. století. Z tohoto zjištění vyplývají poměrně zásadní skutečnosti.

Doposud byly z území Moravy pro období 5. století doloženy pouze dva ojedinělé nálezy zlatých solidů - Slavkov (*Nemeškalová-Jiroudková 1962*, 7, č. 4, obr. 1; *Militký 2004*, 516, tab. 5:M19) a Mušov (*Nálezy I/2*, č. 1029; *Militký 2004*, 516, tab. 5:M22). Neznámý počet solidů obsahoval hromadný nález ze Slavkova, z něhož byly popsány dva exempláře (*Nálezy I/2*, č. 1323; *Nemeškalová-Jiroudková 1962*, 6, č. 2; *Militký 2004*, 516, tab. 5:M20/1–2). Archeologický kontext má pouze zlatý tremissis Aelie Pulcherie upravený na závěsek z kostrového hrobu č. 156 ve Strachotíně (*Čížmář – Geislerová – Rakovský 1985*, 293, obr. 7:1; *Sejbal ml. 1986*, 98–99, obr. 4; *Militký 2004*, 514–516, tab. 5:M21).

Bronzové (a také stříbrné) římské mince z 5. století z území Moravy zatím žádné neznáme a ražba z Olomouce-Slavonína je tedy prvním nálezem prokazatelně datovatelným dobou ztráty do tohoto období. Je zřejmé, že pro 5. století již nelze předpokládat import aktuálně ražených drobných bronzových mincí. Přerušení relativně intenzivního přílivu pozdně římských bronzových mincí do barbarika zřejmě odráží opuštění dunajského limitu Římany v poslední čtvrtině 4. století. Tím zřejmě došlo k zpretrháním do té doby existujících římsko-germánských kontaktů a přerušení mincovního importu, resp. importu drobných bronzových mincí. Jak již bylo výše naznačeno, zlaté pozdně římské mince se do barbarika dostávaly po celé 5. století. Jejich příliv však již souvisí se změnou politickou a etnickou situací na území severních římských provincií. Zvláště u ražeb z průběhu 1. poloviny 5. století lze oprávněně předpokládat, že se může jednat o části tributů vyplácených Hunům východořímskou říší. Moravské nálezy zlatých mincí ze 2. poloviny 5. století sice neumíme zařadit do konkrétnějšího historického rámce, ale téměř s jistotou odrážejí již vnitrobabarské kontakty a nikoliv přímé germánsko-římské styky. Nález z Olomouce-Slavonína dokládá, že i pro 2. polovinu 5. století je nutné počítat s užíváním starších římských mincí - v jakém množství a jakou měly funkci nelze zatím říci. Zde prezentovaný nález naznačuje užívání mince jako ozdoby, jak dokládá probitý otvor. Toto zjištění však nelze zobecňovat, neboť oběh staršího římského oběživa v 5. století je bezpečně doložen i pro starší stříbrné denáry - např. Švilca v Polsku, kde byly denáry ze 2. století doprovázeny stříbrnými šperky z 1. poloviny 5. století (*Kaczanowski – Margos /Hrsg./ 2002*, 319, č. 775).

Chceme-li shrnout význam nálezu mince z Olomouce-Slavonína, lze konstatovat, že jde o důležitou indicii používání drobných bronzových mincí i v době po skončení jejich přílivu na Moravu. Tuto tendenci dobře ilustrují hromadné nálezy starých římských stříbrných a bronzových mincí ukryté na českém území v průběhu 6. století, kde navíc nejmladší byzantské ražby bývají zastoupeny jen nepočteně (*Militký 2005*, 277–279, Tab. 51, 283–283, Tab. 54).³ Nový nález

³ V těchto nálezech bývají nejmladší byzantské ražby zastoupeny jen nepočteně. Z území Moravy zatím podobné nálezy neznáme.

tedy naznačuje, že i pro 5. století můžeme zřejmě předpokládat určitou formu peněžního oběhu či užívání starších mincí, zvláště ze 4. století. Prokazatelnost tohoto jevu je však velmi obtížná - lze jej totiž doložit pouze archeologickým nálezovým kontextem.⁴ Toto zjištění je dalším z dokladů komplikovanosti chronologické výpovědi jednotlivých nálezů mincí především ze 4. století, neboť řada z nich mohla být ztracena se značným časovým odstupem od doby jejich ražby.

Literatura

- Čižmář, M. – Geislerová, K. – Rakovský, I. 1985: Pohřebiště z doby stěhování národů ve Strachotíně. Památky archeologické 76, 285–307.
- Hašek, V. – Kalábek, M. – Peška, J. 2004a: Bisherige Ergebnisse der geophysikalischen Prospektion und der archäologischen Forschung in der Lokalität Horní Lán in Olmütz-Slavonín. Acta Archaeologica Carpathica 39, 25–57.
- Hašek, V. – Kalábek, M. – Peška, J. 2004a: Dosavadní výsledky geofyzikální prospekce a archeologického výzkumu na lokalitě Horní lán v Olomouci-Slavoníně. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Ruttkay, M. (eds): Ve službách archeologie 5, Brno, 77–94.
- Kaczanowski, P. – Margos, U. (Hrsg.) 2002: Tabula Imperii Romani. M 34-Kraków. Kraków.
- Kalábek, M. 2004: Nálezy ze sídliště z období stěhování národů v Olomouci-Slavoníně. In: M. Bém – J. Peška (eds): Ročenka 2003. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace, Olomouc, 137–150.
- Kalábek, M. 2006: Germánské osídlení Olomouce. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): Archeologie barbarů. Praha, 431–450.
- Kalábek, M. 2009: Na prahu historie. In: Schulz, J. (ed): Akademické dějiny Olomouce. Olomouc, v tisku.
- Kalábek, M. – Šrámek, F. 2006: Germánské hrnčířské pece v Olomouci-Neředíně a Olomouci-Slavoníně. In: Bém, M. – Peška, J. (eds): Ročenka 2005. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace. Olomouc, 206–243.
- Kalábek, M. – Tajer, A. – Prečanová, V. 2003: Olomouc (k. ú. Slavonín; okr. Olomouc). Přehled výzkumů 43 (2001), 241.
- Kazdová, E. – Peška, J. – Mateiciucová, I. 1999: Olomouc – Slavonín (I). Sídlíště kultury s vypíchanou keramikou. Archeologiae Regionalis Fontes 2. Olomouc.
- Kohoutek, J. – Militký, J. 2005: Hromadný nález římských mincí a bronzové spony z doby římské ze Starého Města u Bruntálu. Pravěk, Nová řada 13 (2003), Brno, 405–424.
- Nálezy I/2: Pochitonov, E. 1955: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl I/2. Praha, 87–314.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1962: Římské zlaté mince na Moravě v době tzv. stěhování národů. Moravské numismatické zprávy 9, 5–14.
- 1975: Příspěvek k otázce výskytu mincí na Moravě na počátku doby stěhování národů. Numismatický sborník 13 (1973–1974), 45–55.
- Militký, J. 2004: Import zlatých římských a raně byzantských mincí do českých zemí v době římské až raném středověku. Archeologie ve středních Čechách 8, 505–536.
- 2005: Nálezy mincí ze 6.–7. století v Čechách a na Moravě. In: Kuna, M. – Profantová, N. a kolektiv: Počátky raného středověku v Čechách. Praha, 275–286.
- Militký, J. – Vokáč, M. 2007: Nález římské mince v objektu z pozdní doby římské z Mohelna (okr. Třebíč). Numismatický sborník 22, 187–189.

⁴ Možnosti ověřitelných kontextů jsou omezené mj. i vzhledem k dosud malému počtu známých sídlišť 5. století (Kalábek 2004, 143). Ani pro lokalitu v trati „Horní lán“ se nelze vyjádřit k otázce intenzity oběhu pozdně římských mincí, neboť povrchové průzkumy ornice detektorem kovů, zde nebyly před jejím odstraněním provedeny.

Militký, J. – Zeman, T. 2007: Nález římských mincí na sídlišti ze sklonku doby římské a počátku doby stěhování národů ve Zlechově (okr. Uherské Hradiště). Numismatický sborník 22, 183–187.

RIC 8: Kent, J. P. C. 1981: The Roman Imperial Coinage. Volume VIII. The Family of Constantine I A.D. 337–364. London.

Sejbal, J. ml. 1986: Doposud nepublikované nálezy zlatých římských mincí z Moravy. Numismatické listy 41, 97–100.

Summary: Marek Kalábek – Jiří Militký, A late Roman coin found in a building dated back to the Migration Period in Olomouc-Slavonín (Olomouc district)

In 2001, a pierced Roman bronze coin struck under Constantius II was found during examination of the poly-cultural locality in the track 'Horní lán', the Slavonín land register, in the filling no. 1222 dated back to the second half of the 5th century. No Roman bronze coins of the 5th century have been registered in Moravia up to date, and the coin from Olomouc represents the very first specimen safely dated back to the mentioned period. It is evident that it is not possible to anticipate any import of the contemporary struck small bronze coins in the 5th century. Interruption in relatively intensive flood of coins to Barbaricum obviously reflects leaving the Danube line by the Romans in the last quarter of the 4th century. The find from Olomouc-Slavonín represents the important evidence for use of the small bronze coins, even after they ceased to be imported massively to Moravia.

Denáry z období krize české mince na počátku 12. století z nálezu Křinec (okr. Nymburk)

Jan VIDEMAN

Na počátku roku 2008 byla autorovi tohoto příspěvku badatelsky zpřístupněna část denárového nález, který byl dle dostupných informací odkryt na východním úpatí vrchu Chotuc (254 m. n. m.),¹ ležícího přibližně 1 km Z směrem od obce Křinec (okr. Nymburk). Lze předpokládat, že se jedná o nález učiněný za pomoci detektoru kovů. Podle postupně získaných materiálů lze rozsah nálezů stanovit na 16 mincí celých, ve více případech však částečně vylomených či olámaných a 2 úlomky o velikosti cca 1/3 mince.² Podrobněji zdokumentovat (včetně fotografií) se podařilo 11 mincí a 1 úlomek, od dalších 4 mincí byly doplněny alespoň hmotnostní a rozměrové údaje.

Zjištěný obsah nálezů je následující:

ČECHY, Bořivoj II., 1. vláda (1100–1107):

Cach 1972, č. 413 (1).

-, **Svatopluk** (1107–1109):

Cach 1972, č. 460 (0+1); *Cach 1972*, č. 461 (1); *Cach 1972*, č. 464 (4); *Cach 1972*, č. 465 (2+1).

-, **Vladislav I.**, 1. a 2. vláda (1109, 1110–1118):

Cach 1972, č. 534 (1); *Cach 1972*, č. 535 (2); *Cach 1972*, č. 537 (3).

MORAVA - OLOMOUCKO, Svatoopluk (1095–1107):

Neznámý typ, *Cach* -, Šmerda - (1).

-, **Ota II. Černý**, 1. vláda (1107–1110):

Cach 1972, č. 482 (1).

Vzhledem ke složení nálezů lze dobu jeho ukrytí stanovit poměrně přesně do počátečního období vlády Vladislava I., přibližně k roku 1110. Nález přináší svým obsahem několik cenných poznatků. Především rozšiřuje řadu dosud známých ražeb o nový typ denáru knížete Svatopluka z doby jeho vlády na Olomoucku před rokem 1107. Doplnuje také poznatky o období, které představuje jednu z nejvýraznějších finančních a měnových krizí českého státu v raném středověku. Několikanásobné odčerpání obrovské sumy peněz ze země, vyvolané poplatky císaři Jindřichu V. za podporu v získání českého knížecího stolce se odrazilo ve výrazném poklesu jakosti mince. Tento pokles je nejzřetelnější u denárů Svatooplukových, je patrný však již v době Bořivojově a poznamenává i počátek vlády Vladislava I.³

Rozborem jakosti jednotlivých typů denárů z tohoto období se zabýval podrobně Pavel Radoměřský ve své práci *Peníze Kosmova věku* (1952). Pro doplnění údajů o jakosti kovu jednotlivých typů byly u 10 celých mincí a jednoho úlomku ze sledovaného nálezů provedeny rentgeno-fluorescenční analýzy v Ústavu jaderné fyziky AV v Řeži u Prahy. Pro srovnání s údaji uváděnými Radoměřským jsou údaje o obsahu stříbra v jednotlivých mincích přepočteny na ideální střížek celé mince (u olámaných kusů). Shodně s Radoměřským je k hmotnosti každé mince připočteno 5 % na průměrný úbytek hmotnosti opotřebením. Je vypočten počet mincí připadajících na jednu hřivnu čistého stříbra (opět dle Radoměřského, tedy stříbra o jakosti 960/1000 a hmotnosti 210 g). Interpretace výsledků je pochopitelně vázána na použitou metodu RFA.

¹ Na vrchu Chotuc je doloženo hradiště, datovaného nejspíše do doby halštatské, osídlení z mladší doby hradištní zde dosud nebylo doloženo (*Čtverák - Lutovský - Slabina - Smejtek 2003*, 155).

² Otevřena zůstává otázka celistvosti nálezů. Vzhledem ke předpokládanému způsobu objevu depotu detektorem kovů nelze vyloučit, že jde pouze o část původního celku.

³ K pozdějšímu období mincovnictví Vladislava I. přináší zajímavé poznatky americká badatelka Mazo Karras (1985). V pojednání o denárech tohoto panovníka z neznámého nálezů porovnává u jeho části i obsah stříbra zjištěný metodami neutronové aktivace a mikrochemickou analýzou. Nález obsahoval kromě menšího počtu denárů jiných typů především typy *Cach* (1972), č. 543, 545 a 547, jejichž ražbu autorka klade do období 1118–1120.

Uvedené výsledky ve většině případů potvrzují celkový obraz mincovnictví let 1107–1110, nastíněný Radoměřským. Některé údaje naznačují, že i u jiných typů, než zjistil Radoměřský bylo raženo více emisí různé jakosti. Bližší údaje jsou uvedeny v podrobném popisu jednotlivých exemplářů:

I. ČECHY, Bořivoj II., 1. vláda (1100–1107), AR denár

Av.: prostovlasé poprsí čelně, + BORIVOI

Rv.: kníže sedící na stolci čelně, s pozdviženou pravicí, vedle písmeno S,
+ VVENCZLAVS

Lit.: *Radoměřský 1952*, 88–89, typ I, skupina D; *Cach 1972*, 27, č. 413a; *Šmerda 1996*, 78, č. 169.

I:1. 0,266 g; 15,3 mm; 2 h

RFA: Ag 78,4%; Cu 16,74%; Pb 3,55%; Au 0,66%; Sn 0,14%; Sb 0,27%

Údaje víceméně korespondují s Radoměřského (1952) dělením jednotlivých emisí, kde jeho skupina D, odlišující se písmenem S na rubu mince vedle sedícího panovníka, vykazuje nejhorší jakost. Radoměřský uvádí průměrnou hmotnost denárů této emise 0,325 g a jakost 312/1000. Z jedné hřivny jich mělo být raženo 1895 ks. Exempláři z kříneckého nálezů by při vyšší jakosti a nižší hmotnosti mince odpovídal počet 920 denárů z hřivny.

II. ČECHY, Svatopluk (1107–1109), AR denár

Av.: poprsí knížete s modelem kostela zprava, SVATOPLVC

Rv.: sedící postava s křížem na dlouhé žerdí zprava, proti ní malá postavička a větší, podávající nádobu, VVENCEZLAVS

Lit.: *Radoměřský 1952*, 93, typ I; *Cach 1972*, 31, č. 460a; *Šmerda 1996*, 80, č. 179.

II:1. 0,098 g; 11,0/12,3 mm; úlomek cca 40 % plochy mince

RFA: Ag 14,97%; Cu 83,23%; Pb 1,17%; Au 0,14%; Sb 0,25%

Zlomek mince již na pohled vykazuje znaky nízkého obsahu stříbra. Při přepočtu na ideální plochu mince ukazuje exemplář na vysoký počet denárů této emise, ražený z jedné hřivny čistého stříbra, a to přes 5 tisíc. Řadil by se tak k nejméně kvalitním posledním typům Svatoplukovým. Radoměřský (1952) přitom vymezil pouze jednu základní skupinu tohoto typu, který postavil jako nejkvalitnější na počátek Svatoplukovy vlády v Čechách. Průměrnou hmotnost z 9 ks udává 0,686 g a jakost 720/1000, což ukazuje na 389 denárů z hřivny. *Cach (1972)* uvádí průměrnou hmotnost tohoto typu 0,71 g (99), při rozmezí 0,38–0,78 g. V poznámce však uvádí variantu s hladkými kruhy na líci i rubu nízké váhy (půldenár). Nelze samozřejmě vyloučit ražbu méně kvalitní emise tohoto typu, musela by však být potvrzena rozsáhlejším statistickým souborem.

III. ČECHY, Svatopluk (1107–1109), AR denár

Av.: klečící postava před oltářem zprava, za ní malá stojící postavička, dole tři kuličky, SVATOPLVC

Rv.: poprsí s mečem zprava, za ním čtyři kuličky do kosočtverce, VVENCEZLAVS

Lit.: *Radoměřský 1952*, 94, typ IV; *Cach 1972*, 31, č. 464; *Šmerda 1996*, 80, č. 181b.

III:1. 0,195 g; 14,1 mm

RFA: Ag 49,66%; Cu 46,19%; Pb 2,75%; Au 0,41%; Sn 0,39%; Sb 0,29%

III:2. 0,183 g; 13,8/14,5 mm; olámaný, zachována cca 80 % plochy mince

RFA: Ag 64,11%; Cu 30,46%; Pb 4,04%; Au 0,6%; Bi 0,13%; Sn 0,17%; Sb 0,39%

III:3. 0,283 g; 14,7 mm

RFA: Ag 49,92%; Cu 46,25%; Pb 2,75%; Au 0,4%; Bi 0,16%; Sn 0,13%; Sb 0,27%

III:4. 0,215 g; 14,2 mm

Vzácnější typ Svatoplukova denáru, známý pouze z nálezů ze Zadražan z roku 1888 (*Cach 1972*, 80, č. 336; *Nálezy II/1*, č. 1549). *Šmerda (1996)* jej označuje za variantu denáru *Cach (1972)* č. 462, od něž se liší pouze sestavami kuliček na líci i rubu. *Radoměřský (1952)* uvádí údaje zjištěné z 4 kusů, průměrné hmotnosti 0,388 g a jakosti 340/1000. Pozoruhodný je větší průměr

Radoměrského exemplářů, 17 mm, zatímco všechny 4 mince z kříneckého nálezu mají průměr pod 15 mm. Průměrná hmotnost z exemplářů č. III-1 až III-3, přepočtena na ideální celý střížek činí 0,236 g, což při průměrné jakosti stříbra 546/1000 ukazuje na 1493 denárů ražených z jedné hřivny. Tento údaj poměrně přesně koresponduje z Radoměrského propočtem (1456 denárů z hřivny).

IV. ČECHY, Svatopluk (1107–1109), AR denár

Av.: klečící postava před oltářem zprava, za ní malá stojící postavička, SVATOPLVC

Rv.: poprsí s mečem položeným na rameni zprava, + VVENCEZLAVS

Lit.: *Radoměrský 1952*, 94, typ V; *Cach 1972*, 31, č. 465; *Šmerda 1996*, 80, č. 183b.

IV:1. 0,146 g; 14,0 mm; olámaný, zachováno cca 85 % plochy mince

RFA: Ag 25,2 %; Cu 72,65 %; Pb 1,49 %; Au 0,23 %; Sb 0,2 %

IV:2. 0,242 g; 14,1 mm; mírně olámaný

RFA: Ag 15,07 %; Cu 83,09 %; Pb 1,2 %; Au 0,11 %; Sb 0,28 %

Velmi vzácný typ Svatoplukova denáru, Radoměrský (1952) měl k dispozici údaje pouze k jedinému exempláři ze sbírky Národního muzea (inv. č. NM 1316). Další exemplář tohoto typu (*Fiala 1895*, 342, č. 1383, tab. XII:21) pocházel ze sbírky Maxe Donebauera (*Fiala 1888*, č. 420), dle Fialova vyobrazení na tabulkách se jedná o jiný exemplář. *Fiala (1895)* uvádí hmotnost 0,31 g a průměr 14 mm. Třetí denár tohoto typu byl popsán v Květoňové sbírce (*Šmerda 2004*, 76, č. 58), jeho hmotnost je 0,357 g a průměr 14,5 mm, s poznámkou „špatné stříbro“. U žádného z těchto tří exemplářů není uveden nálezový původ. Údaje zjištěné ke dvěma denárům tohoto typu z kříneckého nálezu potvrzují zjištění Radoměrského, že se jedná o nejméně kvalitní českou emisi tohoto období vůbec. Při hmotnosti 0,297 g a jakosti 180/1000 vypočetl Radoměrský produkci 3590 ks z jedné hřivny. Průměrná hmotnost dvou nových denárů přepočtená na ideální střížek činí 0,213 g, průměrná jakost 201/1000. Těmto hodnotám odpovídá ražba 4470 denárů z hřivny čistého stříbra.

V. ČECHY, Vladislav I., 1. a 2. vláda (1109, 1110–1118), AR denár

Av.: jezdec na koni s kopím zprava, pod ním ležící postavička, + VVLAD[.....]

Rv.: poprsí světe s křížem v pravici čelně

Lit.: *Radoměrský 1952*, 96, typ I; *Cach 1972*, 37, č. 534; *Šmerda 1996*, 80, č. 185.

V:1. 0,714 g; 16,2 mm

RFA: Ag 88,79 %; Cu 8,81 %; Pb 1,53 %; Au 0,62 %; Sn 0,11 %

Radoměrský (1952) postavil tento typ na začátek Vladislavova panování. Z údajů zjištěných u 10 ks (průměr 17 mm, hmotnost 0,802 g, jakost 700/1000) odvodil počet 342 denárů ražených z hřivny. Údaje získané k exempláři z kříneckého nálezu ukazují řádově velmi blízký počet 303 denárů z hřivny.

VI. ČECHY, Vladislav I., 1. a 2. vláda (1109, 1110–1118), AR denár

Av.: jezdec na koni s kopím zprava, pod ním ležící postavička zprava (hlava vlevo), + VVLADIZLAVS

Rv.: žehnající poprsí s křížem zprava, + VVENCEZLAVS

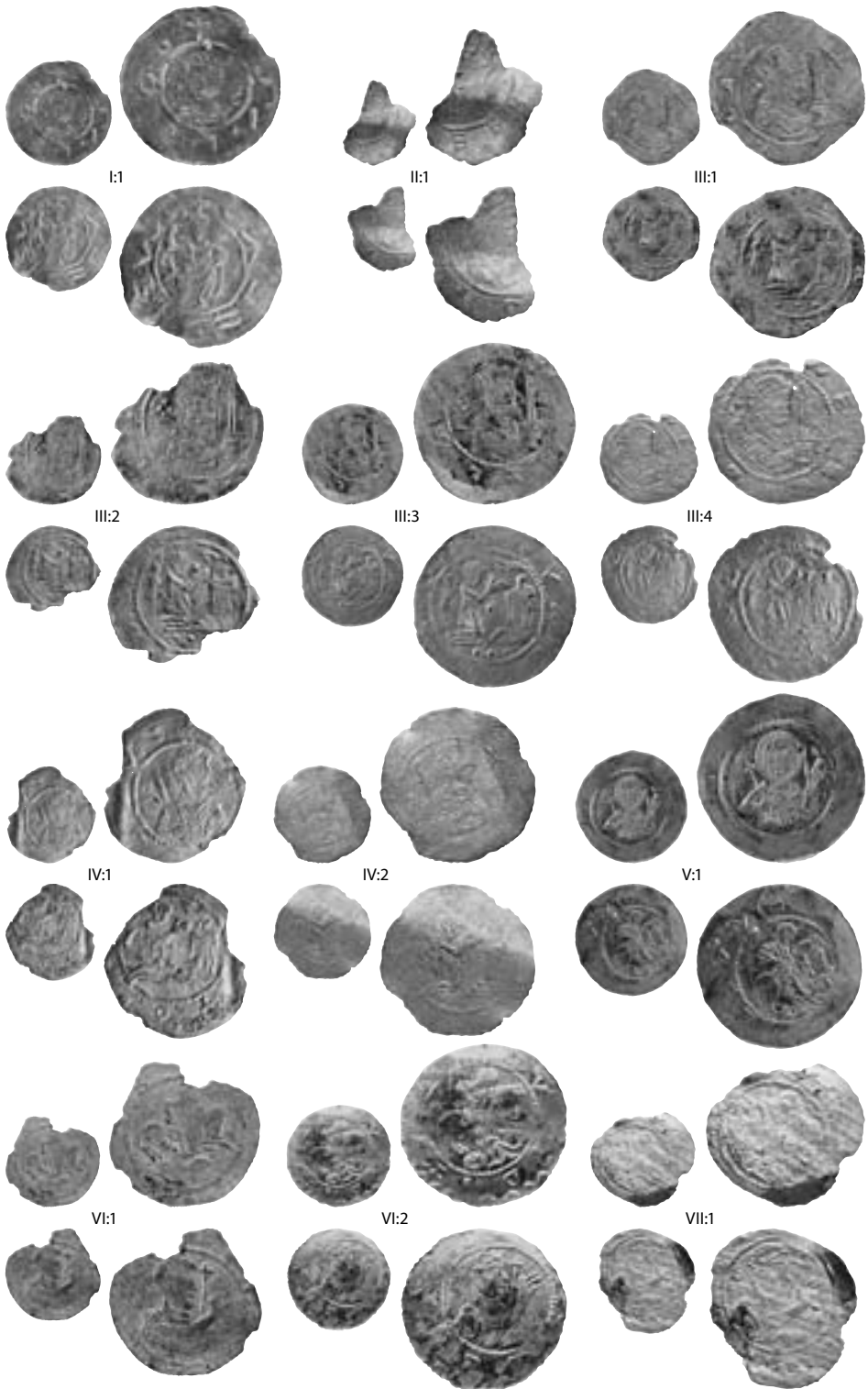
Lit.: *Radoměrský 1952*, 96, typ II; *Cach 1972*, 38, č. 535; *Šmerda 1996*, 80, č. 186a.

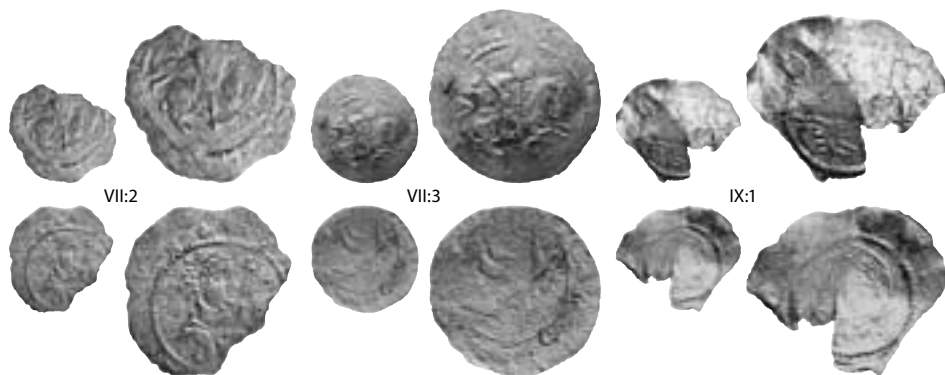
VI:1. 0,136 g; 13,3/13,8 mm; olámaný, zachováno cca 75 % plochy mince

RFA: Ag 14,57 %; Cu 84,67 %; Pb 0,4 %; Au 0,15 %

VI:2. 0,424 g; 15,0 mm; obr. 11

Radoměrský (1952) vycházel z hodnot naměřených u 4 exemplářů tohoto typu. Průměr mince – 17 mm, průměrná hmotnost 0,680 g a jakost 555/1000 výrazně převyšují parametry zjištěné u exempláře z kříneckého nálezu. Rovněž *Cach (1972)* uvádí podobnou průměrnou hmotnost 0,69 g, zjištěnou z 9 exemplářů. Toto srovnání naznačuje, stejně jako u exempláře typu *Cach (1972)*, č. 460 ze sledovaného nálezu (č. II.1), že mohly být i u typu *Cach (1972)* č. 535 raženy další znehodnocené emise.

VII. ČECHY, Vladislav I., 1. a 2. vláda (1109, 1110–1118), AR denár

Av.: jezdec na koni s kopím zprava, malá postavička za jezdcem, + VVLADIZLAVS

Rv.: žehnající poprsí s křížem zprava, za hlavou písmeno S, + VVENCEZLAVS

Lit.: Radoměřský 1952, 97, typ IV; Cach 1972, 38, č. 537b; Šmerda 1996, 80, č. 186f.

VII:1. 0,201 g; 15,2 mm; olámaný, zachováno cca 90 % plochy mince

RFA: Ag 55,2 %; Cu 40,11 %; Pb 3,01 %; Au 0,63 %; Bi 0,2 %; Sn 0,48 %; Sb 0,2 %

-, Av.: jezdec na koni s kopím zprava, malá postavička za jezdcem

+ VVLADIZLAVS

Rv.: žehnající poprsí s křížem zprava, + VVENCEZLAVS

Lit.: Radoměřský 1952, 97, typ IV; Cach 1972, 38, č. 537; Šmerda 1996, 80, č. 186e.

VII:2. 0,160 g; 14,2 mm; olámaný, cca 75 % plochy mince

VII:3. 0,275 g; 14,5 mm; obr.14

Radoměřský (1952) také u tohoto typu vycházel z hodnot naměřených u 4 exemplářů, a to průměru mince 15 mm, průměrné hmotnosti 0,403 g a jakosti 240/1000, které opravňují zařazení tohoto typu na konec ikonograficky příbuzné řady denárů s jezdcem na lici a žehnající postava

vou zprava na rubu. Cach (1972) uvádí podobnou průměrnou hmotnost 0,41 g z 8 exemplářů. Počet denárů z hřivny vypočetl Radoměský na 1984 ks. Denár z křineckého nálezů ukazuje díky lepší jakosti (zjištěné metodou RFA) na počet o něco nižší, 1557 ks.

VIII. MORAVA - OLOMOUCKO, Svatopluk (1095–1107), AR denár

Av.: polopostava knížete s pozdviženým praporem v pravici zleva, + SVAZOPULC

Rv.: jezdec (malé postavy?) na koni zleva, + WE[.]XV[.]

Lit.: neznámý typ – unikát.

VIII:1. 0,526 g; 17,2 mm

Dosud neznámý denár knížete Svatopluka, podle celkové fabriky mince ražba z doby jeho vlády na Olomoucku. Motiv na líci i rubu nebyl použit na žádném jeho dosud známém denáru ani na mincích jeho nástupce Oty Černého. Motiv jezdce na rubu má svým provedením blízko k ryteckému rukopisu, který nacházíme na denárech stejného panovníka s Beránkem Božím, tedy Cach (1972) č. 439 a 449. Společně s těmito ražbami můžeme i dosud neznámý denár řadit k mladším Svatoplukovým moravským ražbám. Analýzy vzhledem k vzácnosti mince nebyly prováděny.

IX. MORAVA - OLOMOUCKO, Ota II. Černý, 1. vláda (1107–1110), AR denár

Av.: poprsí zprava, + O[.....]Xb

Rv.: vousatá hlava čelně, + VV[.....]A[.]

Lit.: Cach 1972, 32, č. 482; Šmerda 1996, 106, č. 401.

IX:1. 0,175 g; 16,0/13,5 mm; částečně vyložený a olámaný, zachováno cca 65 % plochy mince
RFA: Ag 82,83 %; Cu 12,08 %; Pb 3,8 %; Au 0,57 %; Bi 0,13 %; Sn 0,32 %; Sb 0,14 %

Velmi vzácný denár Oty Černého, známý dosud jen v 5 exemplářích z nálezů Rakvice (*Nálezy II/1*, č. 1725; Cach 1972, 73–74, č. 297). Také nálezový výskyt denárů Oty Černého v Čechách je zcela výjimečný. Známe pouze 2 ks denáru Cach (1972) č. 473 z nálezů Čáslav z roku 1878 (Cach 1972, 57, č. 191; *Nálezy II/1*, č. 1554). Vzhledem k celkové vzácnosti denárů Oty Černého, které známe v mnoha případech právě jen z rakvíckého nálezů, nebyla dosud bezpečně stanovena chronologie jednotlivých typů. Díky zastoupení v soboru, jehož zbývající obsah ukazuje na dobu uložení kolem roku 1110, můžeme nyní denár Cach (1972), č. 482 zařadit do období první Otovy vlády v letech 1107–1110.

Postrádáme dosud také důkladnější zhodnocení jakosti denárů tohoto panovníka. Radoměský se ve své stěžejní práci *Peníze Kosmova věku (1952)* moravskými denáry nezabýval.

Dizertační práce T. Krejčíka (1990, 194) přináší v kapitole „Mincovní analýzy“ údaje, naměřené metodou neutronové aktivace pouze u dvou exemplářů denáru Oty II. Černého typu Cach (1972), č. 475.⁴

Hmotnost olámané mince ze sledovaného nálezů přepočtená na ideální střížek by byla 0,269 g, což je hodnota velmi nízká ve srovnání s průměrnou hmotností denárů tohoto typu, zjištěnou Cachem (1972), která činí u 4 ks 0,59 g. Ražební číslo získané z parametrů této mince dává údaj cca 860 denárů z hřivny čistého stříbra o 210 g. V tomto případě je však třeba položit si otázku hmotnostního základu moravských denárů, který byl pravděpodobně odlišný od českého.⁵ Nelze také přesněji vyhodnotit úbytek hmotnosti mince důsledkem pobytu v neznámém,

⁴ Obsah stříbra 92,29 % a 83,56 %. Rozsáhlejší soubor dat je uveden u moravských denárů knížete Svatopluka. Naměřené hodnoty u 38 exemplářů 11 typů se ovšem vztahují převážně k ražbám, které s jistotou můžeme opatrně klást do staršího období Svatoplukovy vlády na Olomoucku. Jedná se také vesměs o typy, známé ve větším počtu dochovaných exemplářů. Obsah stříbra se u naprosté většiny zkoumaných mincí pohybuje nad hodnotou 80 %, ve 22 případech dokonce nad 90 %. Nejmladšímu denáru, alespoň dle Cachovy chronologie (Cach 1972, č. 451) přísluší nejnížší jakost, 72,29 %, zjištěná ovšem pouze na jedině minci.

⁵ Skalský (1933, 86) i Pošvár (1959, 25) předpokládali na základě pozdějších písemných i hmotných pramenů moravskou hřivnu o hmotnosti 280 g, z níž mělo být raženo 480 denárů.

snad více korozivním prostředí, čemuž by nasvědčovala i velmi nízká hmotnost ostatních mincí odrážející se i v křehkém stavu jejich střížku. Tyto momenty mají pochopitelně vliv na celkové hodnocení údajů získaných provedenými měřeními u všech mincí.

Literatura

- Cach, F.* 1972: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L.* 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Fiala, E.* 1888: Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Prag.
- 1895: České denáry. Praha.
- Jelínková, D. – Karmazin, L. – Klanica, Z.* 2004: Nové poznatky k mincím moravských údělných knížat z druhé poloviny 11. století. In: G. Fusek, G. (red.): Zborník na počest Dariny Bialekovej. Archeologica Slovaca Monographica. Communicationes. VII. Nitra, 157–164.
- Krejčík, T.* 1990: Denáry moravských údělných knížat 11.–12. století. Kandidátská dizertační práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Nепublikovaný rukopis.
- Kupido, F.* 1888: Der Rakwitzer Münzenfund. Zeitschrift für Numismatik 16, 33–90.
- Luschin, A.* 1886–1888: Der Rakwitzer Münzfund. Wiener Numismatische Zeitschrift 18 (1886), 305–330, 19 (1887), 175–224, 20 (1888), 47–74.
- Mazo Karras, R.* 1985: Early Twelfth-Century Bohemian Coinage in Light of a Hoard of Vladislav I. American Numismatic Society Museum Notes 30, 1985, 179–210.
- Nálezy II/1: Radoměský, P.* 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II/1. Praha, 9–73.
- Pánek, I. – Hladík, Č.* 1968: Denár a hřivna v českých pramenech do roku 1222. Numismatický sborník 10, 79–110.
- Pošvár, J.* 1959: O moravské hřivně. Moravské numismatické zprávy 6, 25–27.
- Radoměský, P.* 1952: Peníze Kosmova věku (1050–1125). Numismatický časopis československý 21, 7–138.
- Skalský, G.* 1933: K otázce váhy hřivny moravské. Numismatický časopis československý 9, 85–87.
- Suchodolski, S.* 1962: Hřivna česká a polská v 11. století. Moravské numismatické zprávy 9, 15–19.
- Šmerda, J.* 1996: Denáry české a moravské. Brno.
- 2004: Mince zemí koruny české. Sbírká Josefa Květoně. Znojmo.

Summary: Jan Videman: Deniers struck during crisis of the Bohemian coinage at the beginning of the 12th century registered in the Křinec hoard (Nymburk district)

The hoard of the deniers struck at the beginning of the 12th century was discovered at the eastern foothill of the Chotuc hill near Křinec. The hoard reportedly consisted of 16 complete coins and 2 coin fragments, and it could be approximately dated back to 1110. Deniers of the following Bohemian Princes have been represented there: Bořivoj (coins of his 1st reign, 1100–1107), Svatopluk (1107–1109) and Vladislav I (coins of his 1st reign, 1109–1118, and 2nd reign, 1120–1125). There were also two very rare Moravian deniers struck under the Princes of Olomouc in the hoard - coins produced under Svatopluk (1095–1107) and his brother Otto II the Black (coins of his first reign, 1107–1110). The Moravian denier of Svatopluk is an unpublished coin of this Prince. The hoard content helps to fill gaps in history of the deep crisis of the Bohemian currency of that time caused by conflicts in the Přemyslid dynasty in case of the Prague Princely throne. Large sums of money sent to Heinrich V for his support in this case evoked massive debase of coins. Metal analysis of individual specimens proved production of individual types of the deniers in several emissions, which caused gradual decrease of silver in the minting process.

Soubor středověkých a raně nověkových mincí objevený při archeologickém výzkumu v Praze 6-Bubeneči

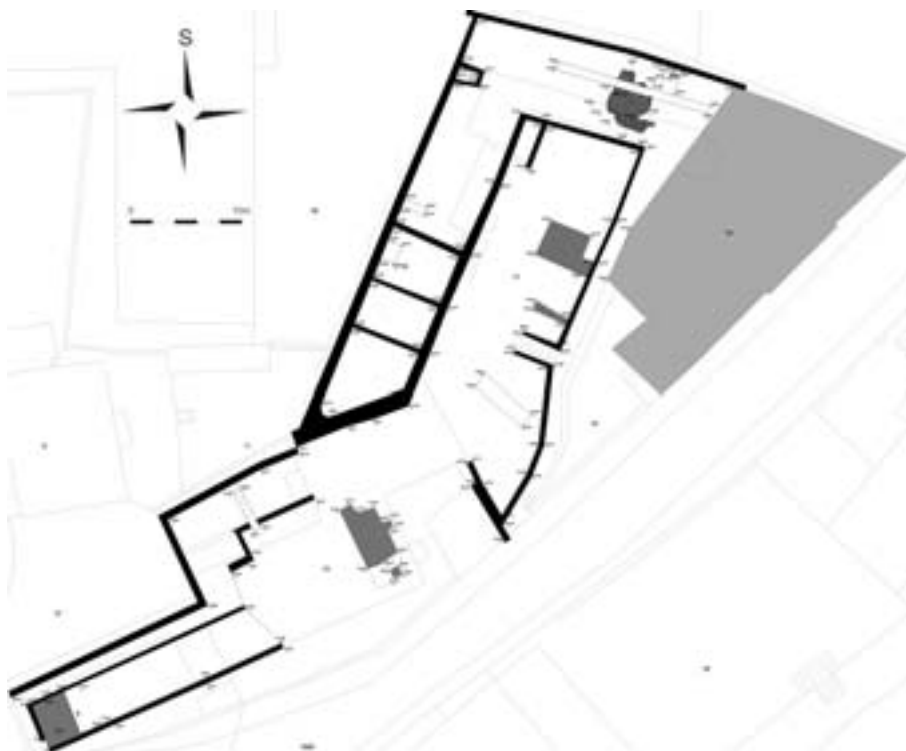
Michal KOSTKA – Jiří MILITKÝ

Na jaře roku 2006 provádělo Muzeum hlavního města Prahy záchranný archeologický výzkum v Praze 6, před stavbou nového bytového domu v Gotthardské ulici, v centru staré Bubeneče pod kostelem (obr. 1). Na parcelách č. 8 a 13 byly již dříve zbořeny domy č.p. 31 a 25 při uliční čáře a nově byly zdemolovány i budovy č.p. 9 na ppč. 16 a 17 na terase pod sousední budovou obchodní akademie. Ve vzniklém protáhlém prostoru vyrostla novostavba o dvou křídlech, uličním a dvorním, s podzemím hluboko zanořeným do severozápadního svahu tvořícího zářez Gotthardské ulice (obr. 2). Zjišťovací sondáž v předstihu odkryla především novodobé stavební situace, tedy sklepy jednotlivých domů z 19. až 20. století, základy zdí a trasy inženýrských sítí. Na severním okraji parcely ppč. 17, u ohradní zdi Královské obory, se však při plošném odkryvu podařilo pod podlahou zbořeného přízemního přístavku zachytit situaci s třemi zahloubenými archeologickými objekty (obr. 3).

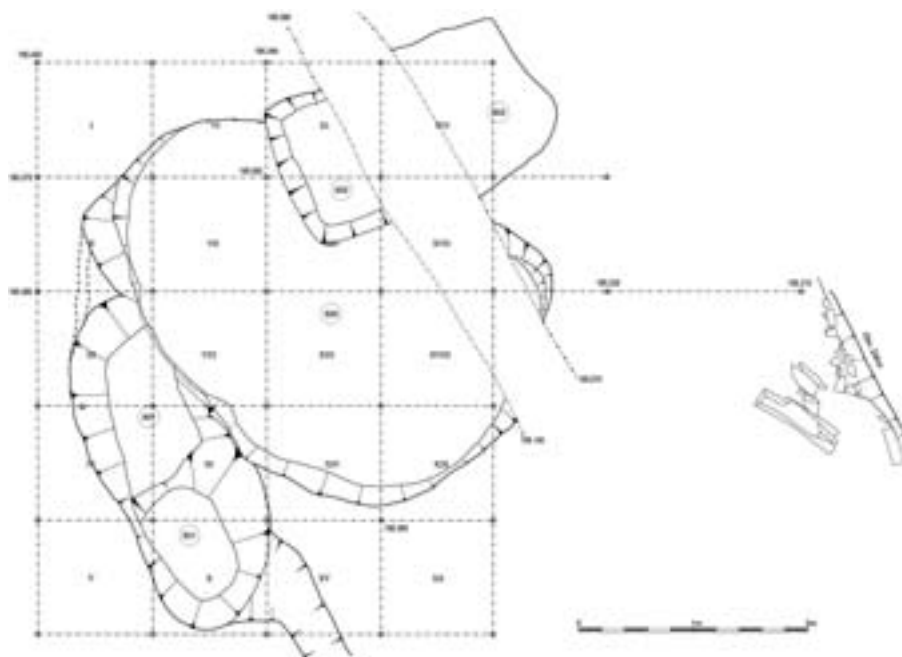

Obr. 1: Praha – Bubeneč, Gotthardská ul. Celkový pohled na polohu archeologického výzkumu.

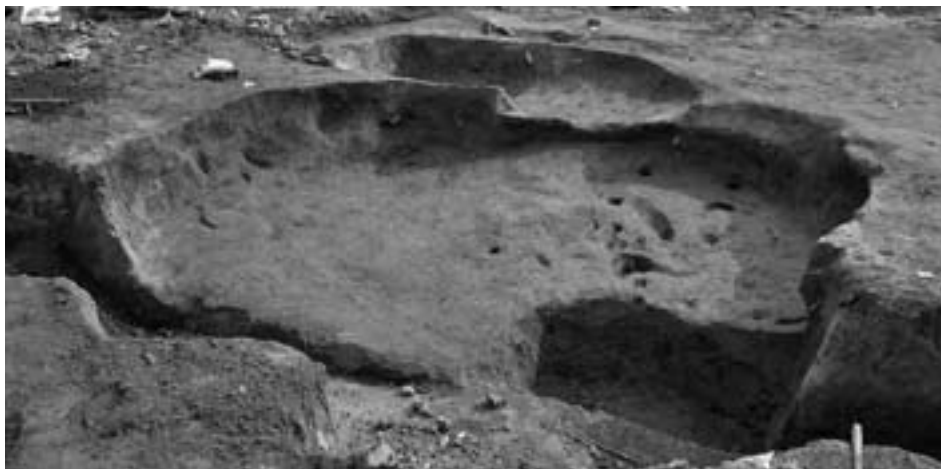
Nejmladší byla oválná odpadní jáma č. 502 s vakovitým dnem, plná škváry a popela, zřetelně novověkého stáří (19.–20. století). Ta porušovala severní stěnu většího objektu č. 500, tvaru obdélníka se zaoblenými rohy o maximálních rozměrech asi 4 x 2,5 m, s rovným plochým dnem v hloubce 60–70 cm. V jeho záspy bylo možno rozeznat tři dobře odlišitelné stratigrafické úrovně výplně i tenké vrstvičky mezi těmito úrovněmi a na dně objektu. Výplň objektu obsahovala kromě černošedé popelovité sypké hlíny velké množství zlomků keramiky, téměř 50 rekonstruovaných celých nádob a pokliček různých velikostí, drobné zlomky dutého stolního skla, zvířecích kostí a ojediněle kovů. Vyskytly se i zlomky střešní krytiny - prežzů a rozpadavé bochánky čisté jílovité hlíny, které snad původně mohly být sušenými cihlami (vepřovicemi). Za pozoruhodnou lze označit vrstvu křemenných valounů se silně do černa očazeným povrchem v horní úrovni záspy. K nálezům patří i čtyři drobné stříbrné mince císaře Karla IV. (č. 1–4). Společně s keramikou nám datují zánikový horizont objektu nejspíše do 3. čtvrtiny 14. století. Tvar objektu i charakter dna s vrstvičkou na něm ukazují, že původně mohlo jít o zahloubenou část nadzemní stavby, např. sklep roubeného domu, ale přesvědčivé důkazy v podobě konstrukčních detailů chybějí (obr. 4). V záspy se vyskytuje soubor poměrně různorodých typů keramických nádob, o kterém se dá říci, že charakterizuje jednorázově odstraněnou výstavu domácnosti. Objekt byl tedy druhotně využit jako odpadní jáma v areálu hospodářské usedlosti, po úklidu pravděpo-

Obr. 2: Praha – Bubeneč, Gotthardská ul. Situační plán archeologického výzkumu se zjištěnými objekty.

Obr. 3: Praha – Bubeneč, Gotthardská ul. Púdorysný plán objektů s vyznačenou sítí řezů a zkoumaných sektorů.

Obr. 4: Praha – Bubeneč, Gotthardská ul. Pohled na archeologické objekty po vybrání

dobně shořelých zbytků obytného domu nejspíše téže usedlosti. Dát do souvislosti tuto hypoteticky vydedukovanou událost s písemným údajem o požáru sousedního kostela sv. Gottharda v červenci roku 1376 (Vacek 1911, 60) je sice velmi lákavé, avšak zřejmě příliš odvážné.

Z jižní strany byl objekt 500 rovněž mírně porušen, a to objektem 501, mělkým výkopem mísovitého tvaru o délce 3 m a šířce asi 120 cm. Tento mladší objekt měl poměrně homogenní hnědou hlinitou výplň, která obsahovala zlomky typické šedé keramiky, zlomky řady nádob s glazurou, kameniny, skla, kachlů i prejzů. Mezi nálezy patří i stříbrný denár města Gdaňsku z roku 1596 (č. 5) a stříbrný šilink města Rigy asi z roku 1579 (č. 6). Mince i charakteristická keramika umožňují datovat zásyp tohoto objektu na počátek 17. století a dokládá pokračující sídlištní aktivitu v místě usedlosti č.p. 9 a nejspíše i jakési stavební úpravy tehdejšího hospodářského dvora. Velmi zajímavé je, že pro toto období již nejspíše známe tehdejšího vlastníka usedlosti, kterým byl s největší pravděpodobností Jan Spalbouda, doložený v písemných pramenech (Vacek 1911, 128).

Objekt 500:

Sekt. VIII, kontext 105, 10. 4. 2006 (ev. č. 100):

ČECHY, Karel IV. (1346–1378)

mincovna: *Kutná Hora*, AR parvus z let 1346–asi 1350

Av.: korunovaný český lev doleva, [+K]AROLVS [PRIMVS]

Rv.: polopostava sv. Václava čelně kopí a štít, nimbus z perel výrazně převyšuje vnitřní perlovec, [?? S] WENCEZ[LAVS]

Lit.: *Hána 2005*, 122, skupina Ia/?

1. 0,424 g; 14,6/13,8 mm; 12 h; mírně odlomený okraj (inv. č. A 290.811)

Sekt. VII, kontext 101, 20. 4. 2006 (ev. č. 255):

ČECHY, Karel IV. (1346–1378)

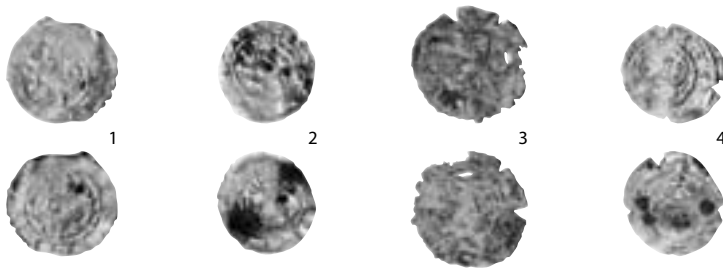
mincovna: *Kutná Hora*, AR parvus z let 1346–asi 1350

Av.: korunovaný český lev doleva, +KAROLV[S PRIMVS]

Rv.: polopostava sv. Václava čelně držící kopí a štít, nimbus z perel výrazně převyšuje vnitřní perlovec, [?? S W]ENCEZ[LAVS]

Lit.: *Hána 2005*, 122, skupina Ia/?

2. 0,216 g; 12,8/12,5 mm; 6 h; na rv. lokální černé krusty (inv. č. A 290.218)

Obr. 5: Praha – Bubeneč, Gotthardská ul. Parvy Karla IV. (čísla odpovídají katalogu).

Sekt. VIII, kontext 105, 20. 4. 2006 (ev. č. 261):

ČECHY, Karel IV. (1346–1378)

mincovna: *Kutná Hora*, AR parvus z let 1346–asi 1350

Av.: korunovaný český lev doleva, [+KAROLV[S PRIMVS]

Rv.: polopostava sv. Václava čelně držící kopí a štít, nimbus z perel se dotýká vnitřního perlovece, °+° [S WENCEZLAVS]

Lit.: *Hána 2005*, 122, skupina Ia/1–2.

3. 0,209 g; 15,5/15,5 mm; 10,5 h; plošná koroze (inv. č. A 290.812)

Sekt. XVIII, kontext 105, 10. 4. 2006 (ev. č. 99):

ČECHY, Karel IV. (1346–1378)

mincovna: *Kutná Hora*, AR parvus z let 1346–asi 1350

Av.: korunovaný český lev doleva, +KAROL[VS PRI]MVS

Rv.: polopostava sv. Václava čelně držící kopí a štít, nimbus hladký (?) mírně převyšuje vnitřní perlovec, [?]+[? S WENCEZLAVS]

Lit.: *Hána 2005*, 122, skupina Ib/1 (?).

4. 0,160 g; 13,9/12,6 mm; 10,5 h; na rv. lokální černá koroze (inv. č. A 290.926)

Sekt. II, kontext 101, 12. 4. 2006 (ev. č. 124):

Polsko, **GDAŇSK**, město pod vládou **Zikmunda III. Vasy** (1587–1632)

mincovna: *Gdaňsk*, AR denár 1596

Av.: městský znak v kartuši, 9–6

Rv.: orlice s hlavou doleva

Lit.: *Kopicki 1976*, 264, č. Z 368/7.

5. 0,100 g; 12,0/12,0 mm; 12 h (inv. č. A 290.148)

Objekt 501:

Sekt. IX, kontext 112, 1. 4. 2006 (ev. č. 24):

RIGA, město

mincovna: *Gdaňsk*, AR šilink 1579 (?)

Av.: městský znak, kytička CIVITATIS lilie RIGENSIS

Rv.: zkřížené klíče, dole tečka, 7–9 (?), MONE NO ARGENTE

Lit.: *Saurma 1892*, 114, č. 5848, jako Taf. LXXXXIII:3015.

6. 0,707 g; 17,5/17,8 mm; 12 h (inv. č. A 291.356)

Jak již bylo řečeno, soubor mincí lze rozdělit na dvě chronologicky odlišné skupiny – mince ze 14. století (č. 1–4) a 16. století (č. 5–6). Prvou skupinu reprezentují parvy Karla IV. ražené v letech 1346 až asi 1350. Tyto mince byly v nedávné době nově utříděny J. Hánou (2005). Ačkoliv byly raženy jen několik let a v hromadných nálezích jsou doloženy jen vzácně (*Hána 2005*, 112–113), jejich produkce byla zřejmě dosti velká. Naznačuje to jejich poměrně častý nálezový

výskyt v Praze, kde bývají relativně často zastoupeny ve spektrech drobného oběživa 14. století.¹ Pro studium detailní typologie parvů Karla IV. však většina exemplářů z těchto nově objevených mincí, včetně zde prezentovaného souboru, není příliš použitelná. Často jde o různě zkorodované či mechanicky poškozené exempláře. Tyto nálezy však jednoznačně dokládají, v době okolo poloviny 14. století bylo drobných mincí v oběhu velké množství a jejich vzácnost v hromadných nálezích je ovlivněna upřednostněním kvalitnějších grošů pro tezauraci. Čtyři exempláře objevené ve výplni objektu č. 500 lze také považovat za jednotlivě ztracené mince nebo zbytek rozsypané větší peněžní hotovosti. Vzhledem k tomu, že tři mince (č. 1, 3–4) pocházejí z kontextu č. 105, je druhá možnost pravděpodobnější. Mince představují rovněž zajímavý doklad peněžního oběhu na venkově v okolí Prahy.

Druhou náleзовou skupinu reprezentují dvě mince ze 16. století. Denár města Gdaňsk (č. 5) je v českém prostředí zcela běžný, doložený v Praze² v mnoha náleзовých exemplářích. Ačkoliv byl oběh těchto velmi nekvalitních mincí v českých zemích opakovaně zakazován, jejich náleзовý výskyt, společně s denáry města Poznaň, svědčí o jejich masovém oběhu. Pro české prostředí méně obvyklý je nález šilinku města Riga (č. 6) z roku 1579(?).³

Literatura

Hána, J. 2005: Haléře „Rotlevovy“ a „Kaplířovy“. Příspěvek k chronologii české drobné mince z let 1346–1384. Numismatický sborník 20, 109–126.

Kopicki, E. 1976: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historyczne z Polską związanych. Tom II. Monety ostatnich Jagiellonów, Stefana Batorego i Zikmunda III 1506–1632. Warszawa.

Saurma-Jeltsch, H. v. 1892: Die Saurmische Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge. Berlin.

Vacek, F. 1911: Dějiny Bubenče, Dejvic, Šárky a okolí, Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy II, 47–470.

Summary: Michal Kostka – Jiří Militký, Group of medieval and early modern coins discovered during archaeological excavations in Prague 6-Bubeneč

In 2006, the City of Prague Museum organized archaeological rescue excavations in Prague 6-Bubeneč, the Gothard Street, below the local church (Figs. 1–2). Three countersunk archaeological objects (Figs. 3–4) have been detected below the floor of the demolished house at the northern edge of the site no. 17 during complete surface examination. Some six medieval and early modern coins (among other items) have been discovered in filling of the mentioned objects. The group has been classified in two different categories – coins of the 14th century (nos. 1–4) and coins of the 16th century (nos. 5–6). The first category is represented by *parvi* struck under Charles IV in 1346–1350, and these coins together with accompanying ceramics help to date destruction of the object to the third quarter of the 14th century (Fig. 5). The denier produced in Danzig (no. 5) is quite frequent in the Bohemian milieu, and appearance of this coin confirms massive circulation of those pieces. On the other hand, the shilling struck in Riga (no. 6) in 1579 (?) seems to be less usual in the Bohemian milieu.

¹ Nепublikované zjištění J. Militkého.

² Nепublikované zjištění J. Militkého.

³ Číslice 9 ve zkráceném letopočtu je jen nejasně čitelná.

Nález jednotlivé středověké mince s Cerekvici nad Loučnou (Okr. Svitavy)

Vojtěch BRÁDLE

Dne 18. 4. 1999 prováděl D. Vích povrchový sběr na parcele č. 140 na k. ú. obce Cerekev nad Loučnou (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1999, 4; Vích 2005, 224*). Mimo jiných předmětů našel také moravský peníz se čtyřrázem:

MORAVA, Albrecht Rakouský (1423–1439)

mincovna: Brno, AR peníz se čtyřrázem z let 1423–1435

Av.: hladká orlice

Rv.: hladký se čtyřrázem

Lit.: *Sejbal 1965*, typ neurčitelný.

0,2579 g; 11,0/14,6 mm, silně otřelý

Nalezenou minci se podařilo přiřadit k ražbám moravského markraběte Albrechta Rakouského (1423–1439). Přesné určení typu ovšem znemožňuje z velké části nezřetelný obraz orlice. Obec Cerekev nad Loučnou se nachází při komunikaci mezi Vysokým Mýtem a Litomyšl a nejstarší písemná zmínka o ní pochází už z 12. století (*Andrle 2007, 57*). Mince tedy souvisí s obdobím, kdy ves již poměrně dlouho existovala. Místo nálezu tvoří nezastavěná plocha využívaná jako pole uvnitř intravilánu. Ražba je uložena ve sbírce archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové (př. č. 176/1999).¹

Literatura

Andrle, A. 2007: Města a obce Vysokomýtska. Vysoké Mýto.

Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1999: Přírůstky sbírky AO MVČ v Hradci Králové za roky 1998 a 1999. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 3–31.

Sejbal, J. 1965: Moravská mince doby husitské. Brno.

Vích, D. 2005: Středověké nálezy z k. ú. Cerekev nad Loučnou (okr. Svitavy) z povrchových sběrů. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 223–236.

Summary: Vojtěch Brádle, One medieval coin found in Cerekev nad Loučnou (Svitavy district)

On 18 April, 1999, D. Vích examined surface of the site no. 140 in Cerekev nad Loučnou. With exception for other objects, he discovered one coin – the quadruple-struck piece produced under the Moravian Margrave Albrecht of Austria (1423–1439) in Brno in 1423–1435. Unfortunately, unclear image of eagle makes more precise attribution impossible. The coin is recently preserved in the collection of the archaeological department of the Museum of East Bohemia in Hradec Králové.

¹ Za poskytnutí mince k publikaci děkuji PhDr. J. Siglovi, vedoucímu archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Nálezy mincí z hradu Břečtej (okr. Trutnov)

Vojtěch BRÁDLE

V červenci roku 1992 byl prováděn archeologický výzkum vnitřní části zříceniny hradu Břečtej nacházející se v katastru obce Vlčice (*Cejpová – Sigl – Wolf 1993*, 93–99; k lokalitě: *Durdík 2000*, 84–85). Vznik hradu je spojen s rodem manské šlechty Zilvářů z Pilníkova a mohl by být kladen do období husitských válek nebo do doby nedlouho po nich. Už v 17. století je hrad připomínán jako pustý (*Cejpová – Sigl – Wolf 1993*, 96). V průběhu archeologického výzkumu byly jednotlivě nalezeny také tři drobné stříbrné mince (*Cejpová – Sigl – Wolf 1993*, 94), které jsou uloženy ve sbírce archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.¹

Sonda VII, vrstva 2, 8. 7. 1992 (č. nálezu 7):

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: *Kutná Hora*, AR malý peníz (halěr) asi z let 1482–1485

Av.: korunované písmeno W

Rv.: hladký

Lit.: *Castelin 1932*, 65, č. 1.

0,3106 g; 12,1/13,0 mm

Sonda VIII, vrstva 5, 8. 7. 1992 (č. nálezu 10):

Horní Lužice, **ZHOŘELEC**, město

AR městský peníz (2. polovina 15. století)

Av.: v routovém kruhu nápis GOR

Rv.: velká, dole prohnutá koruna

Lit.: *Mikš 1950*, 209, č. 17.

0,3589 g; 13,5/14,3 mm

Sonda XIII, vrstva 7, 16. 7. 1992 (č. nálezu 69):

Blíže neurčeno, AR kruhový peníz

Av.: obraz nezřetelný, zbytky perlovce

Rv.: obraz nezřetelný/hladký (?)

Lit.: -

0,251 g; 15,0/15,5 mm, silně poškozený korozí, vícekrát proděravělý

Dvě ze tří nalezených mincí patří do průběhu 2. poloviny 15. století a nepochybně souvisejí s dobou existence hradu. Třetí mince zůstává z důvodu jejího špatného stavu blíže neurčená.

Literatura

Castelin, C. O. 1932: Příspěvky k chronologii halěrů Vladislavových a Ludvíkových (nález mělnický). Numismatický časopis československý 8, 63–73.

Cejpová, M. – Sigl, J. – Wolf, V. 1993: Archeologický výzkum hrádka Břečtej u Vlčic (okr. Trutnov). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 93–99.

Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.

Mikš, O. 1950: Nález v Mělníku r. 1946. Numismatický časopis československý 19, 205–211.

Summary: Vojtěch Brádle, Coin finds from the Břečtej castle (Trutnov district)

In July 1992, inner ruins of the Břečtej castle (Vlčice village area) were archaeologically examined. Existence of the castle is connected with the feudal clan of the Zilvárs of Pilníkova, and origins of the castle could be dated back to the period of the Hussite wars, or to the slightly later times. The castle was described as deserted even in the 17th century. Three small silver coins have been discovered during excavations – two of them come from the second half of the 15th century, and the third one is unattributed because of its badly worn state.

¹ Materiál k tomuto článku mi byl poskytnut vedoucím archeologického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové PhDr. J. Siglem, kterému tímto za něj děkuji.

Pozdně středověké mince z Plzně-Radčic použité jako základová obětina

Martin ČECHURA – Miroslav HUS

V roce 2003 provedlo oddělení záchranných archeologických výzkumů Západočeského muzea v Plzni na pozemku ppč. 481/1 v Plzni-Radčicích (okres Plzeň-město) záchranný archeologický výzkum, vyvolaný stavbou rodinného domu čp. 18. Prozkoumána bylo rozsáhlé raně středověké souvrství, které obsahovalo množství keramiky datované od 2. poloviny 8. století až do závěru mladší doby hradištní. Raně středověké osídlení bylo nejpozději ve 14. století nahrazeno kamenným domem, který v několika přestavbách přetrval až do současnosti (Čechura 2005). Z pozůstatků středověkého domu bylo prozkoumáno nároží obvodového zdiva, doplněné pozdějšími příčkami. Základové zdivo bylo zděno z hrubě opracovaných pískovcových kvádrů, spojovaných na hlinu. V jihovýchodním koutě interiérové části základového vkopu byly nalezeny dvě drobné pozdně středověké stříbrné mince.¹

ČECHY, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: *Kutná Hora*,² AR malý peníz (halěr), po 1500

Av.: v sekaném polovci iniciála W převýšená nízkou korunou s celými 3 liliemi

Rv.: hladký

Lit.: *Castelin* 1932, č. 6; *Smolík* 1971, č. 45, *Hásková* 1991, č. 598.

1. 0, 365 g, 12,0/12, 5 mm; dobře zachovalý

Horní Lužice, **ZHOŘELEC**, město

AR městský halěr (2. polovina 15. století až přelom 15./16. století)

Av: v hladkém poli vysoká úzká koruna v základně prohnutá s jednou řadou kamenů

Rv: v hladkém kruhu na nezřetelném nepravém čtyřrázu vysoká písmena GOR v gotické minuskule

Lit: *Radoměský* 1976, č. 2; *Mikš* 1946, č. 8.

2. 0,290 g; 12,9/13, 8 mm; otřelý

Prvou z nalezených mincí je halěr Vladislava II. (č. 1). Halěře (1/14 pražského groše) bez teček po stranách korunovaného W jsou obecně považovány za mladší, rovněž celá koruna (tj. s třemi celými liliemi obroučky) je považována snad za nejmladší typ, ražený až po r. 1500. Přesná datace však stále není možná.

Druhou z nalezených mincí je zhořelecký halěr. Přesná chronologie těchto mincí není dosud uspokojivě zpracována, neboť byly raženy od roku 1429 do 1547. Původní vysoká ryzost až kolem 400/1000 klesla na konci 15. století na 250/1000 či dokonce na 218/1000 a od počátku 16. století až na 188/1000 a dokonce jen 169/1000. Hmotnost halěrů byla původně i okolo 0,4 g a postupně se snižovala až pod 0,3 g. Průměrná hmotnost z nálezů je 0,366 g - zde jsou ovšem smíšeny starší i mladší halěře. Právě špatná kvalita i hmotnost mincí byla příčinou odejmutí mincovní práva. Zhořelecké („gerlické“) halěře byly v Čechách zakázány již 1469, omezeny v oběhu opět v letech 1485 a 1515 a definitivně zakázány roku 1528. V Čechách tyto mince masově obíhaly po celou 2. polovinu 15. století a 1. třetinu 16. století. V oběhu byl nařízen směnný kurs 1/16 pražského groše. Ze špatné kvality a nízké hmotnosti i průměru této mince lze snad usuzovat na pozdější ražbu, snad kolem roku 1500.

Velmi zajímavá je nálezová pozice obou mincí. Nález lze jednoznačně interpretovat jako základovou obětinu, spojenou se stavbou nového domu. Nároží domu mělo silný symbolický význam a bylo obecně chápáno jako citlivé a ohrožené místo stavby. Obě mince mají tedy i značnou vypovídací hodnotu – datují vznik nejstaršího kamenného domu na parcele do konce 15. nebo na počátek 16. století.

¹ Obě ražby jsou uloženy v Západočeském muzeu v Plzni.

² Mince byla ražena zřejmě v době, kdy úřad mincmistra zastával Bernard z Valdštejna na Bělé (1505–1510).

Literatura

- Castelin, C. O. 1932: Příspěvky k chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových (nález mělnický). Numismatický časopis československý 8, 63–73.
- Čechura, M. 2005: Raně středověké osídlení v Plzni – Radčicích. In: Archeologie doby hradištní (ed. M. Metlička). Plzeň, 74–87.
- Hásková, J. 1991: Pražské groše 1300–1526. České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze. „Chaurova sbírka“. Svazek III. Praha.
- Mikš, O. 1950: Nález v Mělníku r. 1946. Numismatický časopis československý 19, 205–211.
- Radoměřský, P. 1976: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. Praha. 2. vydání (doplněný reprint 1. vydání z roku 1967, 109–189).
- Smolík, J. 1971: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha (reprint díla z roku 1894).

Summary: Martin Čechura – Miroslav Hus, Late medieval coins from Plzeň-Radčice used as the foundation offertory

Large early medieval filling layers and foundations of the late medieval house have been examined during archaeological rescue excavations caused by construction of a new house no. 18 in Plzeň-Radčice (Plzeň-City district). Rough blocks of sandstone combined with clay have been used for foundations of the mentioned medieval house. Two small silver coins have been found in the south-eastern inner corner of the foundations: small coin struck under Vladislav II Jagiellon (after 1500) and one *heller* struck in Zhořelec (Görlitz, Zgorzelec) in Lusatia (the second half of the 15th century-break of the 15th and the 16th century). The coins could be definitely interpreted as the foundation offertory connected with construction of a new house.

Nálezy mincí v areálu hradiště Rabouň u obce Doly (okr. Chrudim)

Jiří MILITKÝ – David VÍCH

Při povrchové prospekci (sběry, detektor kovů) na ploše dosud nedatovaného hradiště u osady Rabouň (k. ú. Doly, okr. Chrudim, Pardubický kraj) se podařilo získat nevelkou kolekci movitých archeologických nálezů, která byla nedávno publikována (Vích 2009). Mezi získanými nálezy zaujímá důležité místo nevelká kolekce mincí,¹ která byla dosud publikována pouze stručnou zmínkou (Vích 2009, 506, č. 11). Základní údaje týkající se prospekce (přístrojové vybavení, časová dotace) byly již publikovány (Vích 2009). Všechny mince byly nalezeny v prostoru zalesněného hrotu ostrožny, zbývající plocha hradiště byla v době již značně nelegálně „odkovená“ (podrobně: Vích 2009). Prostorová identifikace nálezů (PIAN) je provedena standardně pomocí koordinátů (J:Z) získaných přepočítáním údajů zaměřených ruční GPS. Všechny koordináty jsou měřeny na mapovém listu 14–33–01, ZM 1:10 000.

Nálezy jednotlivých mincí

Hrana svahu při vyústění staré cesty stoupající po opyši, 6 cm hluboko v humusové vrstvě (PIAN Z 451,82: J 343,35), 14. 6. 2006:²

Slezsko, VRATISLAV, město, Vladislav II. Jagellonský (1471–1516)

mincovna: Vratislav, AR haléř z let 1505–1507, 1510–1511

Av.: v perlovci korunované W

Rv.: v perlovci český lev doleva

Lit.: Kopicki 1983, 44, č. 498.

I.1. 0,212 g; 12,6/- mm; 6 h (ev. č. 4)

Rozhraní humusové vrstvy a sterilního podloží, popř. mírně v podloží (mince zjištěna až ve výhozu) společně s nedatovatelným železným nožem (PIAN Z 452,38:J 342,46), 31. 3. 2006:³

ČECHY, František I. Lotrinský (1745–1765)

mincovna: Praha, mincmistr Pavel Erdmann (1755–1765), AR XVIIkrejcar 1762

Av.: ověncené oděné poprsí Františka Lotrinského doprava, FRANC·D·G·R·I·S·A·-
GE·IER·R·LO·B·M·H·D·

Rv.: heraldický korunovaný orel se znakem v korunovaném pozdně gotickém prsním štítku
lemovaném řádem zlatého rouna, P-R, IN TE DOMINE-XVII-SPERAVI-1762 x

Hrana: šikmo vroubkovaná

Lit.: Herínek 1970, 117, č. 386; Halačka 1988b, 930, č. 1992.

I.2. 5,5 g; 28,0/27,5 mm (ev. č. 22)

Obr. 1. Doly – jednotlivě nalezené mince

¹ Mince jsou uloženy v muzeu Chrudim, př. č. 392/08.

² Mince nalezena detektorem XP-Goldmaxx se základní cívkou.

³ Mince nalezena detektorem Fisher 1270 se základní cívkou.

Hromadný nález

Mince byly nalezeny na nevelké ploše volně v zemi v hloubce 15–25 cm, ovšem všechny stejně hluboko ve sterilním podloží – okolo 5 cm (obr. 2). PIAN udávají koordináty (Z 463,27: J 339,78) do středu kumulace. Při vyjímání nálezu nebyly zjištěny žádné stopy po obalu. Pouze při vrypu pro mince č. II.1, 4–5 (ev. č. 8–10), které ležely pohromadě, se podařilo získat atypický novověký střep se zelenavou polevou. Jeho případná vazba k mincím zůstává ovšem nejasná. Všechny mince byly nalezeny dne 17. 6. 2006:⁴

Obr. 2. Prostorový rozptyl mincí z hromadného nálezu

ČECHY, Ferdinand II. (1619–1637)

mincovna: *Praha*, mm. Jan Suttner (1623–1625), AR 3krejcar 1624

Av.: zkřížené háky FERDI.II.D.G.R půlgryf doleva I.S.A.G.H.B.REX

Rv.: ARCH.AV DVX (3) BV.MA.M.1624

Lit.: *Halačka 1988a*, 394–395, jako č. 759 (ale zn. mm. v orámování).

II.1. 1,265 g; 21,0/20,4 mm; 1 h (ev. č. 9)

mm. Jakub Wolker (1637–1655), AR 3krejcar 1637

Av.: FERDI.II.D.G.R (3 v oválu) I.S.A.G.H.B.REX.

Rv.: ARCH.AV.DV (ruka s hvězdou) BV.M.M.1637

Lit.: *Halačka 1988a*, 394–395, č. 763.

II.2. 0,944 g; 20,7/20,8 mm; 2 h; slepený (ev. č. 5)

Ferdinand III. (1637–1657)

mincovna: *Praha*, mm. Jakub Wolker (1637–1655), AR 3krejcar 1640

Av.: FER.III.D.G.R (3) IMPERA.S.A.

Rv.: G.H.BOHEMI (ruka s hvězdou) Æ.REX.1640

Lit.: *Halačka 1988a*, 573, jako č. 1181.

II.3. 0,955 g; 20,0/20,3 mm; 3,5 h (ev. č. 7)

AR 3krejcar 1642

Av.: FER.III.D.G.R. (3 v oválu) IMPERA.S.A.

Rv.: G.H.BOHEMI (ruka s hvězdou) Æ.REX.1642

Lit.: *Halačka 1988a*, 573, jako č. 1181.

II.4. 1,107 g; 20,0/20,3 mm; 6 h (ev. č. 8)

DOLNÍ RAKOUSY, Ferdinand II. (1619–1637)

mincovna: *Vídeň*, mm. Matthias Fellner (1619–1637), AR 3krejcar 1631

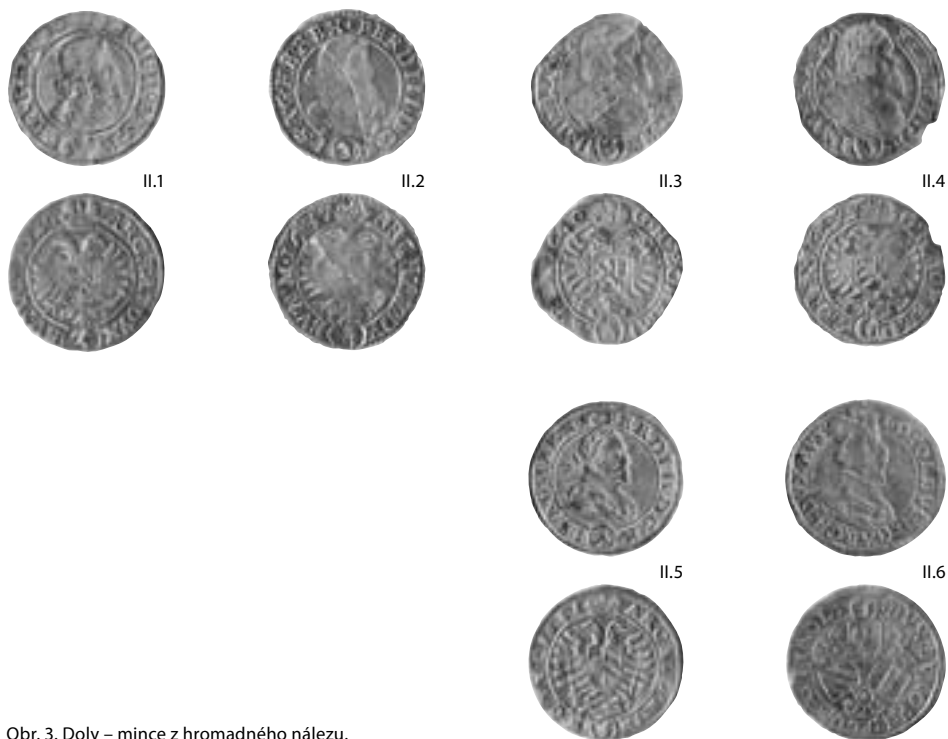
Av.: FERDI.II.D.G.R (Λ v oválu) I.S.A.G.H.B.REX.

Rv.: ARCHID.A.D. (3 v oválu) .B.C.TY.C 1631

Lit.: *Herinek 1984*, 314, č. 1049; *KM 2003*, 13, č. 256.

II.5. 1,236 g; 20,7/20,8 mm; 2 h; slepený (ev. č. 10)

⁴ Mince byly nalezeny detektorem XP-Goldmaxx Power II s velkou cívkou 38 × 45 cm.

Obr. 3. Doly – mince z hromadného nálezu.

TYROLY, Leopold arcivévoda (1619–1632)

mincovna: *Hall*, AR 3krejcar bez letopočtu

Av.: LEOPOLDVS:D:G:ARCH:DVX:AVS.

Rv.: (3 v kruhu) :DVX:BVRGVND:COMES:TYROL:

Lit.: *MA 1948*, jako Taf. 23:19 var.

II.6. 0,825 g; 21,0/20,8 mm; 12 h (ev. č. 6)

Hromadný nález se skládá z 3krejcarů ražených v letech 1624–1642 a právě po roce 1642 se musely mince dostat do země. S velkou pravděpodobností byly ražby akumulovány na českém území, neboť čtyři z nich pocházejí z pražské mincovny. Ve 40. letech 17. století byl 3krejcar, lidově označovaný jako groš, nejmasověji raženým nominálem a byl také velmi oblíben. Zřejmě právě proto jsou v nálezu zastoupeny jen 3krejcarý. Z numismatického hlediska je zajímavý pražský 3krejcar z roku 1624 (č. II.1), neboť mincmistrovská značka na líci je bez orámování - tato varianta nebyla dosud registrována.

Poněkud nejasná je interpretace nalezených mincí. V případě hromadného nálezů může jít o pozůstatek již dříve vyzvednutého většího hromadného nálezů - tuto možnost by mohl naznačovat nález se střepu zeleně glazované nádoby získaný spolu se třemi mincemi uloženými u sebe (č. II.1, 4–5). Zlomek keramiky však s nálezem také vůbec nemusí souviset. Mince mohou být drobný náleзовý celek posléze rozrušený orbou, ale může se jednat také o jednorázově náhodně vytroušené mince. Zajímavý je v této souvislosti rozptýlení mincí přibližně v jedné ose, vysvětlení může být ovšem různé - orba, vytroušení z jedoucího vozu či koně.

Jednotlivě byly na ploše hradiště objeveny dvě mince. Starší z nich je haléř města Vratislav ražený v rozmezí let 1505–1511 (č. I.1). Tyto mince v Čechách dosti masově obíhaly přinejmen-

ším po celou 1. třetinu 16. století. Vzhledem k nálezu mince v místech vyústění staré cesty na akropoli tak s provozem této cesty s největší pravděpodobností souvisí. O značném stáří komunikace svědčí i skutečnost, že cesta ve spodní části svahu pod hradištěm náhle končí odtěžená lomem datovatelným na základě výskytu kamenné architektury v regionu rámově do 1. poloviny 20. či spíše do 19. století. Nezodpověditelnou otázkou zůstává vztah mezi dobou případného používání této cesty v 16. stol. a funkcí fortifikace.

Jako ztrátu můžeme vysvětlit nález XVIIkrejcaru (č. I.2.), ovšem zůstává otázkou, zda v souvislosti se zmiňovanou komunikací nebo polními či lesními pracemi.

I když časový rozptyl získaných mincí cca 200 let ukazuje, že k jejich archeologizaci nemohlo dojít během krátké doby v souvislosti s jednou událostí, přece jenom koncentrace mincí na relativně malé ploše v zásadě potvrzuje předpoklad o novověkém využívání plochy fortifikace. Konkretizovat toto využívání však mincovní nálezy neumožňují, navíc vůbec nic nevypovídají o době vzniku a prvotní funkci hradiště.

Literatura

Halacka, I. 1988a: Mince zemí Koruny české. 2. díl. Kroměříž.

– 1988b: Mince zemí Koruny české. 3. díl. Kroměříž.

Herinek, L. 1970: Österreichische Münzprägungen von 1740–1969. Wien.

– 1984: Österreichische Münzprägungen. Ferdinand II. und Ferdinand III. als Erzherzog und Kaiser von 1592–1657. Wien.

KM 2003: Krause, Ch. L. - Mishler, C.: Standard Catalog of World Coins. World coin listings by date and mint 1601–1700. 3rd Edition. Iola.

Kopicki, E. 1983: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznych z Polską związanych. Tom VIII. Część 2. Monety śląskie okresu nowożytnego. Warszawa.

MA 1948: Miller zu Aichholz, V. – Loehr, A. – Holzmair, E.: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. Wien.

Vích, D. 2009: Nové archeologické nálezy z Rabouňského hradiště. Archeologie ve středních Čechách 13, 503–507.

Summary: Jiří Militký – David Vích, Coin finds at the Rabouň hill fort near Doly village (Chrudim district)

In 2006 and 2008, the unclearly dated Rabouň hill fort (Doly village, Chrudim district) was examined using metal detectors. With exception for some medieval and modern coins, two individual coins (nos. I.1–2) and group of six 3-kreuzers (1624–1642) have been discovered. From the numismatic point of view, the Prague 3-kreuzer piece with date of 1624 (no. II.1) is interesting because of the mint-master mark on its obverse, which is not framed and remained unpublished. Interpretation of the find is slightly unclear. It could represent remains of the previously discovered larger group find, or it could be a smaller group find dispersed by plowing, or the coins could be regarded as the contemporary accidentally lost pieces.

Hrobový nález mince u kostela sv. Petra a Pavla ve Svojsíně (okr. Tachov)

Martin ČECHURA – Miroslav HUS

V letech 2004–2005 provádělo Západočeské muzeum v Plzni záchranný archeologický výzkum románského kostela sv. Petra a Pavla ve Svojsíně. Výzkum byl vyvolán rekonstrukcí vnějších omítek a odvodněním objektu. Během výzkumu bylo zdokumentováno 25 převážně barokních pohřbů, často vybavených drobnými devocionáliemi. K nejstarším pohřbům náležela dvojice hrobů K1 a K2, uložená v sondě 1/04 u jihozápadního nároží barokní předsíně. Oba hroby byly uloženy těsně u kostelní zdi v orientaci sever-jih, lebka hrobu K1 byla posunuta na hrudník. K zásahu došlo pravděpodobně při výkopu pro základy předsíně při rekonstrukci v letech 1714–1715. Oba nalezené hroby jsou starší než tato přestavba. Podle morfologických znaků na pánevní kosti byl hrob K1 předběžně určen jako ženský a hrob K2 jako mužský. Těsně vedle spodní čelisti hrobu K2 na pravé straně byla nalezena silně zkorodovaná drobná mince (Čechura 2005).

SLEZSKO (?), **Leopold I.**? (1657–1705)

mincovna: *Opolí* (?),¹ AR grešle (?), letopočet nečitelný (1668–1704?)

Av: nečitelný (snad orel)

Rv: nečitelný (snad říšské jablko)

Lit: *MA 1948*, 172–203, jako Taf. XXX:29, 42, XXXI:7; *Nechanický 1991*, 77–78, jako č. 855–889. 0,43/0,21 g;² 12,9 mm³

Mince je velmi špatně zachovalá, zkorodovaná a proděravělá, při čištění se rozpadla. Mincovní obraz nejasný, podle velikosti, hmotnosti a náznaku obrazu lze snad s opatrností soudit na slezskou grešli ze 2. poloviny 17. až počátku 18. století (1668–1704?), v době Leopolda I. jednu z nejčastějších drobných mincí v oběhu i v Čechách. Nejvíce se razily právě v Opolí, úředně měla mít mince parametry 0,624 g s ryzostí 188/1000. Grešle v oběhu zůstaly často po celé 18. století.

Poloha mince naznačuje záměrné uložení do hrobu, sekundární přemístění je spíše nepravděpodobné. Hroby K1 a K2 byly uloženy v dřevěných rakvích, spojených železnými hřeby. Oba hroby se vzájemně respektují a navzájem se neporušují. Poloha obou koster nevylučuje jejich současné uložení, tuto hypotézu však není možné spolehlivě potvrdit. Nález mince užitý jako „obol mrtvých“ je dalším z dokladů přetrvávajícího zvyku vkládání mincí do hrobů i v raném a vrcholném novověku. Nález mince i písemnými prameny doložená přestavba kostela datují uložení hrobů do průběhu 2. poloviny 17. až počátku 18. století.

Literatura

Čechura, M. 2005: Výsledky první sezóny výzkumu kostela sv. Petra a Pavla ve Svojsíně. In: Archeologické výzkum v Čechách 2004. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 60. Praha, 30–31.

MA 1948: Miller zu Aichholz, V. – Loehr, A. – Holzmair, E.: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. Wien. 2. Auflage.

Nechanický, Z. 1991: Mincovnictví Leopolda I. 1657–1705. Hradec Králové.

Summary: Martin Čechura – Miroslav Hus, The grave coin found near the St. Peter and Paul Church in Svojsín (Tachov district)

One part of the cemetery dated back to the 16th–18th century has been examined during archaeological excavations in the St. Peter and Paul Church in Svojsín (Tachov district). The graves nos.

¹ Patrně vardajn F. I. Kirschenhofer (1673–1685) nebo M. Wackerl (1685–1699) nebo F. Nowak (1699–1704).

² Hmotnost před a po čištění.

³ Po čištění fragment 12,7/7,6 mm.

K1 and K2 belong to the oldest ones, and they have been partly damaged during construction of the Baroque vestibule in 1714–1715. A heavily corroded small coin – possibly the Silesian *greschel* struck under Leopold I (?), approximately dated back to the second half of the 17th century or the beginning of the 18th century – was discovered very close to the skull in the grave no. K2, on the right of the jaw. The coin was buried there probably deliberately as an *obolus mortuorum*, which could document surviving of such custom even in the early and high modern period.

OBSAH

- Radoslav Čambal – Marek Budaj: Dve nové mince typu Athéna-Alkis zo Slovenska /
Two new coins of the Athena-Alkis type from Slovakia 3–5
- Marcin Rudnicki: Nowe znaleziska monet celtyckich z oppidów Staré Hradisko i Třisov /
New Celtic coin finds from the oppidi of Staré Hradisko and Třisov /
Nové nálezy keltských mincí z oppid Staré Hradisko a Třisov 7–17
- Jiří Lukas: K datování ražby denárů „se jménem Otto“ (C 79–81) ve světle nálezů
Karlsdorf-Gečbice / *Contribution to dating of the deniers with „the name of Otto“
(C 79–81) in light of the hoard found at Karlsdorf-Gečbice* 19–44
- Vlastimil Novák (s exkursem Mileny Bravermanové): Revize islámského zlomkového
mincovního stříbra z nálezů v Kelči (okr. Valašské Meziříčí) / *The Kelč Hoard
(Valašské Meziříčí district) revised: Fragments of islamic Silver Coins
(with excursus by Milena Bravermanova)* 45–108
- Marek Budaj – Ján Hunka – Jan Videman: Vzácný denár z 13. storočia zo Slovenska.
K problematike zatriedenia mince Huszár č. 281 / *A rare denier of the 13th century
from Slovakia. Contribution to the systematic classification of coins
of the Huszár no. 281 type* 109–117
- Borys Paszkiewicz – Marcus Phillips: An unrecorded moravian penny of king
Přemysl-Ottokar II / *Neznámý moravský denár krále Přemysla Otakara II.* 119–122
- Borys Paszkiewicz: Skarb brakteatów polskich i morawskich z Lubomi na Górnym Śląsku
(początek XIV stulecia) / *A Hoard of Polish and Moravian bracteates from Lubomia
in Upper Silesia (the beginning of the fourteenth century)* / *Poklad polskich
a moravských brakteátů z Lubomie v Dolním Slezsku (počátek 14. století)* 123–161
- Beata Miazga: Monety z Lubomi w świetle badań spektrometrem fluorescencji
rentgenowej (XFR) / *Coins from Lubomia in the light of examination
with X-ray fluorescence spectrometry (XRF)* 163–169
- Václav Pinta: Příspěvek k typologii pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. /
*Contribution to typology of the Prague grossi struck under John of Luxembourg
and Charles IV* 171–189
- Roman Zaoral – Jan Hrdina: Peněžní hotovosti římských poutníků ve světle poutnické
knihy ze Sieny (1382–1446) / *Balance in hand of the Rome pilgrims in the light
of the pilgrim book of Siena (1382–1446)* 191–206

Nálezky mincí na území České republiky
(Coin Finds in the territory of the Czech Republic)

- Jiří Militký – Vladimír Peša: Nález římských mincí z Kamenického Šenova (okr. Česká Lípa) / *Roman coins found in Kamenický Šenov (Česká Lípa district)*..... 207–208
- Jiří Militký – Vladimír Peša: Nález římské mince z Velké Bukoviny (okr. Děčín) / *One Roman coin found in Velká Bukovina (Děčín district)*..... 209
- Marek Kalábek – Jiří Militký: Nález pozdně římské mince v objektu z doby stěhování národů z Olomouce-Slavonína / *A late Roman coin found in a building dated back to the Migration Period in Olomouc-Slavonín (Olomouc district)*..... 210–214
- Jan Videman: Denáry z období krize české mince na počátku 12. století z nálezů Křinec (okr. Nymburk) / *Deniers struck during crisis of the Bohemian coinage at the beginning of the 12th century registered in the Křinec hoard (Nymburk district)*..... 215–220
- Michal Kostka – Jiří Militký: Soubor středověkých a raně novověkých mincí objevený při archeologickém výzkumu v Praze 6-Bubeneč / *Group of medieval and early modern coins discovered during archaeological excavations in Prague 6-Bubeneč*..... 222–226
- Vojtěch Brádle: Nález jednotlivé středověké mince v Cerekvici nad Loučnou (okr. Svitavy) / *One medieval coin found in Cerekvice nad Loučnou (Svitavy district)*..... 227
- Vojtěch Brádle: Nálezky mincí z hradu Břečtejn (okr. Trutnov) / *Coin finds from the Břečtejn castle (Trutnov district)*..... 228
- Martin Čechura – Miroslav Hus: Pozdně středověké mince z Plzně-Radčic použité jako základová obětina / *Late medieval coins from Plzeň-Radčice used as the foundation offertory*..... 229–230
- Jiří Militký – David Vích: Nálezky mincí v areálu hradiště Rabouň u obce Doly (okr. Chrudim) / *Coin finds at the Rabouň hill fort near Doly village (Chrudim district)*..... 231–234
- Martin Čechura – Miroslav Hus: Hrobový nález mince u kostela sv. Petra a Pavla ve Svojšíně (okr. Tachov) / *The grave coin found near the St. Peter and Paul Church in Svojšín (Tachov district)*..... 235–236

SEZNAM AUTORŮ

- Mgr. Vojtěch Brádle: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Eliščíno nábřeží 465, 50001 Hradec Králové; e-mail: v.bradle@muzeumhk.cz
- Mgr. Marek Budaj: Slovenské národné múzeum-Historické múzeum Bratislava, Kabinet numizmatiky, Vajanského nábřežie 2, 81006 Bratislava 16, Slovenská republika; e-mail: budaj@snm.sk.
- Mgr. Radoslav Čambal: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum Bratislava, Žižkova 12, P.O. BOX 13, 81006 Bratislava, Slovenská republika; e-mail: radocambal@centrum.sk
- Mgr. Martin Čechura: Západočeské muzeum v Plzni, oddělení záchranných archeologických výzkumů, Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň; e-mail: budaj@snm.sk.
- Mgr. Jan Hrdina: Archiv hlavního města Prahy, Husova 20, 110 00 Praha 1; e-mail: Jan.Hrdina@cityofprague.cz
- PhDr. Ján Hunka, CSc.: Slovenská akadémia vied, Archeologický ústav, Akademická 2, 949 21 Nitra, Slovenská republika; e-mail: jan.hunka@savba.sk
- PhDr. Miroslav Hus: Západočeské muzeum v Plzni, oddělení starších dějin, Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň; e-mail: miroslav.hus@seznam.cz
- Mgr. Marek Kalábek: Archeologické centrum Olomouc, U Hradiska 42/6, 779 00 Olomouc-Klášteřínské Hradiště; e-mail: kalabek@ac-olomouc.cz
- Mgr. Michal Kostka: Muzeum hlavního města Prahy, Pod viaduktem 531, 150 00 Praha 5-Stodůlky; e-mail: kostka@muzeumprahy.cz
- PhDr. Jiří Lukas: Brdičkova 1919, 155 00 Praha 5; e-mail: jlukas@volny.cz
- Dr Beata Miazga: Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-139, Wrocław, Polsko; e-mail: beata.miazga@archo.uni.wroc.pl
- PhDr. Jiří Militký: Centrum mediévistických studií Akademie věd České republiky Univerzity Karlovy v Praze, Jilská 1, 110 00 Praha 1; e-mail: militky.jiri@seznam.cz
- PhDr. Vlastimil Novák, PhD.: Národní muzeum-Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, Oddělení mimoevropské numismatiky, Betlémské náměstí 1, 110 00 Praha 1; e-mail: num.npm@aconet.cz
- Dr hab. Borys Paszkiewicz, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego Instytut Archeologii, ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław, Polsko, e-mail: borys.paszkiewicz@poczta.fm
- Mgr. Vladimír Peša: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, nám. Osvobození 297, 470 34 Česká Lípa, e-mail: pesa@muzeumcl.cz
- Dr. Marcus Philips: Editor, Medieval and Modern, Numismatic Chronicle PO Box 348, Biggleswade, Bedfordshire Velká Británie SG18 8EQ e-mail: senmerv@hotmail.com
- Václav Pinta: Vrchlického 4027, 430 03 Chomutov; e-mail: v.pinta@centrum.cz
- Mgr Marcin Rudnicki: Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Szkoła Główna, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28 PL 00-927 Warszawa; e-mail: rudnis@yahoo.com
- Ing. Jan Videman: Stoličkova 1968/31, 767 01 Kroměříž; e-mail: jan.vid@seznam.cz
- PhDr. David Vích: Regionální muzeum, Šemberova 125/1, 566 01 Vysoké Mýto; e-mail: dvich@centrum.cz
- PhDr. Roman Zaoral, PhD.: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, U Kříže 8, 156 00 Praha 5; e-mail: zaoral@post.cz

